خجر وارلیغین اتوی دیر

ایواز طاها

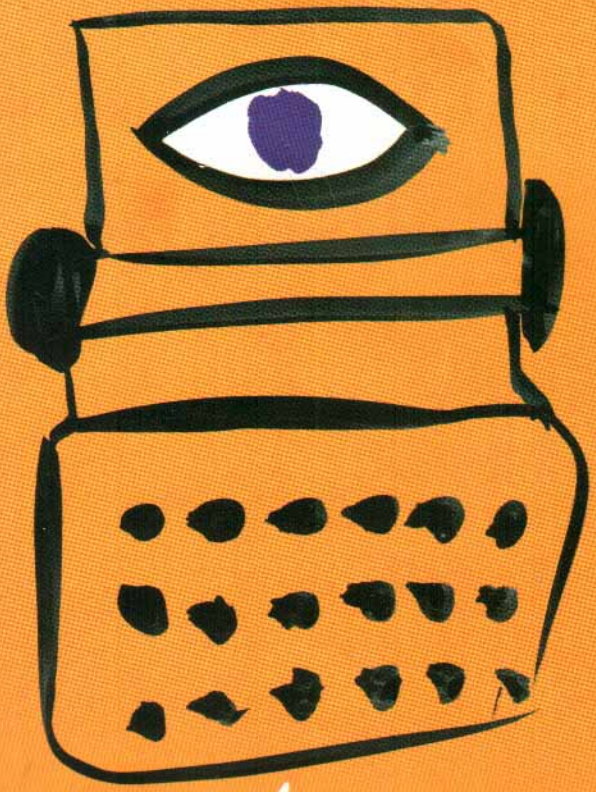

olay

شعر وارلیغین ائوی‌دیر

ایواز طاها

ایواز طاها
شعر وارلیغین ائوی‌دیر

یاییم‌ائوی: پینار
یاییم یئری: زنجان
یاییم ایلی: 1388
بیرینجی و ایکینجی باسقی‌نین قاپاق دیزاینی: یارپاق
بیرینجی باسقینی ییغان: گ. علیزاده
اوچونجو باسقی‌نین علاوه ماتئریال‌لارینی ییغان: سحر
تیراژ: 2000
چاپ نؤوبه‌سی: اوچونجو باسقی
(بیرینجی چاپ 2006، ایکینجی چاپ 2008)
لیتوگرافی: نگار، چاپ: جمالی

آدرس ناشر: کرج، چهارراه طالقانی، به سمت میدان شهدا،
جنب زیرگذر، ساختمان البرز، طبقه همکف.
02612265612-09357283923-09123416183
Pinar_1384@yahoo.com
Tarla-roshan.blogfa.com

توزیع: تبریز، خیابان امام، بین میدان ساعت و سه‌راه طالقانی
کتاب‌فروشی ارک، تلفن: 5554269 (0411)
کیتابی پُست واسیطه‌سی ایله الده ائتمک اوچون ایمئیل عنوانی:
yarpaqnews@gmail.com
www.eyvaz.org

یازارین مکتوب ایجازه‌سینی آلمادان اثرین چئوریلمه‌سی،
باشقا الیفبالارا کؤچورولمه‌سی و اینتئرنئت دوشرگه‌لرینده یاییلماسی یاساق‌دیر.
تألیف حقوقو قورونور.

© E.Taha

ایچلیک

اؤن‌سؤزلر:

□ *ایکینجی باسقی‌نین اؤن‌سؤزو:* **اوتانجاق آنلام‌لار: بودور کیتابین روحو**

□ *بیرینجی باسقی‌نین اؤن‌سؤزو:* **دونیانی بیر آرایا گتیرن شاعیردیر**

□ *گیریش:* **بعضی آچار سؤزلرین آچیقلاماسی**

بؤلوم‌لر:

□ *بیرینجی بؤلوم:* **سؤزجوک اولمایان یئرده هئچ‌نه یوخدور**

□ *ایکینجی بؤلوم:* **شعر، شعارچیلیق و ایدئولوگییا**

□ *اوچونجو بؤلوم:* **شعر آراج‌می‌دیر، آماج‌می؟**

□ *دؤردونجو بؤلوم:* **شعر: فایدا، آیلنجه و گئرچک‌لیک؛ هورکهایمئر، آدورنو، یوخسا گادامئر**

□ *بئشینجی بؤلوم:* **آیدینلانما ایشیغیندا رومانتیزم**

□ *آلتینجی بؤلوم:* **گله‌نک و گوج قورولوش‌لاری**

□ *یئددینجی بؤلوم:* **شهریار نیسگیلی، نوستالگییانین تحلیلی**

□ *سککیزینجی بؤلوم:* **آت‌لار، تانک‌لار و سالخیم سؤیود**

□ *دوققوزونجو بؤلوم:* **شعر، قادین شاعیرلر و فئمینیزم**

□ *اونونجو بؤلوم:* **شعر و دوشونجه؛ هؤلدئرین، والئری، افلاتون و هایدگئر**

□ *اون بیرینجی بؤلوم:* **نیچه‌دن هئچه**

□ *اون ایکینجی بؤلوم:* **عاغیلا قارشی چایخانا عصیانی؛ "فوتوریزم"دن "سوررئالیزم"ـه**

□ *اون اوچونجو بؤلوم:* **قورولوشچولوق؛ سن یازینی یازمیرسان، یازی سنی یازیر**

□ *اون دؤردونجو بؤلوم:* **یازیچی‌نین اؤلومو، اوخوجونون دؤنمی**

آرتیرمالار:

□ **آنجاق شعر؛** (یئنی بیر کیتابدان فراگمئنت‌لر)

□ **آچیقلامالار** (پارناس‌لار، دون‌کیشوت، سؤیلم، ریلکه، آدورنو ...)

□ **سؤزلوک** (کیتابدا گئدن بعضی تئرمین‌لرین اینگیلیسجه قارشیلیغی)

اوتانجاق آنلام‌لار: بودور کیتابین روحو

ایکینجی باسقی‌نین اؤن‌سؤزو

ازلدن جانیم ایچینده یازیلدی صورت معنی
نه معنی؟ معنی صورت؛ نه صورت؟ صورت دفتر

عزالدین حسن اوغلو

«شعر وارلیغین ائوی‌دیر» باشلیقلی کیتابین بیرینجی باسقیسی گئنیش تپکی دوغوردو. بو، منی سئویندیرمه‌یه بیلمزدی. بیلیریک، شعریمیزین گؤزه‌للیک مسئله‌سینی آراشدیرماغا قاتلاشمیش اثرلرین یئری بوشدور. آمما فلسفی قاورام‌لارا [مفهوم‌لارا] کؤکلنمیش بئله بیر آغیر دیللی اثرین ماراق‌لا قارشیلانماسینی گومان ائتمزدیم. هر حالدا بئله اولدو. بو ایسه منی یئنی‌دن دوشوندورمه‌یه، کیتابدا کؤک‌لو دَییشیک‌لیک آپارماغا قالدیردی. کیتاب‌لا باغلی آلدیغیم بول‌بول یازیلی و ائلئکترون مکتوب‌لاردا کسکین تنقیدلر، گؤزه‌ل سورغولار، ایلگینج اؤنری‌لرله قارشیلاشدیم. کیمیسی کیتابی چتین‌لیک‌له آنلادیغیندان گیلئیلنمیشدی، کیمیسی ده قویولموش سورغولارین جاوابسیز قالماسیندان آجیقلانمیشدی. کیمیسی‌نین باخیشی کیتاب‌لا اوست‌اوسته دوشور، بعضی‌لری ده کیتابین هانسی‌سا بؤلوم‌لریله راضیلاشمادیقلاریندان دانیشیر.

بوتون بونلارا، اؤزه‌للیک‌له منه تنقید یاغدیران دیلداش‌لاریما، سایقی علامتی اولاراق کیتابی بیر داها گؤزدن کئچیردیم. یئنی‌یئنی سورغولارین ایشیغیندا چاتیشمازلیق‌لاری باجاردیقجا آرادان قالدیردیم؛ جومله‌لرده ال گزدیردیم؛ آنلاشیلماز مسئله‌لره آیدینلیق گتیردیم، بیر چوخ ماتئریال‌لاری حذف ائتدیم. هابئله «یازارین اؤلومو» باشدا اولماق‌لا کیتابا یئنی بؤلوم‌لر آرتیردیم. سونوجدا کیتابین حجمی ایکی قات آرتدی.

کیتابین بیرینجی باسقیسیندا گئده‌ن سورغولاری بو باسقیدا حذف ائتسم ده، جاواب‌لار یئرینده دورور. لاکین بونلاردا هئچ بیر کسکین‌لیک یوخدور، وئرديييم جاواب‌لار آنلاشیلماز بوجاقدان سؤرون‌لارا [پروبلئم‌لره] کورون ایشیق سالماغا بنزه‌ییر. «حقیقت» و «آنلام» مسئله‌لری‌نین آنلاشیلمازلیغیندان گلیر بو جاوابسیزلیق‌لار. داها دوغروسو، بیز دوزگون جاواب‌لارین آختاریشیندا همیشه یوزوم‌لا [تأویل‌له] قارشیلاشیر، اؤزوموز و چئوره‌میز باره‌ده یئنی سورغولار ایره‌لی

سوروروک. بیلیریک دئکارتدان نیچه‌یه‌دک بشر اؤزونو «آنلام» و «حقیقت» قایناغی ساندی. بونون آردینجا، اؤز عاغلینی گئرچکلییین اؤلچوسو کیمی قلمه وئرمه‌یه چالیشدی. آمما نیچه بو بوش آنلاییشی داغیتدی. نیچه بیزی «یوزوم» مسئله‌سی ایله قارشیلاشدیردی: سون حقیقت ساییلان هر بیر جاواب و یا سونوچ، باشقا بوجاقدان دَییشیک بیچیمده یوزولا بیلر.

کیتابین باشلیجا غایه‌سی آنلام یوخ، آنلام‌لاری یارادان قورولوش‌لار اولسا دا، بیز اوتانجاق آنلام‌لاری اؤز قاوراییشیمیز ایشیغیندا یوزوروق. بودور کیتابین روحو.[1]

[1] الینیزده‌کی واریانت، کیتابین اوچونجو باسقیسی[چاپی]دیر. بو باسقیدا ایکینجیسینه نیسبت بؤیوک یئنیلیک یوخدور، کیچیک دییشیک‌لیک‌لر و ایملا دوزه‌لیش‌لریندن باشقا. آمما بیرینجی باسقییا نیسبت "بو یئنی بیر کیتاب‌دیر" دئسم یالان اولماز.

دونیانی بیر آرایا گتیرن شاعیردیر

بیرینجی باسقی‌نین اؤن سؤزوندن

کیتابدا داها چوخ شعرین گؤزه‌للیک فلسفه‌سیندن سؤز آچمیشام. اؤته‌ری ده اولسا *«ائگزیستانسیالیزم»*، *«فورولوشچولوق»* *[ساختارگرایی]*، *«فئمئنیزم»*، *«یازیچی‌نین اؤلومو»* و *«سوسیالیست گئرچک‌چیلییی»* [رئالیزمی] کیمی مؤوضوع‌لار و ادبی مکتب‌لره توخونموشام. منجه بونلاری اؤیره‌نمه‌دن ایندن‌بئله ادبی یارادیجیلیغا قاتلاشماق، قارانلیقدا قورشون سیخماغا بنزه‌ییر. ایندی سورغو بودور: گؤره‌سن دیلیمیزده ائله بیر وردیش وارمی بونون عؤهده‌سیندن گلسین؟ بوردا ایره‌لی سوردویوم دوشونجه‌لر بللی بیر آهنگه کؤکله‌نسه ده عوموومی دیلده یازیلیب. آمما، اونسوز دا بو اثری قاوراماق، بؤیوک بیلیک و باجاریق ایسته‌میر. چونکی سؤزلریمی گئنیش اوخوجو کوتله‌سینه چاتدیرماق اوچون، فلسفی دوشونجه‌لری باجاردیقجا یوموشالتمیشام. بیلیرم بو یوموشالتما گئدیشینده او دوشونجه‌لری بیره‌ر- بیره‌ر ایفاده ائتمک چتین‌دیر و بعضن مضمون‌لاری آلچالدیر، پوچا چیخاریر. نئیله‌مک، هله‌لیک باشقا یولوموز یوخدور.

بوتون بونلارا باخمایاراق، سئویندیریجی بیر مقام وار: سؤیله‌دییییم مسئله‌لره آیدینلیق گتیرمک اوچون، غرب دوشونرلریندن [متفکرلریندن] آلدیغیم فیکیرلری چئویرمکده چتین‌لیک چکمیشم، آمما چیخیلماز دورومدا قالمامیشام. دیلیمیزین باجاسیندان اونلارین گئنیش گؤرونوشونه باخارکن، سونسوز لذذته دالمیشام. هئچ بیلمزدیم او دوشونجه‌لر دیلیمیزده یئنی چالار قازانا بیلر، اؤزگون سسله‌نه بیلر. هئچ دئییرسن او قاورام‌لار [مفهوم‌لار] ترجومه‌دن دولایی گلمه‌ییب، بیر باشا تورکجه‌میزده اؤزگون بیچیمده دوشونولوب، سؤیله‌نیلیب. بو، دیلین دوشونجه‌دن آیریلماز اولدوغوندان قاینا‌قلانیر، بلکه ده اونلارین عئینی اولدوغوندان. نئجه کی دوشونجه آنجاق دیل بولاغیندان جوشور، دیل ایسه دوشونجه‌نی آچیر، آیدینلاشدیریر، و اونو اؤزو به‌یه‌ندییی چالاردا سسلندیریر. بوتون بونلاردا شعره بورجلویوق، شاعیره. آلمان شاعیری راینئر ماریا ریلکه دئییر:

دونیانی بیر آرایا گتیرن یالنیز شاعیردیر،
بوتون نسنه‌لرده اوچولوب داغیلان
او اوزاق دونیانی.

گؤزه‌للییی اینانیلماز جاسینا گؤسته‌ریر،
چونکی هر نه‌یه،
اونو کده‌رلندیرنلره بئله
شنلیک تؤره‌نی قورور.
او، چیرکینلیک‌لری خاراباليق‌لاردان سیلیر.
و اونیوئرسال‌لاشیر اؤله‌زی.

هر شئیدن اؤنجه منیم بؤیوک دیله‌ییم آذربایجان تورکجه‌سی‌نین نظری یؤندن زنگینلشمه‌سی‌دیر. دیلیمیز دوشونجه ساحه‌سینده دیل آچمالی‌دیر.

---

* اثرین ایلکین قیغیلجیم‌لاری باکیدا چیخان *دونیا ادبیاتی* درگی‌سینده بئینیمه سیچرادی.

درگی‌نین باش‌یازاری، سلیم بابوللااوغلونون منه وئردییی سورغولارین ایچینده بیر نئچه اؤنم‌لی مسئله ایره‌لی سورولموشدو: «ادبییات حاققیندا چوخلو تعریف‌لر وار. کیمی اونو یاشاییش طرزی، کیمی مشغوللوق سانیر. ائتیک بوجاقدان [زاویه‌دن] ادبییاتا یاناشان‌لار وار. ائستئتیک گؤروش‌لری قاباریق توتان‌لار وار. سیز نئجه دؤشونورسونوز؟»[2] بو سورغولارین سایی *اولدوز* درگی‌سی رئداکسییاسیندا، شاعیر قولو آغ‌سس‌ین منیمله آپاردیغی موصاحیبه‌سینده گئنیشلندی[3]. باخمایاراق کی، اوره‌ییمه یاتان او دانیشیغی، باشقالاری‌نین یئرسیز سورغولاری اؤز استقامتیندن یاییندیراراق اؤنمسیز مؤوضولارا یؤنلتدی، هئچله قایناديب قاریشدیردی. سونرا حمید هئریسچی ایله ایکی‌لی گؤروش‌لریمیزده بعضی مسئله‌لر گؤزومون اؤنونده قاباریماغا باشلادی. داها سونرا باشقا دوست‌لارلا آپاردیغیم کسکین موباحیثه‌لر مسئله‌یه آیدینلیق گتیردی. بو دارتیشمادا ظاهیر عظمت و ائلنور آستان‌بیلی ماراق‌لی فیکیرلر و سورغولار ایره‌لی سوردولر. اونلارین سؤزلری آخارسیندا نه‌یی اوچوراجاق‌لارینی سئزمک ایسته‌ییردیم. آخی بیز قورماقدانسا، اوچورمالییییق. بوش‌بوش مضمون-لارلا یوکلنمیش شعری اوچورماق سانکی آلنیمیزا یازیلمیشدیر. آذربایجانین چاغداش شعرینی دَیرلندیرمکده بو گؤررؤشون منیم اوچون بؤیوک اؤنمی اولسا دا، گؤروشدن ایره‌لی گلن سورغولارین جاوابینی داها چوخ دونیا شعرینه یؤنلندیردیم. شعریمیزه داها گئنیش پئرسپئکتیودن باخماغا باشلادیم. سونرالار او ایلکین یازیلار، *یارپاق*‌دا دارتیشما مؤوضوعسونا چئوریلدی. رضا کاظیمی، عین‌الله باقرزاده، رامین جهانگیر زاده و حمید آصفی بیرنئچه گئجه واخت آییردیلار، چاتیشمامازلیق‌لاری آراشدیردیلار، یئنی سورغولار اورتایا قویدولار.

دوغرودور، بو دانیشیق‌لارین اساسیندا حاضیرلانمیش قیسا متن‌لر یاییلدی: *ادبییات، یئنی آذربایجان* و *یارپاق* قزئت‌لرینده، *اولدوز* و *دونیا ادبیاتی* درگی‌لرینده. اوره‌ییمجه اولمایان تلم‌تله-سیک حاضیرلانمیش متن‌لر. بونلارلا راضیلاشا بیلمه‌دییمدن، بیر داها سورغولارلا اوغراشماغا،

---

[2] موصاحیبه "یئنی آذربایجان" و "ادبیات" قزئت‌لرینده درج اولونموشدور.
[3] موصاحیبه "اولدوز" درگی‌سینده درج اولونموشدور.

دالاشماغا باشلادیم. اونلار باره‌ده بیرداها دوشونورکن، اؤزومو اوخوماغا چالیشدیم: یابانجی بیر سرسم اوخوجو کیمی. بو یئنی دوشونجه‌لر اساسیندا *ملانصرالدین* درگیسی‌نین یوزایللییی موناسیبتی ایله باکی اسلاویان بیلیم‌یوردوندا کئچیریلن کونفراسدا «*ساتیرا و اینسان منی*» باشلیقلی موحاضیره اوخودوم. موحاضیره‌نین آردینجا، کونفراس باشچی‌سی رحیله غیبوللایئوانین گؤستریشی ایله قویولان سورغولاری کیتابا آرتیردیم. هابئله آذربایجان علم‌لر آکادئمییاسی‌نین نظامی آدینا ادبییات اینستیتوندا «یازیچیدان یازییا دوغرو» باشلیقلی چیخیشیمدا بو مسئله‌یه قاییداراق یئنی سورغولارلا قارشیلاشدیم؛ طاهیره ممد، پروانه عیسایئوا، شامیل سلمانوو و واقیف یوسیفلی کیمی چیخیشا قاتیلان بیلگین‌لر و تنقیدچی‌لرین سورغولاری ایله.

سونرا سورغولاری بیر داها جاوابلاندیرارکن، دانیشیغیمداکی ساتیریک، هردن ده تراژیک طرزدن یاییینمادیم. ان یاخشی‌سی دا بودور: کسکین دوشونجه‌لری یوموشاق بیر دیلده ایره‌لی سورمک. سیز کیتابین *چایخانا عوصیانی* بؤلمه‌سینده بونو آیدینجا گؤره بیلرسینیز. دئمک، من رومانتیزمه قارشی رومانتیک‌جه‌سینه چیخیش ائتمه‌یی اونوتمامیشام. بیر بولود کیمی آیاغیمین آلتیندا‌کی اولدوزلارین اوزه‌رینده یول یئریمیشم.

** اثرین ایکینجی باسقی‌سیندا یاردیم‌لارینی اسیرگه‌مه‌دیک‌لرینه گؤره سایین دوست‌لاریم طاهیره ممد، ملیحه عزیزپور و اسد قاراقاپلانا درین مینتدارلیق بورجلویام. سایین حیدر بیات کیتابین ایشقلاندیریلماسیندا بؤیوک امه‌یی اولموشدور. اثرین سون اوخونوشونو اؤز اوزه‌رینه گؤتورموش سایین لیدا احمدی‌نین کیتابدا گئده‌ن اثرکک‌شاه [مردسالار] موتیولرین آزالماسیندا دانیلماز رولو اولموشدور. او، جیددییت‌له بئله بیر موتیولرین کیتابدان سیلینمه‌سینه قورشانمیشدیر. سایین نوید محمدی‌نین زحمتی و گیریشیمی ایله "حیدر بابا" قزئتینده کئچیریلمیش یاریشمادا بو اثر "ایلین کیتابی" آدینی قازانمیش، بو ایسه گئنیش اوخوجو قاتی‌نین اثرله تانیشلیغینا نده‌ن اولموشدور. (باخمایاراق کی، بو، بوتون آذربایجان یازارلاری و آیدین‌لارینی احاطه ائده‌ن رأی سورغوسو دئییلدی، بونون اوچون یاریشا سس وئرمه‌ین سایین قلمداش‌لار ائله بیر سونوجو قبول ائدیب، ائتمه‌مکده حاق‌لی‌دیرلار.) هابئله چئشیدلی بیلگی آراج‌لاریندا کیتاب باره‌سینده یوزدن چوخ خبر، تانیتما و تنقید گئتمیشدیر. بوتون بو یازی‌لاری حاضیرلاییب پایان، تانیدیغیم تانیمادیغیم سؤیداش‌لاریما سایقی و سئوگیمی سونورام.

گیریش

بعضی آچار سؤزلرین آچیقلاماسی

کیتابدا قوللاندیغیم بعضی سؤزلرین دییشیک آنلامینا دیققت یئتیرمه‌دن اثرین اوخونوشو چتینله‌شه بیلر:

ـ «آنلاتیم» سؤزونو «ایفاده، بیان» *expression* یئرینه ایشلتمیشم.

ـ فارسجا «ابزار» آنلامیندا گئدن *instrument* سؤزونون یئرینه «توتالغا» یازمیشام. توتالغالاشما [ابزاری شدن] و توتالغالاشدیرما [ابزاری کردن] سؤزلری ده بوردان گلیر.

ـ رومانتیزم 18ـجی عصرین ایکینجی یاریسیندان گلیشمه‌یه باشلامیش بیر ادبی- فلسفی آخیما دئییلیر. بو آخیمین دوزگون آدی «رومانتیسیزم» اولسا دا، اونون یایغین شکیلده ایشله‌نن یانلیش آدینی، یعنی «رومانتیزم»ی قوللانمیشام.

ـ رومانتیزمدن اؤنجه، یعنی 18ـجی یوزایللیکده، *Enlightenment* آدیندا بیر فیکری آخیم [جریان] باشلاندی. عاغیللین رولونو آشیری وورغولایان بو جریانی رسمی دیلده «معاریفچی‌لیک» آدلاندیریرلار، فارسجادا ایسه «روشنگری». بو آخیمین باشیندا دایانان **دیدئرو** کیمی آدام‌لار گومان ائدیردیلر کی، عاغیللین ایشیغیندا هر شئی آیدینلاشاجاق. بو فیکری جریانی آنادولو تورکجه‌سیندن گلمه «آیدینلانما» آدلاندیریریق.

ـ دیلده قارماقاریشیقلیق یارادان‌لارا کسکین قارشی چیخسام دا، بوردا اوچ‌بئش تئرمین قوندارماقدان چکینمه‌میشم. اؤرنه‌یین: «استروکتورالیزم» یئرینه «قورولوشچولوق» [ساختارگرایی، *structuralism*] ایصطیلاحیندان یارارلانمیشام . هابئله، «اؤزونه مخصوص» یئرینه «اؤزگو»، و «اوریژینال» یئرینه «اؤزگون» سؤزلریندن فایدالانمشام. بونو اؤزگون *üzgün* سؤزو ایله دییشیک سالماق اولماز.

ـ آنادولو تورکجه‌سینده «ایماژ» *image* و «سمبول»ون *symbol* قارشیلیغی کیمی ایشله‌نن «ایمگه» و «سیمگه» سؤزلریندن واز کئچه بیلمه‌میشم. ایمگه سؤزجویونون فارسجا معناسی «تصویر»دیر، و سیمگه سؤزجویونون معناسی ایسه «نماد».

ـ *آکسفورد گئنیش سؤزلویونده* «شوبهه‌یه معروض قالابیله‌جک هر شئی» **پروبلئم** آدلانیر. عربجه‌ده بونون دقیق قارشیلیغی «مسئله»دیر، آنادولو تورکجه‌سینده ایسه «سورون».

ـ بو کیتابدا ایکی اؤنملی ایصطیلاح وار: سوبیئکت *subject* و اوبیئکت *object* دقیق اولماسا دا، بیرینجی‌سینی «ذهن» سؤزوجویو ایله آنلامداش [مترادف] سایماق اولار،

ایکینجیسینی ایسه «شئی»له. بیرینجی ایصطیلاحین یئرینه هردن «اؤزنه» سؤزجویوندن یارارلانمیشام، ایکینجی ایصطیلاحین یئرینه ایسه «نسنه» سؤزجویوندن. هابئله، اوبیئکتیولیک *objectivity* یئرینه هردن «نسنه‌للیک» ایشلتمیشم، سوبیئکتیولیک *subjectivity* یئرینه ایسه «اؤزنه‌للیک».

ـ «بیچیم» تئرمینینی «فورما، شکل و صورت» یئرینه ایشلتمیشم. بو دئییمدن علاوه آنادولو تورکجه‌سینده باشقا بیر سؤز ده وار: بیچم. بو سؤزجوک اوسلوب *style* دئمک‌دیر. بونلاری دییشیک سالماق اولماز.

ـ *information* [معلومات] سؤزونون قارشیلیغی کیمی «بیلگی» سؤزونو قوللانیرام؛ *knowledge* [دانش، معرفت] سؤزونون قارشیلیغی اولاراق «بیلیک» سؤزونو؛ و *science* [علم تجربی] سؤزونون قارشیلیغی اولاراق «بیلیم» سؤزونو.

ـ دیلیمیزده چوخ ایشله‌نن فونکسیا *function* سؤزونون فارسجا آنلامی «کارکرد»دیر. بونون قارشیلیغی اولاراق «ایشلک» سؤزونو قوللانمیشام.

ـ فارسجا «گفتمان» آنلامیندا گئده‌ن دیسکوسیا *discourse* سؤزونون یئرینه «سؤیلم» سؤزونو ایشلتمیشم.

ـ سوسیالیست رئالیزمی *Socialist Realism* ایصطیلاحی‌نین قارشیلیغی اولاراق «سوسیالیست گئرچک‌چیلیک» ایصطیلاحینی ایشلتمیشم. «ایجتیماعی گئرچک‌چیلیک» و «توپلومسال گئرچک‌چیلیک»دن ده یارارلانماق اولار.

ـ «پروسئس» *process* سؤزجویو دیلیمیزده چوخ ایشله‌نیر. «گئدیش» سؤزونو پروسئسین قارشیلیغی کیمی ایشلتمک اولار. آنجاق پروسئس سؤزونون «سوره‌ج» *süräc* کیمی دقیق قارشیلیغی وار. بو کیتابدا هله‌لیک هر اوچ ایصطیلاحدان فایدالانمیشلام.

ـ ائستئتیکا [زیبایی‌شناسی]نین قارشیلیغی اولاراق «گؤزه‌للیک فلسفه‌سی» دئییمیندن فایدالانمیشام. بو کیتابی «شعریمیزین گؤزه‌للیک فلسفه‌سی» ده آدلاندیرماق اولار. ائستئتیکا بیر باخیمدان ائتیکا *etika* ایله، یعنی اخلاق‌لا، قارشی‌قارشییا دایانیر.

ـ دیلیمیزده ایشلک اولان «مؤوقع» و «ایستاتوس» *status* سؤزلری، فارسجا «جایگاه» دئمک‌دیر. بونلارین یئرینه چوخواخت «قونوم» سؤزوندن فایدالانمیشام.

ـ «راسیون» *ration* عاغیل دئمک‌دیر، «راسیونالیزم» سؤزونون آنلامی عقلانیت‌دیر، «ایره‌سیونالیزم» سؤزونون آنلامی ایسه غئیرعقلانیت. بیزده عاغیلین قارشیلیغی «اوُس»دور، عقلانیتین قارشیلیغی «اوسچولوق» و یا «عاغیلچیلیق»دیر، «غئیرعقلانیت»ین قارشیلیغی ایسه «اوس‌دیشی» *usdışı* یا «عاغیلدیشی» *ağıldışı*

ـ «بُعد» *dimension* سؤزونون قارشیلیغی اولاراق «اؤلچو»دن یارارلانمیشام: ایکی اؤلچولو [2 بُعدی]. آنادولو تورکجه‌سینده بونون قارشیلیغی اولاراق «بوُیوت» سؤزونو قوللانیرلار. یئری گلدیکده بو سؤزدن چکینمه‌میشم.

ـ دیلیمیزی تمیزله‌مک اوچون بو سؤزجوک‌لردن یارارلانسام دا، بو اؤنم‌لی مسئله‌یه آشیری [افراطی] یاناشمامیشام. آنجاق نادیر حال‌لاردا بعضی اؤنه‌ری‌لریمی دییشمک مجبوریتینده قالمیشام. بونلاردان ایکیسی اؤنم‌لی‌دیر: 1ـ *نئجه یازاق* کتابیمدا وئردییم بیر اؤنه‌ریده دییشیک‌لیک آپارمیشام: «مدنییت، فرهنگ، و *culture*» ایصطیلاح‌لاری‌نین قارشیلیغی اولاراق "مدنییت" سؤزونو قوللانمیشام. «تمدن، سیویلیزاسیا و *civilization*» اصیطیلاح‌لاری‌نین یئرینه ایسه "اویغارلیق" سؤزونو. 2ـ کیتابین بیرینجی باسقی‌سیندا رسمی دیلدن ایلهام آلاراق «آنلاییش» سؤزونو «مفهوم» *concept* یئرینه ایلتمیشم. آمما بو باسقیدا اونو «ادراک»ین قارشیلیغی اولاراق ایشلتمیشم و «مفهوم»ون قارشیلیغی اولاراق «قاورام» سؤزونو قوللانمیشام. بو داها دقیق‌دیر.

هابئله، چتین سؤزلرین معناسینی زامان‌زامان کروشه [ ] آراسیندا وئرمیشم. بو گیریشیم [اقدام]، سایین یازیچی‌لاریمیزی و سئچکین اوخوجولاریمیزی اینجیک سالا بیلر، آمما باخاندا کی، اوخوجولاریمیزین چوخو دیلده ایلکین آددیم‌لارینی آتیرلار، بونو منه باغیشلایاجاقلارینی اومورام.

**** یوخاریداکی ایصطیلاح‌لارین بعضیسی‌نین گئنیش آچیقلاماسی "نئجه یازاق" باشلیقلی کیتابدا وئریلمشدیر.***

1

سؤزجوک
اولمایان یئرده
نه‌سه یوخدور

شعرین کیم‌لییینده «آغ یالان»دان توتموش «دورو حقیقت»ـه قدەر گئنیش‌لیک وار. اسکی عرب‌لر اَن یالانچی آدامی اَن یاخشی شاعیر کیمی تانییییردیلار. فضولی ده دئییردی «آلدانما کی، شاعیر سؤزو البته یالاندیر.» عوضینده، مالارمه چیلپاق حقیقتی خالیص شعرده آختاریردی، هایدگئر ایسه شعری فلسفه‌دن داها آرتیق خالیص دوشونجه‌یه یاخین گؤروردو. نجیب فاضیلین دئدییینه گؤره، بو سورغونون جاوابی «ارسطودان باشلایاراق، بو گونه‌دک توستو قیوریم-لاریندا‌کی برابرلییین تثبیت ائدیلمه‌سی قدەر چتین اولموشدو. بو اوزدن، سون درجه عادی فیکیرلر سؤیله‌دیلر. ارسطودان پول والثری‌یه قدەر بوتون پوئتیک فیکیر آدام‌لاری یا ساحیل‌سیز بیر تجرید دنیزینده اوزون- اوزادی اوزمه‌یه باشلادیلار، یا دا بیر چوخ بایاغی سؤز اویون-لارینا مئیدان وئردیلر. هامیسی بو قدەر... و شعرین نه اولدوغو هر بیر بؤیوک قاورام کیمی آچیلمامیش قالدی»، فاضیلین اؤزو ده دئیه‌نده‌کی «بیزجه شعر مطلق حقیقتی آراما ایشی‌دیر.» یانیلیر. چونکی شعر تعریفی‌نین بیر بؤلومو، اونون بوتونو ایله دَییشیک سالینیر. کؤکونه باخاندا، مطلق حقیقتی آراما ایشی بوتون بشریتین آماجی‌دیر، آمما بونو شعرین باشلیجا و تکجه اؤزه‌للییی کیمی قلمه وئردیکده، سانکی هئچ بیر شئی دئمه‌میش کیمی اولوروق.

«مطلق» سؤزونون یئرینه *«ابدی حقیقت»* کیمی سؤز بیرلشمه-سیندن ده یارالانماق اولار: ایلک گؤرونوشده شاعیر اؤز ایچه‌ری تجروبه‌لری ایله ایلگی‌لی، ابدی گئرچلیک‌لری آنلادیر. بونا هر شئی داخیل‌دیر: حیس، دوشونجه، ائموسیا [عاطفه]؛ و اونلارین آرخاسیندا دایانان گله‌نک‌لر. البته شعر بونلاری دیلده آنلادیر. او گله‌نک‌لرله بو دیل، شعرین بیر باشیندا شاعیری دایاندیریرسا، او بیری باشیندا اوخوجونو دایاندیریر. چونکی هم شعر، هم ده دیل، ایجتیماعی فئنومئن‌لردیر. باشقا سؤزله، گله‌نک ایشیغیندا آنلام قازانان و دیلده ایفاده ائدیلن حقیقت عوموmی اولمالی‌دیر. هم شاعرین، هم ده

اوخوجونون تجروبه‌سی ایله باغلی اولمالی‌دیر. چئستئرتون دئییر، کیمسه تکجه آغ‌بالیق یئمه‌یی آرزو ائتسه، شعر اونو ایفاده ائده بیلمه‌یه‌جک. آمما اگر بیر کیشی سئویرکن سئویلمه‌سه، او واخت شعر، ائله بیر دورومو اینجه‌لیک‌له آنلادا بیله‌جک. چونکی ائله بیر تجروبه عوموميدير. هم شاعیرین، هم ده اوخوجونون تجروبه‌سی ایله ایلگی‌لی‌دیر. آمما بو دا منی قانع ائتمیر.

نیچه آیری بوجاقدان یاناشیر بو آنلاشیلماز وارلیغا. او سوروشور: «گؤره‌ن زردوشت، *"شاعیرلر داها یالانچی‌دیرلار"*، دئمیش‌می‌دیر؟ باخاندا کی زردوشت اؤزو ده شاعیر ایدی، او نه دئمک ایسته‌ییرمیش؟ اولمایا *مجاز* یالانینی نظرده توتورموش؟» یاخشی بیلیریک، مجاز اولمادان، دونیامیز اؤز آنلام و آیدینلیغینی ایتیره بیلر. نیچه بونلاری دا آک‌له‌ییر: «یئرله گؤیون آراسیندا ائله نسنه‌لر وار کی شاعیرین یوخوسونا گلیر آنجاق. و هامیدان اوسته، گؤی‌لرین اوستونده: چونکی تانری‌لارین هامیسی پوئتیک مجازلار و اویدورمالاردیر.» نیچه بونلاری استئهزاء ایله دئمیر، شعره قارشی سؤیله‌میر، مئتافورون [استعاره‌نین] گوجونه یاخینلاشیر. بو سون جومله، اینسانین اؤلدویو آن اؤلومه یاخینلاشدیغی قده‌ر، شعره یاخینلاشیر. آمما بیر کؤهنه آمریکالی یئنه ده شعری یالان کیمی باشا دوشور. من دئمیرم، آمریکالی امبروز بیئرس[4] اؤزونون *«شیطان سؤزلویو»*نده دئییر: «خیال ائله بیر صاندیقچادیر کی، اونون اوچ دانگی شاعیرلرین پایینا دوشور، قالان اوچ دانگی ایسه یالانچی‌لارین.» بوندا حقیقت اولسا دا، بونون نیچه‌نین سؤزویله نه قده‌ر اویوشدوغونو بیلمیرم. بونو بیلیرم کی، بونلارین دیشیندا، شعر اؤزویله داها اؤنملی اؤزه‌للیک‌لر داشییر.

اینسان یارادیجیلیغیندا شعر قده‌ر «سؤز»ـه باغلی یارادیجیلیق ژانری یوخ‌دور. توپلوموموزن تکجه کوکاکولا، فوتبال و همبرگره

[4] امبروز بیئرسین Ambrose Bierce کیتابی‌نین اؤریژینال آدی: *The Enlarged Devil's Dictionary*

باغلی‌لیغی بونونلا موقاییسه ائدیله بیلر. دوشونجه، قاورام‌لاری[5] یارادیر، شعر ده ایمگه [تصویر]لری. بونلارین ایکیسی ده سؤزده گئرچک‌لشیر. سؤزلر ایسه شاعیر جیسمی‌نین اوتوردوغو، روحونون آختارماغا باشلادیغی زامان باشلاییرلار دونیایی آدلاندیرماغا. شاعیرین نه‌سه آختاردیغیندان آسیلی اولمایاراق، شعر بو آختاریشدا دوغولور. باخمایاراق کی، بو گزه‌گن روح، مؤولوی دونیاسیندا اینسانی آختارير، نیچه‌نین[6] دلی گؤرکمینده تانرینی. اوردا روحون اینسان آختاریشی، تانری‌یا آپاران یولو ایشیقلاندیریر، بوردا تانری آختاریشی، اینسانین تانری مقامینا یوکسه‌لیشی ایله سونوجلانیر. جلال‌الدین رومی اینسانی مطلق سئوگیده اریدیر، نیچه تانری اؤلومونو هایقیریر. منجه، نیچه تاریخین ان شاعیر فیلسوفو، مؤولوی ایسه فیلسوف شاعیری‌دیر.

شعرین اؤلوم و سئوگی قاورام‌لاری اوزه‌رینده قورولدوغونا دیققت یئتیرسک گؤره‌جه‌ییک کی، اینسانین نیچه‌ده تانریلاشماسی اؤلوم ایضطیرابینی یوغورور، تانری‌نین اینسانلاشماسی ایسه مؤولوی‌ده سئوگی لذذتینی. بدیعی یارادیجیلیغین باشقا ساحه‌لری اینسان یاشامینی یوغوران بو ایکی قاوراما بو قده‌ر یاخینلاشا بیلمز. دیل بو یاخینلاشمانین باشلیجا آراجی‌دیر. بعضی‌لری‌نین گومانینجا، شعر قارغی دئییل‌سه، آیریلیق آجی‌سینی یارانیشین بوغازیندان سسلندیره بیلمیرسه، قارنیمیزین قورولتوسودور، یا دا دیش‌آغریسی کیمی بیر شئی. بیزده نییه بئله اولماسین؟ شعریمیز دیش‌آغریمیزدان، قورساغیمیزدان، و ائشمه بیغ‌لاریمیزدان نییه دانیشماسین؟ دوغرودان گؤره‌سن شعر نه دئمک‌دیر: پامبیق مارشی‌می؟ بولاق ماهنی‌سی‌می؟ بونلارین هامیسی‌می، هئچ بیری‌می؟

بو آرادا بیرجه چاتیشماز نسنه [شئی] بیز اؤزوموزوک. نه یازیق کی، دونیا دوشونرلری، تنقیدچی‌لری و شاعیرلری شعر باره‌ده

---

[5] قاورام: مفهوم، concept

[6] Friedrich Nitzsche [آذربایجان جومهوریتینده: Nitsşe]

دانیشیرکن هئچ دئییرسن بیزه گؤز اوجو دا باخمیرلار. اؤرنه‌یین، ایلهان بئرک بیزیم قان‌قارداشیمیز اولا اولا، شعره توخونورکن بیزی نظره آلمیر: «هر کیتابدا شاعیرین یاراتدیغی یاپی‌لار [اثرلر]، بیچم [اوسلوب]، ایفاده طرزی، قورغو، تکنیک او کیتابین سونوندا قاپانیر. شاعیر ایکینجی، اوچونجو کیتابدا یئنیدن دونیایا گلمک مجبوریتینده‌دیر. بئله‌جه ده یئنی بیر کفن‌له [بیر داها] گؤموله‌جک‌دیر. بو کفن‌لر ده هئچ بیچیمده بیربیرلرینه بنزه‌مز. باشقا باشقا اؤلولرین تابوت‌لاری‌دیر اونلار.» نیچه بیزی گؤروب، ایلهانین یازدیق‌لارینی دینله‌سه‌یدی، عؤمرونون سونوندا دئییل، باشلانغیجیندا دلی اولاردی. باخ! بیز ده هر بیر کیتابدا اؤلوروک، آمما ایش اوراسیندادیر کی، باشقا کیتاب‌لاردا یئنیدن دیریله بیلمیریک.

1

بعضی‌لرینه گؤره دیلیمیزده شعرله ایلگی‌لی بیر گرگینلیک یاشانیر. نئجه دئیه‌ک، اؤرنک اوچون دیلیمیز شعرین عؤهده‌سیندن گلمیر، دیلیمیز زامان‌لا آیاقلاشمیر و بئله‌بئله سؤزلر.

پروبلئمین کؤک‌لری هم دیلده، هم ده باشقا یئرده‌دیر. بیزیم شعرده دیل‌له یاناشی دوشونجه و بیچیم [فورما] پروبلئمی ده وار. اولدوقجا اؤنملی اولان دیل مسئله‌سی قیراقدا قالما شرطی ایله، اوتای‌بوتایین فرق‌لی دورومو بیر مسئله‌ده بیرله‌شیر: دوشونجه بوشلوغو. بو بوشلوق اوتایلی‌بوتایلی یارادیجی‌لارین شعر بولاغینی قورودور. بو بوشلوغو آرادان قالدیرماق اوچون هر شئیدن اؤنجه، شعرله دیلین و شعرله دوشونجه‌نین ایلگی‌سی اؤزه‌رینده دریندن دوشونمه‌لییک. لاکین اؤنجه شعرله دیلین علاقه‌سینده قاباریق مسئله‌لری گؤزدن کئچیرمه‌لییک.

آلمان فیلوسوفو، **هوسئرل**ین[7] سؤزلریندن بئله چیخیر کی، سؤزجوک، دیل‌اوستو [فرازبانی] بیر آنلامی ایفاده ائدیر؛ دیلین دیشیندا [خاریجینده] اولان آنلامی. سؤزجوک و آنلام ایکی قورولوش‌دور. بونلارین ایلگی‌سی هر نه قدەر یاخین گؤرونورسه ده، ایکی آیری‌آیری ساحه‌لره باغلی‌دیرلار. گؤرونور آنلام سؤزلردن قاباقجا گلیر. یعنی قاباقجادان وار اولان بیر آنلامی، سؤزلر ایفاده ائدیر. دیل، اونونلا باغلی اولمایان وارلیق‌لاری و دیلدن اؤنجه‌کی دوشونجه‌لری ایشیقلاندیریر. بو، **ارسطو**دان گلمه بیر تصووردور. ارسطو «دیل»ی، بیر یئره توپلاشیب آنلامی یاراداn سس‌لر و صورت‌لر توپلوسو سانیردی. دیله بئله بیر باخیش چاغداش مدنییتده اؤنمینی ایتیریب، چوخدان‌دیر بایاغی‌لاشیب. ایییرمینجی یوزایللیکده باش وئرمیش دیل دئوریمی [انقلابی] نتیجه‌سینده، آنلام دیلین محصولو سانیلدی. دیل اولماسا معنایا چاتماق اولماز. بئله بیر ایکینجی باخیشدا، اینسان دونیاسی‌نین وارلیغی دیلین وارلیغینا باغلاندی.

بو باخیشدا اولان ایکینجی خصوصییت دینله‌ییجی‌نین رولودور. آنلام دینله‌ییجیدن آسیلی‌دیر. (بیز تئزتئز بو مسئله‌یه قاییداجاغیق.) دانیشماق دینله‌ییجی‌یه مؤحتاج اولان چالیشمادیر. **مارتین هایدگئر**ه[8] گؤره، دانیشیق گئدیشینده، ائشیتمک آپاریجی بیر عامیل‌دیر. آنلام، دینله‌ییجی‌دن باغیمسیز شکیلده یارانا بیلمز. دینله‌ییجی ایسه گله‌نک‌لره و ایجتیماعی مؤوقع‌لره باغلی‌دیر. باشقا سؤزله، آنلام، باغلی اولدوغو گله‌نک‌لره، ایجتیماعی مؤوقعه، و دینله‌ییجی‌یه دایاناراق یارانیر. دینله‌ییجی تکجه اؤزگه بیر آنلامی قاوراماغا چالیشمیر، آنلامی یارادا بیلیر. سس‌لر خالیص شکیلده

---

[7] Edmund Hüsserl (1859_1938)

[8] Martin Heidegger (1889_1976)

قولاغیمیزا چاتمیر. بیز اؤنجه آنلام‌سیز سس‌لری ائشیدیب، سونرا اونلاری قاورامیریق. بیز ایلک اؤنجه آنلام‌سیز سس‌لری ائشیدیر، دانیشان‌لا آرامیزدا اولان اورتاق کدلارا دایاناراق اونلاری معنالاندیریریق. دیل، سنه و منه آنلام داشییان اورتاق زمینده باش وئریر. هایدگئر سونرالار بیر آز دا ایره‌لی گئدیر. اونون باخیشیندا، دیل، وارلیغین آنلام قازاندیغی بیر دوزَنلیک کیمی قاورانیلیر: وارلیغین ائوی کیمی. بوردا دیلین یارادیجی باجاریغی، یعنی شاعیرانه قاتی اورتایا چیخیر. بیز دیل‌له یاشاییریق و اونون آراجیلیغی ایله دونیادا اولماغیمیزی فورمالاشدیریریق. بو، اؤزوموز بیلمه‌دن مقصدسیز اولاراق باش وئریر. بو فورمالاشدیرمانی هایدگئر شاعیرانه آدلاندیریر. دیله بو بوجاقدان باخاندا *«نییه بیزده شعر وار، نثر یوخ‌دور؟»* کیمی مسئله‌لره ایشیق توتا بیله‌ریک. سورغولار چوخدور، بایاق دئدیم: *«دیلین یئنیلدیی آندان شعر باشلاییر»*. بو بوجاقدان باخاندا سورغونون دویونونو ده آچا بیله‌ریک.

«بس نییه گونئی‌ده شعر وار، نثر یوخ‌دور؟ نییه نثر یازان آزدیر؟ نییه شعری نثردن داها قولایلیقلا یازماق اولور؟» ایلک باخیشدا آداما ائله گلیر کی، نثر یازماق شعردن داها قولای اولمالی‌دیر. شعرده لفظ صناعت‌لری گئنیش یئر آلیر؛ سؤزلر آلیشمادیغیمیز چالاردا ایشله‌نیر؛ وزن، قافیه، هارمونی، موسیقینی یاخشی تانیمادان شعر یارانمیر. بونلارین هامیسینی بیر اثرده دوغرولتماق، پارلاق ذکا ایسته‌ییر، گئنیش تجروبه‌یه سؤیکه‌نیر؛ عوضینده، نثرده بونلارین بیر چوخو ایله اوغراشماغا ائحتییاجیمیز یوخ‌دور. لاکین بیزیم کیمی توپلوم‌لاردا، شعرین وولکان [آتشفشان] کیمی پؤسکورمه‌سی بو ساده باخیشی آلت‌اوست ائدیر. شعر داها دا گوّج‌لو یارانیر، داها گئنیش یاییلیر. بو، نه‌یله باغلی‌دیر؟ بیزده‌کی شعرین نثره اوستونلویونو، و یا شعرین نثره نیسبت داها گئنیش یاییلماسینی آیدین

ندن‌لرله اساسلاندیرماق اولماز. یعنی ان الوئریشلی حالدا، آدینی چکه‌جه‌ییمیز ندن‌لر، یئنه ده دارتیشیلا بیلر.

2

شعریمیزین نثره اوستونلویو اوچ مولاحیظه ایله قارشیلاشدیریر بیزی: بیری تاریخی گئری‌لییمیز، او بیریسی شعرین تک‌سسلی *monophonic* ماهییتی، اوچونجوسو ایسه دیلین اؤزولونده [زیربناسیندا] شعرین دایانماسی.

اؤنجه ایکینجی مولاحیظه‌نی آچیقلاییرام. شعره رغمن، نثر، اؤزه‌للیک‌له رومان، شوبهه بالاسی‌دیر. بونا گؤره ده، نه کئچمیش اؤزباشیناً حؤکومت‌لرده، نه ده چاغداش توتالیتار رژیم‌لرده رومان یارانا بیلمزدی. یارانا بیلسه‌یدی ده اؤلردی. رومان اساسن اینسان یاشامینداکی ابهام و نسبی‌لییه کؤکله‌نیر. نه سَرت اخلاقیاتی اورتایا قویور، نه ده ایدئولوگییانین قیزیشدیردیغی گیریشیم‌لری [اقدام‌لاری] آچیقلایا بیلیر. دوغرودور، هر ادبی اثرین کؤک‌لری ایدئولوگییا چیرکابیندان قیدالانیر، آمما ایدئولوگییانین کؤگله‌سی رومانین اؤزه‌رینه دوشورسه، بدیعی‌لییینی ایتیریر. توتالیتار حؤکومت اینسان‌لاری ساده‌لشدیریر، دوشونجه‌لری عئینی‌لشدیریر؛ آمما رومانین پازیچیسی دوشوندوکجه، اینسان روحونون گیزلی دهلیزلرینده [لابیرئنتینده] گزینتییه آپاریر بیزی. حتتا دون‌کیشوت کیمی آخماق بیر وارلیق دا، کؤکلنمیش اویونجاق [عروسکو کوکی] کیمی آلین‌یازی‌سی‌نین دوم‌دوز جاده‌سینده یؤرومور. او دوشونور، ییخیلیر، دورور، یاشامین قارماقاریشیق جیغیرلارییندا اؤز باشینا فیرلانیر. سونلوقدا یالنیز تکجه

کایناتین آنلامی دئییل، اؤز اؤزنه‌سی‌نین[9] گئرچکلییی ده اونون جایناغیندان اوچوب گئدیر. دیکتاتورون بیره ائندیردییی اینسانی، رومان مینه قالدیریر. **میلان کوندرا**نین فیکرینجه، روماندا همیشه اینسان وارلیغی‌نین قارانلیق قات‌لارینا ایشیق توتولور، یا دا توتولمالی‌دیر.

بو حاقدا اساس سؤزو **میخاییل باختین** *Mikhail Bakhtin* دئییر. اورتاچاغین پوئتیکاسیندا واحید بیر دیلین یاردیمی ایله اؤزونو دوغرولدان مرکزچی بیر سؤیلم[10] ایله قارشیلاشیریق. اورتاچاغدا فلسفه و دینین دیلی لاتین دیلی اولور. دئمک، تکجه لاتین دیلی حقیقتی گؤسترە بیلر. بونون اوچون، بیر دیل یا بیر لهجه باشقا دیل‌لردن داها آرتیق دوغما قارشیلانیر و یا هانسی‌سا دیلین خئیرینه آرادان آپاریلیر؛ یالنیز گئرچک تصووور اولونان او بیرجه دیل تدریس اولونور؛ غئیر آوروپالی‌لار گوجله همین واحید دیله تابع ائدیلیر؛ و بیر چوخ دیل‌لری بیرجه دیلده بیرلشدیرن هیندآوروپا دیلچی‌لییی یارانیر. بونلارین هامیسی تک‌سسلی‌لییه گتیریب چیخاریر. بئله بیر باخیش، نثرین، اؤزه‌للیک‌له رومانین، نئچه دیللی و چوخ‌سسلی *polyphonic* ماهییتینی درک ائده بیلمزدی؛ شعرین تک‌سسلی دونیاسینی قاورایا بیلردی.

---

[9] **اؤزنه**: سوبیئکت **subject**؛ **نسنه**: اوبیئکت **object** [فارسجادا "سوژه و اوبژه" کیمی ایشله‌نیر]. حرفی آنلامدا اوبژه شئی، عین" دئمک‌دیر، سوژه ایسه "مؤوضوع". فلسفی متن‌لرده سوژه‌نین باشلیجا آنلامی "تانییان. فاعیل"دیر، اوبژه‌نین آنلامی ایسه «تانینان شئی»دیر، ذهنین خاریجینده‌کی اشیادیر. سیز دونیانی اوبژه کیمی نظره آلین، اینسانین ذهنیینی ایسه سوژه کیمی. تؤرک‌لرین قونداردیغی ایکی تئرمینی به‌یه‌نیرم: سوژه‌نین یئرینه "اؤزنه" اصطلاحینی و اوبژه‌نین یئرینه "نسنه" اصطلاحینی.

سؤیلم: گفتمان، *discourse* . «سؤیلم» دئییمینی دیسکوسیا [گفتمان] یئرینه ایشله‌دیرم. سؤیلیمین ایلکین و حرفی آنلامی، منطیقه اساسلانان سربست موذاکیره و موباحیثه‌دیر. آمما بو کیتابدا اونون تئرمین اولاراق آنلامی بوندان بیر آز فرقله‌نیر. ایصطیلاحی باخیمدان سؤیلم هم دانیشیغی انحتیوا اندیر، هم ده بللی مدنییتده مئشاژ موبادیله‌سی اوچون گره‌کلی تئکنیک‌لرین توپولوسو دئمک‌دیر. بونا گؤره، مدنییتین بوتونونو سؤیلم کیمی نظرده توتماق اولار. داها دقیق دئسک مدنییت، رمزی بیچیمده اولان سؤیلم‌لرین توپلوسودور.

مرکزچی گوجلر اؤز قارنیندا شعرین چئشیدلی ژانرلارینی بئجه‌ریردی. رومان اسکی زامان‌لاردا یارانا بیلمزدی. رومان چئشیدلی، بلکه ده ضدییتلی سس‌لرین کسیشدییی یول‌لار آیریجی‌دیر. رومان ائله بیر زامان باش قالدیرا بیلر کی، دیل اؤز سوْیوْت [مطلق] ماهییتینی ایتیرسین. رنسانسدا نئچه‌نئچه دیل، لاتین دیلی‌نین یئرینی آلیر، رومان یارانیر. شعرده اؤنجه بیر «من» دانیشیردی، ایندی روماندا نئچه «من» دانیشیر. باختین بو چوخ‌سسلی‌لییی *"دوستایئوسکی‌نین پوئتیکاسی‌نین پروبلئم‌لری"* باشلیقلی اؤنملی اثرینده بئله آچیقلاییر:

«ادبی- تنقیدی فیکیر اوچون، دوستایئوسکی‌نین یارادیجیلیغی بیر سیرا مستقل، بیربیری ایله ضدییت تشکیل ائدن و اونون قهرمان‌لاری طرفیندن مودافیعه اولونان فلسفی موحاکیمه‌لره پارچالانمیشدیر. اونلارین آراسیندا مؤهللیفین اؤزونون فلسفی گؤروش‌لری هئچ ده بیرینجی یئرده دورمور... دوستایئوسکی‌نین اؤز سسی بو و یا دیگر قهرمانین سسینه قووشور، باشقالاری اوچون مؤهللیفین سسی بوتون بو ایدئولوژی سس‌لرین اؤزونه مخصوص سینتئزی‌دیر. نهایت، اوچونجولر اوچون بو سس ساده‌جه اولاراق قهرمان‌لارین سس‌لری طرفیندن باتیریلیر.»

بیرینجی و اوچونجو باخیشا گلدیکده بونلاری دئیه بیله‌رم: ادبییات، شعرله نثردن اولوشور. بونا گؤره، تکجه شعر یازیلیرسا، دئمک، توپلوم گئری قالیب؛ آمما شعرسیز ده دیل اولمور. منیم سؤزومده‌کی بو ضدییت، شعرین روحوندا یاتان پارادوکسدان گلیر. شعر دیلدن اؤنجه گلیر، نثر ایسه دیلدن سونرا. **تی.اس.الیوت**ـون *Thomas S. Eliot* بصیرتینی شعرین گله‌جک آلین‌یازیسیندان آنلاماق اولار. او اییرمینجی یوزایللییین باشلانغیجیندا دئمیشدیر: «بدیعی فیکیر شعری آرخادا قویماسا، هئچ بیر

درینلییه، بوتؤولویه، چیچکلنمه‌یه گلیب چیخا بیلمز.» ادبیاتین اییرمینجی یوزایللیکده‌کی آلین‌یازیسی سؤزلریمین آیدین بلگه‌سی‌دیر. آخی شعر 20ـجی یوز ایللیکده نثره یئنیلدی.

بئله چیخیر کی، بیز هله ده شعر دؤنمینی یاشاییریق‌سا گئریده قالمیشیق. من هانسی آنلامدا نثرین یوخلوغونو تاریخی دورغونلوغوموزا باغلاییرام؟ بو سونوجا، سبب کیمی ده باخا بیله‌ریک: بیزده‌کی ایجتیماعی گئری‌لیک، آنجاق شعره مئیدان وئریر، نثره یوخ. **جمیل مئریچ** بو حاقدا داها سرت دانیشیر: هر بیر اؤلکه‌ده نه قده‌ر شاعیر چوخسا، او اؤلکه دوشونجه باخیمیندان گئریدیر. اینسان‌لار و میللت‌لر یاشلاندیقجا نثره کئچر. دوشونجه‌سی هله پوزیتیولشمه‌میش مدنییت‌لرده نثر چوخ آغیر ایره‌لی‌له‌یر. بو دوغرودور، 18ـجی یوزایللییین فرانساسیندا شعر سوسدو، حقیقتین سَرت سسی دانیشماغا باشلادی؛ شوبهه‌نین هارایی و عاغیلین باغیرتیسی ائشیدیلدی. او چاغدا اینسانلیق آیدینلیغا مؤحتاج ایدی، مؤبهمدن قاچیردی. شعرین آنلاشیلمازلیغیندان نثرین آیدیلیغینا قاچیردی. سونرا ناپولئون گلدی. اونون ساواش‌لاری ایسه، قاندان بیر آرخ ایچینده دوغان تاریخ و یئنی‌دن باشلایان شعر.

بیزده ده بئله اولدو. اون‌دوققوزونجو یوزایللییین ایکینجی یاریسی، اییرمینجی عصرین ایلکین ایل‌لرینه باخین. بو، بیزیم آیدینلانما [معاریفچی‌لیک] دؤنمیمیزدیر. چاریزمین لاخلادیغی چاغدا، نثر آیاق توتوب یئریمه‌یه باشلادی. آذربایجان تورکجه‌سی دستان، ناغیل، و غزل دیلیندن اوزاقلاشاراق دونیانین گلیشمیش دیل‌لری سیراسینا چیخدی. بدیعی نثرین آزلیغینا باخمایاراق، *اکینچی* قزئتیندن باشلایاراق سووئت دؤنمینه‌دک چیخان *حیات*، *فیوضات*، *ارشاد*، *تازه حیات*، *ترقی*، *اتفاق*،

ملانصرالدین، *بصیرت* و *آذربایجان* آدلی قزئت‌لر و درگی‌لرده گئدن یازی‌لار، نثر اینقیلابی‌نین گؤستریجیسی ایدی. نثرین یولونو ایسه بونلار آچدی: **علی‌بی حسین‌زاده**، **اسماعیل گاسپیرالی**، **بکیر چوبان‌زاده**، **حسن‌بی ضردابی**، **جلیل ممدقولوزاده**، **محمد امین رسولزاده** و سایره. حتتا **میرزه علی‌اکبر صابیر** کیمی شاعیرین اثرلری ده نثر مدنییتینه سؤیکه‌نیردی: اونون شعری‌نین مضمون‌لاری شعره یوخ، نثره عایدیدی. سونرا موساوات حؤکومتی دئوریلدی، آذربایجان اینسانی استالین دیکتاتورلوغوندا یئنه ده شعره سیغیندی.

آنادولو تورک‌لرینه گلدیکده، مئریچ دئییر «دوشونجه دونیامیزین ان بؤیوک فاتحی **نامیق کامال** ایله **شیناسی** (1826-1871) بیر یانا، بیزده نثر یوخ. بیر **احمد هاشیم**، بیر **یاحیا کامال** و بیر **ناظیم حئکمت** قارشی‌سیندا ساده-جه قزئت نثریمیز وار.» مریچه رغمن **شمس‌الدین سامی**‌نی ده او ایکی نفره آرتیرماق گره‌کیر. دوغرودور نامیق کامالین «اینتیباه» (1876) و «جزمی» آدلی رومان‌لاری وار، آمما شمس‌الدین سامی‌نین «تعشق طلعت و فتنه» (1872) باشلیقلی رومانینی تورک ادبییات تاریخینده اونوتماق اولماز. جمیل اونو اونودور، چونکی رومان خالق داستان‌لاریمیزا بنزه‌ر بیچیمده یازیلیر: طلعت اوشاقلیقدا آتاسینی ایتیریر، آناسی‌نین قایغی‌سی ایله بؤیویور، گنج اولور. فتنه، حاجی بابا آدیندا بیر کیشی‌نین اؤگئی قیزی‌دیر. طلعت بیر گون پنجره‌دن قیزی گؤرور، بیر اوره‌ک یوخ، مین اوره‌ک اونا وورولور، بونونلا دا دوغرو آنلامدا تورک بدیعی نثری باشلانیر.

3

بیر موقاییسه وار: آنادولو تورکجه‌سی نثرده نوبئل زیروه‌سینه یوکسه‌لیر، بیز

ایسه گونئیلی اولاراق هله ده فولک‌آرت[11] مرحله‌سینده قالیریق.

ایمکان‌لاریمیز، تاریخی کئچمیشیمیز، و سیاسی دوروموموز دییشک اولدوغوندان بو موقاییسه یئرسیزدیر. آنجاق بونو دئمک اولار کی، بو گئری‌لیک دیلین ایشله‌یی [فونکسییاسی] ایله باغلی‌دیر. دیل، ایشله‌یی اولان آلان‌لاردا [ساحه‌لرده] گلیشیر. ائله گؤتوره‌ک گونده‌لیک معیشت لوازیماتینی. بیزده بو لوازیماتین آدی باشقا دیل‌لردن گلمه‌دیر: جاروبرقی، میکسر، پیچ‌گوشتی. بونلار بللی فابریکارلاردا کوتله‌وی بیچیمده اؤره‌تیلیر.[12] او فابریکالار اؤلکه‌نین ایقتیصادی سیستئمی چرچیوه‌سینده چالیشدیقلاریندان دولایی، اوره‌تدیک‌لری محصول‌لارین آدی، رسمی دیلین دامغاسینی یئییر. سنین آنادیلین رسمی قونوم [ایستاتوس] قازانمادیغیندان، بو ساحه‌ده اؤز ایشله‌ییني ایتیریر. بیر باکی‌لی تبریزه گلیرسه، آوتوموبیل‌لرده ایشلنمیش قطعه‌لرین [زابچاس‌لارین] آدیندان باش آچمایاجاق. باکیدا دا بئله‌دیر. روسیانین *لادا* و *وولگا* فابریکالاریندا اوره‌تیلیب، آذربایجان بازارلارینا آخیدیلان آوتوموبیل قطعه‌لری‌نین آدی روسجادیر. من اوردا ماشینیم خاراب اولدوقدا، دیلسیز آدام‌لار کیمی داورانیردیم. قطعه‌نی تعمیرچی‌یه الیم‌له گؤسته‌ریردیم. *لادا*، گؤنده‌ردییی آوتوموبیل‌له یاناشی، قطعه‌لرین آدینی دا آذربایجانا گؤنده‌ریردی. و بونونلا دا آذربایجان تورکجه‌سی‌نین بو آلاندا ایشله‌یی آرادان گئدیردی. بو دا روسجانین اوستونلویوندن گلیردی. بیزده نثرین بیر چوخ ساحه‌لرده ایشله‌یی یوخ‌دور، اونا گؤره ده گلیشمیر. بیز اؤیکو [حئکایه] و رومان یازیریق‌سا، گونده‌لیک یاشاییشیمیزدا قوللاندیغیمیز شیفاهی دیلین عئیبه‌جر فورماسینی اورتایا قویوروق. بو عامیل اؤزو ده داها آپاریجی سببین

---

[11] folk-art : خالق اینجه‌صنعتی؛ شیفاهی دؤنمه و یا فولکلور دؤنمینه عاید اینجه‌صنعت ژانرلاری.

[12] اؤره‌تیلیر: ürətilir، تولید اولونور.

سونجودور: سییاسی قورولوش‌لارین.

اؤتن یوز ایلده سییاست بیزه قارشی اولموشدو. مشروطه حرکاتیندا اویناديغيميز رول و میللی حؤکومت زامانی گئتدیییمز یول، سانکی دیلیمیزی حؤکومت‌لرین گؤزونده دایمی تهلوکه کیمی گؤروکدورموشدو. دئیه‌جک‌سیز کی، اؤتن مین ایلده‌کی دوغما تورک حؤکومت‌لری زامانی دا بیز بو آجیناجاقلی دورومو قیمیلدامادان یاشامیشیق. اَوَت بئله‌دیر. آمما نییه ایندی آییلمیشیق، نییه؟ جاواب موقاییسه ایمکانیندان گلیر. ساده بیر اؤرنک: اینسان یوخسول، یا دا وارلی اولا بیلر. اوجقار کنده یاشایان بیر چوبان، اولا بیلسین تام یوخسوللوق ایچینده یاشادیغینی آنلاماسین، اؤزونو موتلو سانسین. بئله بیر آدامدا یوخسوللوق دویومو اولمایاجاق. لاکین، همین اینسانا موقاییسه امکانی یارانیرسا، یوخسول اولدوغونو آنلایاجاق. اوجقار کندلی بیر اؤیرنجی بیردن‌بیره اوزاق و مدرن بیر شهرده زنگین آرخاداش‌لاری‌نین احاطه‌سینده قالیرسا، یوخسوللوق اونون گؤزونده فاجیعه‌وی اؤلچو تاپاجاق. بونون اوچون یوخسوللوغون اؤزو دئییل، یوخسوللوق بیلینج‌لی‌لییی[13] اینقیلاب یارادا بیلیر. دیل ده بئله‌دیر. هانسی‌سا دیلین، اویغارلیغین، و دوشونجه‌نین آرادان گئتمه‌سی اؤزونلوکده دیره‌نیشه سبب اولمور، بونلارین یوخا چیخماغینی باشا دوشمک اینسان‌لاری اویادیر.

بو آرادا بس نییه داها چوخ شعره دایانیریق؟ چونکی باسقی آلتینداکی دیل، سانکی بئینیمیزین گیزلی قات‌لاریندان اویونا چاغیریلیر. بیز نه‌سه دئمک ایسته‌ییریک، آمما دئیه بیلمیریک. دئمک ایسته‌دیییمیز قاورام‌لار، قاباقجادان سؤزجوک‌لر سیماسیندا بیلینجیمیزده یاتماسایدی، هئچ اونو

---

[13] بیلینج‌لی‌لیک: خودآگاهی، consciousness

دئمک ده ایسته‌مزدیک. دوشونجه دیلدن اؤنجه گلمیر، دیل‌له بیر آندا گلیر. ائله کی، دیلین یوخا چیخماق عرفه‌سینده اولدوغونا دریندن واریریق، گرگین بیر گئدیشه قاتیلیریق: اونودولموش سؤزلری قان‌تر تؤکه‌تؤکه روحوموزون قارانلیق بؤلگه‌لریندن چاغیریریق. وار گوجوموزله چاغیریریق. بو چاغیریش شعرله جاوابلانیر، چونکی **هایدگئر** دئمیشکن، دیل اساسَن شاعیرانه‌دیر.

بیز ایسته‌مه‌سک ده بو سؤره‌ج اؤزـاؤزونه باش وئره‌جک. دیل، یوخا چیخماق تهلوکه‌سی ایله قارشیلاشدیقدا، شعر ذهنیمیزین بیلینج‌آلتی[14] [تحت‌الادراک] بؤلگه‌سیندن بایرا فیشقیراجاق. بونون تانیش اؤرنه‌یی **شهریار**دیر. بوندان اؤنجه اؤز آنادیلینده نه‌سه یاراتمامیش شهریار، آناسی‌نین چاغیریشی ایله *«حئیدر بابایا سلام»*ی یازیر. شاعیر ایل‌لر بویو باشقا دیلده یازیردی. او، سانکی آنا دیلیندن عیبارت اولان ائوین یان‌یؤره‌سینده یابانجی وارلیق کیمی دولاشیردی. ایندی ایسه ایچه‌ری گیرمه‌یه بهانه آختاریر. اگر *«دوغما ائوینه یابانجی قالما»* بصیرتی اولسا، بو اؤزونه قاییدش آکسیاسی [عملی] هر بیر شاعیرین بختینه دوشه بیلر. *«حئیدر بابایا سلام»* پوئماسی‌نین اؤنمی، اونون بدیعی گؤزه‌للییینده دئییل، بو ائوه قاییتماغین اؤنمینده‌دیر، بو بصیرتده‌دیر.

آمما بو قاییدیش ایندی عئینی اؤلچوده باش توتا بیلمز. سؤزجوک‌لر شهریارین ایچیندن گلیردی، بیزه ایسه ائشیکدن گلیر. ایندی، شاعیر اؤزونو، ایلک آددیمدا باشقا دیل‌لرین گراماتیکاسی و سؤزجوک‌لر قوشونو ایله قارشی‌قارشییا گؤرور. یابانجی سؤزجوک‌لرله دؤیوشده، دیلین ائوی یئنیدن اوچولوب داغیلیر. چونکی شاعیره ائله بیر تاریخی ایمکان قالماییب

---

[14] بیلینج‌آلتی: تحت‌الشعور، تحت‌الادراک، ناخودآگاه، the subconscious

کی، دوغما سؤزلری تاریخی یادداشیندان چاغیرسین. باشقا یؤندن، شاعیر دیلی یاخشی بیلمه‌دیکده گؤزو باغلی آدام کیمی، دیلین دؤرد دیوارینی اوچورماغا باشلاییر. قاباقدا اوچوروم وار.

4

پروبلئمین بوتون کؤک‌لری آنجاق شعرده یئرلشمیر، دیل‌له نئجه اوغراشماغیمیزا قاییدیر. دیلیمیزی دؤزه‌لدیرسک هر شئی اؤز قایداسیندا اولاجاق. دوشونجه‌میز بیله دوزه‌له‌جک. لاکین باشقا پروبلئم‌لریمیز ده وار. شعریمیزده بیچیم [فورما] ضعیف‌دیر، بؤلگولر قارماقاریشیق‌دیر، مکتب یوخدور. بو چاتیشمازلیغی آرادان قالدیرماغا آپاران یول، قوندارما استیل یاراتماقدا دئییل. هر بیر مکتب یاراندیقدان سونرا آد قازانیر، بدیعی مکتب‌لرین آدی اؤز اوستونده اولمور، بللی اوخشارلیق‌لاردان دولایی بیر بؤلوک شاعیرلرین شعرینه بللی آد وئریلیر. بو آدی باشقالاری وئریر. یارادیجیلیق ائله بیر گئدیش دئییل کی، اونون سونوجو یارادیجییا قاباقجادان آیدین اولسون. بئله‌دیرسه «من بیر مکتب یارداجاغام دئمک» جهالتدن گلیر. یازیچی، شاعیر، عالیم، فیلوسوف قارانلیقدا قورشون سیخان آداما بنزه‌ییرلر، یوخودا یول گئدن‌لره. اونلار اؤنجه‌دن بیلسه‌یدیلر نه‌یی یارادیرلار، یا هئچ‌نه یاراتمازدیلار، یا دا یئنی یاراتماغا هئچ‌نه قالمازدی.

اییرمینجی یوزایلییین باشلانغیجیندا غرب اؤلکه‌لرینده مکتب یاراتماق ائله دبده ایدی کی، اوچ بئش یازیچی، شاعیر و رسسام بیر چایخانایا توپلاشاراق هانسی‌سا مکتب یاراداجاقلارینی های‌کؤی‌له اعلان ائدیردیلر. سؤزسوز، بیر آندا یارانمیش مکتبین قارانلیق چرچیوه‌سینه سیغیناراق شعر یازماق، هانسی‌سا سییاسی تاپشیریق آلماغا بنزه‌ییر. ائله بونا

گؤره ده، فوتوریزم، وورتیسیزم، و ایماژیزم کیمی مکتب‌لر بیربیریندن آیدینجا سئچیلمیر، یا دا عئینی مکتبه باغلی اولان **مارینئتتی** و **مایاکوفسکی**نین شعرلرینده‌کی فرق، ایکی آیری‌آیری مکتبین فرقیندن داها چوخدور. بو پروبلئم بیزده ده یارانا بیلر. قوزئیده قاباقجا بیچیمی [فورمانی] معین‌لشدیریب، سونرا شعر یازماق بونا بنزه‌ییر. حالبوکی بیچیم مضمون‌لا بیر یئرده گلمه‌لی‌دیر. ایندی بو ساياق داورانان شاعیرلریمیز آز دئییل‌دیر. البته من بوندا بؤیوک تهلوکه گؤرمورم، بیچیمه دیققت آرتیبسا، دئمک بیز اینجه‌صنعتین دولانباج یول‌لاریندا اؤزگون شعر آختاریشینا چیخمیشیق.

بیچیم تکجه مضمونون چرچیوه‌سی، قلیبی دئییل. بللی بوجاقدان باخاندا، فورما مضمونون اؤزه‌یی‌دیر. شعر فورما ایله مضمون آراسیندا دیالئکتیک گئدیش-گلیشدن تؤره‌نیر. کانت اینجه‌صنعتی «آماجسیز آماج» آدلاندیراراق، گؤزه‌للییی هر بیر اثرین بیچیمینده گؤروردو. آمئریکالی فیلوسوف **سوزان لانگئرین** *S.Langer* سؤزو منه لذذت ائدیر: «بیچیم سون گؤرکمینی تاپمیش بیر قلیب دئییل، دییشکن بیر فئنومئن اولاراق اؤز ایچینده‌کی عؤنصؤرلرین قارشلیقلی رئاکسیالاری‌نین محصولودور» شعر شاعیر ذهنیندن آیریلدیقدا بیچیمی‌نین قلبینده داشلاشمیر، سؤزجوک‌لر یوزوم بورولغانیندا تک‌آنلاملیغینی ایتیریر، چوخ‌ساییلی آنلام قازانیر. دوغروسونو دئسک سؤزجوک‌لرین تانیش آنلامی الیمیزدن اوچوب گئدیر. بو سؤره‌ک‌لی دییشمه، بیچیمی قاینار خیردالیق‌لاری ایله دیری ساخلاییر. بیچیم مضمون ایله ایگلیده اولان دینامیک توپلودور. بونا گؤره ده بیچیمین نئچه سئچیلمه‌سی چوخ‌واخت شاعیرین ایسته‌ییندن، نییتیندن اوزاق‌لارا گئدیر. باشقا سؤزله دئسک، شاعیر نه ائده‌جه‌ییني، هانسی بیچیمی

سئچه‌جه‌یینی اؤزو ده یاخشی بیلمیر. چونکی شعر چوخ‌واخت غفلت آن‌لاریندا دوغولور.

فلسفه، قاورام‌لاری [مفهوم‌لاری] یارادیر. شعرین ایسه قاورام‌لارلا ایشی یوخدور، داها چوخ ایمگه‌لرله، یعنی تصویرلرله، اوغراشیر. بونا گؤره ده اونو منطیق جومله‌لری سوییه‌سینه آلچالتماق اولماز:

آشیان مرغِ دل زولفِ پریشانینه‌دیر،
هاردا اولسام ائی پری کؤنلوم سنین یانینه‌دیر.
عشق دردیله خوشام ال چک علاجیمدان طبیب،
قیلما درمان کیم هلاکیم زهری درمانینه‌دیر.
چکمه دامن ناز ائدیب افتاده‌لردن وهم قیل،
گؤی‌لره آچیلماسین ال‌لر کی، دامانینه‌دیر.
گؤزلریم یاشین گؤروب، شور ائتمه نیفرت کیم بو هم،
اول نمک‌دن‌دیر کی، لعلِ شکرافشانینه‌دیر.
مستِ خوابِ ناز اولوب جمع ائت دلِ صدپاره‌می،
کیم اونون هر پاره‌سی بیر نوکِ موژگانینه‌دیر.
بس کی، هیجرانینه‌دیر خاصییت قطعِ حیات،
اول حیات اهلینه حئیرانم کی، هیجرانینه‌دیر.
ائی فضولی شمع تک مطلق آچیلماز یانمادان
تاب‌لر کیم سونبولوندن رشته‌ی جانینه‌دیر.

گؤروندویو کیمی، فضولی‌نین گؤزه‌ل، عئینی حالدا قولایلیقلا قاورانیلان بو غزلینده آنلاشیلماز سؤزجوک یوخدور. هابئله غزلین آنلام قات‌لاری ایدراکیمیز قده‌ر گؤزوموزدن یایینمیر. بونونلا بئله، بورداکی عادی سؤزلر ییغینینی قالارغی و گؤزه‌ل صنعت اثری سوییه‌سینه قالدیران عامیل‌لردن بیری ده بیچیم‌دیر. سیز شعرین سؤزجوک‌لرینی باشقا جوره،

اؤرنه‌یین نثرله یازسانیز، گراماتیکایا رعایت ائتسه‌نیز بیله شعر اؤز دادینی ایتیره‌جک. فضولی‌نین سئچدییی بیچیمی اوندان آییرسانیز، یوزوم قابیلییتینی ایتیرمیش عادی سؤزلرین کؤلو یئرده قالاجاق: *«اوره‌ییمین قوشونون یوواسی سنین پریشان زولفونده‌دیر، ائی پری هاردا اولسام، یئنه ده کؤنلوم سنین یانیندادیر...»* بو سؤزو دنیز قیراغیندا گیج‌گیج دولاشان یئنی‌یئتمه اوغلان اوشاق‌لاری، قیزدوست‌لارینا فضولی‌دن داها یاخشی سؤیله‌ییرلر.

تکجه صنعت‌ده دئییل، هر یئرده چالیشما واردیرسا بیچیم ده واردیر. ایدماندا، تویدا، یاسدا، گئییمده. بوتون بونلاردا مضمون‌سوز بیچیمدن دانیشماق اولمور. بیچیم اولماسا مضمون یؤز هاوا وورور، نوحه‌خوان یاس مجلیسینده بیردن‌بیره «آنام سنه قوربان آی ساری‌کؤینک» اوخویور. بونونلا بئله بیچیم بیر نظرییه کیمی اؤزونو گؤسترديکده پروبلئم‌لر باشلانیر.

بوتون بونلاری گؤز اونونه آلاراق، روس فورمالیست‌لری‌نین آرگومئنتی [احتجاجی] هله ده اؤز مشروعییتینی قورویوب ساخلاییر: اونلار مضمونو دانمیر، اثرده اونون ائستئتیک رولو اولدوغونو دانیردیلار.

5

بعضی یازارلارین الینده بیر بهانه وار: **رولان بارت** قارماقاریشیق یازیردی، فرانسادا مالارمه چاپ حرف‌لریله اوینایییردی، تورکیه‌ده **ائجه آیهان** دیلی پوزوردو، بیز نییه پوزمایاق. بو بهانه‌نین بیر گولونج طرفی وار، بیر ده جیددی طرفی. گولونج طرف دیلی چووال فرض ائتمک‌دیر، سؤزجوک‌لری ده بوغدا دنه‌جیک‌لری. جیددی طرف ایسه رولان بارتین باغلی اولدوغو یاپی‌سؤکوم [ساختارشکنی] جریانینا آیری باخیشدان

دوغور. بعضی‌لری گومان ائدیرلر، سن دئمه بارت دیلی سؤکوب داغیدیرکن آنلامی یوخا چیخارماق ایسته‌ییرمیش. بو باخیش یانلیش‌دیر. بارت و باشقالاری متنین مرکزینده اوتوروشموش معنانی داغیتماق‌لا باشقا مومکون معنالاری اوزه چیخارماق ایسته‌ییرمیش‌لر. اونلار آنلامسیزلیغی ایسته‌میرمیش آنلام‌لاری چوخالتماغا چالیشیرمیشلار. آنلام‌لارین چوخالتماسیندان مقصدیم، یئنی یئنی معنالاری زورلا متنه سیراماق دئییل، اوخوجویا چئشیدلی یوزوم ایمکانینی قازاندیرماق‌دیر. کؤکونه باخاندا اونلارین دیله‌یی هئچ بو دا دئییلمیش. اونلاری ماراقلاندیران مسئله آنلامین اؤزو دئییل، آنلامی ایستئحصال ائده‌ن قورولوش‌لار و گؤسترگه‌لردیر[15].

گؤرونور، بو بهانه‌لره جیددی یاناشماق گره‌ک دئییل، بو بهانه‌لره آنجاق تنبل‌لر، دیل‌بیلمزلر سیغینیرلار. لاکین بو خسته‌لییین گئنیش یاییلدیغیندان اونو اؤزوموزده درمان ائتمه‌لییک. بیلیرم چوخ‌لاری بو یارایا دوز باغلاییرلار.

تورکیه شعری‌نین «ایکینجی یئنی» آخیمینا باغلی ائجه آیهانین آدی گلمیشکن گلین بو پروبئلمی اونلارین شعری ایشیغیندا آراشدیراق. بیلیریک اؤتن یوزایلدییین قیرخینجی ایل‌لری‌نین تورکیه‌سینده **اورحان ولی** باشدا اولماقلا «غریب» آخیمی یاراندی. بونلارا «بیرینجی یئنی» ده دئییلیردی. بونلار هر یئرده گؤرونن ساده شئی‌لری آنلادیردیلار. مطلق قاورام‌لاری یانا ووراراق چؤره‌ک دردیندن یازیردیلار، یاشاماق سئویجیندن، طبیعت‌له باریشماقدان، اؤلومدن، سئوگی‌دن. غریب‌چی‌لر هر تؤرلو قایدایا، اؤلچویه، قافیه‌یه، شاعیرانه‌لییه و طنطنه‌لی دیله قارشی چیخیردیلار. سوّس‌لو دیلی بوراخاراق دانیشیق دیلینی قوللانیردیلار. بونو

---

15 گؤسترگه [دلالت]، هانسی‌سا گؤسته‌ره‌نین [دالین] بیر گؤسته‌ریله‌نه [مدلوله] دلالت ائتمه‌سی‌دیر. آذربایجان جومهوریتینده بونلارا "ایشاره‌له‌ین" و "ایشاره‌له‌نن" دئییلیر.

هم **اورحان ولی قانیق** ائدیردی، هم **اوکتای ریفات خوروزچو**، هم ده **ملیح جئودت آندای**. رومانتیک چئوره‌لردن سییریلمیش بو شاعیرلرده اوشاقلیق عالمی‌نین دیل پوزونتوسونو گؤرموروک، حالبوکی بیزیمکی‌لرین بعضی‌سی پوزغون [فاحیشه] دیلی سئویرلر. چونکی پوزغون دیلی اؤیرنمک آلین‌تری ایسته‌میر، بو دیل پلتک دانیشیق‌لاردان اولوشور. تورکیه شعرینده «ایکینجی یئنی» آدیلا تانینان آخیم، بیرینجی‌لردن داها اوزاق‌لارا گئده بیلدی. اونلار دیلین اؤزولونده دایانان قورولوشو بالتالایا بیلردیلر، بالتامالادیلار. **جمال ثریا** و **سئزایی قاراقوچ**ون دیل‌له اوغراشمالاری آنادولو تورکجه‌سینی داغیتمادی، اونا یئنی چالار، یئنی گؤزه‌للیک گتیردی. اؤتن یوزایللییین ایکینجی یاریسیندان باشلایان ایکینجی یئنی آخیمی، گئرییه قاییتدی، سوررئالیزم قایناغینا. بونا گؤره دئییرم اونلار دیلین اؤزولونده دایانان قورولوشو بالتالایا بیلردیلر، بالتامالادیلار، چونکی سؤزجوک‌لر آراسینداکی آنلام باغ‌لارینی دارماداغین ائده‌رک یئنی گؤرونتولر یاراتماق ایسته‌ییردیلر. اونلار شعرده آنلامی اونودور، سسی اؤنمسه‌ییردیلر.

اونلار دئمیردیلر آنلام آدیندا بیر شئی یوخدور، اونون تصادوفی باش قالدیردیغینی وورغولاییردیلار. بونا گؤره ده ایکینجی یئنی‌چی‌لرین شعرلری‌نین چوخو قیریق‌قیریق‌دیر. تصادوفن سئچیلمیش سؤزجوک‌لر و جومله‌لرین آلت‌آلتا سیرالانماسیلا شعری اولوشدورورلار. بئله اولدوقدا جومله قورولوشو پوزولور، آمما دیل پوزولمور، دیلین قارشی‌سیندا یئنی دوزه‌نلیک‌لر آچیلیر. ایکینجی یئنی‌چی‌لرین اؤنده‌ری جمال ثریا، و خاچ‌آتاسی ائجه آیهانی دئمیرم، سئزایی قاراقوچا اؤته‌ری باخیشدا دیلین حیرت‌آمیز گوجونو گؤرووروک، یوموشاقلیغینی. دوغرودور، بونلارین

ضعیف داماری رومانتیزم‌دیر، آمما دیل باجاسیندان باخاندا، بوردا شعر اؤز تاریخی ایشله‌ییني یئرینه یئتیرمیشدیر، دیلی اوچوروب یئنی‌دن قورموشدور. اورحان ولی‌نین اوچوروب داغیتدیغی قافیه‌یه سئزایی قاراقوچ قاییتمیش‌سا دا، یئنی بیچیمده قاییتمیشدی: «یاخشی کی، بیلمه‌ییر قالابالیق‌لار؛ یاغمورا باخماغی جام آرخاسیندان».

دؤنه‌دؤنه بونو وورغولاماق ایسته‌ییرم: تکجه دیلی یئنیدن قورماغی باجاران شاعیر دیلی اوچورمالی‌دیر، یوخسا اؤزو ده دیل اوچقونونون آلتیندا قالاجاق.

6

دئدیک شعر دیلین ضعیفله‌مه گئدیشینه قارشی چیخیر، آمما دئمه‌دیک هانسی آنلامدا بونون عؤهده‌سیندن گلیر.

توپلومدا سؤره‌کلی اولاراق دوغال [طبیعی] بیر دیل وار. شعرین دیلی بو دوغال دیلین بیر اوجوندا دایانیر، بیلیمین دیلی ایسه او بیری اوجوندا. بونلارین هر ایکیسی دوغال دیلی پوزماق‌لا اینکشاف ائدیر. شعر، دیلی چوخالدیر، گوجلندیریر؛ بیلیم ایسه دیلی آزالدیر، آریقلادیر. نیچه‌دن اؤنجه‌کی فیلوسوف‌لار داها چوخ ائپستئمولوگییایا [معرفت‌شناسی‌یه] قاتلاشاراق پوزیتیو بیلیمی توجیه ائتمک ایسته‌ییردیلر. باشقا سؤزله، فلسفه چالیشیردی، بیلیمین اوبیئکتیولیک [عئینیت] ادعاسینی ثبوتا یئتیرسین. بونو دا آیدین و کونکرئت بیر دیلی اورتایا قویماق‌لا، یا دا ائله بیر دیلی قوندارماق‌لا گئرچکلشدیرمک ایسته‌ییردی.

بو گئدیش ایییرمینجی یوزایللیکده ده سؤردو. «کونکرئت علمی دیل»ین آختاریشی، سؤیله‌نیلن گئدیشین پارلاق گؤسته‌ریجی‌سی ایدی.

ویتگنشتاین دئییردی، دیلده آنلاشیلمازلیق اولماسایدی، فلسفه آدلی دوشونجه ساحه‌سی یارانمازدی. فلسفه، دیلده‌کی آنلاشیلمازلیق‌لارین چاتیندا یارانیر. بونا گؤره، بیلگین‌لر چالیشیردیلار هر شئیه آیدینلیق گتیرن بیر دیل آختاریب، تاپسینلار. تجروبی علمین سون آماجی، نسنه‌لره ان دقیق آد قویماق، آن آیدین قاورام‌لارا وارماق‌دیر.

گونده‌لیک نورمال دیلده هر سؤزجویون نئچه‌نئچه آنلامی وار، آمما علمی دیلده بو آنلام‌لارین سایی بیره ائندیریلمه‌لی ایدی: بیر سؤزجوک، بیر آنلام.[16] بیلیم ساحه‌سینده باش وئرمیش بو گئدیشه شعر قارشی چیخیر. شعر یالنیز «بیر سؤزجویه بیر آنلام» پرینسیپینه قارشی چیخمیر، عادی دیلده‌کی آنلام‌لارین سایینی داها دا آرتیرماق ایسته‌ییر. ایییرمینجی یوزایللیک‌ده، بیر چوخ فیلوسوف‌لار، دیلین بوجاغیندان باخاندا «شعر»ی «بیلیم و فلسفه» ایله قارشی قارشییا قویوردولار. سؤیله‌دییم کیمی، باشلیجا ادعا بو ایدی: بیلیم و فلسفه، دیلی دارالدیر، شعر ایسه گئنیشلندیریر. بیلیم و فلسفه، دیلی کانکرئت‌لشدیریر، شعر ایسه اونون آنلام قات‌لارینی آرتیریر، آنلاشیلمازلاشدیرپر. **پول ریکور** بو جبهه‌ده دایانیر.

پول ریکورا گؤره، شعر دیلین دوزه‌نلییینی قورویور. بیزیم اویغارلیغیمیزدا ان قورخونج اوچوروم دیلی دوشکون سوییه‌یه آلچالتماقدیر: دیلی نسنه‌لره و اینسان‌لارا گؤزه‌تچی آراجینا چئویرمک. دیل، بوتونلوک‌له آراجا چئوریلدیکده داها ایره‌لی گئده بیلمه‌یه‌جک. گادامئر بونو سؤزجوک‌لرین ایم *sign* سوییه‌سینه ائنمه‌سی آدلاندیریر. سؤزجوک‌لری صرف گؤسترگه آراجی سانماق اونلاری سابیق گوج‌لریندن محروم ائتمک، اونلاری صرف آراجا چئویرمک‌دیر. سیز، ایکی یول آیریجیندا یانان

---

[16] بو گئدیشی *آزالما* reduction آدلاندیرا بیله‌ریک.

قیرمیزی ایشیغا تکجه سوروجولری دایاندیران آراج کیمی باخسانیز، اونو اؤز گئرچک ماهییتیندن بوشالداجاقسینیز. بو دا کؤهنه تصوووره قاییتماق‌دیر: سؤزجوک دوشونجه‌نین آتی‌دیر، قولودور، آراجی‌دیر. بئله‌لیک‌له ده سؤزجوک دوشونجه‌دن آیریلیر، یالنیز نسنه‌لره موداخیله آراجینا چئوریلیر.

دیلین توتالغالاشماسی [ابزارلاشماسی] چاغداش اینسان یاشامیندا آن تهلوکه‌لی یؤنه‌لیشدیر. بیز ایندی آزقالا تک‌اؤلچولو [تک‌بُعدی] بیر دیل‌له اؤزله‌شیریک: بیلیم و تکنولوژی دیلی. بیلگی‌سایار دیلینی گؤز اؤنونه آلدیقدا قوندارما بیر دیلی گؤروروک. بو دوروم دیلین زنگین‌لیک و چئشیدلی‌لییینه قارشی چیخیر. بیر داها وورغولاییرام، دیلین اؤزه‌للیک‌لریندن بیری ده اونون چئشیدلی‌لییی‌دیر. آنلام و سؤزجوک آراسیندا بیره‌بیر ایلگی یوخدور. بیر سؤزجوک اوچون بیر نئچه آنلام اولمالی‌دیر. بو اؤزه‌للیک قارشیلیق‌لی آنلاشیلمازلیغا ندن اولورسا دا، دیلی زنگینلشدیریر. شعرله فلسفه، شعرله بیلیم، ائله محض بوردا اوز- اوزه دایانیرلار. بیلگین‌لر باجاردیقجا آنلام چئشیدلی‌لییینی آزالتماق ایسته‌ییرلر، هر سؤزجویو اؤز ایشله‌ییینه، بیرجه آنلامینا محدودلاشدیرماق ایسته‌ییرلر، آمما شاعیرلر ترسه دوشونورلر، عکس یؤنده یؤرویورلر. شعرین گؤره‌وی، هر بیر سؤزجویه یئنی‌یئنی آنلام قازاندیرماق‌دیر.

بو، البته دوغال دیلی پوزماق دئمک‌دیر. مدرن شعر دئمک اولار، لئکسیکانی یئنیدن قورور، یئنی تجروبه‌لری (یا دا اسکی تجروبه‌لری یئنیدن) یوزماق اوچون یئنی سؤزجوک‌لر یارادیر. بیلیم، اؤزو ایله نسنه‌لر آراسینداکی اوچورومو آرادان قالدیرماق‌لا اینسان و طبیعته موداخیله ائدیر. لاکین، سوءایستیفاده‌چی دیلین گیزله‌دیبی گونده‌لیک سیناق‌لاری یئنیدن حضورا چاغیرماق شعرین گؤره‌وی‌دیر. شعر بیر یاندان سیناق‌لارین

اونودولموش قات‌لارینی آچیر، او بیری یاندان ایسه دیلین ایلگی‌سینی نسنه‌لرله، رئاللیق‌لارلا قیریر. شعر، بیلیم‌له نسنه‌لر آراسینداکی اوچورومو گئنیشلندیریر. آخی علم ساحه‌سینده چالیشان لؤوغا بیگین‌لرین نظرینجه، «رئاللیق، الیمیزده اویونجاق ائده‌جه‌ییمیز نسنه‌لردن باشقا بیر شئی دئییل.»

سؤزومون اوّلینه قاییدیرام. نورمال دیلی پوزماق هوسی، شعرین قان دامارینداً یئرله‌شیر. آمما شاعیر اؤز سؤزونو گؤزه‌للیک قایدالارینا سؤیکه‌نه‌رک دئمه‌لی‌دیرسه، مضمونا دا دوزگون فورما سئچمه‌لی‌دیر. بیر ده دیلی پوزوب گوجلندیرمک اوچون، دیل قایدالارینی دریندن اؤیرنمه‌لی، گیزلین قات‌لارینا دالمالی‌دیر.

گومان ائدیریک شعرله نثرین باشلیجا فرقینه توْخونمادان بو فیکیرلری منیمسه‌مک زور آپاراجاق: پول والئری‌نین *Paul Valery* فیکرینجه شعر رقصه بنزه‌ییر، نثر ایسه یول یئریمه‌یه. یول گئدن آدام گؤوده‌سینی [بدنینی] هاراسا گئدیب چاتماق اوچون، و یا هانسی‌سا نسنه‌نی یییه‌لنمک اوچون حرکتلندیریر. اونون عمل‌لری اؤزوندن خاریج بیر آماجا یؤنه‌لیر. نثرده سؤزجوک‌لر دیل‌دیشی [دیلدن خاریج] قاورام‌لارا گئدیب چاتماق اوچون بیربیرلریله بیر یئرده اوتورورلار. سوروشا بیلرسینیز کی، اساسن دیل‌دیشی قاورام‌لار وارمی، یا یوخ؟ بو سورغویا گؤز یومماق شرطیله، والئری‌نین گتیردییی اؤرنک، شعرله دیلین ایلگی‌سینه ایشیق سالیر. سؤزجوک‌لر نثرده قوربانلیق گئدیر. بونو والئری دئییر، **سارتر**[17] دا وورغولاییر. سؤزجوک‌لر قوربانلیق گئدیر، چونکی قوللانیلدیقدان سونرا دَیرلرینی ایتیریرلر. اونلارین یئرینی المثنالاری، یعنی قاورام‌لار [مفهوم‌لار] آلیر. سؤزجوک نثرده قوللانیلدیقدان سونرا یوخا چیخیر. اونون کوّللویونده آنجاق قاورام

[17] ژان پول سارتر Jean Paul Sartre (1905_1980)

قالیر. آمما شعرده سؤزجوک هانسی‌سا نسنه‌یه چاتماغین آراجی دئییل، اؤزو آماج‌دیر. بونون اوچون، اؤزگون شعری یوز دفعه ده اوخوسانیز، سؤزلری یئنه ده یئنی‌دیر، دیری‌دیر، طراوتلی‌دیر. شعر رقص کیمی‌دیر. نسیمی‌نین بو غزلینه رقصدن باشقا هانسی آدی وئرمک اولارمی:

منده سیغاریکن جاهان، من بو جاهانا سیغمازام
گؤوهر لامکان منم، کؤون و مکانا سیغمازام.
عرشیله فرش و کاف و نون، منده بولوندو جومله چون
کس سؤزونو اوزاتما کی، شرح بیانا سیغمازام.
کؤون و مکان‌دور آیتیم، ذاتی‌دؤرور بدایتیم
سن بو نیشان‌لا بیل منی، من بو نیشانا سیغمازام.
کیسمه گومان و ظنّ ایله، اولمادی حققیله بیلیش
حققی بیلن بیلیر کی، من ظن و گومانا سیغمازام.
صورته باخ و معنینی، صورت ایچینده تانی کیم
جسمیله جان منم ولی جسمیله جانا سیغمازام.
گنج نهان منم من اوش، عئینی عیان منم من اوش
گؤوهر کان منم من اوش، بهره و کانا سغمازام.
جانیله هم جهان منم، دهریله هم زمان منم
گؤر بو لطیفه‌یی کی من، دهر و زامانا سیغمازام.
ذات ایله‌یم صفاتیله، قدر ایله‌یم براتیله
گؤل‌شکرم نباتیله، بسته دهانا سیغمازام
شهد منم، شکر منم، شمس منم، قمر منم
روح روان باغیشلارام روح روانا سیغمازام...

شعرین رجَز بحرینده یازیلدیغینا گؤره، همیشه اونو دؤیوش‌له باغلامیشلار، نسیمی‌نین ایجتیمایی موباریزه روحو ایله. سانکی نسیمی

دوشمن‌لری ایله دؤیوشور. من بونونلا تام راضیلاشمیرام کی، بو شعر اوخونارکن «سانکی آغیر بیر گورز معین بیر آهنگ‌له هاوادا دؤوره ووراراق آغیر- آغیر دمیرچی زیندانی اوسته ائندیریلیر. بو گؤرز آلتیندا قالان اشیانین ازیلیب، دؤیولوب لازیمی شکیله سالینماقدان باشقا چاره‌سی، چیخیش یولو اولمادیغی تأکیدله نظره چاتیریلیر». رجز حربه- زوربا گلمک، دؤیوش زامانی مئیدان اوخوماق معناسیندادیر. لاکین شعر بو دؤیوشدن اوزاقلاشاراق، قیزیل قانا بویاناراق مست اولموش شاعیرین تک‌باشینا سماع رقصی‌دیر. دلیجه‌سینه اؤزباشینا فیرلاناراق، بوتون ووجودونو اویناداn سؤزلرین سیررینه دالمیش وورغونون رقصی: نسیمی‌نین اینانجینا گؤره، نسنه‌لری، اینسانی، اولدوزو و سئوگینی یارادان "سؤز" دئییل‌می؟ نسیمینی ائتکیلندیرمیش "منم من" ردیف‌لی غزلی بونون ثبوتودور. غزل، رجز بحرینده یازیلسا دا، قونییه‌نی آندیریر، درویش‌لرین سماوی توخاقلیق‌لا سماع رقص‌لرینی. رقص ایسه اینجه‌صنعتین اؤزگون آنلامینا شعردن داها یاخین‌دیر.

سیز رقص ائده‌رکن (البته اگر رقص ائتمه‌یه قویسالار!) قارشینیزا هئچ بیر مقصدی قویمورسونوز. گؤوده‌نیزه وئردییینیز قیوریلمالارین اؤزو مقصددیر. رقص عضله‌لرین گؤزه‌ل ترکیب‌له ترپنمه‌سی‌دیر؛ سونو اؤزونده اولان عمل‌دیر. منی ماراقلاندیران اودور کی، شعرین بو اؤزه‌للییی دیلین ایندیکی سینیرلارینی آشیر. بئله اولدوقدا شعر دیله صادق قالمیر، دیلی اؤزویله چکیب آپاریر. شعر سوره‌کلی اولاراق سؤزجوک‌لره یوکلنمیش قاورام‌لاری گئنیشلندیریر. اونلاری دَییشدیریر، یئنیدن قورور. شعر، دیله قارشی چیخیر. بوردا اولان‌لار اولور. دیلی یئنیلگیدن، اؤلگون‌لوکدن قورتارمیش شعر، بیر داها اونو یئنیلگی‌یه اوغرادیر. بو یؤندن باخاندا، دیلین آماجی سؤزجوک‌لرین آنلامینا وارماق دئییل، نسنه‌لرین ماهییتینه دالماق‌دیر.

رولان بارتـا گؤره، شعر، دیلی پوزغونلوغا چکیر. باجاردیقجا ایشاره‌لرین و سیمگه‌لرین اؤزگورلویونو آرتیریر، قاورام‌لارین داها آرتیق تجرید اولونماسینا گتیریب چیخاریر. شعرله موناسیبتده ایندن بئله سؤزجوک‌لری نسنه‌لرین آلتئرناتیوی کیمی دئییل، آنجاق و آنجاق آنلامجا آشیریم قالمیش سؤزجوک‌لر کیمی گؤرمه‌لییک.

2

شعر، شعارچیلیق، ایدئولوگییا

شاعیر سییاسته قاتلاشاندا سؤزله عمل آراسیندا بؤیوک چات یارانیر. او نه ایسته‌دییی کیمی داورانا بیلیر، نه دئدییینه عمل ائده. اوچوروم بودور. قونشو دیلدن بیزه قانلی سیگنال آخیب گلیر: «یاشیل باشی قیرمیزی سؤز بادا وئره‌ر.» بونونلا بئله یاشیللیغین، چئوره‌نین، سییاستین، سوغانین و سئوگی‌نین آجی‌سینی بیر یئرده چکن شاعیر، هر قازاندا قایناماسین نئیله‌سین؟ شاعیریمیز هم کوراوغلو اولمالی‌دیر، هم کَرَم، هر ایکی حالدا ایسه باشیندا نبی‌نین گوللـه کئچمز پاپاغی. بیر سؤزله ایدئولوگییا پالتارینا بورونمه‌لی‌دیر. آرتیق نه نیگارا نؤوبه چاتیر، نه اصلی‌یه، نه ده هَجَره. بوردا کیچیک بیر چاتیشمازلیغا دا دؤزمک اولار: او یاشیل باش بوینوموزا آغیرلیق ائتمه‌سین دئیه، عملین آددیم-لاری هردن سؤزدن گئریده قالمالی‌دیر!

شعری سییاسته، ایدئولوگییا قووشدورور. لاکین شعرین هانسی‌سا ایجتیماعی عؤهده‌لیک داشیماسی، ایدئولوگییایا قاپیلماسی دئمک‌دیرمی؟ بئله اولدوقدا اینجه‌صنعتین بئشییی ساییلان فورما بیر داها مضمونا یئنیلمیرمی؟

ایدئولوگییا ایلک اؤنجه بیر فلسفی مکتب ایدی. بو مکتب 18ـجی عصرین سون‌لاریندا و 19ـجو یوزایللییین باشلانغیجیندا یایغین ایدی. بو مکتبین ایزله‌ییجی‌لری متافیزیک طرفداری اولمادیقلارینا اؤیورنوردولر. اونلار ایدئیانین یارانماسی باره‌ده دئییردیلر: هر بیر ایدئیا سونلوقدا حسیاتدان قایناقلانیر. آمما گوج یئنه ده ایشینی گؤردو. ناپولئون *Napoleon* گؤستردی کی، پراگماتیک سییاست آدامی، دوشونجه کیمی مجرد ایدئیا وورغون‌لاری اؤنونده اؤزونو آلچالمیش گؤردوکده، اونلاردان زهله‌سی گئده‌جک. گوج وورغون‌لاریندا بو قیسقانجلیغی ایندی ده آچیقجا گؤروروک. ناپولئون ایدئولوگییانی تحقیر ائتدی، سونلوقدا ایدئولوگییا منفی آنلامدا قوللانیلماغا باشلادی. مارکس ایدئولوگییانی یالان بیلگی ساندی، گوج

قورولوش‌لاری ایسه بو یالان بیلگی ایله اوغراشدیقدا، اینسان تاپدالاندی، فرددن آنجاق بیر کؤلگه قالدی. یاخشی، اینسانین ایدراک قوه‌سی اساسن یالان اوزه‌رینده قورولموش اولسا نئجه؟

1

قیسا سؤره اولسا دا، یاشاییشیمدا ایدئولوگییانین آجیسینی چکمیشم. **ولادیمیر مایاکوفسکی**نین *Vladimir Mayakovski* سانجاقدان زهله‌سی گئدیردی. آتاسی کاغیذلاری سانجاقلایارکن الینی یارالامیشدی. آتا، او خیردا یارانین ایرینله‌مه‌سی اثرینده حیاتینی ایتیردی. منیم‌له ایدئولوگییا آراسیندا بئله شخصی قانلی‌چیلیق یوخدور. اونون بشر طالئعینده مثبت ائتکیسی ایله یاناشی، بؤیوک منفی تأثیرلری ده اولموشدور.

باخاندا کی، ایدئولوگییا، بدیعی یارادیجیلیغیمیزین بوتون دامارلارینی دولاشیر، اونون صنعته بوراخدیغی ائتکی‌دن یان کئچمک اولمور. بونون اوچون بورا ایدئولوگییا حاققیندا گئنیش دانیشماغین یئری اولماسا دا، اونون ادبییات‌لا ایلگیسینی گؤز اؤنونه آلاراق، بیر آز اوزاق‌لارا گئتمه‌لی، دانیشیغیمیزداکی ییغجاملیق پرینسیپیندن قیراغا چیخمالییق.

مدرن یاشامین آیریلماز خیردالیق‌لاریندان[18] اولان بو قاورام، ایکی یوز ایله یاخین‌دیر کی، آشیری صورتده هم اؤیولور، هم ده سؤیولور. ایدئولوگییا اولدوقجا بوروشوق بیر قاورام‌دیر. اخلاق گؤزویله باخاندا ایجتیماعی چالیشقانلیغین دؤرتوسودور، آمما گئنیش بوجاقدان باخاندا فلاکت‌دیر: ایدئولوگ اینسان اؤز ایسته‌یی ایله توپلومدا اریییر؛ اؤز وارلیغی‌نین گئرچک دورومو ایله خیالی ایلگی قورور؛ اؤزو ایناندیغی

[18] خیردالیق‌لار: جزئیات، آیرینتی‌لار، ayrıntılar

دَیرلره دایاناراق دونیانی پیس-یاخشییا بؤلور؛ اونون ایشینه یارامایان دوشونجه‌لره آلچاق گؤزله باخیر. ایدئولوگییا گئرچک وطنداش‌لاری تابع‌لره چئویریر، اینسان‌لاری عاغیلا دایانمایان عمله قالدیریر. او، اونیوئرسالچیلیقدان باشلانیر، وهم‌ده [ایللوزییادا] قورتاریر. بو گئدیشین باشلانغیجیندان سونوناجان اونون اؤزه‌یی صنعتین کیم‌لییینه آیغیری قالیر.

ایدئولوگییا:

- کایناتدا دولو اولان قیریق قیریق گئرچک‌لیک‌لری «کلّیت» *universallıq* قازانیندا قاینادیب ساهمانا سالیر.

- اینسانین چئوره‌سیله نئجه قارشیلاشماسینی و نئجه داورانماسینی معین‌لشدیریب، یؤنلندیریر.

- عالم و آدمده ایسته‌نیلن دییشیک‌لیک‌لری یاراتماق اوچون اینسانی هوسلندیریر.

- دَیرلری معینلشدیریر و اونلاری گئرچک‌لشدیرمک اوچون (داها دوغروسو آیری اینسان‌لارا سیریماق اوچون!) بیزی آیاغا قالدیریر.

- آنلاشیلماز دوروم‌لاردا ریسک ایمکانینی و آسلان اوره‌یینی بیزه باغیشلاییر. دلییه یئل وئر، الینه بئل وئر. دئمک هاچانسا، گؤزو باغلیجاسینا تهلوکه‌نین اورتاسینا آتیلماق گره‌کیر.[19]

---

[19] آذربایجان جومهوریتی‌نین معلومات واسیطه‌لرینده آرا- سیرا میللی ایدئولوگییادان دانیشیلیر. توتالیتار بیر توپلومدا بو سؤز بیرلشمه‌سی‌نین آنلامی اولسا دا، آچیق توپلومدا اونون یئرینه «میللی مدنییت» کیمی ایصطیلاح‌لار ایشلنمه‌لی‌دیر. تئرمین‌لری دوزگون قوندارماق، و یا سؤزجوک‌لرین قوللانیشیندا یانلیشلیغا یول وئرمه‌مک، میللی وظیفه‌دیر: سئچکین قات‌لارین، آیدین‌لارین، علم اوجاق‌لاری‌نین و بدیعی آخیم‌لارین بؤیوک وظیفه‌سی. بئله اولمورسا، آزاد سئچکی‌لر یولو ایله ایش باشینا گلمیش حؤکومت بونا قایغی گؤسترمه‌لی‌دیر. کونفسیوس آدلارین یاراتماسینی حؤکومتین ایلکین وظیفه‌سی ساییر: اگر آدلار دوغرو اولمورسا، دیل نسنه‌لرین [اشیانین] حقیقتی ایله اویغون گلمه‌یه‌جک. بو دا عدالته سون قویاجاق؛

یوخاریدا سایدیغیمیز اؤزه‌للیک‌لره گؤره، اینسانین دونیانی تانیماغا ائحتییاجی وار، آمما اونوتماق اولماز کی، اوسطوره، فلسفه و بیلیمین باشلیجا غایه‌سی کایناتدا قایناشان مجهول‌لارین اؤرتویونو ییرتماق‌دیر. هابئله، دونیانی خیالی بیر کلیت‌ده اریتمک، بعضن بیلگی وئرمیر، بیلگی تصووورونو یارادیر. بونون اوچون ایدئولوگییانین زیانینا سؤیله‌نیلن سؤزلرین سیراسی داها اوزون‌دور:

بیرینجیسی، ایدئولوگییا اونیوئرساللیق [کلیت] وورغونودور. **کارل پوپئره** گؤره، ایدئولوگ‌لار هر شئیی بیلدیک‌لرینی گومان ائدیرلر، حتتا گله‌جک اویلای‌لاری اؤندن گؤره بیلیرلر! بو اؤزه‌للیین اؤزو بیر چوخ خسته‌لیک‌لرین قایناغی‌دیر. اونلار کلّیت‌چی اولدوقلاریندان دولایی، خیالی ایدئال‌لارا سؤیکه‌نه‌رک عالمی گئنیش اؤلچوده دَییشدیرمک ایسته‌ییرلر. آمما نه یازیق کی، جننت یاراتماق ماراغی، همیشه یئر اوزونده جهننم یارادیر.

ایکینجیسی، ایدئولوگییا کؤتله‌نی قیزیشدیرماق آماجی ایله، مُرَکّب اؤزه‌للیک‌لری اولدوقجا ساده‌لشدیریر. بو اونون اؤز آیاغی آلتینی بوشالدیر. رئاللیق‌لارین بوروشوق و ذاتی نئجه‌لیک‌لرینی یئترینجه اؤیره‌نه بیلمه‌ین ایدئولوگییا، هاردان اعتیبارلی اولا بیلر؟ بیلیریک، وارلیق قات‌قات سیررلر ایچینده اوّزور؛ اینسان کیم‌لیینی تاریخ بویو آنلاشیمازلیق‌لار دونونا بوّرونه بوّرونه گلیر؛ ایجتیماعی یاشاییش دولانباج یول‌لارلا قارانلیقدا ایره‌لی

قارماقاریشیقلیغا، چاخناشمالارا یول آچاجاق. ایدئولوگییا دا بو آدلارین بیری‌دیر؛ لاپ قورخولوسو؛ لاپ اؤنملی‌سی. بعضن کؤکونه وارمادان، بو سؤزجویو مثبت آنلامدا ایشله‌دیریک.

گئدیر. بوتون بونلارلا قارشیلاشدیقدا، تکجه آخماق و وهملی آدام اؤزونو تام بیلگین سانا بیلر.

اوچونجوسو، ایدئولوگییا اؤزهل بیر ایجتیماعی گروپون (یا ایجتیماعی قاتین) دورومو و منفعتی ایله ایلگی‌لی‌دیر. او، بللی قاتین منفعتینی قورویور. بونون اوچون، ایدئولوگ کیمسه دونیانی اولدوغو کیمی دئییل، ایسته‌دییی کیمی گؤرور. بو دا اینسانی اؤز ایجتیماعی دورومو و منفعتی جیزگی‌سی ایچه‌ریسینده فیرلاداراق، اونون دیش دونیایا آچیلان ایدراک باجالارینی باغلایير. بئینینی داشلاشدیریر.

دؤردونجوسو، ایدئولوگییانین بوتؤولوک و توتارلی‌لیغی[20] واردیر. او اؤز ایچه‌ریسینده‌کی بوتون خیردالیق‌لاری عئینی‌لشدیریر. چئشیدلی مکتب‌لر و ایزملره *ism* باخین: ایزملرین دمیر قورولوشو، گئرچک‌لیک‌له قارشی توتالیتار نیفرتین یارانماسیندا آپاریجی عامیل‌دیر.

بئشینجیسی، ایدئولوگییا تجروبه‌دن قاچیر، تجروبه‌نی آلچالدیر. **حانا آرئنت**ـه گؤره، «ایدئولوگییا اؤزونو هر بیر یئنی تجروبه‌دن محروم ائدیر.» او، آلین‌تری ایله قازانیلمیش و تجروبه داشیندا سینانمیش بیلیمی یانا ووراراق، بوتون مجهول‌لارین قیفیلینا دوشن قیزیل آچاردان دانیشیر. بونون فاجیعه‌وی سونجو وار: ایدئولوگ آدام‌لار گره‌کلی بیلگی قازانمادان عمله گیریشیر، ایجتیماعی قوروم‌لاری دارماداغین ائدیرلر. سونوج جهننم‌دیر. ان یاخشی حال‌لاردا بو اوردان ایره‌لی گلیر کی، ایدئولوگییا رئاللیغی دوزگون عکس ائتدیره بیلمیر، یالان بیلگییه چئوریلیر.

---

[20] توتارلی‌لیق: انسجام، coherence

آلتینجیسی، ایدئولوگییانین ایشی ایجتیماعی قات‌لارا بؤلونن توپلوم‌لاردا "گئرچک‌لیک"[21] ایله "گؤرکم" آراسیندا سیستئم‌لی چات یاراتماقدیر. او، وطنداش‌لاری گؤزو باغلی تابع‌لره چئویره بیلر: تاپدالاماق‌لا یا دا آلداتماق‌لا. ایدئولوگییا ایکینجی ایشی گؤرور. اینسان‌لاری اؤز ایچ‌لریندن نظارت آلتینا آلاراق اونلاری هر شئیین عادیلانه و اؤز قایداسیندا اولدوغونا ایناندیریر. اؤرنه‌یین، ایدئولوگییا ظولم‌له دولو بیر توپلومون دورومونو عدالت‌لی، اینصافلی، آللاه وئرگیسی و قاچیلماز فئنومئن [پدیده] اولدوغونو گؤسترمه‌یه چالیشیر.

یئددینجیسی، بوردا ایدئولوگییانین باشقا بیر اؤنم‌لی اؤزه‌للییی اؤزه چیخیر: دوشمن‌قوندارماق. ایدئولوگییا هرنه قدەر عدالتدن، ایدئال توپلومدان دم ووررسا دا، توپلومداکی ضدییت‌لر، عدالت‌سیزلیک‌لر، و چاتیشمازلیق‌لار وطنداش‌لارین گؤزوندن یایینمیر. بئله آندا خیالی و یا گئرچک دوشمنین ووجودو اونلاری اؤرت‌باسدیر ائدیر. چونکی بونلارین گوناهینی دوشمنین بوینونا ییخماق اولار.

سککیزینجیسی، ایدئولوگییا، شابلونلاشمیش شکیلده دانیشماق، یارغیلاماق، توپلومو آغ- قارایا بؤلمک و بو بؤلگو اساسیندا عمل ائتمک‌دیر. بیز تام حاق‌لی‌لییق، سیز ایسه تام باطیل‌سینیز. دونیا یا آغ‌دیر، یا دا قارا؛ بوز بیر شئی یوخدور. صنعت ایسه تکجه ایشیقلی دونیانی ایشیقلاندیرمالی‌دیر. بیر سؤزله ایدئولوگییا قلیبلشمیش و سرت شکیلده وارلیغا باخیر.

سؤیله‌دییمیز اؤزه‌للیک‌لری نظره آلاراق، باشلیجا مسئله بودور کی، گوج اولان یئرده ایدئولوگییا دا واردیر. **میشل فوکو**نون *Michel*

---

[21] گئرچک‌لیک: reality، گؤرکم: appearance

Foucault گؤزونده، گوج، یالنیز حربی قوشوندان، پارلامئنتدن، و دؤولتدن اؤلوشمور [تشکیل تاپمیر]، زورون آیدینجا دویولمایان شبکه‌سیندن یارانیر. بو شبکه، بیزیم ان خیردا ایشاره‌لریمیزه و ان آری باخیش نؤقطه‌لریمیزه ساریلیر. بئله‌دیرسه چوخ گومان کی، شعر، طرف-لرین سوءایستیفاده آراجینا چئوریله بیلر. بونون اوچون بوش یئره دئییل، **نیچه** یالنیز «یالان و ایدئولوگییا»دان قورتولموش اینسانی، اؤزگور سانیر.[22]

ادبی متنین چیی ماتئریالی تام ایدئولوژیک بیر دیلدن اولوشورسا، یارادیجیلیغین ایلکین شرطلریندن بیری پوزولور. یئترسیز، چاتیشماز و بیر یؤنلو دیل‌دیر بو دیل. بو دیل، یوخا چیخارماق ایسته‌دییی گئرچک پارادوکس‌لاری گیزلی ساخلایا بیلمیر. بونون اوچون بدیعی یارادیجیلیق تام ایدئولوگییا ایله شارژ اولونموش سؤزجوک‌لرین آغیر یؤکونو داشییا بیلمز. نه یازیق کی، چوخ‌واخت شاعیر توپلومون اورتاسینا و سییاست آلانینا آتیلدیقدا، سؤزجوک‌لرین ایموسیونال [عاطیفی] یؤکو دولور داشیر. بئله بیر "دولوب‌داشما" قیزدیرما و اؤشوتمه کیمی اولور. هر مکتبین چؤکمه‌سی، هر متنین چورومه‌سی ایدئولوگییا ایله باشلانار. او، دوپینگ

---

[22] ایدئولوگییانی تکجه بو کیتابدا سؤیله‌دییمز چیرچیوه‌ده محدودلاشدیرماق اولماز. اونون گئنیش آنلامی اولسا دا، اونو قیساجا «ایجتیماعی بیر گروپا و یا قاتا اؤزگو اولان عقیده‌لر، قاورام‌لار و گیریشیم‌لر [اقدام‌لار] توپلوسو» آدلاندیرماق اولار. مارکس ایدئولوگییانی یالان بیلگی سانیردی. آنجاق بوتون قاورام‌لار و عقیده‌لرین یالان اولا بیلمه‌دییی اوچون، ایدئولوگییا بیزیم عقیده و عمل‌لریمیزین بیر بؤلومو اولا بیلر. **تئری ایگلتون** Terry Eaglton ایدئولوگییانین یایغین تعریف‌لرینی بئله سیرالایر: «ایجتیماعی یاشامدا آنلام‌لارین، علامت‌لرین و دَیرلرین اوره‌تیم گئدیشی؛ اؤزه‌ل بیر ایجتیماعی گروپ یا قاتا مخصوص اولان دوشونجه‌لر توپلوسو؛ هئگئمون سییاسی گوجه مشروعیت [لئگئتیم‌لیک] باغیشلایان دوشونجه‌لر؛ آردیجیل تحریف اولونان ایلگی‌لر؛ اؤزنه‌یه قونوم [ایستاتوس] باغیشلایان عامیل؛ ایجتیماعی منفعت‌لردن قاینا‌قلانان دوشونجه فورماسی؛ اوخشاییش identity دوشونجه‌سی؛ ایجتیماعی باخیمدان اینسانا گره‌کلی اولان ایللوزییا [تَوَهُم]؛ گوج و سؤیلمین قاریشیغی؛ عمله جان آتان اینانیش‌لار توپلوسو؛ ائله بیر ایفاده آراجی کی، فردلر اونون واسیطه‌سی ایله ایجتماعی قورولوشلا ایلگی قورولار.»

درمانینیا بنزه‌ر، تئز قیزیشدیرار، تئز ده سویودار. ایش بوراسیندادیر کی، اونون قیزیشدیردیغی آدامی هئچ نه ایله سویوتماق اولماز، اونون سویوتدوغو ایسه، هئچ نه ایله قیزماز.

2

آنجاق بو دا وار: شاعیر توپلومون اورتاسینا آتیلماسا وظیفه‌سینی یئرینه گتیره بیلمه‌یه‌جک. بونا گؤره من بوتونلوک‌له شاعیرین ایجتیماعی وظیفه‌سینه قارشی چیخمیرام.

شاعیرین دؤیوشه گئتمه‌سینه کیمسه قارشی دئییل، شعرین شعار وئرمه‌سی به‌یه‌نیلمزدیر. شعر، شعارچیلیغا قاپیلاراق ایدئولوگییانین یوکونو چیینینده داشییرسا، چورویور. او، متنه سیزیرسا متنین آنلام قات‌لارینی چورودور. ایدئولوگییا دئیه‌نده، یالان بیلیی نظرده توتورام، شعرین ایجتیماعی گؤره‌وینی [وظیفه‌سینی] و سییاسی ایشله‌ییني [فونکسییاسینی] دانماق ایسته‌میرم. شاعیرین بوتونلوک‌له توپلومدان تجرید اولونماسی، اؤز فردییتینه قاپانماسی بوش سؤزدور. فرد اؤز عالمینه قاپانا بیلمیرسه، ایسترـ ایسته‌مز ایدئولوگییانین قلپه‌لری اونا دا توخوناجاق. فرد اؤز فردییتینی آشاراق توپلوما آیاق باسدیقدا «گوج» آدلی گئرچک‌لیک‌له قارشیلاشاجاق. او، گوجون سؤیلمینه [گفتمانینا] بویون قویمالی‌دیر. گوج سؤیلمی‌نین او بیری آدی ایدئولوگییادیرسا، دئمه‌لی اونون آیاغی دَیمه‌میش بیر یئر قالمیر.

شاعیرین تام اؤز فردییتینه قاپیلا بیله‌جه‌یی‌نین سببی تکجه ایدئولوگییا دئییل. او، ایکی اوبیئکتیو [عئینی] و سوبیئکتیو [ذهنی] نده‌نه گؤره توپلومدان تام قوپا بیلمیر.

اوبیئکتیو سببین کؤکو شعرین ایکی باشلی ایشله‌ییندیر: او، بیر

یاندان فردلری توپلوم‌لا باریشدیریر، او بیری یاندان ایسه اونلاری توپلوما قارشی ساوونور [مودافیعه ائدیر]. شعر بیر یاندان شاعیرین روحی فاصیله‌سینی توپلوملا قورویوب ساخلاییر کی، صنعتین جوشقون بولاغی اونون فردییتینده قؤروماسین. چونکی هر بیر فرد، توپلوما قارشی دیره‌نن فردییت گوجونو ایتیریرسه، صنعتین یارانماسینا گره‌کلی اولان حسساس‌لیغینی ایتیریر. اؤ بیری یاندان ایسه هر بیر شعر، (اونون ان مجرد لیریک ژانری بیله)، تاریخ و توپلومدا دوغولور. بئله اولدوقدا، تاریخ و توپلومون دیشیندا، هارا واردیر شاعیر اوردا گیزلنسین؟ ایندی داغ باشیندا، آدانین اورتاسیندا، یا دا مئشه‌لیک‌لرده‌کی داخماجیق‌لاردا بیله، تام خلوته چکیلمیش شاعیر آنلامی آبسورددور. چونکی ساغدان، سولدان سئل کیمی آخیب گلن ائلئکترون دالغالاری، عادی بیر ناخیرچینی دا اؤز باشینا بوراخمیر: اونون دا هئیبه‌سینده بیر رادیو قبول‌ائدیجی [گیرنده] وار، الینده ایسه بیر جیب‌تئلئفونو. اوندا قالسین دیری مئییدلر آراسیندا یول گئدن دالغین شاعیره.

من بونو دانماق ایسته‌میرم کی، مدنییتین اَیلنجه سویه‌سینه ائندییی بیر واختدا، شاعیر اؤزگه‌لشمه گئدیشینه دیره‌نیر؛ گؤسترگه‌سینی [دلالتینی] ایتیرمیش سیمگه‌لری [سمبل‌لاری] یئنی‌دن جانلاندیرماغا چالیشیر؛ و آنلام‌سیزلاشدیریلمیش عالمده اینسانین یئنی آنلامینی آختاریر. بو یؤنه‌لیشی، شعرین چاتیشمامازلیغی کیمی قلمه وئرمک دوزگون اولمازدی. چونکی ائله زامان وار شاعیر دیره‌نمه‌سه، چالیشماسا، آختارماسا اؤلو یویانا تاپشیریلمیش اؤلو اولور. چئشیدلی مدنی چئوریلمه‌لر [مسخ‌لر]، سییاسی زوراکیلیق‌لار، و فاجیعه اؤلچوسو آلمیش ایقتیصادی عدالت‌سیزلیک دورومونداً یاشایان شاعیرین شعری، ایستر ایسته‌مز «شاعیر- توپلوم» چارپیشماسینا گتیریب چیخاراجاق. اؤلوم جوخه‌سی اؤنونده دیوارا

دیره‌دیلمیش شاعیر، یارین اینجه بئلینه غزل سؤیله‌مه‌یه‌جک، حؤکمن ایکی یولون بیرینه گئده‌جک: یا هایقیراجاق، یا دا یالواراجاق. **بهرام اردبیلی** ایکینجیسینی سئچیر:

ال‌آمان ای جوخه
چکمه ته‌تیی [ماشانی]
هله بیر آز گئجه‌دیر.

لاکین، سونلوقدا بونلارین هئچ بیری، شعری شعرییت کورسوسونده اَیلَشدیرمیر. بئله اولسایدی، نه **تئودور دوبانویل**ین «دؤوشان»ی یاددا قالاردی، نه **ویلیام بلئیک**ین «قافلان»ی، نه **فضولی**نین «شب‌هیجران»ی، نه ده **رامیز رؤوشن**ین «ایلان بالاسی». شعر، هئچ بیر اوماجاغی اولمادان، اینسانین ایچیندن هارا بویلانیرسا، ائستئتیکانی دا اوردا قورور. بونو ال‌اوستو بیر اؤرنک‌له داها یاخشی آچیقلایا بیله‌رم. **علی صمید کور** بیر گئجه دمیر یولو دایاناجاغی یانیندان کئچیرکن شهرده غفیلدن ایشیق‌لار سؤنور. کؤره‌یینده یؤک‌داشییان آدام‌لار، اونا کئنتاوری *kentavr* خاطیرلادیر، یعنی باشی اینسان، بدنی آت اولان افسانه‌وی وارلیغی. شاعیرین قولاق‌لارینا بیردن آت کیشنرتی‌سی گلیر. کیم دئیه بیلر، سن بو آت کیشنرتی‌سینی ائشیتمه.

بو قووور، او قووور،
گؤیده آللاه قووور، یئرده بنده‌سی
کپه‌نک یوخوسو قاچیب گؤزوندن
هله کؤته گئدیر اونون کؤنده‌سی
ـ هارا قاچیرسان کئنتاور؟
ـ کیمدن قاچیرسان کئنتاور؟

باشین بدنیندن آیری،
بدنین باشیندان آیری،
اؤزون اؤزوندن قاچیرسان،
گئدیرسن غمین اوستونه
سؤیوشه سؤیوشه.
یاشاماق‌چون، اؤلمک‌چون
آت‌لار اؤروشه گئدیر،
کئنتاور دؤیوشه!

کیمسه‌نین بونا حاققی چاتمیر، شاعیره، آت کیشنرتی‌سینی ائشیتمه‌سین، دئسین. آنجاق شاعیر هاچان‌سا آت کیشنرتی‌سینی ائشیدیب، شعر یازماق تاپیشیریغی آلیرسا، و یا شعر اؤزوندن خاریج بیر آماجا یؤنه‌لیرسه، بدیعی کیم‌لیینی ایتیره‌جک.

یوخاریدا سؤیله‌دیک‌لریم اوبیئکتیو سببه عاید ایدی، ایشاره ائتدییم سوبیئکتیو سبب گلدیکده ایسه، اینسان ایدراکی‌نین بوتؤولویوندن سؤز آچماق ایسته‌ییرم. اؤنجه وورغولادیغیم کیمی، یاشاییشین آیری‌آیری ساحه‌لری بیربیرلریله ایلگیده‌دیر. سوبیئکتیو سببدن مقصدیم بودور. شاعیر هئچ بیر یول‌لا شعرین آیاغینی فرد ـ توپلوم چارپیشماسیندان قیراغا چکه بیلمیرسه، اونون ذهنینده ده مسئله‌لر بیربیرینه باغلی بیچیمده جانلانیر. اساسن یاشامین بوتون ساحه‌لری بوتؤو بیر دوزنلیک‌دیر؛ ذهنیمیز ده بئله‌دیر. بیز قاوراماق اوچون اونو پارچالاییریق. بیز ادراکی، ایکی «اینتویتیو و آنالیتیک» [شهودی و تحلیلی] ساحه‌لره آییریریق. زامانی ساعته، دقیقه‌یه، و ثانیه‌یه بؤلوروک. بیز قوندارما بیچیمده اوره‌یی عاغیلدان، عاغیلی ایسه اوره‌کدن آییریریق. کؤکونه باخاندا بئله دئییل، اینسانین ادراکی بوتؤو بیر جاهازدیر و اولا بیلسین اونون بئینینده یئرلشیر. آمما بو پارچالاما اولمادان

قاورایییش پروسئسی گئرچکلشه بیلمیر. مدرنیزم اینیشتئینین نظرییه‌سینده، **پاوند**ون شعرینده، **جویس**ون نثرینده، **کئیج**ین موسیقی‌سینده پارالئل ایره‌لی‌له‌ییر.[23] دئمک، ایدئولوگییا گئرچک‌لیک‌لره نیفرت ائده‌رک خیالی ایدئال‌لار و قوندارما مطلق‌لر اساسیندا هر نه‌یی بوتؤولشدیرمک ایسته‌ییرسه، باشقا گئرچک بوتؤولوک‌لر ده وار. هئچ ده غریبه دئییل: من بیر واخت‌لار **هؤلدئرلین**ـین شعرلریندن لذذت آلماقدا چتین‌لیک چکیردیم. اینسان‌لارین ذهنی تاپینتی‌لاری‌نین بیربیرلریله سیخ ایلگی‌ده اولدوغونا ایناندیغیمدان چیخیش یولو تاپدیم: اونون شعرلرینی آلمان کلاسیک موسیقی‌سینی دینله‌یه‌رک اوخوماغا باشلادیم. آز چوخ ترجومه‌ده شعرین باشینا نه‌لر گلدیییندن باشیم چیخیر. آمما ترجومه اؤرتویو آرخاسیندان شاعیرین[24] اؤزگون [اصیل] سسینی دینله‌مک ایسته‌ییردیم. اونو **موتزارت**ین قیرخینجی سیمفونیاسی ایله بیر یئرده اوخودوم، آلینمادی. گومانیمجا بو سیمفونیانین نوت‌لاریندان ائله بیر دجللیک یاغیردی کی، کؤسکون روحلو هؤلدئرلین‌ـین سؤزجوک‌لری‌نین آغیر یؤکونه دوروش گتیره بیلمیردیلر. سونلوقدا **بئتهووئن**ین[25] «آیدینلیق» سوناتی و دوققوزونجو سیمفونیاسی‌نین موشاییعتی ایله هؤلدئرلیندن لذذت آلماغا باشلادیم. آخی اونلارین هر ایکیسی 1770ـ جی ایلده آنادان اولموش، هر ایکیسی ده رومانتیزمین اؤنجول‌لریندن ایدی. بو سوناتین آنلاشیلماز، سوسقون و گوموش دوزه‌نلییینده، گؤرونر-گؤرونمزلییی و

---

23 ائله بو اؤزدن فیزیکادا "تامعین‌لیک" undeterminism نظرییه‌سی، بیر تاپینتی اولاراق، «جبر و اختیار» [آزادلیق و ضرورت] کیمی فلسفی نظرییه‌لری دریندن ائتکی لندیرمیشدیر. اؤرنه‌یین، اخلاق بیلگین-لرینی، اینسانین یوکوملولوک [مسئولیت] مسئله‌سینده یئنیدن دوشوندورموشدو.

24 یوهان کریستین فرئدریک هؤلدئرلین Chiristian Johan Friedrich Holderlin

25 لودویگ فان بئتهوونین Ludwig Van Beethoven «آیدینلیق» *Moonlight* سوناتی

ابدیت سئوگیسی‌نین تانریلاشماسینی هؤلدئرلینین دیلیندن داها آیدین آنلاماق اولور:

تانری نه‌دیر، تانینماز
بونونلا بئله آنجاق
گؤیون گؤی بنیزی دولغون‌دور اونون اؤزه‌للیک‌لریله.
دئمک ایلدیریم‌دیر، گؤی‌گورولتوسودور،
اونون عظمتی، اؤفکه‌سی‌نین تجللاسی.
یاخینلاشماغی قصد ائتدیکجه
داها دا گؤرونمزله‌شیر
ابدییت سئوگیسی، ائوجیک آرزوسو
بیزیم نزدیمیزده تانری‌نین اؤزو.

منجه، آلمان مدنییتی‌نین بو ایکی یاخین قولوندا، یعنی موسیقی و شعرینده، سؤزلر و نوت‌لار بیربیرینی ایزله‌ییر. آزاجیق دیققت یئتیرسک، بونو اویغارلیغین باشقا ساحه‌لرینده ده گؤره بیله‌ریک. ایندی شاعیرین سوژئتی بو قارشیلیق‌لی ائتکی‌دن قایناقلانیرسا، بونو اثرین ایجتیماعی اؤزه‌للییی کیمی (فردین سینیرلارینی آشمیش آنلامدا) قلمه وئرمکده حاق‌لی دئییلیک‌می؟ شاعیر دویغوسونون مضمونو هر هانسی ایجتیماعی یؤکو داشییرسا، یئنه ده اونون فردییتیندن جوشور.

شاعیر توپلومون قاباغیندا مسئولیت داشیمالی‌دیر، بونو هئچ کیم دانا بیلمز. آنجاق عؤهده‌لیک شاعیرین ایچینده اولمالی‌دیر. آندرئ ژید *Andre Gide* دئییر: «چالیش عظمت سنین باخیشیندا اولسون، باخدیغین نسنه‌لرده دئییل.» صوفی‌لرین نظرینجه، «موتلولوق، گؤزه‌للیک و خئیر»، اینسان قورتولوشونون دایاغی‌دیر. بونلاری اؤز ایچینده یارات. جلال‌الدین قونوی، خاریجی بر آماج اوچون شعری‌نین میصراع‌لارینی آلت‌آلتا

سیرالامیر. عیرفان یوّکلو سؤزجوک‌لر اونون روحوندان فوران ائدیر. نسیمی ده بئله‌دیر، یونیس امره ده.

بونونلا دئمک ایسته‌ییرم، عؤهده‌لیک شاعیرین ایچیندن گلمه‌لی‌دیر، شعر هر هانسی بیر آماج اوچون یازیلمامالی‌دیر. عؤهده‌لیک شاعیرین ایچیندن گلیرسه، ایسترـ ایسته‌مز، شعرین میصراع‌لاریندان باش قالدیراجاق. **بختیار واهابزاده**نین یازدیغی *گولوستان* پوئماسی‌نین بعضی بندلرینده میللتین یانغی‌سینی گؤروروک، تاریخی آجیسینی. دوغرودور پوئمانین بعضی بؤلوم‌لرینده اینجه‌جیک سؤزجوک‌لره یوکلنمیش آغیر قاورام‌لار، پالچیغا باتمیش گمینی خاطیرلادیر، آمما شعرین تخمینن یاریسیندا بیز کده‌رین/لذتین ائستئتیک قاریشیغینی بیر یئرده دویوروق. شعرین گؤزه‌للییینی دادیریق. بو، بختیارین، ایکی آیری‌آیری ائپیکـ لیریک فضانی اوستالیق‌لا بیربیرینه جالادیغیندان قایناقلانیر. سن یانا یانا شعردن لذذت آلیرسان:

تاختا دیره‌ک‌لری تورپاغا دئییل،
قویدولار فضولی دیوانی اوسته.
ایکییه بؤلوندو یوزـ یوز اللی ایل،
گرایلی، بیاتی، موغام؛ شیکسته.

تاختا دیره‌ک‌لری قویدولار آخ‌آخ،
تاریخیم عنعنه‌م دیلیمین اوسته؛
بیز آغلادیق گولدوک یئنه ده آنجاق،
بیر سازین، بیر تئلین، بیر سیمین اوسته.

عؤهده‌لیک شاعیرین ایچیندن گلمه‌لی‌دیر. شاعیرین ایچیندن گلن دعا

دا شعر اولا بیلر، اعتیراض دا.[26] آنجاق شعرین هانسی‌سا عؤهده‌لییی اؤز اؤزه‌رینه گؤتورمه‌سی‌نین یالنیز بیر سونوجو واردیر: یازیلان اثر شعر اولمایاجاق، سییاسی بیلدیریش و یا ایجتیماعی چاغیریش اولاجاق. شعرین یاراندیغی وورنوخما آنلارینداء شاعیر اؤزوندن ائله گئدیر کی، هر بیر شعردیشی مسئله‌نی دوشونمک باجاریغینی ایتیریر. ائله آندا او، هانسی بیر عؤهده‌لییی اؤزه‌رینه گؤتوردویونو خاطیرلایا بیلمز. ائله آندا هر شئی اونودولور، اونودولماسا شعر یازیلمیر. بئله بیر اونوتقانلیقدا یازیلمیش شعر، فاجیعه‌نین یالانچی گؤرکمینی هایقیرمیر، ایچیمیزی ترپه‌دیر.

3

ائله واخت وار، شاعیر تاپشیریق آلمیر، آمما اونون ایچیندن گلن دویغو، ائستئتیک اؤلچولری آشیر. شاعیر دامین او اوزوندن دوشور. شاعیر سییاسی دؤزوم‌سوزلوک آچیسیندان چیخیش ائدیر، اؤزونو ساوونما گئدیشینده کوتله‌نی جیرماقلاماغا باشلاییر.

اینجه‌صنعتین اؤزه‌للیک‌لریندن بیری ده اوتوپیک ***utopik*** اولماسی‌دیر. یونانجا ***u***- یوخ و ***topos***-یئر دئمک‌دیر. نه قده‌ر گولونج! دئمک اوٌتوٌپیا زامان و مکان دیشیندا یئرلشن آباد اؤلکه‌نی آختارماقدیر. هئچ یئرده اولمایانی اؤزله‌مک‌دیر. **مانهایم‌ـا**[27] گؤره، اوٌتوٌپییا ایندی‌نین اؤزونده گله‌جه‌یین یئرسیئکتیوینی آچیر. رئاللیق‌لاری دورغونلوقدان

---

[26] روستم بهرودی دئییر: «فضولی چوخ مؤحتشم‌دیر. منه گؤره شعر آللاها اوخونان دوعادیر. اول‌لر بئله دوشونوردوم. سونرا نسیمینی اوخویاندا آنلادیم، شعر تکجه دوعا دئییل، هم ده اعتیراض‌دیر. شعر شاعیرین اؤلوم‌له، حیات‌لا، ابدییت‌له قارشیلاشما آنیندان دوغان حئیرت‌دیر، بو حئیرت دوعا شکلینده ده اولا بیلر، اعتیراض شکلینده ده.»

[27] کارل مانهایم Karl Mannheim

قورتاراراق ایمکان‌لاری زنگینلشدیریر.

گله‌جه‌یین گؤرونوشو اولماسا بیز کور سیچان کیمی اود توتوب آلوولانان تارلا دا آنجاق اؤز یووامیزی گؤره‌جه‌یک. شاعیر یوواسیندان چیخیر، وارلیغین گئنیش دوزه‌نلییینی گؤرمک ایسته‌ییر، گله‌جه‌یه بویلانیر. شاعیر اولاندان چییرییییر، "اولمالی اولانی" ایسته‌ییر. واری دانیر، یوخو ایسته‌ییر. بوردا اینجه بیر مقام وار: شاعیرین وظیفه‌سی «اولمالی اولانین خئیرینه، ایندی اولانی دانماق» اولسا دا، یئنی اینسان یاراتماق دئییل. یئنی اینسان یاراتماق آنلاییشی اونون شعرینه سیزیرسا، یوبانمادان شعرییتینی ایتیریر، نئجه کی *"سحر ایشیقلانیر"* دا باش وئریر.

حبیب ساهیر بؤیوک لیریکا اوستادی‌دیر. اونون چاغداش آذربایجان ادبییاتیندا اوستون یئری، اؤزگون سسی، شعری‌نین ده بللی چالاری وار. آمما *«سحر ایشقلانیر»*دا، دئدییمیز آشیری قاورام، شاعیری اؤز دونیاسیندان آییریر، اؤزگه‌لرین سؤزونو دئمه‌یه سؤروک‌له‌ییر. شاعیر سرت سییاسی آچیدان چیخیش ائده‌رک، اونون ایدئولوگییاسی ایله باریشمایان بیر شهرین بوتون وارلیغینا توخونور. شعرده بیر نئچه کره ایشله‌نن *«یاستی شهر»* ایفاده‌سی، سؤزسوز آلچالتماق مقصدی گودور. شاعیر او بویدا شهرده آنجاق بونلاری گؤرور: ایلخی‌ایلخی کؤپک‌لرین اوتوراغی اولان قبریستان، اوستو اؤرتولو توزلو بازار، تاوانی شئیطان تورو باسمیش چایخانا، و آلچاق ائولر. بوردا **تاویانی** قارداش‌لاری‌نین چکدیک‌لری *«سان میکئله‌نین بیر خوروزو واریدی»* باشلیقلی فیلیمین قهرمانی یادا دوشور. سییاسی دؤزومسوزلوک، سونلوقدا *«آلچاق آدام‌لار»* ایفاده‌سینی قوللانماغا سؤروک‌له‌ییر شاعیری. چاشیب قالیرسان: بو آدام‌لار بو قده‌ر آلچاق‌دیرلارسا، بس بو سحر دئییلن هاردان ایشیقلاناجاق؟ شاعیرین بونا

آیدین جاوابی وار: شیمال یئلی اسکدیکجه، قیزیل بایراق دالغالاناجاق، بالیقلی‌نین قیراغیندا آغ مرمردن، گرانیت‌دن ائولر تیکیله‌جک. آمما تاریخ ترسینه فیرلانیر؛ گله‌جک گون گلمیر؛ شیمال یئلی اسمیر؛ آجی سوروغونون قارا یئلی اسیر: کرملین قیزیل مئیدانیندان قیرمیزی بایراق یئره ائندیریلیر.

ایدئولوگییا گله‌جه‌یی اؤز ایسته‌دییی کیمی شاعیرین گؤزونده جیلوه‌لندیریردی، سوسیالیزم گئرچک‌چی‌لییین [سوسیالیزم رئالیزمی‌نین] دَییرمانیندا دارتیلمیش یالان گله‌جه‌یی. ایدئولوگییا باخیشیمیزا هر طرفلی ساریلیرسا، اؤز دونیامیزی تام آغ، اؤزگه‌نین دونیاسینی تام قارا گؤره‌جه‌ییک. اؤزموزو مطلق حق، اؤزگه‌نی باشدان‌آیاغا باطیل گؤره‌جه‌ییک. ائله بونا گؤره ده ایدئولوگییا بورولغانیندان یاخا قورتارمیش ایندیکی آذربایجان شاعیرلری، هم بختیارین شعرینی، هم ده ساهیرین سییاسی آماجینی دئکانستروکسیا ائدیرلر، یعنی سؤکوب یئنیدن قورورلار. آغین ایچینده قارا لکه‌لر آختاریرلار. سووئت ادبییاتی قارانلیغی اونودور، سوّره‌ک‌لی اولاراق پارلاق گونشدن دانیشیردی. آمما ایندی ادبییات تکجه ایشیقدان یوغرولمور، قارانلیغا دا قاینایب قاریشیر. ظاهیر عظمت آرخا جبهه‌یه گؤنده‌ریلمیش «عسگر مکتوبو»ندا یازیر:

سیزه ظفر گتیره‌جه‌ییک
بیزه مکتوب یازین هئچ اولماسا
سطیرلردن اوره‌ییز بوی وئرسین
صبرله دینله‌یین
شیکست [معلول] قاییدان عسکر یولداشیمیزین
گئجه ساییقلامالارینی...
اوز چئویریب گئتمه‌یین

اوشاق‌لاریمیز دیله‌ننده-
سو وئرین
چؤره‌ک وئرین!
آتالاریمیزا سیگارئت
آنالاریمیزا اوره‌ک دیره‌ک وئرین...
سیزه ظفر گتیره‌جه‌ییک
بیزه باریت قوخوسو دادمایان
سحر ساخلاییین
بیر آز گونش
بیر آز دنیز...
بیر آز دا سویوق خیردالان پیوه‌سی-
شخصن منیم اوچون...
و سئومه‌یین آی اجلاف‌لار
بیزی گؤزله‌ین قادین‌لاری.

بو شعرده ایگیدلر دونیاسیندان اوزاقلاشساق دا، کلاسیک قهرمانلیق‌لار ایییرمینجی یوزایللیکده شعر دونیامیزی ترک ائتمه‌دی. گونئیده ایجتیماعی-سییاسی دورومو‌موزا تپکی اولاراق، قوزئیده ایسه روس‌لاردان گلمه گئنیش دییشیک‌لر آذربایجان ادبییاتینی بیر داها قهرمانلیق دؤنمینه سؤروک‌له‌دی. انور ممدخانلی‌نین یازدیغینا باخین. بابکین خلیفه حضوروندا وحشیجه دوزه‌لنمیش اوز اؤلومونه وئردییی رئاکسیا، بیزه نه‌یی آنلادیر؟ بعضی‌لریمیزه سوقراطین شوکران جامینی باشینا چکمه‌سینی آنلاتسا دا، اثرین اؤزو پریتیمو سوییه‌ده قالیر. بابک حاققیندا یازیلان‌لار دونیا سوییه‌سینه چیخا بیلمیر. بیزیم‌کی‌لرین یازدیقلاری‌نین چوخوندا اؤیود وار، گؤزه‌للیک فلسفه‌سی یوخدور. دئمیرم داستایئوسکی ایرثی ایله تانیش

اولان بیر توپلومدا بئله بیر دوشکون اثرلر یاراتماق جهالت‌دیر، دئییرم حتتا یونان تانریجیق‌لاری‌نین تجروبه ائتمه‌دییی حادیثه‌دیر بابک اؤلومو. آنجاق بابکین ائله وحشیجه اؤلدورولمه‌سی و یا نسیمی‌نین سویولماسینا توختاقجاسینا دؤزمه‌سی بیزیم اؤیود دییرمانیمیزدا توز اولوب گؤیه سوورولور. حالبوکی بولشئویک‌لرین آمالینا دئییل، گؤزه‌للیک فلسفه‌سینه آرخالانمیش بیر اثر یازیلسایدی، بابکین رومانی دونیانین اون یاخشی رومانی سیراسینا چیخاردی؛ زاپاتا باره‌سینده یازیلمیش و چکیلمیش اثرلردن داها چوخ ماراق‌لا قارشیلاناردی. (آنجاق قوندارما ایدئال‌لارا کؤکلنمیش اثرلرده کلاسیزم سونراسی قهرمان‌لار، "ارشه"نین قورو بی‌لرینی جانلاندیریرلار.) قهرمان آنجاق بیر کاریکاتورا سؤییه‌سینه ائندیریلیر، یا دا سئوگیلیسی ایله ال‌اله وئره‌رک پامبیق تارلالاریندا رشید بهبوداووون ماهنی‌لارینی ترننوم ائدیر. بو قهرمان‌لارین تاریخی گئرچکلییی اولسا دا اونلارین شیشیردیلمه‌سی ایدئولوگییانین فابریکاسیندا عمله گلیر. ایدئولوگییا چؤکدوکدن سونرا ایسه هر شئی چورویور؛ سئوگی ده، وطن ده:

آی گوله‌بتین!
گیج ـ گیج شعر یازماغیما باخما
سنی دلی کیمی سئوه‌جه‌یم

بونلار منه کیمینسه بیر رسم اثر باره‌سینده سؤیله‌دیک‌لرینی آنلادیر. **پول جورج**ـون بیر رسم اثرینده شعر و موسیقی تانریجیغی چیلپاق دولاشیر. دئمک بو چیلپاق وارلیق آزادلیغین سیمگه‌سی‌دیر. لاکین شعر و موسیقی ایلهامینی یئته‌نک‌لی اینسان‌لارا باغیشلایان بو تانریجیق، اؤیرنجی‌لرین اوغرادیغی کوتله‌وی قیرغین مئیدانیندان قویوب قاچیر.

4

بیزده شعر ایکی یول آیریجیندا یاشاییر. اینجه‌صنعت اصلینده توپلوما قارشی اولاراق فردی ساوونمالی‌دیر. شعری شعر ائده‌ن عامیل‌لردن بیری، ان دورو، ان خالیص یالقیزلیغی باجارماق‌دیر، ان مجرد یالقیزلیغا دؤزمک‌دیر. شعر جمعدن اوز دؤنده‌ردیکده باش وئریر. آمما بیزده ال‌وئریشلی شعر تریبون‌لاری اولمادیغیندان شعر آنجاق توپلانتی‌لاردا اؤزونو دوغرولدا بیلیر، یا دا هر شئیی عارسیز گولوش‌لر سوییه‌سینه ائندیرمیش تئلئویزییالاردا. اینسانین فردییتینی تاپدالایان ییغینجاق‌لار، شعرین قایغیلی دینله‌ییجی‌سی اولا بیلمز. بیزده دوروم عادی دئییل. بیزده ال‌وئریشلی شعر تریبون‌لاری اولمادیغیندان شعرین آیاغی واخت‌آشیری ائله ییغینجاق‌لارا آچیلیر. عادتن شعره قارشی چیخاسی او توپلانتی‌لار، ایندی شعر داخماسیندان اینسان سسینی ائشیتسین دئیه، قوجاغینی آچیر.

ایستیثنالار دا وار. مایاکوفسکی‌نین شعری، اوجا سسله اوخونمالی شعرلردیر. او اؤزو ده سکی‌لر اوستوندن جاماعاتا شعر اوخوماغی سئویردی. اورمولو **مئدیا کاشیگر** دئمیشکن، **مایاکوفسکی**‌نین شعری، اوتوراجاقدا سره‌لنمیش حالدا، خلوت بوجاقدا اوخونولاجاق یازی‌لار دئییل. دوغرودور، شعر شاعیرین دیلیندن ائشیدیلیرکن داها یاخشی قاورانیلیر. بونون داها بؤیوک و آجی ندنی وار. بو اونو گؤسته‌ریر کی، بیز هله ده بشرین چوخدان آرخادا قویدوغو شیفاهی دؤنمی یاشاییریق. بو شیفاهی دؤنم آنجاق نثرله آرخادا قویولا بیلر. مدنییت، دانیشماقدان یازماغا کئچمک‌له یارانیر.

باشقا سبب‌لر ده وار: اؤرنک اوچون تنقیدین یوخلوغو. بئله بیر یوخلوغون اؤزونون ده بیر چوخ ندنی وار، اونلارین باشیندا ایسه

دیلیمیزین یاساقلیغی دورور. بو باشلیجا عاملین قیراغیندا اؤنملی- اؤنمسیز ندنلر ده وار: بونلارین بیرینجی‌سی تنقیدین یوخلوغودورسا، ایکینجی‌سی شعریمیزین مضمون یوخسوللوغودور. اؤزگورلویو اولمایان توپلومون عدالت، عیرفان و دوشونجه یوخسوللوغو. گؤرونور مضمون یوخسوللوغو حددیندن آرتیق موباحیثه‌لی و بوروشوق مسئله‌دیر، آمما تنقید دئیه‌نده، آوانگارد کریتیکانی نظرده توتمورام، ایلکین دؤزومسوزلویه بارماق اوزادیرام. یارادیجی آدام‌لاریمیزلا تنقیدین دئمیرم جین/دمیر ایلگی‌سی وار، دئییرم اونلار تنقیده حؤکومت کیمی یاناشیرلار. سییاست آدام‌لاری تنقیدین «سازنده»سینی خوشلاییرلار. بونون دا دوزگون آنلامی، هرنه‌یین گوناهینی اؤزگه‌لرین بوینونا آتماق‌دیر، یا دا باشچی‌لارین یئرینه آیاقدا قالانلارین بوینونو وورماق.

بو دایاز پروبلئمین اؤزولونده قاتی بیر مسئله دایانیر: اینانج [عقیده] و بیلیک[28] قاریشیغی. آذربایجان توپلوموندا ایدئولوگییادان گلمه بیر قارماقاریشیق‌لیق وار. بیزده بیلیک‌له اینانج بیربیریندن آیری دئییل. بیزده بونلار بیربیرینه قاینایب قاریشیب. بو ایکی کاتئگوریانین [مقوله‌نین] قارشیلیق‌لی ایلگیسی غرب اویغارلیغیندا سؤره‌ک‌لی اولاراق دارتیشیلسا دا، بیزده هرنه آیدین‌دیر! بیز عقیده‌میزین باجاسیندان بیلییه باخیریق. بیز دوشونجه‌نی دؤرتولرین [انگیزه‌لرین] و نییت‌لرین ایشیغیندا یوزوروق. سنین دوشونجه‌ن یالان‌دیر،چونکی نییتین پیس‌دیر. حالبوکی دوشونجه‌نین دوغرو/یالانلیغی، نییتین پیس/یاخشیلیغیندان آسیلی دئییل[29].

---

[28] بو اوچ ایصطیلاحین فرقینه دیققت یئتیریلمه‌لی‌دیر: بیلگی [معلومات] *information*؛ بیلیک [معرفت] *knowledge*؛ و بیلیم [علم تجربی] *science*.

28 لؤکباتان قبریستانیندا تانینمش بیر تنقیدچی‌دن «بوردا کیم‌لر یاخشی یازیر؟» دئیه، سوروشورام. جاوابیمدا نه یاخشی کی، اؤلولری گؤسترمیر، یالنیز اخلاقن به‌یه‌ندییی آدام‌لارین آدینی چکیر؛ اؤز یولداش‌لارینی، باشدا ایسه اؤز باجیسی اوغلونو. باشقا سؤزله، اینامینی بیلییینه قاریشدیریر.

مدنییت بونلاری بیربیریندن آییرماق باجاریغی ایله باشلانیر. **ریچارد رورتی** دئییر: «**افلاتون** بیلییی اینانجدان [عقیده‌دن]، و گؤروننی گئرچک‌لیکدن آییرماق‌لا ضیالی‌لیغین تمل‌داشینی قویدو». 18ـجی یوزایللیکدن باشلایاراق هومانیتار بیلیم‌لرده [علومِ اینسانی‌ده] بیلییی اخلاق و اینانجدان آییرماغا چالیشدیلار، بونونلا دا اینسان اطراف گئرچکلییی تانیماغا بؤیوک گوج قازاندی. بیلیمده اوبیئکتیولیک [عئینیت] دئییلین اؤنم‌لی اؤزه‌للیک بوردان یاراندی.

البته یئته‌نک‌لی اولماق شرطی ایله هر کسین اطراف گئرچکلییی تنقید حاققی وار. ایستر ادبییاتدا، ایسترسه ده سییاستده، بو حاققی اینسان‌لاردان اسیرگه‌سه‌نیز عمللی- باشلی دیکتاتورا یاراتمیش اولورسونوز. من دئییرم بعضن شاعیر اؤز اثری باره‌ده دانیشماسا یاخشیدیر. شاعیرلر اؤزگه‌لرین اثرلرینه زرگر دقیقلییی ایله یاناشماغی باجاریرلار، یا دا باجارمالی‌دیرلار. آمما اؤز اثرلرینه گلدیکده چواخت اونلارین آچیقلامالی‌لاری اثری چؤروتمکدن باشقا فایدا وئرمیر. شاعیر اؤز یارادیجیلق بارجاریغی‌نین ان یاخشی صرافی دئییل. بونو باشقالاری باشا دوشور. سؤزومون ثبوتو **لویی آراگون**ون «*موتلو سئوگی یوخدور*» شعری‌دیر:

هئچ شئی الینده دئییل اینسانین
نه گوجو، نه گوجسوزلویو، نه ده اوره‌یی
آچدیغینی سانسا دا قول‌لارینی، کؤلگه‌سی بیر خاچ‌دیر اونون
پارام پارچا اولور اووجوندا برک‌برک توتدوغو موتلولوق.
بیر اؤزگه، بیر آجی بوشلوق‌دور گون‌لری،
بیر باشقا طالئع اوچون گئییندیریلمیش
یاراقسیز عسکرلره

بنزه‌ر حیاتی

آخشام‌لار چاره‌سیز، سارسیلمیش قالدیقدان سونرا
نه‌یه یارارکی صاباحدان ائرکن اویانمالاری.
سؤیله بونلاری بیر دانه‌م، سیل گؤز یاش‌لارینی.
موتلو سئوگی یوخدور.
گؤزه‌لیم، سئوگیلیم،
قاینایان یارامی من
یارالی بیر قوش کیمی داشییرام اوره‌ییمده.

اوخودوغونوز شعر باره‌سینده آراگون بونلاری سؤیله‌ییر: «1943ـده یازدیغیم بیر شعرین میصراع‌لاری‌دیر. حاققیندا دانیشدیغیم موتسوزلوق، ایشغال ایل‌لری‌نین موتسوزلوغو. فرانسانین او آجیناجاقلی دورومونداموتلو بیر سئوگی اولا بیلردی‌می؟» بایاق دئدییییم کیمی بعضن شاعیر اؤز اثری باره‌ده دانیشماسا یاخشی‌دیر، نئجه کی، بو سؤزلر شعری پوچا چیخاریر. شعری یوزومون [تأویلین] گئنیش قارانلیغیندان قوپاریر، دویغوساللیغین [احساساتی‌گری‌نین] داریسقال و آیدین بؤلگه‌سینه سیخناشدیریر. حتتا شعرین باشلیغی دا سییاسی دؤزومسوزلوک یوکونو چیینینده داشییاراق، شعرین متینینه باسقین ائدیر. بو دا چئشیدلی آنلام‌لاری اونا یوکله‌مک ایمکانینی الیمیزدن آلیر. سوررئالیست‌لر ایلک ایل‌لرده ضدییت‌لی نسنه‌لر و قاورام‌لارا وورغون ایدیلار، جرراحییه ماساسی اوسته تیکیش ماشینی. آمما آراگون ندنسه بوردا ائله بیر داورانیشی اونودور. بو اونوتقانلیغی هر شئیدن اؤنجه شعرین آدیندا گؤرورورک. شعرین آدی ساده‌جه «موتلو سئوگی» اولسایدی داها گؤزه‌ل آلیناردی. بئله اولسایدی شعرین آدی دا، اونون مضمونو ایله ضدییت اؤلوشدورارردی.

5

ادبیاتیمیزدا مضمون بوشلوغو چوخ‌شاخه‌لی‌دیر. بس نییه تکجه عدالت و عرفاندان آد چکیرم؟ بیر داها سؤیله‌ییرم، بیچیم‌سیز ادبییات یوخ‌دور. ادبییات فورما و مضمونون تام بیرلییندن دوغور. بونو اونوتماماق شرطیله، منجه بوردا باشلیجا مسئله دوشونجه قیتلیغی‌دیر، دوشونجه یوخسوللوغو. بو دا آزادلیغین یوخلوغوندان گلیر. عدالت و عیرفاندان دا آد چکیرم‌سه، اؤزونو بوس‌بوتون ایدئولوگییا قوجاغینا آتمیش ایجتیماعی شعرین، ایجتیماعی فئنومئن‌لره سایماز یاناشماسینا اؤرنک گتیرمک‌دیر.[30] چوخ-واخت میللی ایستک‌لره کؤکلنمیش بو شعرلرین بعضی‌سی، شاعیرین فردی و اوجوز خولیالارینی سرسمله‌ییر. اوره‌ییمیزله دانیشمیر، نیفرتیمیزه خیطاب ائدیر. عدالت‌له عیرفان بیر باشا شعرین بدیعی ماهییتی ایله ایلگی‌ده دئییل-دیر، مضمونون بیر بؤلومودور. تکجه اونلاردان تورک‌لرده شعرین مضمونونا آیدین‌لیق گتیرمک اوچون پارلاق اؤرنک کیمی یارارلانیرام.

تورکیه شعری، گوجونون بیر بؤلومونو عدالت و عیرفاندان آلیر. عدالتی سولچولار قورویور، عیرفانی ایسه میللتچی‌لرله طریقتچی‌لر. اصلینده هر ایکی‌سی هر ایکی‌سینی آختاریر. **مؤولانا ایدریس** گؤیه آغیز آچیرکن، **شمس تبریز** آنیلیر، **مؤولوی**نین نئیی، هیجران آجیسی: هر *یاغمور دانه‌سینی بیر ملک ائندیریرکن یئر اوزونه /هر یالانی یوز شیطان داشییییر، اولا بیلرمی؟ / بیلمیریک... / بیر اوشاق، اویونجاغینی آلا بیلمه-میش، / بیر قیز، سئودییینی سارا بیلمه‌میش، / بیر آنا ایل‌لردیر قول‌لاری آچیق گؤزله‌ییر اوغلونو، / بیر آدام پارام‌پارچا / بیر جوت گؤز اوچون. / بیری چؤره‌ک گؤتوره بیلمه‌میش ائوینه / بیری‌سی سئوگی. / بیریمیز*

---

[30] بو ضدییتی آچیقلاماغا گئنیش فورصت گره‌ک‌دیر. گؤرونور، ایجتیماعی پروبلئم‌لره قورشانمیش شعر، چوخ‌واخت توپلوم‌لا ایشی یوخدور، لؤوغالیق‌لا اؤز ایدئیالارینی حقیقت آدینا باغیریر.

دونیانی قورتاراجاق / بیریمیز ائرته‌سی گونو. / بیریمیزین عاغلی توتوشموش یانیر، / بیریمیز بوم‌بوش قلبینه باخیب بیرینی آنیر. / بیریمیز آیریلیغین ایلک گونو کیمی هر آخشام قاناییر، / بیریمیز قیامتین قوپدوغونا اینانیر. / بیریمیز چکیلیب گئتمیش یئر اوزوندن /ال‌لرینی هله ده آچیق سانیر. ماراق‌لی بودور: هر ایکیسی‌نین رومانتیک چالارینا گؤز یوماراق، آنادولو تورک شعرینده سولچولارین لیریکاسی، صوفی لیریزمیندن داها گوّج‌لودور. **کامال طاهیرین** یولچولوق شعرینده اوچونجو درجه‌لی قاتاردا، استانبولا گئدن ایشچی‌لرین تر قوخوسو دا شاعیرانه‌دیر. یورغون بیر حئیوان کیمی، یای‌لاردا [فنرلرده] و تکرلرده دؤیونن قاتارین روحو، بیزی کوبود دمیر ییغینجاغیندان بوس‌بوتون آییریر، قاتارلا یاناشی قیوریلان *ساکاریا* چاییندا روحوموزو چیمیزدیریر: *آرخاداش‌لارا / سیزه هئچ بیر شئی وعد ائتمه‌دن، /«قالین ساغلیقلا» دئمه‌دن، / یولا چیخیریق. / غوربتده نه ایسترسینیز / هارادا باشلانیب، هارادا توکنمه‌ین غوربت‌دیر. / غوربت مال‌لاردا و ماهنی‌لاردا یاشایان / مملکت‌دیر.* هر ایکی تؤووزون عئیبی ایسه اونون رومانتیک آیاغیندادیر.

لاکین آذربایجان شعری نه عدالته خوش اوز گؤسته‌ریر، نه عیرفانا. ایییرمینجی یوز ایللیکده **حسین جاوید** و **شهریار**دان باشقا، دوغرو آنلامدا، عاریف شاعیریمیز یوخ‌دور. جاویدین سیبری‌ده چورومه‌سی، و شهریارین تحریف اولونماسی دا بوندان گلیردی. دئیه‌جک‌سیز بس کومونیزمه قوللوق ائدن او بویدا شاعیر قوشونونون باشی نه‌یه قاریشمیشدی. دئیه‌جه‌یم، یئنی‌لیک‌چی‌لر تراکتورا، چوغوندورا شعر قوشوردولار، کلاسیک‌چی‌لر ایسه خالالدان، حارامدان دانیشیردیلار. کلاسیک‌چی‌لر دئیه‌نده ایییرمینجی عصرین کؤهنه اوسلوبدا شعر قوراشدیران‌لارینی نظرده توتورام. سییاسی

فضا دَییشجک بو شعرلرین بؤیوک بؤلومو اؤلدو. قوشا قوشا تارلالاردا پامبیق بئجرمه‌یین یئرینی، ساققیزلا دولو قوشا قوشا آنبارلار آلدی‌سا، تراکتور ادبییاتی دا اؤز یئرینی یئنی خوزئییین‌لرین [ارباب‌لارین] مدحینه وئرمه‌لی ایدی. کئچمیش شاعیر، باغیمسیزلیق [مستقل‌لیک] چاغیندا بیردن-بیره قوز آغاجینا چئوریلدی. اونون آزچوخ ثمری اولسا دا، داها اونونلا ماراقلانان اولمادی. شعردن چکینن، شعری پیسله‌ین افلاتون، بیر شعرینده بئله دئییر:

آه، قوزآغاجییام‌سا نییه منی یول قیراغینا اکیب‌لر!
بوردان اؤتن هر اوشاق منه بیر داش آتیر
یئنی‌یئتمه‌لر، اوّرونلو [پربار] قول‌بوداق‌لاریمی سیندیریرلار
چونکی آتدیقلاری داش‌لار دولو کیمی باشیما یاغیر.
بیز آغاج‌لار، ان دادلی مئیوه‌لری بئجرسک ده نه فایداسی
منیم تک گونوقارا آغاجین باری، ایستئهزا آراجی اولور.

اوچ‌بئش شاعیری، او جومله‌دن **علی کریم**ـی، چیخماق شرطیله دئمک اولار کی، سککنینجی ایل‌لره‌دک، آذربایجان شعرینده **مالارمه**نین وورغون اولدوغو *خالیص شعر* و ادبییاتیمیزا هاوا کیمی گره‌کلی اولان *آغ شعر* یارانمادی. شعریمیز **ووردزوورث**ون سؤیله‌دیینه عمل ائده بیلمه‌دی: شاعیرانه دیلی قیراغا توللاییین و اؤز دیلیمیزله اؤزوموزه دوشونون.

کلاسیک شعریمیز **محمد فضولی**ده گؤیه چیخدی؛ **سید عظیم شیروانی**ده یئره ائندی؛ **علی‌آغا واحید**ده بوتون قات‌لاریندا یاتان آنلام‌لاری ایتیردی. سونرا توکندی. باخ! معجز شبسترلی ده ائله بونو دئییردی: *«اولا یدی کاش بیر نفر متاعِ شعره موشتری / آلا یدی بو غزل‌لری وئره‌یدی بیر قیران منه»*. میللت‌چی شعریمیز ده نه‌یه‌سه سؤیکه‌نمیردی، آنی

نیفرتدن دوغوردو. آیاغی‌نین آلتی بوش ایدی. اوره‌ییمیزی اونودور، بئینیمزی سؤکوردو. بو شعر، سییاست‌له ایدئولوگییانین قووشاغیندا دایانیردی.

بئله بیر تهلوکه‌لی چاتدا دایانان شعر بیچیمینی ایتیریر. سونوجدا، تکجه مضموندان عیبارت اولور، بو دا اینجه‌صنعت اولمور. شعرین ماهییتینده‌کی آنلاشیلمازلیق و چوخ‌آنلاملی‌لیق، سییاست دونیاسیندا آیدین پروپاگاندالارلا عوض اولونور، سؤزده یاتان گیزلی‌لییه دؤزولمور. ایدئولوگییانین آیدین دونیاسیندا ابهام‌لار و کؤلگه‌لر خسته‌لیک کیمی قارشیلانیر. او، بیزی تک‌آنلاملی و تک‌دوشونجه‌لی چاتلاقسیز دوزه‌نلییین آیدینلیغینا گتیریب چیخاریر. لاکین بو چیخاریش، ضدییت‌لرین و قارانلیق‌لارین اوستونه قاتیق یاخماق باهاسینا باشا گلیر. گئرچک عالمده، توپلومداکی ضدییت‌لر، چئشیدلی‌لیک‌لر، و رنگارنگ‌لیک‌لر هئچواخت تام آرادان گئتمیر. بو ضدییت‌لر اینسانلیغین، یا دا ایجتیماعی یاشامین ایلکین شرطی‌دیر. بو ضدییت‌لری تام چؤزمک، آنجاق خیالی یول‌لارلا مومکون اولور، یا دا اونلاری تاپدالاماق و زوراکیلیق‌لا گیزلتمک‌له. گئرچک عالمده بو ضدییت‌لری یالنیز آزالتماق اولور[31].

---

31 تاریخ بویو آنلاشیلماز قالمیش شعرین آلین‌یازیسینا سییاست باجاسیندان آیدینلیق گتیرمک ایسته‌ینده، **گالیله**نین موحاکیمه‌سی، **لاووازیه**نین ایسه موحاکیمه‌سیز اعدامی خاطیرلانیر. گالیله یئری یئرینده‌ن اویناتماق‌لا، کایناتین اورتاسیندا یئرلشمیش پاپانین کورسوسونو لاخلاتمیشدی. لاووازیه نئجه؟ بو یازیق بیلگین، دین خادیم‌لرینی اوشوندورن بیر ایش گؤرمه‌میشدی، یالنیز فرانسا اینقیلابچی‌لاری، اونلارین یاراداجاغی دونیوی جومهوریییت‌ده، کیمیا بیلگینینه ائحتییاج دویولمایاجاغینی دوشونوردولر. لاووازیه‌نین بوینو آتدیریلدی‌سا، اینسان دوشونجه‌سی‌نین خیرداجا بیر بؤلومو ساییلان کیمیا، اینسانین طبیعته اوستونلویونون کَسَر آراجینا چئوریلدی. هاچانسا شاعیره ده ائحتییاج دویولماسا باشینا ائله بیر اویون گله‌جک. سووئت سونراسی آذربایجاندا قیسا سوره اولسا دا بونو اؤز گؤزوموزله گؤردوک.

6

ایندی بئله بیر سورغو اورتایا چیخیر: یئر وارمی اورادا صنعت‌له ایدئولوگییا باریشسین، یا دا چارپیشسین؟

باریشیغا سؤزومون سونوندا ایشاره ائده‌جه‌یم، چارپیشمایا گلدیکده ایسه، صنعتین ایدئولوگییا ایله اؤز- اوزه دایاناسی چوخ یئر وار. شاعیر، یارادیجیلیغی‌نین ماهییتی باخیمیندان آنارشیست‌دیر. بونو تام آنلامیندا سوررئالیست‌لرین ایره‌لی سوردویو "اوتوماسیا"دا، یعنی اؤز-اؤزونه یارادیجیلیق، دوشونجه‌سینده گؤروروک. بایاق دئدیم اینجه‌صنعت اینسانین ایچیندن هارا بویلانیرسا ائستئتیکانی دا اوردا قورور. شاعیر عؤصیانچی‌دیر، ایدئولوگ ایسه اینقیلابچی. عؤصیان آغیلا دایانمیر، اؤز- اؤزونه باشلانیر. قاباقجا اؤلچولوب بیچیلمیر، آمما ایدئولوگییا، اؤزه‌للیک‌له اونون شعورلو واریانتیندا، چوخ شئی حئسابلانیر، منفعت‌لر نظرده توتولور. آلبئر کامو *"عؤصیانچی اینسان"* اثرینده بونو گؤزه‌ل آچیقلاییر.

باشقا چارپیشما نؤقطه‌سی *"کل"* ایله *"جزء"* ین بوینوز بوینوزا دایانماسی‌دیر. صنعتین اؤزه‌للیک‌لری ایچینده بیری اولدوقجا اؤنم‌لی‌دیر: *صنعت آیری‌آیری جزئی حیس‌لردن تؤره‌نن دویغولارین توپلوسودور.* یارادیجی آدام، بعضی اثرلرینده تام گئرچکلییه قووشسا دا، بو اونون جزئی حیسس‌لریندن یارانیر. صنعتین بو اؤزه‌للییی ایدئولوگییانین اونیوئرسال و مطلق ادعالاری ایله اویوشمور. دئدیک کی، ایدئولوگییا آیری‌آیری فئنومئن‌لری قوندارما بیچیمده عئینی‌لشدیریر، چئشیدلی دوشونجه‌لری بیربیرینه بنزه‌ر سوییه‌یه آلچالدیر. فرق‌لی‌لیک‌لری دارماداغین ائده‌ن بئله بیر عئینی‌لشدیرمه گئدیشینه دیره‌نن گوج، "صنعت"دیر. صنعت قورخو- هورکو کئچیرمه‌دن چات‌لاردان دانیشیر؛ اوخشارسیزلیق‌لاری *non-idential* وورغولاییر؛ بیربیریندن سئچیلن فئنومئن‌لردن سؤز آچیر.

ایدئولوگییا کوتله‌نین آختاردیغی اخلاقی بیرلیبی و دوشونجه بوتؤولویونو اونا ارمغان گتیریرسه، صنعت اونیوئرساللیق‌لارین اؤزباشینالیغی اؤنونده جزئی ادعالاری‌نین قالخانینی گؤتورور. تورک کؤکن‌لی فارس دیللی شاعیر **احمد شاملو**نون "عرفه‌ده" [در آستانه] باشلیقلی شعری وار. شعرده «بیربیرینه قارشی قانونسوز مطلق‌لر»دن سؤز آچیرکن، صنعتین اؤزگورلوک وموختارلیغینی قورویور. او، اؤلوم یوردوندان و اؤلوم یوردونا آچیلان آلچاق قاپی‌نین کاندارییندان کئچمکدن دانیشیرکن بئله سؤیله‌ییر:

اوردا بیربیرینی دانان قانونسوز مطلق‌لرین قاریشیغی یوخدور.
تکجه سن،
اوردا مطلق وارلیق‌سان،
محض وارلیق.
چونکی اؤز یوخلوغوندا اوزانیب گئدیرسن،
و یوخلوغون سنین مؤعجیزه‌نین کسکین حضورودور،
قاچیلماز کاندارداندان کئچیب گئتمه‌یین ایسه
ظولمت سونسوزلوغونا هوپان قطران داملاسی.

بیلیریک بعضن مطلق‌لر [اونیوئرساللیق‌لار] ابدی گئرچک‌لیک آدینا بشرییته سیرانیرلار. اگر بو مطلق‌لرین هامیسی بیر یئرده گئرچک‌دیرلرسه، بس نییه قانلی دوشمن‌لر کیمی گئجه گوندوز دالاشیرلار.

7

هئچ بیر متنین یوزوموندا مطلق آنلاما قووشماق اولمور. آمما ایدئولوگییا قوندارما بیچیمده بیر سؤیوُت [مطلق] آنلامین کؤلگه‌سینی متنین اؤزه‌رینه سالیر. بونونلا بیز بیر داها گئری قاییدیریق: مؤه‌للیفین ایقتیدارینا؛

اوخوجونون تکجه بیر توکه‌دیجی[32] اولدوغو زامانا؛ اوخوجونون متنین قاباغیندا الی‌قولو باغلی اولدوغو چاغا؛ **دئکارت**ین آختاردیغی *"کوگیتو" cogito* کیمی ایلکین تمله. او دئییردی: «دوشونورم‌سه وارام.»

کوگیتو، "دوشونورم" دئمک‌دیر، یعنی دونیایا من آنلام باغیشلاییرام. دئکارتدان **هئگئل**ـه‌دک اینسان ذهنی‌نین تام شعورلو اولدوغو گومان ائدیلیردی. او دؤنمده یاشایان دوشونرلرین سؤزو، شعور معبدی‌نین یان-یؤره‌سینده دولانیردی. دئکارت، "ذهن"ی بدندن آیری و اونا اوستون سانیردی. بوتونلوک‌له کلاسیک فلسفه ده دوشونجه‌نین قایناغی گؤوده‌دن باغیمسیز یاشایان "بئیین" ایدی. گؤوده ایسه بئینین قوللوقچوسو سانیلیردی. **فروید** بونلاری بیرلشدیردی؛ اینسانین اینسانلیغینی بدن‌له ایلگیلی اولاراق معنالاندیرماغا باشلادی. اونون اؤنم وئردییی رؤیانین قایناغی، اینسانین بدنی‌دیر.

دئکارتا رغمن، فرویدون قایغیسی "بدن/ذهن ایکی‌لییی" دئییل، "آلت‌بیلینج/اوست‌بیلینج" چکیشمه‌سی‌دیر. دئکارتین اؤزنه‌سی‌نین [سوژه‌سی‌نین] داورانیش‌لاری تام شعورلودور، آممما فرویدون اؤزنه‌سی شعوردان داها آرتیق، آلت‌بیلینج قارانلیق‌لاریندا سرسم‌جه‌سینه یول یئرییییر. فروییددان اؤنجه دئکارتین آنلام یاراداان «من»ـینی، **مارکس** و **نیچه** اوچوروب داغیتماغا باشلامیشدیلار. دئمک اولار، مارکس، نیچه و فروید *«دوشونورم‌سه، وارام»* ادعاسی‌نین بیر یالان بیلگی اولدوغونو بیزه اؤیره‌دیرلر. بو اوچ دوشونر، *«کوگیتو»*نون ایچی بوش بیر اؤرتوک اولدوغونو ثبوتا یئتیریرلر. فروید گؤسترییر کی، بیلینج‌آلتی [تحت‌الشعور] آنلام‌لار، عاغیلین حؤکمونه دایاناراق یارانمیرلار. دئکارتا گؤره، اینسان

---

[32] tükədici توکه‌دیجی: ایستئهلاکچی، مصرف‌کننده

کیم‌لییینی او ایلکین دوشونجه یارادیر *ego cogita* آمما فروید بو *«دوشونن من»*ین اؤن‌یارغی‌لارینی[33] پوچا چیخاریر. **مارکس** ایدئولوگییانی تنقید ائده‌رکن، آچیقلاییر کی، اینسان یاشاییشی‌نین قاورام‌لارینی، چوخ‌واخت اؤره‌تیم مئتودلاری معینلشدیریر. نیچه‌یه گؤره، گوج عزمی‌نین گیزلی استراتئگییالاری، عاغیلین ابدی و زامان‌سیز دَیرلرینی معینلشدیریر. بو مئتودلار *"دوشونورم"*سین دار سینیرلاریندان اوزاق‌لارا گئدیر. مارکس یالان بیلییی ایجتیماعی قات‌لارین موباریزه‌سی‌نین رئفلئکسی [بازتابی] سانیردی؛ نیچه اونو چلیم‌سیزلرین گؤج‌لولره قارشی نیفرتیندن قایناقلاندیغینی وورغولاییردی. **فروید**ون نظرینجه بو بیلیک، مدنی سیخینتی‌لارین یاراتدیغی تاپدالانمیش جنسی *ایچ‌گؤدودن*[34] دوغوردو. بو اوچ دوشونر بیزه داها نه‌لر دئسه‌لر یاخشیدیر؟

مارکس، نیچه و فروید اولماسایدیلار *«ایدئولوگییا، اخلاق و وهم»*ین ایچ اوزونو کیم آچاجاقدی؟ اونلار اولماسایدی، اولدوقجا اؤنملی ساییلان *«یالان بیلگی»*نی چاغداش اینسانا کیم باشا سالاجاقدی؟ دئیه‌جک‌سیز بو دئدییمین عکسینه اولاراق، مارکسین دوشونجه‌سی، روس کومونیزمینده‌کی توتالیتاریزمه یول آچدی، نیچه‌نین دوشونجه‌سی ایسه نازیزم فاجیعه‌سینه. دوغرودور، بیر اوخونوشدا بونلاری باشا دوشوروک، آمما باشقا اوخونوشدا اونلار، دئکارتدان بویانا حاکیم اولان *«من»*سین دیکتاتورا‌سیندان اینسانی قورتادیلار. بیلیرم هئچ بیر مکتبی اونون یاراتدیغی سونوچ‌لاردان آییرماق اولماز. دئمک اولماز استالینیزمین مارکسیزم‌له هئچ بیر ایلگیسی یوخدور. آمما بونو دا اونوتماق اولماز کی، مارکسیزمین روس

---

[33] prejudice اؤن یارغی: پیش‌داوری

[34] غریزه، instinct [آذربایجان جومهوریتینده: instinkt].

اوخونوشو اینسانی ازمه‌یه یؤنلدیسه، اونون فرانکفورت اوخونوشو، چاغداش دونیادا قارشیلاشدیغیمیز داغ بویدا چتین‌لیک‌لرین چؤزومونه قاتلاشدی: اؤزگه‌لشمه، ایدئولوگییا، تئخنولوگییا، کاپیتالیزم و عاغیل. اؤرنه‌یین، فرانکفورت مکتبی‌نین اؤنجول‌لری اوچون، راسیونالیزمین قارنیندان چیخمیش و عاغیلی تاپدالامیش نازیم و فاشیزم کیمی گوج‌لر ان گئنیش آراشدیرما مؤوضوعسونا چئوریلدی. مارکسیزمین روس اوخونوشو بایاغی سوسیالیست گئرچک‌چیلییینه مئیدان وئردیسه، فرانکفورت مکتبی ان آوانگارد گؤزه‌للیک فلسفه‌سینی تئوریزه ائتدی.

بونلارین اوچونون ده دؤرتوسو [انگیزه‌سی] هئرمئنوتیک شوبهه ایدی. بو شوبهه، «اینسان، توپلوم و تاریخ»ین اورتاسیندا اوتورموش یقین‌لری داغیتدی. هئگئمونیا [استیلا]، مئیل و اراده‌نین فیریلداقلیغینی و استراتئگییالارینی گؤز قاباغینا قویماق اوچون، بو شوبهه، منیمسه‌نیلمیش مدنی قایدالارین اسطوره‌وی اؤرتویونو ییرتدی. **پول ریکورا** ***Paul Ricoeur*** گؤره، هئرمئنوتیکا اؤرتوک‌ییرتما ***demasquage*** مسئله‌سینه گؤز یوما بیلمزدی. چونکی، مدنییتین اؤزگون قوروم‌لارینا [نهادلارینا] ایفاده و بروز ماجالی یاراتماغین بیرجه یولو وار: یالان بیلگی‌نین بت‌لارینی سیندیرماق. اویغارلیغیمیزین یالان مضمونونو ایفشا ائتمه‌دن، اونون آنتولوژیک آنلامینی تانیماق اولماز. بو دا ائستئتیک تنقیدین بیر آنلامی‌دیر. ائستئتیک تنقید، مدرن اینسانین گلیشمه‌سی‌نین و یئتکین‌لیی‌نین آیریلماز بؤلومودور.

8

دئمک ایدئولوگییانین آلنیندا هئچ بیر ایشیق گؤرمک اولمور. سو دئییل بو، سوسوز یولچونون گؤزونه گؤروکن اوزاق ایلغیم‌دیر. بئله‌دیرسه بس نییه بو

قده‌ر یایغین‌دیر؟ مین چیرکین‌لییینی دئدیک، بیر گؤزه‌للییینی ده دئیه‌ک بو ایبلیسین! صنعت اؤزونو یوبوب یارپیز اوسته قویسا دا ایدئولوگییا ایله گیزلی آلیش‌وئریشده‌دیر. مارکسیست نظرییه‌چی‌لرین گومانینجا ایدئولوگییا «بیر ایجتیماعی قاتین اؤزونو ساوونماق آماجی ایله اورتایا آتدیغی دوشونجه‌دیر.» بو دوشونجه فلسفه، سوسیال بیلیم‌لر، سییاست، اینجه‌صنعت و سایره‌نی ایچه‌ریر [ائحتیوا ائدیر]. بو باخیشدا ایینه اوجویجا گئرچک‌لیک اولسا، یئنه ده صنعتین گیزلی کهریزی گئدیب ایدئولوگییانین آجی بولاغینا چیخاجاق.

هابئله صنعت، اؤزونون اؤتوپیک اؤزه‌للییی ایله ایدئولوگییانین جایناغینا قاییدیر. اؤنجه وورغولادیغیم کیمی، کؤکونه باخاندا، صنعتین بیر آنلامیندا ایندیکی زاماندان اوسانماق، دونیانی، یاشامی، اینسانی، قیزیل‌گولو، و قافلانی اوتوپیک گؤرکمده گؤرمک یاتیر. صنعت بوردا دا شئیطان‌لا ال‌بیرلییینی گؤسته‌ریر. چونکی **مانهایم**ـا گؤره، *"اوتوپیا گله‌جه‌یین ایدئولوگییاسی‌دیر"*.

آوانگارد اینجه‌صنعتین آردی‌آردینا آند ایچمه‌یینه باخمایین. صنعتین قولتوغوندا باشقا خوروزلار دا وار. **لئوی استراوس**ـون *Levi Strauss* نظرینجه «میف [اوسطوره]، ایلکین توپلوم‌لارین ایدئولوگییاسی‌دیر.» طبیعت جایناغیندا چالیقلایان یالقیز اینسان، میف‌له اؤزگورلویه قووشور. اینجه‌صنعت همین میفین قارنیندان چیخیر، ناغیل و دستاندان ایسه اؤیکو و رومان تؤره‌نیر. میف صنعتین بئشییی اولماق‌لا یاناشی بیلیمده ایلک آددیم‌دیر. بونا گؤره ده، صنعت و بیلیم ایدئوگییانین ازلی خاطیره‌لریله باش‌باشا یاشامالی‌دیرلار. **ژورژ گوْرویچ**ین *Georges Gurvitch* سؤزویله دئسک، ایدئولوگییا بیر یاندان اینسانین حقیقت باره‌ده

تصووورلری‌دیر، او بیری یاندان ایسه اینسانین حقیقت باره‌ده بیله‌رک قوندارديغی یالان‌لاری.

بیز ایدئولوگییانی بیله‌رکدن منیمسه‌میریک، بلکه چوخ‌واخت او، آلت‌بیلینجیمیزدن [ناخودآگاهیمیزدان] باش قالدیراراق، دونیانی نئجه تجروبه ائده‌جه‌ییمیزی شرطلندیریر. دئمه‌لی بیز هامیمیز ایدئولوگییا باجاسیندان دونیایا باخیریق. بیز اونا سؤیوش یاغدیرارکن، یئنه ده اونون دیلی ایله دانیشیریق. او، آغیز قوخوسو کیمی بیر شئی‌دیر، هامیمیزین آغیزیمیز وار. آمما هئچ کیم آغیز قوخوسونو، اؤز آغزی‌نین قوخوسونو بیله، خوشلاماز. ادبییاتا گلدیکده، دوروم دییشمیر. ایدئولوگییاسیز متن آبسورددور. **رولان بارت** حتتا متنین خمیرینده اونون بیر آز اولماسینا اثرین دادی- دوزو کیمی باخیر. ائله‌لری وار کی، «هئگئمون ایدئولوگییادان ایراقدا قالمیش کؤلگه‌سیز ادبی اثری ایسته‌ییرلر. بو ایسه ثمرسیز، قیسیر و آرتماز متنی ایسته‌مک دئمک‌دیر. حالبوکی متن اؤز کؤلگه‌سینه مؤحتاج‌دیر. بو کؤلگه بیر آز ایدئولوگییا، بیر آز یئنیدن گؤسترمه [تصویرلندیرمه *rpresentation*]، بیز آز دا اؤزنه‌دیر: گؤرونتولر، چات‌لار، آیاق‌ایزلری، گره‌ک‌لی لکه‌لر.»

اسلاووی ژیژئک بونو داها رادیکال یؤندن وورغولاییر. اینسانین «ماهییتی و ایجتیماعی مئیل‌لری» اونون حیاتیندا تمل گئرچک‌لیک‌لردن‌دیر. ایدئولوگییا بو تمل گئرچک‌لیک‌لری گیزله‌دیب تحریف ائتمیر، بلکه عکسینه، بو گئرچک‌لیک‌لرین اؤزودور کی، ایدئولوژیک اؤرتوک اولمادان اؤزلرینی یئنیدن ایستئحصال ائده بیلمیرلر. ساده سؤزله دئسک، گئرچک‌لیک اؤزونو گؤسترمک اوچون ایدئولوگییایا مؤحتاج‌دیر. گؤرونور

بیز یئنه ده ایلک دایاناجاغا، یعنی ایدئولوگییانین قاچیلماز اولدوغونا یاخینلاشیریق.

بو قاپالی جیزگی‌دن چیخماغین آچاری **یورگئن هابئرماس**ین الینده‌دیر. (آممما بیلمیریک بو آچار او قاپییا دوشه‌جک‌می، یوخسا یوخ.) بو چیخیش یولونو آنالیز ائتمزدن اؤنجه دئمه‌لییم، بو متفکر یالنیز بیر بوجاقدان ایدئولوگییایا برائت قازاندیریر، سونرا اونو باشی اوسته یئره چالیر. بیلیریک چاغداش دونیا، پروفسیونالیق [تخصص] دونیاسی‌دیر. ایندی کیمسه بؤتون ساحه‌لرده اوزمان اولدوغونا گؤره‌نه بیلمز. بو لؤوغالیق‌دیر. بئله بیر آداما «بارماق اوجالیقدا سویو اولان دنیز» دئییلیر. ایندی هرکس هانسی‌سا بیلیم ساحه‌سی‌نین کیچیک بیر بؤلومونو توتوب گئدیر. اؤرنه‌یین سوسیولوگییا کیمی بیر بیلیم، یوز یئره بؤلونور، هر بیر بیلگین ایسه او بؤلویون بیرینده یئتکین‌له‌شیر. بو ایش بؤلگوسو [تقسیم کار] بیزه ایره‌لی‌له‌ییش گتیرسه ده، ذهنیمیزی پارچالاییب. بو بؤلگو تئکنولوژیک تاپینتی‌لار قازاندیراراق بیزی گؤی‌لره قالدیرسا دا، روحی پوزونتولار یارادیب. هابئرماسا گؤره، «پروفئسیونال مدنییت‌لر ایدئولوگییالاری عوض ائدیرلر. حالبوکی ایدئولوگییا، باش وئرمیش حادیثه‌لر باره‌ده بیزه عوموومی قاوراییش الده ائتمه‌یه ایمکان یارادیردی. لاکین ایندن‌بئله گوندن گونه اؤزگه‌لرین الینه کئچمیش بیلیمین جزئی چرچیوه‌سینه سؤیکنمه‌لی اولوروق. بو دوروم بیزده بیر نؤوع پارالانمیش ایدراک یارادیر».

ایدئولوگییانین تنقیدینه گلدیکده، اوسچولوق [عقلانیت] باجاسیندان گیرمه‌لییک. اوسچولوق گؤیدن دؤشمه بیر نعمت دئییل، دانیشدیغیمیز دیلده یارانیر. باشقا سؤزله دئسک، عاغیل‌لی‌لیق و یا عاغیل‌سیزلیغی دانیشیقدا سرگیله‌ییریک. بو او زامان باش وئریر کی، دانیشغین طرف‌لری

سؤزلرین کؤمه‌یی ایله ایلگی قورماق آکسیاسی‌نین گئرچک اولدوغونا اینانسین‌لار. دانیشیغا گیریشمیش آدام‌لار ائله فرض ائدیرلر کی، سؤزلر اینسان‌لارین نییت‌لری‌نین گؤستریجی‌سی‌دیرلر، تکجه گوجون و شخصی منفعت‌لرین رئفلئکسی دئییل‌لر. یعنی بیز قارشی طرفین بوتون سؤزلرینی بللی منفعت‌لر اوچون دیله گلمیش یالان بیلگي سانمیریق. قیسمن ده اولسا گئرچک‌لیک گؤرمه‌سک، ائله بیر دانیشیق گئدیشینه بویون قویماریق. هابئله بیز مجبوری اولاراق هانسی‌سا دانیشیغا قاتیلا بیله‌ریک، آمما بیر چوخ حال‌لاردا اؤز ایسته‌ییمیزله، دانیشیغا قورشانیریق. بئله‌لیک‌له پول و گوجون جؤولان ائتدییی چاغداش دونیادا، اینسان‌لارین قارشیلیق‌لی ایلگیسی بوتونلوک‌له ایدئولوگییالارین یالان بیلییییندن سو ایچمیر، حقیقت و آزادلیق اوزه‌رینده قورولور.

مسئله‌نی باشقا یؤندن آراشدیراق: کلاسیک باخیش طرزینده گومان ائدیلیردی کی، کئچمیش تجروبه‌لر ذهنیمیزین دیشیندا یئرلشمیش نسنه‌لر کیمی بیزیم ایختییاریمیزدادیر. لاکین چاغداش باخیشدا بو تجروبه‌لره باشقا بوجاقدان باخیلیر: اینسان‌لار، اونلارا ایرث کیمی وئریلمیش دیلین ایچینده یاشاییرلار. یعنی بیز او تجروبه‌لردن قیراقدا یاشامیریق، اونلارین ایچینده نفس چکیریک. آنجاق نفس چکدییمیز بو چئوره، تمیز چئوره دئییل، گوج یییه‌لری‌نین ایدئولوژیک چیرکابینا بولاشیب. چونکی هابئرماسا گؤره، دیل تکجه باشقالاری ایله ایلگی قورما آراجی دئییل، «ایجتیماعی قودرتین و هئگئمونیانین دا آراجی‌دیر. دیل، گوج علاقه‌لری‌نین و متشکل هئگئمونیانین قوللوغوندا دایانیر». دیلدن باشقا بیزیم یاشاییشیمزدا اتکی بوراخان عامیل‌لر ده وار: ایش و هئگئمونیا. بونون اوچون «دیل، ایش و هئگئمونیا»نین آراجیلیغی ایله یارانان گئدیشی صاف- چؤروک ائتمه‌دن، ایدئولوگییانین الیندن یاخا قورتارماق اولماز. ایدئولوگییانی داغیتماق

ایسته‌ییرسینیزسه اونا سورغو یاغدیرین، اونو تنقید ائدین. «عقیده‌لر توپلوسو اولان ایدئولوگییالار، سورغو ایله قارشیلاشدیقدا اوچولوب داغیلیرلار» گونش کابوسو اریدن کیمی. چونکی تکجه آزاد و عوموومی دانیشیق‌لاری محدودلاشدیردیقدا بو یالانچی اینانج‌لار آیاق اوسته قالا بیلیرلر. بئله بیر دورومدا، قورتولوش ایدئولوگییانین تنقیدی ایله باغلی‌دیر. یعنی دانیشیق واسیطه‌سی ایله یارانان ایلگی‌لرین گؤوده‌سینده ایدئولوگییانین ووردوغو یارالاری تنقیدله ساغالتماق اولور.

هابئرماسین اخلاقی اؤیوده بنزه‌ین بو گؤسته‌ریشی ایله ایدئولوگییانین جایناغیندان یاخا قورتارماق اولارمی؟

3

شعر آراج می‌دیر، آماج می؟

شعر آراج‌می‌دیر، یوخسا آماج[35]؟ شعر آراج اولورسا، اونون دَیری معین بیر قودرته قوللوق ائتمه‌سی ایله اؤلچوله‌جک، بللی بیر ایدئولوگییایا باغلی اولماسی ایله، یا دا بیزی ایجتیماعی بیر آمالا چاتدیرماسی ایله. شعر اؤزونلوکده آماج اولورسا، اونون نه‌یه‌سه قوللوق ائتمه‌سی گره‌کلی دئییل. کئچمیش دونیادا بئله دئییلدی. شعر عوموميت‌له یا اخلاقی وظیفه داشییردی، یا دا ایجتیماعی مقصدلرین کئشییینده دورووردو. باشداکی سورغونو باشقا طرزلرده ده قویا بیله‌ریک: شعر لذذت باغیشلامالی‌دیر، یوخسا فایدا یئتیرمه‌لی‌دیر؟ بوردا «فایدا یئتیرمک» سؤزونده، یئنه ده ایجتیماعی بیر وظیفه یاتیر. بئله بیر وظیفه ایسه شاعیرین اخلاق جارچیسی اولماسینا گتیریب چیخاریر. شعر بیزی ندن‌سه آزاد ائتمه‌لی‌دیر، یوخسا نه‌یه‌سه باغلامالی‌دیر؟

کلاسیک ادبییات داها چوخ اخلاق [ائتیکا] و گؤزه‌للیک [ائستئتیکا] قاریشیغیندان یارانیردی.[36] لاکین، اؤتن ایکی یوز ایلده اخلاق و گؤزه-للیک بیربیریندن سورعت‌له آیریلیب‌لار. بو ادبییات سؤزجویو، حرفی آنلامدا «لیتئراتورانی» آنلاتماقدان عاجیزدیر، چونکی شعر دؤنمینه قاییدان بیر تئرمین‌دیر. بللی بوجاقدان لیتئراتورایا باخاندا، او، شعردن سونرا گلیر، اؤتن یوزایللییین اورتالاریندان بری رومانین گؤرکمینده، شعری آرخا پلانا کئچیریر.

1

شعر باشدا اولماقلا، اینجه‌صنعت آراج‌می‌دیر، آماج‌می؟ صنعت ائتیک ماهییت داشیمالی‌دیر، یوخسا ائستئتیک؟ صنعت، فردی ساوونمالی‌دیر،

---

35 آراج: وسیله؛ آماج: هدف

36 حرفی باخیمدان وردیش و عادت آنلامینی داشییان ائتیکا *etika* یونانجا *ethos* سؤزوندن آلینمیشدیر. بو نظری فنّین باشلیجا وظیفه‌سی اخلاق مسئله‌لرینی اؤیرنمک‌دیر. ائستئتیکا *estetika* ایسه گؤزه‌للیک قانون‌لارینی اؤیره‌نن فن اولاراق یونانجا *aisthetikos* سؤزوندن آلینمیشدیر.

یوخسا توپلومو؟

منجه، شعرین سیاسی یا ایجتیماعی ماهییت داشیبیب، داشیماماسی سؤز قونوسو دئییل. سیاسی بیر شعر ماراق‌لی اولا بیلر، لیریک بیر شعر ایسه ماراق‌سیز. بونون عکسی ده دوغرودور. صنعت اثری‌نین قاباقجیل اولوب اولماماسی دا بئله.

تاریخ بویو بدیعی یارادیجیلیغا ایکی بوجاقدان باخیلیب: «فایدا و لذت». اینجه‌صنعت یا لذت یاراتمالی‌دیر، یا دا فایدا یئتیرمه‌لی. صنعتین آراج اولماسی فایدایا عایددیر، آماج اولماسی دا لذذته. «فایدا» افلاتونون گؤزه‌للیک گؤروشونون آپاریجی ائلئمئنتی کیمی، رونسانسا قدەر بدیعی دوشونجه‌نین باشلیجا غایه‌سینه چئوریلمیشدی. افلاتون آچیق شکیلده صنعتین یارارلی اولماسینا آرخا دوروردو. شاعیر، توپلوما یارارلی اولمایان شعرلر قوشورسا توپلومدان قوولمالی‌دیر. هومئر کیمی کئچمیش شاعیرلرین اثرلرینه گلدیکده، افلاتون سانسوردان *senzura* سؤز آچیردی. توپلوما زیان یئتیره‌جک میصراع‌لاری هومئر یارادیجیلیغیندان سیلمک گره‌کیردی.

اینجه‌صنعته آراج گؤزویله باخدیقلارینا گؤره، چئشیدلی گروپ‌لار فایدا دوشرگه‌سینده دایانیرلار: اخلاق جارچی‌لاری، اینجه‌صنعتین ایجتیماعی عؤهده‌لیینی [تعهدونو] وورغولایانلار، مضمونو فورمایا اوستون سانان‌لار، و صنعتدن سیاسی ایشلک اومان‌لار. گومان ائتمیرم فایدا دوشرگه‌سینده دایانان‌لار صنعتین لذت یاراتماسینا کؤکلو شکیلده قارشی چیخسین‌لار. لاکین اونلار هئچ اولماسا فایدا یئتیرمه‌یی، لذت یاراتماغا اوستون سانیرلار. بوتون بونلارا باخمایاراق، تکجه تصووور عالمینده لذت و فایدانی بیربیریندن آییرماق اولار. گئرچک عالمده بونلارین قاریشیغینی گؤرورو‌ک. چارلی چاپلی‌نین فیلم‌لرینده گولوشون زیروه‌سینده اینده‌یه‌دک

قارشیلاشدیغیمیز ان آجی ساتیرانی گؤروروک. بو نه دئمک‌دیر؟ یعنی لذئت و فایدانین آیریلماز قاریشیغینی گؤروروک؛ غرب اویغارلیغینا یؤنلمیش کسکین تنقیدین اورتاسیندا ایلنجه لذئتینی[37].

متنین اؤزو شهوت دوزه‌نلییی‌دیر. خانیم **ائلیزابئت رودینسکو**نون سؤزلری ایله دئسک، یارادیجیلیغا حاکیم قانون، شهوت قانونودور. متن یالنیز گئرچکلییین رئفلئکسی دئییل، گئرچکلشمیش بیر خیال‌دیر. متن اؤزنه‌نین لذئت آلدیغی مکان‌دیر. چونکی نه یازار اؤلوب، نه ده اؤزنه [سوبیئکت] یوخا چیخیب.

چاغداش ادبییاتدا بیز آردیجیل اولاراق صنعت طیفی‌نین ایکی آشیری اوجوندا سئیر ائدیریک: بیر یاندا *«اینجه‌صنعتی اونون اؤزو اوچون یاراتماق»*ین وورغون‌لاری دایانیر، او بیری یاندا ایسه *«اینجه‌صنعتین ایجتیماعی عؤهده‌لییه یؤنلمه‌سی»*نین یانداش‌لاری [طرفدارلاری]. شعرین اخلاق جارچی‌سی اولوب اولماماسی دا بئله‌دیر. «اخلاقی باخیش»، «ایجتیماعی گؤره‌و» و «مضمونون فورمایا اوستونلویو» ـ بونلار عئینی یؤنه‌لیش‌لر اولماسارلار دا بیربیریندن آیریلمازدیرلار. بیر زامان مضمون اؤزه‌رینده وورغو، فورمانی کؤلگه‌یه سالیر؛ رومانتیک آخیم بئله ایدی. او بیری زامان ایسه فورمانین اؤنمی مضمون بولاق‌لارینی قورودور؛ پارناس‌لار[38] بئله ایدی. هابئله، شعر بیر زامان ایجتیماعی عؤهده‌لیکدن

---

[37] البته لذئتین اؤزو ده اولدوقجا بوروشوق مسئله‌دیر. هیچکاک کیمی یؤنتمنین چکدییی ماجرا فیلم‌لری، جنایتی تبلیغ ائتمک، یا دا جنایتدن قورونماق یول‌لارینی اؤیرتمک اوچون چکیلمیر. قورخونج سئکانس‌لاردا بیز بعضن ان دورو لذئتی دادیریق.

[38] پارناس یونانداا بیر داغین آدی‌دیر. بو داغ قدیم یونان میفولوگییاسیندا [اسطوره‌شوناسلیغیندا]، "آپولون"ون Apollon آدی ایله باغلی‌دیر. آپولون اؤن‌گوره‌نلیک [پیش‌بینی] و ایشیق تانری‌سی ایدی، اینجه‌صنعت حامیسی. پارناسین گئنیش اتک‌لرینده تیکیلمیش اسکی یونان شهری، دلفی‌ده Delphoi بیر معبد واریدی کی، آپولون گله‌جک اولای‌لاری اوردان سؤیله‌ییردی. اسکی یونان وورغون‌لاری سایییلان فرانسیز پارناس-چی‌لاری، آدلارینی بوردان آلیردیلار. بو دا تصادفی دئییلدی. اونلار شعرلرینی 19- جو عصرین ایکینجی

بویون قاچیریر، شهریار و رامیز رؤوشن اؤز خلوتینه چکیلیر؛ عئینی زاماندا ایسه توپلومون اورتاسینا آتیلاراق چیینینه سییاسی بایراق آلیر؛ حبیب ساهیر، بختیار واهابزاده بونو ائدیردیلر. ماراقلی‌دیر، هر ایکی جبهه‌ده دایانان یارادیجی‌لار یئنه ده شاعیر کیمی تانینیرلار. بیر یاندان یاغیشین زنگی سسلندیکده، سؤهراب سپهری روحونون یالقیزلیق چینی‌سی، آیاق‌لارین سسیندن اوشونور، او بیری یاندان ایسه، شاملو «تاریخی وظیفه»دن دانیشاراق، قبیرقازانین ال موزدونون اینسان اؤزگورلویوندن (قات‌قات) آرتیق اولدوغو اؤلکه‌ده اؤلمکدن قورخور. بیر یاندان شارل بودلر توپلومدان اوز دؤنده‌ریر، خسته‌لیک درجه‌سینه واران دویغوساللیغینا رغمن، گؤجلو ایفاده باجاریغی ایله «اوسلوبوندا‌کی موزیک و زنگین سیمگه‌لری [سمبول‌لاری] اوستالیقلا گؤستریر»، او بیری یاندان آندرئ برئتونـون استالینیزمه وورغونلوغو، اؤتن یوز ایلللیین اوتوزونجو ایل‌لرینده دیل‌لر ازبری اولور. لویی آراگونـون[39] یاراتدیغی اوبرازلار استالینـه قوللوق ائدیر، **ژان کوکتو**نونکو[40] هیتلئره.

بوردا اؤنم‌لی اولان بودور: شعر ایسته‌نیلن واختدا، کیمسه‌نی معین مقصده چاتدیرمیر. ترسه سونوجا گتیریب چیخاریر بیزی. بئله کی، هردن بللی بیر ایجتیماعی ایستک، اؤز ترسینی دوغورور. سوررئالیست‌لرده گؤردوک بونو. اونلار ساواش، سؤمورگه‌چی‌لیک، توتالیتاریزم و فاشیزمه قارشی هانسی‌سا عؤهده‌لیی اؤز اوزه‌رلرینه گؤتورمک ایسته‌ییردیلر، آمما بو عؤهده‌لیک، قارشی چیخدیقلاری آماجا قوللوق ائتدی. فاشیزمین بیر

یاریسیندا چاغداش پارناسدا (3 کیتابدا، 1866، 1871، 1876) نشر ائتدیرمیشلر. بوردا شارل بودلر، تئوفیل گوتیه، استفان مالارمه Stephane Malarme (1842_1898)، تئودور دوبانویل و باشقالاری‌نین شعری توپلانمیشدی.

[39] L. Aragon (1897_1982)

[40] J. Cocteau (1889_1963)

قایناغی دا سوررئالیزم‌دیر.

بوتون بونلاردان بیر شئی آیدینلاشیر: آشاغی‌یوخاری آدینی چکدییمیز آدام‌لارین هامیسینی شاعیر آدلاندیریریق؛ نییه؟ اونلارین بیر بؤلویو عؤهده‌لییه قاچیر، باشقا بؤلویو ایسه عؤهده‌لیکدن قاچیر. داها دوغروسو گئجه ایله گوندوز کیمی بیربیریندن سئچیلن ایکی جبهه‌نین آدام‌لارینا نییه بیرجه آد تاخیریق، شاعیر؟ نییه آغلا قارا قدەر بیربیریندن سئچیلن اؤرون‌لری [محصول‌لاری] بیرجه آدلا سسله‌ییریک، شعر؟

اؤنجه وورغولادیغیم کیمی، شعرین، شعرییت قازانماسی، یاراتدیغی و یا یاراداجاغی هانسی‌سا سونوجدان آسیلی دئییل. شعری شعر ائده‌ن عامیل، شاعیرین خلوته چکیلمه‌سی، یا دا اورتالیغا آتیلیب، ایجتیماعی عؤهده‌لییی اؤز اوزه‌رینه گؤتورمه‌سی دئییل. بونلار خاریجی عامیل‌لردیر. هابئله، شعری، شعرییت گؤیونه قالدیران عامیل شاعیرین سییاسته سوخولماسی، یا دا سییاستدن قاچماسی دئییل. بو عامیل‌لر، اؤز گوج و مشروعییت‌لرینی آیری‌آیری اؤزه‌للیک‌لردن آلیر: بلکه ده تکجه ائستئتیک باخیشدان آلیر، بلکه ده **هایدگئرین** قابارتدیغی دوشونجه‌دن.

بایاق دئدیم، صنعتین بیر اوجوندا «صنعت، صنعت اوچون» ایدئیاسی‌نین یانداش‌لاری دایانیر، او بیری اوجوندا ایسه ایجتیماعی عؤهده‌لییی ساووناناز. بیرینجی آخیمین ان قاتی اؤرنه‌یی پارناس‌لاردیر، ایکینجی آخیمین گؤرکملی نومایندەسی «سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیک» [سوسیالیست رئالیزمی].

2

غرب شعرینده بیر آخیم وار کی، هئچ بیر آماجا قوللوق ائتمک ایسته‌میر، اینجه‌صنعت‌له اونون اؤزو اوچون ماراقلانیر. بونلار

پارناس‌لاردیرلار، ماراقلاندیقلاری صنعت نظریه‌سی ایسه «صنعت، صنعت اوچون»[41] باشلیغی ایله تانینیر. بونون نده‌نینی باشا دوشمک اوچون یئنه ده آزاجیق گئری قاییتمالییق. کلاسیک ادبیاتین بیر چوخ حال‌لاردا ائتیک [اخلاقی] ماهییت داشیدیغینی بیلیریک. اوزاغا گئتمک گره‌کلی دئییل. نه کئچمیشده، نه چاغداش دؤنمده، «یارارلی [فایدالی] صنعت» قاورامی هئچ‌واخت اونودولمامیشدیر. بونو واخت‌آشیری ائشیدیریک: *اینجه‌صنعتین فایداسی اولمالی‌دیر؛ عسگرلری روحلاندیرمالی؛ ظولمه دیره‌نمه‌لی؛ کوتله‌نی قیزیشدیرمالی‌دیر.* باشقا سؤزله، توپلومون ایره‌لی‌له‌ییش یولونو هامارلاماغی شاعیردن ایسته‌ین‌لر آز دئییلدیر. آوروپا کلاسیک‌چی‌لری، صنعتین اینسان اؤیره‌تیمینه قوللوق ائتمه‌سینی وورغولاییردیلار. رومانتیست‌لر ایسه اینسانین یاشاییش دورومونو یاخشیلاشدیرماغی، باشلیجا وظیفه کیمی اؤز اؤزه‌رلرینه گؤتورووردولر. اونلار آشیری طرزده شعرین مضمونونا دیققت یئتیرمه‌سه‌یدیلر، فورمایا دا سایماز یاناشماسایدیلار، «صنعت صنعت اوچون» نظریه‌سی سایغی قازانمازدی. بونلار رومانتیست‌لره قارشی دایاناراق، فورمانی مضمونون باشینا چیخاریردیلار.

گئرچک بیر سؤز وار: اؤتن بئش‌یوز ایلده، بشر تاریخی اوره‌کله عاغیلین آردیجیل دارتیشماسیندان ایره‌لی‌له‌ییب. رنسانس باشلایان گوندن، معاریف‌چی‌لر عاغیلی قاباردیقدا، رومانتیزم باشلادی دویغو و اوره‌یین رولونو شیشیرتمه‌یه. رومانتیزمین سونوجو اولاراق، «صنعت، صنعت اوچون» نظریه‌سی مئیدانا چیخدی. اونون بوتؤو بیر دوشونجه کیمی مئیدانا چیخماسی، پارناس‌لارین اثرلرینده اؤزونو گؤسته‌ریر. منجه تاریخ

---

[41] هنر برای هنر

بویو «صنعت، صنعت اوچون» قاورامینا، هئچ بیر آخیم پارناس‌لار قده‌ر اؤنم وئرمه‌میشدیر. پارناس‌لارین فیکرینجه "یاشاییش" چئشیدلی چتین‌لیک‌لرله، اینجیک‌لرله دولودور. بشرین آلین‌یازی‌سی آیدین دئییل‌دیر. بیزی اووندورا بیله‌سی تکجه بیر شئی وار، او دا گؤزه‌للیک‌دیر. صنعت، اؤزونو اخلاقی و فلسفی دوشونجه‌لردن تمیزله‌یرسه، قارماقاریشیق دیلک‌لردن چکینرسه، سون گؤزه‌للیک حددینه چاتار. **تئوفیل گوتیه**یه گؤره «بیز صنعتین باغیمسیزلیغینی قورومالییق. صنعت آراج دئییل، آماج‌دیر. گؤزه‌للیکدن باشقا هر هانسی بیر دوشونجه‌ده اولان یارادیجی، بیزجه یارادیجی دئییل». او 1834-جی ایلده یازیردی: «یالنیز هئچ درده دَیمه‌ین بیر شئی اصل گؤزل‌دیر. فایدالی نه وارسا عیبه‌جردیر، چونکی بللی ائحتییاجین اولدوغونو گؤسته‌ریر. اینسان ائحتییاج‌لاری ایسه، اونون عاجیزلیک و یازیق‌لیق یؤنو کیمی آلچاق‌دیر، ایرنج‌دیر.» پارناس‌لارین شعرینده، *صنعت، صنعت اوچون* ایدئیاسی آچیقجا ساوونولور، ادبییاتین ایجتیماعی- سیاسی رولونا قارشی چیخیلیر و بدیعی فورما اساس گؤتورولور. پارناس‌لارین شعرینده، فورمادان باشقا بیر مسئله‌یه ده گؤز یومماق اولماز: «من» مسئله‌سی. فورما باخیمیندان باجاریق‌لی بیر قیزیلچی الی ایله یونولموش پارناس‌لارین شعرینده، «من» یوخ‌دور؛ شاعیر تکجه بیر تاماشاچی کیمی صحنه‌نی آچیقلاییر:

باخ، بیز
قلمدن، کیتابدان خبرسیز کیچیک دووشان‌لاریق،
دونیانین وار دؤولتیندن طبیعتین
بیزه باغیشلادیغی بیرجه نعمت
یالنیز بیر یون‌آیاق‌قابی‌دیر.

نه دوستایئوسکی‌نی اوخوماقلا لووغالانیریق،
نه ده پسیخولوگییا کورکونو آینیمیزه گئییریک.
بیز کیچیک دووشان‌لاریق.
آیاق‌قابیمیز یون‌دور.
قولتوغوموزدا دفتریمیز یوخ،
هئچ نه‌یی قئید ائتمیریک.
اوره‌ییمیز جناب کانت اوچون داها دؤیونمور.
اونون چوروک ایدئآلی کؤنلوموزو اوخشامیر.
ناغیل‌باز لافونتئن باره‌ده بیز باشقا فیکیرده‌ییک.
دیز چؤکوب اونا تاپیناریق
بیرده صؤحبت فلسفه بیجلییندن گئده‌رسه.
بیز سوکوتو اوستون سانیریق.
شوپئنهایئر-
بو اؤرسکوره‌کلی کوبود خسته‌یه رغمن
یاشاماق،
جیگر دولوسو تمیز هاوا اودماق
بیزجه، داها شیرین‌دیر.
یان‌یؤره‌یه کؤلگه سالمیش بو شام آغاج‌لاری دالداسیندا
بیز کیچیک دووشان‌لار،
قویروغوموز اوسته اوتورموشوق.

بو اؤزه‌للیک، یعنی «من»ین یوخلوغو، پارناس‌لاری لیریک شاعیرلردن آییریر. ایلک باخیشدا ایجتیماعی عؤهده‌لیکدن بویون قاچیران لیریکادا گؤج‌لو بیر «من» سسله‌نیر. پارناس‌لار بوتون فردی و ایجتیماعی گله‌نک‌لردن، اؤز من‌لریندن بیله، قاچیب قورتولماغی آختاریردیلار.

باخمایاراق کی، بو منین سسی سؤنوکمک‌له، شعر بوتون اینجه‌لیک و اینسانی‌لییینی ایتیردی، سونلوقدا دا گؤزه‌للییینی. **کریستوفئر ویتکمب**ـه گؤره: اون دوققوزونجو یوز ایللیکدن باشلایاراق یارادیجی آدام‌لار گئنیش آنلامدا اؤزگورلوک آختاریردیلار. بو آختاریشدا فرانسا اینقیلابی‌نین ایزلری آزچوخ گؤرونسه ده، آختاریلان آزادلیق، تکجه سییاسی ماهییت داشیمیردی. مسئله، یارادیجی‌نین تام اؤزگورلویونه قاییدیردی: سؤز آزادلیغی، آکادئمیک صنعت قایدالاریندان آزاد اولماق، کوتله‌نین عوموومی ایسته‌ییندن قورتولماق. صنعت، کوتله اوچون یوخ، صنعتین اؤزو اوچون اوّره‌تیلمه‌لی‌دیر [تولید اولمالی‌دیر]. بو ایسه هر تؤرلو آنلام و آماجین بویوندوروغوندان آزاد اولماق دئمک ایدی. کالینگوود دا بونا یاخین سؤزلر دئییر. او، هانسی‌سا آماج اوچون یارانمیش صنعت اثرینی «یالانچی یارادیجیلیق» آدلاندیریر. اونون فیکرینجه، بللی سییاسی آماج اوچون و یا آیلنجه‌یه گؤره دینله‌ییجی‌نین دویغولارینی اویاندیرماغا چالیشان اثر، خالیص بیچیمده ایفاده اولونا بیلمز. هر بیر عؤهده‌لییی اؤز اؤزه‌رینه گؤتورموش صنعت، اؤنجه‌دن معین‌لشدیریلمیش بیر آماجا قوللوق ائده‌جک. حالبوکی، دوزگون یارادیجی، سون منزله‌دک اؤزو ده بیلمیر نه‌یی یارادیر. او، گؤردویو ایشین سونوجونو قاباقجادان گؤره بیلمز. گؤره‌ن بو اولان ایشدی‌می؟ یعنی صنعت اؤزونون دیشینداکی هر بیر وظیفه‌دن تام آیریلا بیلرمی؟

3

«صنعت؛ صنعت اوچون» قاورامینا قارشی جبهه‌ده دایانان بیر چوخ فردلر، آخیم‌لار و حتتا حؤکومت‌لر وار. توتالیتار حؤکومت‌لر. **فریتهوف شووان** کیمی عرفانی دونیاگؤروشلو بیلگین‌لردن توتموش، پُست‌مدرن دوشونرلره-

دک[42] بو حاقدا دَییشیک دؤشونورلر. اخلاق عالیم‌لرینی ده اونوتماق اولماز. آمما بونلارین چوخو صنعت دیشیندان صنعته باخیرلار.

فریتهوف شووانا گؤره، «صنعت، صنعت اوچون» نظرییه‌سی یانلیش‌دیر. چونکی، نیسبی رئاللیق‌لارین یئترلی ثبوت‌لارینی، اونلارین نیسبی طبیعت‌لرینده آختارماغا سبب اولور. سونلوقدا، بو یانلیشلیق، روحون اوستونلویونون ایتیریلمه‌سینه و سلیقه‌نین اونون یئرینده اوتورماسینا گتیریب چیخاریر. بعضن آداما ائله گلیر کی، «صنعت، صنعت اوچون» تئزیسی‌نین وورغون‌لاری، کؤنول‌لری ایسته‌دییی زیبیل‌لری صنعت آدینا بیزه سیریماق ایسته‌ییرلر. بیزیم اعتیراض‌لاریمیز دا آخماقلیغیمیزین بلگه‌سینه چئوریلیر: «سیزین، صنعتی یاخشیجا قاوراماق باجاریغینیز یوخدور.» بو تئزیسین یانداش‌لاری، بیزیم باشیمیزا پارچا توخوجولاری‌نین اویونونو گتیریرلر. اورتاچاغین تانینمیش تلخک‌لریندن اولان تیل اویلئن‌سپیگئل *Til Eulenspiegel* بیر گروپ اینسان‌لارین اؤنونده دایاناراق، ناخیش‌سیز بیر پارچانی گؤسته‌ریب دئدی: «بیج اینسان‌لار، یعنی اؤز آتا- آناسیندان اولمایان‌لار، بو پارچانین اوزه‌رینده هئچ بیر ناخیش گؤرمه‌یه‌جک‌لر». حارام‌زاده کیمی تانینماق ایسته‌مه‌ین زادگان‌لار، پارچانین اوزه‌رینده ناخیش اولمادیغینی تصدیقله‌مک ایسته‌مه‌دیلر. ایندی بیز ده، بیزه نیسبت وئریلن جهلیمیزین اوتانجیندان، هر بیر روحسوز اثره، بؤیوک تاپینتی کیمی قوجاغیمیزی آچمالی اولوروق. حالبوکی، صنعتین نه اولدوغونو، اؤلچولرینی، و قورال‌لارینی [قایدالارینی] اونون اؤزوندن چیخارماق اولماز؛ صنعتچی‌نین باجاریغیندان اخذ ائتمک اولماز. صنعتین یئنی آنلامی یانلیشدیر. یئنی صنعتچی، اوبیئکتیو و معنوی دَیرلندیرمه‌نی

---

[42] "دؤشونَر" سؤزونو "متفکر"ین thinker قارشیلیغی اولاراق ایشله‌دیرم. آنادولو تورکجه‌سینده düşünür سسله‌نیر.

یانا ووراراق یالنیز اؤز گؤمانینا گؤوه‌نیر. اؤرنه‌یین، «صنعت، صنعت اوچون» یؤنه‌لیشی‌نین آخیم‌لاریندان اولان سوررئالیزمه گؤره، صنعتین کؤکو فردین درینلیک‌لرینده یئرله‌شیر. باشقا سؤزله، اسرارلی اولان بیرجه نسنه، اونیوئرسال حقیقت دئییل، انفرادی و جزئی گئرچک‌لیک‌دیر. اینسان هر نه قدەر اؤزونون قارانلیق و اینجیک درین‌لیک‌لرینه واریرسا، سؤزو گئده‌ن اسرارلی‌لیق دا آرتیر. بو ایسه حقیقی سرّلری معکوس ائتمک‌دیر.

صنعتین کؤک‌لری روح یوردوندادیر؛ حئکمتده، عرفاندا، علمده‌دیر. اسکی اولوس‌لارین بوتون یاشاییشینا ایکی اؤنم‌لی قاوراییش حاکیم ایدی: *«اورتا [مرکز]»* و *«باشلانغیج [مبدأ]»*. بیزیم یاشادیغیمیز مکان چرچیوه‌سینده هر بیر دَیر، نئجه اولورسا اولسون، بیر قودسال [مقدس] مرکزه باغلی‌دیر؛ گؤیون تورپاغا قووشدوغو یئره. هر اینسانین دونیاسیندا تانری‌نین تجللا تاپدیغی یئر وار کی، اوردان اؤز فیضینی بوتون دونیایا سپیر. **نجیب فاضیل** ده بونا یاخین بیر سؤز دئییر. صنعتین وظیفه‌سی، مطلق وارلیغی آختارماقدیر. صنعتین اؤزونلوکده دَیری یوخ‌دور؛ او، اؤز دَیرینی بو آختاریشدان آلیر: «بیزجه شعر، مطلق حقیقتی آراما ایشی‌دیر. اشیا و حادیثه‌لرین، بوتون منطیق قاداغان‌لارینا باخمایاراق، ان محرم، ان اؤرتولو، ان اینجه و حساس ناحیه‌سینی توتاراق و نیسبت‌لرینی تاپاراق، مطلق حقیقتی آراما ایشی...» شعرین دَیری، باشقا آختاریش یول‌لارینا نیسبت، کسه اولدوغوندادیر.

شووانین صنعت باره‌سینده وئردییی تعریف‌له قولایلیق‌لا راضیلاشماق اولمور. او دئییر، «صنعت فعل‌دیر، عمل‌دیر. بونا گؤره ایستر- ایسته‌مز اؤزوندن داها یوکسک‌لیکده دایانان بیر بلییه سؤیکه‌نمه‌لی‌دیر. بو بیلیک اولمادان، صنعتین آیاغی یئردن اؤزولور. هر بیر ایشین گؤرولمه‌سینی،

نه‌یین‌سه یارادیلماسینی، و یا هانسی فورمانین سئچیلمه‌سینی بو بیلیک معین‌لشدیریر.» شووانین باخیشی‌نین ایکی قایناغی وار: بیر یاندان صنعته تام آراج کیمی باخیر، اوبیری یاندان ایسه صنعتین تقلید جیزگی‌سیندن چیخاراق یئنی نه‌سه یاراتماق ایسته‌ییه منفی یاناشیر. گؤرون نه دئییر: «هامی یارادیجیلیغا قاپیلاراق، کیمسه تقلیده خوش‌اؤز گؤسترمک ایسته‌میر. هابئله هر صنعت اثری اؤز یاشام قوه‌سینی اوندان آلمیش گله‌نه‌یین داوامیندا یئرلشمکدن بویون قاچیریر. بئله بیر حالدا، اؤز هئچلییینی هایقیرماقدان باشقا اینسانین اؤنونده بیر یول قالمیر. البته همین هئچلیک، ابتکارلا عئینی سانیلیر، صنعت‌چی ده هرنه قدەر آرتیق‌راق گله‌نه‌یی تاپدالاییرسا، داها آرتیق باجاریق‌لی اولدوغو آدیندان آلقیشلانیر.»

4

ائستئتیک باخیشدا، دَیرلر پروبلئماتیک اؤزه‌للیک داشیمیر. یعنی یارادیجی آدام بیله‌رکدن اطراف گئرچکلییی دَیرلندیرمه‌یه باشلامیر. بونا پیس، اونا یاخشی دئمیر. ادبییاتین ادبدن لیتئراتورایا یاییناماسی، اخلاقدان گؤزه‌لییه یؤنلمه‌سی دئمک‌دیر. بشر، داها «اخلاقی ادبییاتا قاریشدیرماق» دایاناجاغیندان او قدەر اوزاقلاشیب کی، صنعتین قایناغی ساییلان *«حس»ی* ده آشیری شکیلده هایقیرماغی یارادیجییا باغیشلامیرلار. ایندی هر یازیچی، حتتا اؤز دویغولارینی سؤیله‌مکده ده اؤزونو قیراغا چکمه‌لی‌دیر. نئجه دئیه‌لر "پئسیخولوژیک فاصیله"یه رعایت ائتمه‌لی‌دیر. یعنی اؤز یازی‌لاریندا اؤز دویغولاری ایله فاصیله آچمالی‌دیر.

نیچه دئمیشکن، صنعتین آنلامیندا *«اخلاقین دار* چرچیوه‌سیندن و

قیسقانج باخیشیندان یاپینماق» یاتیر؛ یا دا اونلاری لاغا قویماق. نیچه‌یه گؤره، بئله بیر اخلاقی دَیرلر، خریستیانلیغین جوشقونلوقلا تبلیغ ائتدییی قوُل‌لارین اخلاقی‌دیر. «دونیانی یالنیز اخلاق باخیمیندان یوزماق، اونو دؤزولمز ائدیر. خریستیانلیق بئله بیر اخلاقی دَیرلرین آراجیلیغی ایله دونیایا غلبه چالماغا چالیشیردی؛ دونیانی نفی ائتمه‌یه. بو اؤلومجول و دلی‌جه‌سینه چالیشقانلیق، اینسانین اؤزولمه‌سینه، ازیلمه‌سینه، یازیقلیغینا گتیریب چیخاریردی. تکجه [قویون] سوّروسونه بنزه‌ر کؤتله بوندان یارارلانا بیلدی. اینسانی اوجالتماق یونااندان گلیردی، کیچیلتمک ایسه خریستیانلیقدان. **هومئر**، زیروه‌یه یوّکسلمک و دالغانماغین صنعتچی‌سی ایدی».

«ادبییات» دئییمی، بیزیم شعر و نثریمیزین اخلاق جایناغیندا اولدوغونو آچیق‌آیدین گؤسترمه‌سه‌یدی، اخلاق‌چی‌لارین باخیش‌لاری حاقدا دانیشماغیمزا دَیمزدی. بو حاقدا چوخ دئییلیب، یالنیز بوردا آذربایجان ادبییاتینا عاید بیر اؤرنه‌یی ح.هئریسچی‌دن قئید ائتمک ایسته‌ییرم:

«شرقین ادبییات آنلاییشی ایله آوروپانین *لیتئراتورا* آنلاییشی آراسیندا درین اوچوروم وار. ائله جانیندا گزدیردییی *ادب* سؤزوندن گؤروندویو کیمی، شرقده *ادبییات* آنلاییشی‌نین باشلیجا اؤلچوسو ائستئتیکا دئییل، ائتیکادیر. آوروپانین *لتیئراتورا* آنلاییشینا گلدیکده ایسه، اونون مغزینده ائتیکادان چوخ، ائستئتیک پرنسیپ‌لر دورور. آمما بیز اسکی شرقه مخصوص ادبییات آنلاییشی‌نین اسیرییک. بو سببدن حتتا آوروپا لیتئراتوراسیندان دا ادبییات، یعنی ادب ارکان گؤزله‌ییریک. نتیجه‌ده، آوروپانین پُست‌مدرن ادبییاتینی، ادبییات سایمیریق. بلی بو ادبییات دئییل، لیتئراتورادیر، اونو اؤز معیارلاری ایله آنلاییب، درک ائتمک گره‌ک‌دیر... لیتئراتورانین ادبییاتدان فرقی ائله محض بوندادیر. *لیتراتورا* حیاتین هم

ایشیقلی، هم ده قارانلیق طرف‌لرینی، *ادبیات*‌سا آنجاق ایشیقلی طرفینی عکس ائتدیریر. لیتراتورادا، ملک‌له برابر، شئیطان دا اشتیراک ائدیر. *ادبیات* یارادیجی‌سی ایسه اؤز ایلهامینی، آنجاق ملک قانادلاری‌نین حزین خیشیلتی‌لاریندان آلیر. دونیانی آنجاق ایشیق آرشینی ایله اؤلچمک اولماز.»

بوتون بونلارا باخمایارق، کؤکونه وارانda، مسئله اؤز ساده‌لییینی ایتیریر. یعنی اخلاق اولمایان یئرده شاعیر اؤز قونومونو ایتیریر. بایاق دئدیم گؤزه‌للیک باخیمیندان دَیرلر پروبلئماتیک اؤزه‌للیک داشیمیر. ایندی دئییرم، یاخشی دوشونننده سورغونوزون جاوابیندا سؤیله‌دییم بیرینجی جومله پروبلئماتیک اؤزه‌للیک قازانیر. یعنی اخلاق، گؤزه‌للیک فلسفه‌سی‌نین ان بوروشوق مسئله‌لریندن بیرینه چئوریلمه‌سه ده، بدیعی یارادیجیلیق ساحه‌سینی ترک ائتمیر. آخی شاعیر هر بیر اینسان کیمی تاریخ و توپلومون تؤره‌مه‌سی‌دیر. سورغو بودور: علمین دَیرلردن تام آیریلماسی مومکون دئییل‌سه، ادبییاتین اخلاقدان کؤکلو آیریلماسی هاردان باش توتاجاق؟ هئچ بیر اینسان اخلاقی گؤروشدن تام اوزاقلاشا بیلمز. تام اخلاق‌سیز اینسانین وارلیغی آبسورددور [آنلامسیزدیر]. باشقا سؤزله، هئچ بیر اینسان چئوره‌سینی دَیرلندیرمکدن چکینه بیلمز. شاعیر ده بیر اینسان کیمی تاریخ و توپلومدا گلیشیر، اونلاردا دا اؤلور. او، ایستر ایسته‌مز، گله‌نک‌لر، سیناق‌لار، بیلگی‌لر و دَیرلرین یوکونو چیینینده داشییر، بونلارین گوجونه چئوره‌نی معنالاندیرماغی باجاریر. گئنیش بوجاقدان باخاندا، «اوتوروب شعر یازان اؤلونون‌سه شوبهه‌سیز اؤز اخلاق سیستئمی وار.»

اوّسته‌لیک، ادبی اثرده آراج- آماج مسئله‌سی‌نین آیاغی اورتایا چکیلدیکده یئنه ده اخلاق‌لا قارشیلاشیریق. آراج/آماج مسئله‌سی کؤهنه مسئله‌دیر. بوتون خیردا ایجتیماعی دییشمه‌لردن توتموش بؤیوک

اینقیلاب‌لارا قدەر دارتیشما مؤوضوعسو اولموشدور. اؤرنک چوخ‌دور. دئمک اولار، تام آراجی وورغولاماق ماکیاوئلیزمه گتیریب چیخاریر، تام آماجی وورغولاماق ایسه توتالیتاریزمه. بو دا مضمونون فورمایا حؤکمرانلیغی دئمک‌دیر.

بونونلا بئله شعر اخلاقین آراجی دئییل. بوندان اؤنجه وورغولادیغیم کیمی شعر اخلاقی اؤیودلر سوییه‌سینه ائنیرسه فایدالی اولا بیلر، لاکین بو، ائستئتیک ماهییتینی ایتیرمک باهاسینا باشا گلر. چین‌لی عاریف **لائو تزئ** بئش یوزایل میلاددان اؤنجه یازدیغی و یا سؤیله‌دیی "دائو دئ جینگ" اثرینده دئییر: «عایله ده باریش و سئوگی اولمادیقدا مئهربیانلیغا ائحتییاج دویولور، والیدئینه سایغی بسله‌مه‌ک ایسه قاچیلماز اولور. سئوگی [اؤره‌ک‌لریمیزه حاکیم] اولدوقدا، اینسان طبیعتینه تحمیل اولونان اردم‌لره ائحتییاج دویولماز. بو اردم‌لر یالنیز پوزغون بیر توپلومدا باش قالدیریر. عالمین بؤیوک هارمونییاسی پوزولدوقدا، اخلاغین داریسقاللیغی اؤزونو گؤسته‌ریر.»

بوردا اخلاقین اؤنمینی دانمیریق، اونون قایناغینا دیققت یئتیریریک. سئوگی دوشونولمه‌میش‌جه‌سینه عمل ائدیر، آنجاق اخلاق بیله‌رکدن قوندار‌یلمیش دار چرچیوه‌دیر.

5

«صنعت اؤزوندن خاریج بیر وظیفه‌دن آیریلا بیلرمی؟» سوسیالیست

گئرچک‌چی‌لییین[43] بو سورغویا وئردییی جاواب منفی‌دیر. دئمک اولار سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیک «صنعت، صنعت اوچون» نظرییه‌سینه قارشی جبهه‌ده دایانیر. بو آرتیق بللی بیر شئی‌دیر. اؤزه‌للیک‌له یئتمیش ایل سووئت حاکیمیتینده یاشامیش آذربایجانلی اوخوجویا بوردا قارانلیق بیر شئی یوخ‌دور. صنعتین بیر اوجوندا «صنعت، صنعت اوچون» نظرییه‌سی دایانیرسا، او بیری باشیندا تام ایجتیماعی بیر صنعت آنلاییشی دورور. بونون دا پارلاق اؤرنه‌یینی سووئت‌لر بیرلیی دؤنمینده صنعتین آنا یاساسینا چئوریلمیش «سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیک»ده گؤروروک. نئچه کلمه رئالیزمین اؤزو باره‌ده سؤیله‌مه‌دن، سوسیالیست گئرچک‌چی‌لییی یاخیشجا آچیقلاماق اولماز.

منجه «گئرچک‌چیلیک» ادبی- بدیعی آنلاتیمین باشلیجا یول‌لاریندان بیری، بلکه ده باشلیجا یولودور. حتتا کافکا کیمی بیر یازیچی دا "چئوریلمه" آدلی غئیررئال مضمون‌لو بیر اثری تام گئرچک‌چی بیر اوسلوبدا قلمه آلیر. آدی چکیلن اثردن آلدیغیمیز لذتین بیر نده‌نی ده بودور کی، سحر چاغی بؤیوک حشریه‌یه چئوریلیمش جناب سامسا، یئنی دورومونا تام اویغون بیر بیچیمده داورانیر. تام دوغال، تام رئال. اثری اوخویارکن خیالی بیر عالمده اولدوغوموزو اونودوروق. باخمایاراق کی، رئالیزم ایصطیلاحی‌نین سیز دئیه‌ن آیدین، بیر باشا و کونکرئت آنلامی یوخدور. باشقا سؤزله، بیز نسنه‌لری یامسیلاماق‌لا رئالیزمه گئدیب چاتا بیلمه‌ریک. رئالیزم، گؤرونن دونیایا عایددیرمی؟ بو سورغونون گئنیش جاوابی‌نین یئری بورا دئییل، آنجاق قیساجا دئیه بیله‌رم، بونون آنلامی

---

[43] گئرچک‌چی‌لیک: رئالیزم. سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیک: سوسیالیست رئالیزمی. (صنعت ایچینده، «صنعت، صنعت اوچون» نظرییه سینه قارشی سؤیله‌نن فیکرلرین ان آشیری اؤرنه‌یی «سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیک»دیر.)

شعرین نه اولدوغو قده‌ر قارانلیقدا قالیر. بو قاورامی آچیلاماق اوچون شعر بیزه یاردیمچی اولا بیلمز. بو، کورون کورا یول گؤسترمه‌سی کیمی بیر شئی آلینار. گلین رسساملیقدا "پئرسپئکتیو"دن کؤمک آلاق.

پرسپئکتیو اولمادان بیز طبیعتی اولدوغو کیمی عکس ائتدیره بیلمه‌یه‌جه‌ییک. پئرسپئکتیو مئتودو ایله بیز ایکی‌اؤلچولو[44] بیر فضادا، اوچ اؤلچولو فضا یارادیدیریق. بو عمل، رئاللیقدان داها چوخ تخیل ایله اوّست- اوّسته دوشور. بو بیر تئکنیک‌دیر، بیر آلداتمادیر. بیز ایشیغی کؤلگه‌نین کؤمه‌یی ایله گؤروروک. سارتر دئمیشکن «ایشیق بیزی کولگه‌نین فیکرینه دالدیریر.»

رئالیزمین باشقا چاتیشمامازلیغی اینسانین آنلاییش قوه‌سی‌نین گوجسوزلویونده، و یا یانلیش یانسیتماسیندادیر.[45] بیر آز قارامسار [بدبین] گؤزله باخیرساق دونیادا گؤردویوموز بوتون رئاللیق‌لار قارانلیغا باتیب گئدیر. بیزیم آنلاییش قوه‌میز اؤزونه مخصوص دونیانی یارادیر، نسنه‌لره اؤز منطیقی دامغاسینی ووروروز، دونیانی خیالی بیر نظم- اینتیظام ساپینا دوّزور. حالبوکی خاریجی عالمده بونلارین اولوب اولمادیغیندان آرخایین دئییلیک. بونا گؤره ده، هر اینسان اؤزویله اؤز دونیاسینی گزدیریر. بو بیزیم عالمیمیزدیر، بو یئنی عالمین، خاریجی عالمه اوخشارلیغی یالنیز اوندادیر کی، معین قده‌ر اونا آیدینلیق گتیره بیلیر. سانکی قاتی ظولمتده بالاجا شام یاندیرمیسان. بیز خاریجی دونیانی کیچیک بئینیمیزده منطیق ساپینا دوّزمه‌سک، باغریمیز چاتلایار.

---

[44] ایکی اؤلچولو: 2 بُعدی. آذربایجان جومهوریتینده "اؤلچو" سؤزو "بُعد" آنلامیندا دا گئدیر. آنادولو تورکجه‌سینده بونون قارشیلیغی boyut دور. بو کیتابدا هر ایکی قارشیلیقدان یارارلانمیشام.

[45] یانلیش یانسیتماق: غلط نمایاندن

گؤرونن دونیانین نسنه‌لری بالیقچی دوکانیندا تاختا یئشیک اؤزه‌رینه دوزلموش آغ بالیق‌لار دئییل، گؤزونه باخیب، نئچه‌سینی گؤتوره‌سن. گؤرونن دونیانین نسنه‌لری قارانلیقدا قایناشان کابوس‌لارا بنزه‌ییر. او نسنه‌لر ایلک اؤنجه بیزیم گوزوموزده انعکاس تاپیر. سونرا بو انعکاسین ائتکیسی ایله کیمیوی ماده‌لر گؤزوموزله بئینیمیزین آرسینداکی سینیر [عصب] جیغیرلاریندا حرکته کئچیرلر. سونوجدا هانسی‌سا بیر حیسی و یا قاورامی بیزده یارادیرلار. ائله بیر قاورام کی، کؤلگه‌نین کؤلگه‌سی‌دیر. بو بوجاقدان باخاندا آدامین اینسانا یازیغی گلیر. لاکین گؤرونوش‌لرین نه اولدوغوندان آسیلی اولمایاراق، بیز اینسان‌لار اونلار باره‌سینده بیربیریمیزله اوزلاشماغی باجاریریق.

رئاللیق بودور. بو گئدیش تکجه رئال دونیادا یوخ، حتتا اینسانین خیال عالمینده ده صادیق‌دیر. بئله اولماسایدی، بیز اؤزگه‌لرین خیالی عالمینی قاورایا بیلمه‌یه‌جکدیک. بونون اوزه‌رینده بیز آز آرتیق دایاناق.

هر بیر یارادیجی آدامین مخیله‌سی اونون اؤزه‌ل مؤلکودور. گئرچک عالمده وار اولان نسنه‌لرین ایمگه‌سی هر آدامین مخیله‌سینده یئنیدن وارلیق قازانیر، او آداما اؤزگو اولور. البته آدام بو ایمگه‌لری عاغیل سوزگجیندن کئچیریرسه، دئمک اولار، بللی شرط‌لرله، هامی‌نین ذهنینده یارانان ایمگه‌لر بیربیرینه بنزه‌یه‌جک. اؤرنه‌یین، بیز تصوروور ائدیریک‌سه ایستی سوبایا [بخاری‌یه] الیمیز توخوندوقدا دریمیز یانا بیلر، بونو سیناقدان کئچیرندن سونرا، بو حیس هامی‌نین منیمسه‌یه‌جه‌یی بیر مسئله‌یه چئوریلیر. آمما هر بیر اینسانین ذهنینده گئرچکله‌شن "وهمی"، "یؤندمسیز"، "عاغیل سؤزگجیندن کئمچمه‌میش" و "یوخویا بنزه‌ر" ایمگه‌لری اؤزگه‌لر نئجه باشا دوشور؟ فرض ائده‌ک باشقا اینسان‌لارین ایچه‌ری دونیاسی یارادیجی

آدامین ایچه‌ری دونیاسی، ایله عئینی دئییل. بئله اولان صورتده اونون ایچه‌ری دونیاسی دینله‌ییجی‌لرینه هاردان آنلام‌لی اولا بیلر؟

جاواب ساده‌دیر. بیز یاددا ساخلادیغیمیز شئی‌لری، ذهنیمیزین بیلینج‌آلتی بؤلگه‌سینه قالاییریق. گونده‌لیک تجروبه‌لریمیزدن ایستر یارارلاناق، ایسترسه ده یارارلانمایاق، بو تجروبه‌لر بیلینج‌آلتی بؤلگه‌میزین آنبارینا قالانیر. گئجه‌لر یورغانی باشیمیزا چکدیکده، یا دا اوست‌بیلینجیمیز سارسیلدیقدا، او قالانمیش تجروبه‌لر ووجودوموزون قارانلیق بؤلگه‌سیندن باش قالدیریر، بیز ایسه اونلارلا باش‌باشا قالمالی اولوروق. نه یازیق کی، آلت‌بیلینجیمیز، تجروبه‌لریمیزی گئرچکدن باش وئردییی کیمی یئنیدن جانلاندیرمیر، تکجه اونلارا ایجازه وئریر کی، "خیالی ایمگه‌لر" دونوندا ذهنین اوست‌بیلینج بؤلگه‌سینه آیاق باسسین‌لار. بو دورومدا ایمگه‌لرین آیدینلیغی و حیددتی آزالیر، بونا گؤره ده اؤز یوموشاق خاطیرلره‌میزله داها آسان یاشایا بیلیریک.

ذهنین بیلینج‌آلتی بؤلگه‌سینه تجروبه‌نین قاینایيب قاریشما پروسئسی، بوتون اینسان‌لاردا شاشیردیجی درجه‌ده اورتاق و بیربیرینه اوخشاردیر. باشقا سؤزله، عادتن گومان ائتدییمیزه رغمن، آدام‌لارین داخیلی عالمی او قده‌ر ده بیربیریندن سئچیلمیر. بیری جاناوار، او بیریسی داش‌کسک دئییل؛ بیری ملک، او بیریسی گؤبه‌لک دئییل. بو باخیمدان، اینسان‌لارین هامیسی اینسان‌دیر.

سوسیالیست گئرچک‌چی‌لییینه گلدیکده بوردا رئاللیغین اؤزو پروبلئماتیک مسئله دئییل، چونکی بو مکتب بللی ایدئالیزمه سؤیکه‌نیر. سووئت‌لر بیرلییینده آیین حالینا گلمیش بو مکتبین پروبلئم‌لری بام‌باشقادیر. بو مکتب اینسان‌لارین اوزلاشدیغی گئرچکلیک‌لری عکس ائتدیرمک یئرینه، سییاسی تاپشیریقلاری ایدئالیست‌جه‌سینه یئرینه یئتیرمک‌دیر. بونا

گؤره ده اونلار فرانسادا رئالیست شعر آخینی ساییلان پارناس‌لارلا بیر دوشرگه ده دئییل، قارشی‌قارشییا دایانیر. دئمک "ایجتیماعی گئرچک‌چی‌لیک" اؤز رومانتیک روحو ایله، تبلیغ آراجینا چئوریله‌رک رئاللیق یولوندان آزدی، بعضن رئاللیغا قارشی چیخدی. بئله اولماسایدی، صنعتی سارای‌لاردان کؤتله ایچینه داشیمش بو مکتب بؤیوک اوغور قازاناجاقدی.

ماکسیم گورکینین *Maxim Gorky* آدیلا باغلی اولان بو مکتب استالینین یئنی اینسان یاراتماق دیله‌یی‌نین قوللوغوندا دایاندی. سووئت مدنییتی‌نین خاچ آتاسی ساییلان **ژدانوو** دئییردی: یارادیجی آدام‌لارین یاشامی اؤیرنمک‌لری «بونا گؤره گره‌کلی‌دیر کی، اونو رئاللیغا دایاناراق بدیعی اثرلرده عکس ائتدیرمک اولسون؛ البته آکادئمیک اوسلوبدا دئییل، روحسوزجاسینا دئییل، یالنیز "عئینی رئاللیق" کیمی دئییل، اینقیلابی دییشیک‌لیک‌لرده‌کی گئرچک یاشامی ترسیم ائتمک کیمی. عئینی حالدا بدیعی ایفاده‌نین گئرچک‌لییی و تاریخی دیققتی، کوتله‌لرین تعلیم و تربیه‌سی و دییشیمین ایدئولوژیک وظیفه‌سی ایله قاینایب قاریشمالی‌دیر. بیز بئله بیر یارادیجی یازیچیلیق مئتودونو، بئله بیر تنقید اوسلوبونو "سوسیالیزم گئرچک چیلییی" آدلاندیریریق.»

گؤروندویو کیمی بو رئالیزمین رئاللیق‌لا ایشی یوخدور، بونون آماجی، جوشقونلوق‌لا سییاسی اؤنده‌رلرین وعده وئردییی گله‌جه‌یی چاغلاماق، وعد وئریلمیش ایتکین آباد اؤلکه‌نی گئجه گوندوز خالقین گؤزونه سوخماقدیر. بو مکتب، بدیعی ایفاده‌نین گئرچک‌لییینی و تاریخی دیققتینی، اینسانی دییشدیرمک کیمی ایدئولوژیک بیر وظیفه‌یه قوربان

وئرمه‌یه حاضیردیر. بو مکتبین سانکی بیچیم‌له ایشی یوخدور، اینجه‌صنعتی اونون مضمونونا دایاناراق دَیرلندیریر.

ائله بونا گؤره، سووئت‌لر بیرلیی‌نین مدنییت معمارلاری‌نین فیکرینجه فورمانی آشیری وورغولاماق، هردن مضمونو دانماق کیمی بیر شئی اولور، مضمونو دانان ادبییات ایسه ایجتیماعی عؤهده‌لیکدن یان کئچیر. کومونیست‌لر دئییردیلر، ادبییاتی فورمالیست‌لر کورلاییب. بونا گؤره ده، قورولوشچولارین [ساختارگرالارین] سوی‌کؤکو ساییلان فورمالیست‌لری دارماداغین ائتدیلر. **رومن یاکوبسون** باشینی گؤتوردو غربه قاچدی، قالانی دا بیوگرافی یازماقلا باش‌لارینی قاتدیلار.

بیر سؤزله دئمک اولار، روس فورمالیست‌لری‌نین گوناهی بدیعی یارادیجیلیغین پراکتیک یؤندن لاقئیدلییی ایدی. سؤز بئله بیر اینجه‌صنعتین عؤهده‌لیکدن بویون قاچیرماسیندان گئدیردی. بونون آنلامی بودور: فورمالیست‌لرین تئوریزه ائتدییی صنعت ژانری، استالین اؤنده‌رلییی ایله یارانمیش پرولئتاریا دیکتاتوراسینا قوللوق ائتمکدن بویون قاچیریردی. گلین یئنه ده سووئت قاییاق‌لاری‌نین دیلی ایله دانیشاق: سن دئمه اونلار، «بدیعی اثری ایجتیماعی ایدئیالاردان و اؤنملی حیاتی منفعت‌لردن یان کئچن آزاد ائستئتیک لذذتی، ایدئالیست‌جه‌سینه باشا دوشورموش‌لر. بونا گؤره ده، اثرین بوتونلوکله خالیص فورمادان آسیلی اولدوغونو ایره‌لی سورورموش‌لر. فورمالیزمین بو، و یا باشقا آخیم‌لاریندا کاپیتالیست توپلومون عئیبه‌جرلییینه قارشی اعتیراض سسی اوجالیرسا، هئچ نه دَییشمیر. چونکی فورمالیزم تجروبه‌سی، بئله بیر نظرییه‌دن سو ایچن اثرلرین چوخونون مضمون‌جا بۇرژوا و خیردا بورژوا ایدئولوگییاسیندان آسیلی‌لیغینی و یا هر هانسی مضمونون وئریلمه‌سیندن تام شکیلده

چکینمه‌سینی گؤسته‌ریر». بو سؤیوش‌لرین آردینجا گلن بیر جومله، نیفرتدن دوغسا دا، فورمالیزمین باشلیجا چاتیشمامازلیق‌لاریندان بیرینه بارماق اوزادیر: «مضمونون اینجه‌صنعتین فورماسیندان آیریلماسی فورمانین محوینه گتیریب چیخاریر. بو قاچیلمازدیر».

سووئت مأمورلاری‌نین بو اورک یانغی‌سینی، اونلارین اینسانا، توپلوما، صنعته و بیلیمه ایدئولوژیک باخیش‌لاریندا آختارماق گره‌ک. اونلار شعری، موسیقینی، و رسساملیغی پارتییانین تبلیغات آراجی کیمی گؤرمک ایسته‌ییردیلر. فورمالیزم ایسه ماهییتجه بونا قارشی چیخیردی. پارتییا باشچی‌لاری فورمالیزمی داغیتدیلار، سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیینی اونون یئرینه سیریدیلار. بودور گورکی، ژدانوو و استالین اوچ‌لؤیونون معجزه‌سی.

6

ایجتیماعی گئرچک‌چیلیک اؤتن عصرین اوتوزونجو ایل‌لری‌نین باشلانغیجیندان رسمن سووئت‌لر بیرلییی‌نین ادبی ایدئولوگییاسی کیمی سئچیلدی. آمما ائله سانمایاق کی، «سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیک» بولشئویک‌لرین بیردن بیره یاراتدیغی آخیم ایدی. سؤزسوز، بو مکتب رسمی اولاراق مارکسیزمین اوزه‌رینده قورولموشدو. **مارکس** اینجه‌صنعتی ایجتیماعی شعورون بیر نؤوع ایفاده‌سی سانیردی. آمما داها دوزگون دئسه‌ک، روسیا تاریخینده اونون کؤک‌لری **بئلینسکی** *Belinski* و **چئرنیشئوسکی‌یه**[46] گئدیب چیخیردی، اونون «صنعت یاشام‌دیر» دئیه،

[46] نیکولای قاوریلوویچ چرنیشئوسکی Nikolay Qavriloviç Çernışevski (1828-1889)

چوخ ائشیتدییمیز جوملەسینه. هئچ ده غریبه دئییل کی، سووئت دؤنمی‌نین اینجه‌صنعتی، اؤتن یوز ایللییین ایییرمینجی ایل‌لرینده ماراق‌لی «فورمالیزم» آخیمینی یانا ووراراق، گئرییه قاییتدی. هانسی گئرییه؟ اون دوققوزونجو یوز ایللییین بیرینجی یاری‌سیندا فورمالاشمیش صنعت نظرییه‌سینه.

بئلینسکی روس گؤزه‌للیک نظرییه‌سی‌نین قوروجوسو ساییلیرسا دا، من اوندان واز کئچه‌رک بیر نئچه جوملە چرنیشئوسکی باره‌ده دئمک ایسته‌ییرم. چونکی اونون باخیش‌لاری ایله سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیک آراسیندا غریبه اوخشارلیق واردیر. سووئت دؤنمینده، کئچمیش زامانی ایسته‌دیک‌لری کیمی یوزوردولار. تاریخ، کومونیست پارتییاسینا نئجه صرف ائدیردی‌سه، ائله ده یازیلیردی. اؤرنه‌یین، کئچمیش تاریخی شخصیت‌لرین باخیشی‌نین ماتئریالیزم ایله آزاجیق اوخشارلیغی اولدوقدا، اونلاری کومونیزم پارتییاسی‌نین کئچمیش جارچی‌لاری کیمی قلمه وئریردیلر. بونا گؤره، سووئت دؤنمینده یازیلمیش رسمی اثرلرده، آمان‌سیزجاسینا تاریخی آسیمیلاسیا [یکسان‌سازی] گؤروروک. یعنی تاریخی متن‌لری، تام مادی‌لیک ایشیغیندا اوخویوردولار. کئچمیش تاریخین بو ماددی باخیشا اویغون گلمه‌سی، او قدەر ده گره‌ک‌لی دئییلدی. هر نئجه اولورسا اولسون، او «کئچمیش» بو «باخیش»ـا یاراشدیریلیردی. بوردا اؤلو آیدین‌لارین بؤیوک اوردوسونو یاراتماق اوچون تاریخین بوتون اوج‌بوجاق‌لاری الک‌ـ ولک ائدیلیر، تاریخی ماتئریالیزمه آزاجیق اویغون گلن شخصییت‌لرین دوشونجه‌لری روس مارکیسیزمی‌نین چرچیوه‌سینه سیخناشدیریلیردی؛ او دا چوخ واخت آنلام‌سیز جوملەلرله. بو جوملەلر نه‌یی ایسه آچیلاماق عوضینه، تانییاجاغیمیز نسنه‌لرله بیزیم آرامیزدا آردی‌آردینا اؤرتوک‌لر آسیردی.

تاریخه سیرینمیش بو اثرلری اوخویاندا سانکی بیر نؤوع سرسم، بیر تَهَر قارانلیق سنی بورویور. مارکسیزمین ارمغان گتیردییی اوبیئکتیو عالم، استالینیزمده قارانلیقدا قایناشان کابوس‌لارا چئوریلیردی. گؤتورون بؤیوک سووئت ائنسیکلوپئدیاسینی، و یا اونون قوراشدیریلمیش بالاسی اولان آذربایجان سووئت ائنسیکلوپئدیاسینی. بو اثرلرده آذربایجانین **عیمادالدین نسیمی** کیمی شخصییت‌لری، ایقتیصاد باخیمیندان سوسیالیست گؤرکمده یوزولور، دوشونجه باخیمیندان ایسه ماتئریالیست. چئرنیشئوسکی‌یه گلدیکده بو ترسه یوزوم‌لارا احتیاج دویولمور. چونکی اونون دوشونجه‌لری، سوسیالیست گئرچک‌چیلیک‌له تام اوست‌اوسته دوشور. بونا گؤره، سووئت گؤزه‌للیک و تنقید علمی‌نین تمل‌داشینی قویموش «بئلینسکی، چئرنیشئوسکی و پیسارئو» اوچ‌لؤیونون اورتانجیلی، سووئت دؤنمی ائستئتیکاسی‌نین رمزینه چئوریلدی. چئرنیشئوسکی‌نین باخیشی، تصادوفن سووئت‌لر بیرلییینه گره‌کلی اولان بوتون اؤزه‌للیک‌لره مالیک ایدی. بونا گؤره ده اونون آدی سووئت قاییناق‌لاریندا «صنعت، صنعت اوچون» آخیمی‌نین کسکین قارشیتی [ضدی] کیمی چکیلیر. چئرنیشئوسکی‌نین باخیشیندا اؤنم‌لی بیر اؤزه‌للیک ده وار: اینسانا، توپلوما و صنعته رئالیست یاناشماق.

رئالیست باخیش واختیله چوخ اؤنم‌لی ایدی. بو باخیش سونرالار دا هئچ‌واخت اؤنمینی ایتیرمه‌ییب. آراسیرا تئزتئز چیچکله‌نیب سولان ادبی مکتب‌لرین یانی‌سیرا، «رئالیزم» چئشیدلی بیچیم‌لرده سؤره‌کلی یاشاییر: جادو رئالیزمی، چیلپاق رئالیزم. بو اؤنم‌لی‌لیک یالنیز صنعته دئییل، اینسانین بوتون وارلیغا نئجه باخماسینا عاید ایدی. او زامان‌لار دونیایا ذهنی یاناشمالارین ایچینده، بئله بیر عئینی باخیش گؤیدن‌دؤشمه ایدی.

چوخ‌لاری‌نین یاتدیغی بیر چاغدا سیز اویاق اولسانیز، دئمه‌لی بیر باشقاسی‌سینیز. بونو باشقا یئرده دئمیشم: 18ـجی یوز ایلليیه‌دک علمی آراشدیرما یولو ایله تانییاجاغیمیز هر هانسی نسنه‌نی [شئیی، پرئدمئتی]، اولمالی اولدوغو کیمی اؤیره‌نیردیلر. اسکی دونیا بیلگین‌لری‌نین آماجی، گئرچک‌لییی قاوراماقدان داها چوخ، بللی ایدئالا دایاناراق، ایجتیماعی قورولوشون گؤرونوشونو [منظره‌سینی] یاراتماق ایدی. سونرا باجاردیقجا فرد و توپلومو همین ایده‌آل اساسیندا یوغورماغا باشلاییردیلار. بونا گؤره، اینسان و چئوره، اولدوق‌لاری کیمی دئییل، «نئجه اولمالی اولدوق‌لاری» ایشیغیندا قاورانیلیردی. سؤزون قیساسی: اونلار دونیانی اولدوغو کیمی دئییل، ایسته‌دیک‌لری کیمی تانییییردیلار. 18ـجی عصردن باشلایاراق، بیلگین‌لر اینسانی، توپلومو، طبیعتی، تاریخی و اینجه‌صنعتی نئجه اولوبلارسا، و یا ایندی نئجه‌دیرلرسه، ائله‌جه ده اؤیره‌نمه‌یه باشلادیلار.[47] چرنیشئوسکی ده بو آخیمین محصولو ایدی و زمانه‌دن ایره‌لی گئدیردی.

کارل مارکس‌لا چاغداش اولان چئرنیشئوسکی، هر بیر یارادیجیلیق گئدیشینده ذهنین آشیری شکیلده وورغولانماسینا قارشی چیخیردی. گؤزه‌للیک، ایدئالیست‌لرین گؤزونده، ازلی، دَییشمز، و مطلق بیر اؤزه‌للیک ایدی. ائله بیر ایدئالیزمدن بئله بیر رئالیزمه قاییتماق، سؤزسوز، واختیله چوخ آوانگارد گؤرونه بیلردی. فرانسیز ادبییاتچی‌سی **گی پلانتی بونژورون** *Guy Planty-Bonjour* فیکرینجه، چئرنیشئوسکی رئالیزمی دستکله‌مکدن داها ایره‌لی گئدیر: «سؤزسوز اینسان، ییه‌لیک گؤزویله طبیعته باخیر. اوسته‌لیک، یئر اوزونده بشر موتلولوغو [سعادتی] و

---

47 1997ـجی ایلده باکیدا چیخان «*تاریخ علمینده اوبیئکتیولیک و سوبیئکتیولیک*» باشلیقلی مقاله‌مده بونو گئنیش آچیقلامیشام.

یاشامی‌نین چیچکلنمه‌سیله ایلگی‌لی هر شئی، گؤزه‌ل گؤرونور. او، اینسانین ایجتیماعی دورومو ایله طبیعت آراسینداکی دیالئکتیک ایلگینی وورغولاماقلا، سوسیالیست گئرچک‌چی‌لییین یولونا گئدیر. صنعت اینسان یاشامینا قووشور، و یا یاشام، ایجتیماعی ایشین سونوجو اولور. بونونلا دا هر کسین گؤزه‌للییی دَیرلندیرمه‌سی، اونون معین ایجتیماعی قاتا باغلی‌لیغیندان آسیلی‌دیر.» چرنیشئوسکی‌یه گؤره، صنعت، و یا داها دقیق دئسه‌ک تکجه شعر، (چون باشقا صنعت‌لرین بو باخیمدان گؤزه دَیر اؤنمی یوخ‌دور)، اوخوجو کوتله‌سینده بول بیلگی یاییر. داها اؤنم‌لی‌سی، صنعت کوتله‌نی علمی قاورام‌لارلا داها یاخشی تانیش ائدیر: شعرین یاشام اوچون قاباریق اؤنمی بوردان قایناقلانیر. صنعتین باشلیجا آماجی، گؤزه‌للیک آختاریشی دئییل، یئنی‌دن یاراتماق‌دیر. چرنیشئوسکی بئله‌لیک‌له اینقیلابچی‌نین خئیرینه، صنعت‌چی‌نی کورسودن آشاغی چکیر؛ بیلگین‌لری ده صنعتچی‌لردن باشدا آیلشدیریر.

سوسیالیزم گئرچک‌چی‌لییین ایکی منفی و مثبت اؤزه‌للییندن ده یان کئچمک اولماز: «یازیچی‌نین نییتی» و «اینجه‌صنعتین کوتله‌وی‌لشمه‌سی».

بیرینجی اؤزه‌للیک باخیمیندان سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیک اؤز واختیندا بایاغی بیر مکتب ایدی. چونکی «یازیچی‌نین نییتی» نظرییه‌سی، صنعت اثرینی، یازیچی‌سی‌نین ایجتیماعی و پسیخی دورومو اساسیندا تحلیل ائدیر. (بو حاقدا گئنیش دانیشاجاغیق.) سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیکده بونا کونکرئت یاناشیردیلار: یازیچی بیله‌رکدن اؤز اثرینی پرولئتار طبقه‌نین خئیرینه قوراشدیرمالیدیر. بونلارین نظرینده، ایشچی طبقه‌سی‌نین منفعتینه یارامایان صنعت ده، یازیچی‌نین نییتینه سؤیکه‌نیر. بئله بیر صنعت اوچ‌بئش ظالیم یاتیریم صاحیب‌لری‌نین قازانجینی گؤدور. بئله بیر آنلاییش ایسه اینجه‌صنعتین آراج اولماسینا یول آچیر. صنعت هر حالدا

آراج‌دیر: یا ایشچی‌لرین منفعتی‌نین قوللوغوندادیر، یا دا صاحیب‌کارلارین.

صنعتین کاپیتالیزم، عوموميیت‌له آریستوکرات و حاکیم طبقه‌لرین قوللوغوندا اولماسینا دیققت گؤسترمه‌یی یالنیز بو نظریه‌نین چاتیشمازلیغی کیمی گؤرمک دوزگون دئییل‌دیر. سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیک، بو دیققتین سایه‌سینده، تاریخده گؤرنمزین بیر اؤلچوده، صنعتی کوتله‌وی‌لشدیردی. بو دا اونون بؤیوک اوغورلاریندان ایدی.

بئله بیر باخیشدا صنعت توپلومون ماددی قورولوشونون اوزه‌رینده دایانیر. بو ایسه مارکسیزمین طبیعی سونجودور. باشقا سؤزله، صنعت گؤی‌لرده سئیر ائتمکدن‌سه، و یا یارادیجی آدامین هذیان‌لارینی هایقیرماقدان‌سا، کوتله‌نین قایغیسینی چکمه‌لی‌دیر. بو یاناشمانین سونوجو اولاراق صنعت آزساییلی ایجتیماعی قات‌لارین اینحیصاریندان قورتولدو. البته صنعتین حاکیم قات‌لارین قوللوغوندا اولماسی داها مرکب بیر پروسئسه سؤیکه‌نیر. بو پروسئسین باشلیجا اؤزه‌للییی، اینسانین اؤز الی ایله آلچالماسی و اله سالینماسی‌دیر.[48]

لئنگستون هیوزون بیر شعرینده آغ‌دریلی بیریسی قارا دریلینی دویونجا ازیشدیریب، آغزی‌نین، بورنونون سویونو بیربیرینه قاتیر. سونرا قارادریلی‌نین باشینا چیغیریر: «دور آیاغا دئنن کی بیزیم اصیل سوی‌کؤکوموزه اینانیرسان!» یالنیز بو اعتیراف‌لا، یعنی بوتون وارلیغی ایله توپلوما بویون ایمک شرطی ایله، هر کس سئوینج و موتلو یاشایا بیلر.[49]

---

[48] مارکسیست نظریه‌چی‌لر بو خصوصییتی چؤزوم‌له‌مک‌له صنعتین گؤزه‌للیک فلسفه‌سی آلانیندا پارلاق سونوج‌لار الده ائتمیش‌لر. (چؤزمک: حل ائتمک. چؤزوم‌له‌مک: آنالیز ائتمک.)

[49] هورکهایمئرین دیلینجه سینمانی اؤرنک گتیرمک اولار: سینما وورغون لارینی، گونده‌لیک یاشامدا آیلاقلایان چیخیلماز دوروم‌لار، سینما اکران‌لاریندا و تلویزیون شوشه‌لرینده موژده‌یه چئوریلیر. موژده بودور: اینسان یوخا چیخاجاغینی آنلاسا، یئنیله‌جه‌یینه بویون قویسا، قاباقجا اؤز آلین‌یازیسی ایله ال بیر اولاجاق. بونونلا دا، اوسانمیش آدام‌لاردان اولوشموش توپلوم، فیریلداق‌لار گروپلارینا یاخشی طعمه‌دیر. بو

چونکی توپلوم اؤز گؤج‌لولویونو اونون گوجسوزلوک و یازیقلیغیندا تانییر، سونرا گوجون کیچیک بیر بؤلومونو اونا باغیشلاییر. فردین بئله بیر باشی‌آشاغی‌لیغی، اونو گؤوه‌نیله‌جک تؤکه‌دیجی کیمی گلیشدیریر. دئمک، فرد وهم‌دیر. اونون ووجودونا او زاماناجان دؤزولور کی، توپلوم‌لا تام عئینی اولدوغوندا شوبهه‌لنمه‌سین.

7

توتالیتار حؤکومت‌لرین صنعت‌له چوخ ایش‌لری وار. خیرتده‌یه‌جن سییاسته گیریشمیش و دوشمن‌لره باشی قاریشمیش دیکتاتورلارین صنعته بللی بوجاقدان یاناشمالاری غریبه دئییل. اؤنده‌رلری نظرده توتورام، استالینی، هیتلئری و کاسترونو.

توتالیتار حؤکومت دئدیکده، تکجه گوج قورولوش‌لاریندان صؤحبت گئتمیر. اؤنده‌رلر باشدا اولماقلا، بوتون ایدئولوگ و دؤزومسوز اینسان‌لار، سییاسی گوج‌لر، و ایجتیماعی گروپ‌لاشمالار بو سیستئمی یارادیرلار. دونیانین هر یئرینده بول‌بول قارشیمیزا چیخان بو سیستئم‌لرین چوخو اولیگارشی ماهییت‌لرینه گؤره بایاغی، رحم‌سیز و چیلپاق گوجه آرخالانمیش قورولوش‌لاردیر. باخمایاراق کی، نئفت، آلماز، و باکیر [مس] کیمی خام مال‌لارین گوجونه کوتله‌نی قویون کیمی اوتاریر، یئری گلدیکده ایسه پست‌مدرن ژئست‌لردن ده چکینمیرلر. بو ماراق‌سیز دیکتاتورلارلا موقاییسه‌ده **استالین، هیتلئر و کاسترو** مدرن، غریبه، بؤیوک و آراشدیرمالی فئنومئن‌لردیرلر. منجه او اوچ ووجودو دا بیر تره‌زییه قویماق اولماز.

مسئله، اورتاباب فیلم‌لر و جاز موسیقی‌سی‌نین کَلک‌لری قده‌ر، آلمانیانین فاشیزم‌اؤنجه‌سی رومان‌لارینـدا بدیهی ساییلیردی.

استالین قاباقجیل بیر پارتییانین جننت یاراتماق ایسته‌دییی یئرده، جهننم یارادان ایبلیس‌دیر. هیتلئر قودرته یؤنلمیش اراده‌نین بوتؤو تجسسومودور؛ نیچه‌نین تؤره‌مه‌سی‌دیر. کاسترو ایسه بشر طالئعینده آپاریجی، کؤنوللو، صمیمی و آزغین ایشتیراکین سونوجو.

بونلارین هر اوچو صنعتین ایجتیماعی یؤنو باره‌ده اوخشار بیچیمده دوشونورلر. بونلارین اوچو ده گوج قورولوش‌لاری‌نین قوللوغوندا دایانمیش عسگرلر کیمی باخیرلار شاعیره، اؤز منلییینی آیاق آلتینا آلیب آیاقلایان عسگر کیمی. بونو هارداسا بیر سندلی فیلم باره‌سینده اوخوموشام: آلمان عسگرلری بایراق‌لاری ایره‌لی اوزاداراق، نیظام‌لا، شست‌له هیتلئرین قارشی‌سیندان کئچیرلر. قاباق‌لارینا دوشموش اؤز کؤلگه‌لرینی عینادلا تاپدایا تاپدایا. بلکه ده اؤلدوره اؤلدوره. هر حالدا همین عسگرلر، کؤلگه-لری ایته‌نه‌دک آددیملاییرلار.

هیتلئر آزاجیق دا اولسا بونلاردان سئچیلیر. او قده‌ر ایره‌لی گئدیر کی، چوخ‌واخت یازیلی صنعته ائحتییاج دویمور. هیتلئر، کیتابی تکجه نازیزمین قولتوغوندا گؤرمک ایسته‌ییر. او، کیتابا، یازییا و دانیشیغا اینانمیر، اونلارین ائتکی‌سینه اینانیر. اونون باشلیجا غایه‌سی «ائتکی»دیر. هر بیر دوشونجه، هر بیر صنعت اثری‌نین دَیری، دینله‌ییجی و اوخوجویا بوراخدیغی بیرباشا تأثیرلرله اؤلچولور. بونا گؤره، «دانیشماق» بونلارین باشیندا دورور. هیتلئر *"منیم ساواشیم"* کیتابیندا دئییر: «دوغروسو، کوتله‌نی آیاغا قالدیران تکجه عامیل، مطبوعاتدا گئدن یازی‌لار دئییل‌دیر، دانیشماغین تأثیری‌دیر. چونکی دانیشماغین باغیشلادیغی ائتکینی، میلیون‌لار نوسخه کیتاب باغیشلایا بیلمیر... یالنیز سؤز جادوسو توپلوم‌لاری دَییشدیرمه‌یه قادیردیر.»

استالین داها درین دؤشونوردو. استالینین، سوسیالیست گئرچک‌چیلییی و سووئت‌لر بیرلییی‌نین شاعیرلر قوشونو باره‌ده اوزون-

اوزادی دانیشماق اولار، دانیشماق ایسته‌میرم. تکجه بونو وورغولاییرام کی، قاباقجیل پرولئتار قاتین حاکمییتینده، شاعیر ده اؤز پرولئتار کیم‌لییینه اویغون یازیب، یاراتمالی ایدی. بو چئینَنمیش گئرچک‌لییی، **جمیل مئریچ**ین دیلی ایله سؤیله‌مک داها ماراق‌لی اولاردی: «پرولئتاریا اسکی رومادان گلن بیر دئمک‌دیر. پرولئتاریا، تعریفینه گؤره، واسیطه‌لریندن محروم ائدیلن و یاشاماق اوچون امه‌یینی ساتان ایجتیماعی قات‌دیر. شاعیر پرولئتاریانین بیر بؤلومو اولاراق، یازدیقلارینی ساتمالی ایدی»؛ **استالین، گورکی، ژدانووون** جیزدییی چرچیوه‌ده یازدیق‌لارینی. من بئله ایسته‌ییرم، سن ده بئله یاز، روحونو منیم ایسته‌دییییم کیمی گلیشدیر!

عدالت بوجاغیندان باخاندا کاسترو سئویم‌لی شخصیت‌دیر، آمما ادبییات بوجاغیندان باخاندا یوخ. کاسترو 1961-جی ایلین باشلانغیجیندا یارادیجی‌لارلا گؤروشونده «اینقیلابین چرچیوه‌سینه سیغیشان هر بیر شئی کئچرلی [مُجاز]دیر و اونا قارشی چیخان هر بیر شئی قاداغان»دیر، دئمیشدیر. باشقا اینقیلاب‌لاردا ایسه بئله اولوب. یالنیز صنعت دئییل، بوتون «وارلیق» اینقیلابین داریسقال باجاسیندان دَیرلندیریلمه‌یه باشلاییب، یاشامین بوتون یؤن‌لری ایسه، او داریسقال باجادان یوزولماغا. اینقیلاب، اینسان‌لارین گئنیش دَییشیک‌لیک‌لر یاراتماق اوچون ایجتیماعی حرکتی‌دیر. آمما بئله آن‌لاردا، او، بیر توتالیتار روح کیمی هرنه‌یین باشی اوّستونده دایانیر؛ حتتا اؤز اوغول‌لارینی بیله اودور؛ هرنه‌یی اؤزونون اؤلچولرینه اویغون اولاراق، ساده‌لشدیریر، گلیشدیریر.

کاسترو حؤکومتینده آیدین‌لار «سوسیالیست گئرچک‌چی‌لیک» آخیمینا قوشولمالییدیلار، یوخسا زورلا او ایشه سوّروک‌له‌نیردیلر. بونون سایغین [محترمانه] آدی، توپلوم اؤنونده عؤهده‌لیک داشیماق ایدی، توپلوما قول

اولماق. ایش اوراسیندادیر کی، بو عؤهده‌لییین ماهییتینی شاعیر دئییل، گوج قوروم‌لاری آیدینلاشدیریر. نه‌یین صنعت اولوب اولمادیغینی سییاسی اؤنده‌رلر معین‌لشدیریر. بونا گؤره ده، بللی بیر صنعت اثری، بللی بیر دورومدا هم عؤهده‌لییه اویغون، هم ده عؤهده‌لییه قارشی یوزولا بیلر. صنعت کوتله‌نین ذؤوقونه اویغون اولاراق دئییل، حؤکومتین ایسته‌دییی کیمی تعریف ائدیلیر. شاعیر حؤکومتین قولودورسا، اونون ایجتیماعی مضموندان یان گزه‌ن لیریک شعری ده اینقیلابین روحونو اوخشامالی‌دیر. بونون عکسی ده دوغرودور: شاعیر حؤکومته قارشی‌دیرسا، اونون لیریک شعری ده آزغینلیق گؤسترگه‌سی کیمی یوزولور. کوبانین آدلیم شاعیری، **هئربئرتو پادیللا** *Heberto Padilla* دئییر:

اونوتما شاعیر!
زامان و مکان نئجه‌دیرلرسه قوی اولسون
ایستر شعرین‌له تاریخی یاراداسان
ایستر اونونلا تاریخدن آجی چکه‌سن
همیشه شوبهه‌لی بیر شعر قوشموسان کی
کونجون بیرینده سنه پوسقو قوروب.

ایل‌لرجه توتالیتار حؤکومته قوللوق ائتمیش هانسی‌سا سییاست‌چی، بیلگین، و صنعت‌چی‌نین خیرداجا بیر سوچ اوزوندن غضبه گلمه‌سی بونو تأیید ائدیر. بو سوچ اؤنم‌سیز بیر دوشونجه اولا بیلر، شوبهه‌لی بیر میصراع. ماراق‌لی بیر اثرین ایچینده، یالنیز بیر میصراع سنه پوسقو قورا بیلر، سنی دارآغاجینا گؤنده‌ره بیلر.

گلین بیر داها پادیللایا قاییداق. غریبه‌دیر. شعر و بوتون اینجه‌صنعت، اؤز ایجتیماعی گؤره‌وینه آرخا چئویردیکده، ان چیلخا شکیلده

ایجتیماعی‌لشیر. لیریکا بودور. پادیللا، کوبادا شاعیره یوکلنمیش ایجتیماعی وظیفه‌دن قاچیردی. آمما او 1981ـجی ایلده اؤلکه‌دن قاچدیقدان سونرا، لیریکانین تام اورتاسیندا توپلوما قاییتدی.

بوندان داها ماراقلی اؤرنک‌لر ده وار. اؤز خلوتینده سوروشارکن: *«گؤره‌سن عجبا نه ایسته‌ییر بیر تانک رؤیاسیندا/ و نه دوشونور طیاره یالنیز قالدیغی زامان؟/ هامیسی بیر آغیزدان ماهنی سؤیله‌مه‌یی سئومزمی عجبا گاز ماسکالاری؟/ و توفنگ‌لرین مرحمتی اولمازمی بیز اینسان‌لار قده‌ر اولسون؟»* شاعیر نه دئمک ایسته‌ییر؟ او ایجتیماعی بیر فاجیعه‌نی هایقیریر، یوخسا اؤز خلوتینه دالاراق اینسان/تانک چارپازلیغیندا بیزده شاعیرانه دویغو اویادیر. یوخاریداکی میصراع‌لاری سؤیله‌ین **اورحان ولی**، اؤزونو بیزه تانیتدیرارکن بو پارادوکسا قاپیلیر. سانکی بیزه توپلومدان اؤز دؤندردییینی آنلاتماق ایسته‌ییر، اینگیلیس پادیشاهی قده‌ر آلچاق کؤنوللو اولمادیغینی. آمما ائله بو آندا توپلومون اورتاسینا آتیلیر، سیرک حئیوانی کیمی دئییل، آدام کیمی:

من اورحان ولی، ...
تاتینمیش میصراع‌نین یارادیجی‌سی
دویدوم کی، ماراقلانیرمیشسینیز
خصوصی حیاتیملا.
سؤیله‌ییرم:
بیرینجیسی، آدامام، یعنی
سیرک حئیوانی فلان دئییلم.
بورنوم وار، قولاغیم‌وار،
چوخ دا یاخشی اولمادیقلاریلا برابر.

بیر ائوده یاشاییرام،
بیر یئرده ایشله‌ییرم
بیر آتا آنادان دونیایا گلدیم.
نه باشیمدا بولوت گزدیریرم
نه دریمده نبوت مؤهرو.
نه اینگیلیس شاهی قده‌ر
آلچاق کؤنوللویم [متواضعم]...
اسفناجی چوخ سئویرم
پوف بؤیره‌یینه [پیراشکی‌یه] هله
باییلیرام.

باخ! گؤرورسن، شاعیرین اؤزو جهننمده اوتورارکن، اونون اثری جننته یاخینلاشیر. بو چوخ اؤنم‌لی پارادوکس‌دور. صنعتین دوغرو آنلامینی بو پارادوکسون ایشیغیندا یاخشی آنلاماق اولار. اؤنجه دئمیشدیم، صنعت ایجتیماعی گؤره‌ودن اوز دؤندردیکده او گؤره‌وی داها آغیر، داها قاباریق، داها کسکین بیچیمده داشیماغا باشلاییر. گونده‌لیک یاشاییشین آخاریندا، صنعتین اَن دایاز، اَن ساده اؤرنک‌لرینده بونو گؤروروک. معین موسیقی گروپو، ایلک اولاراق صنعته خالیص وورغونلوقدان آد قازانیر، سونرا بو آدین چؤره‌یینی یئییر. شؤهرت، پرئستیژ، و مادی قازانج صنتعتین ایسته‌نیلمه‌ین سونوجو اولمالی‌دیر. اگر اونلارین هر بیرینی ایسته‌ییرسن‌سه صنعتی ایتیریرسن. آنجاق صنعتی ایسته‌ییرسن‌سه، اونلاری دا قازانیرسان. بئله بیر گئدیش اثناسیندا آد قازانمیش **شئل سیلوئراستاین** «ماهنی اوخو، ماهنییا گؤره»[50] باشلیقلی ماهنی‌سیندا دئییر: *«بعضن پول اوچون ماهنی*

[50] شئل سیلوئراستاین Shel Silverstein «ماهنی اوخو، ماهنییا گؤره» *Sing for the Sang*

اوخویورسان،/ بعضن اؤزونو گؤزه سوخماق اوچون ماهنی اوخویورسان/ بعضن سئوگیلی‌لرین نملی گؤزلرینه ماهنی اوخویورسان/ سن- اؤزون بیلمه‌دن- هله ده اونلاری آغلادیرسان.../ بیر زامان‌لار آنجاق ماهنی اوچون ماهنی اوخویوردون/ ماهنی اوچون اوخویوردون، اوغلان!/ محض او کونجده دایاندیغین [گون‌لر] کیمی.../ آمما ایندی موسیقی سنه بیر یوک اولوب/ بوتون سؤزجوک‌لر بوروشوق، یانلیش گؤزه چارپیر/ ایندی، ساتدیغین چوخ ساییلی ماهنی کاسئت‌لری‌نین دادی/ ماهنی اوچون ماهنی اوخودوغون چاغ‌لار کیمی دئییل.» ماهنیدا شعرییت یوخدور، آمما سؤیله‌دییم پارادوکسون آیدین بلگه‌سی وار.

تانکین رؤیاسیندا بیز شعرین ایکی آشیری آخیمیندان قوپاراق لیریک[51] شعره یاخینلاشیریق. بیز لیریکادا توپلومدان، شؤهرتدن، پرئستیژدن، و مادی قازانجدان اوز دؤنده‌ریر، سانکی اوره‌ییمیزین سسینی دینله‌مک ایسته‌ییریک. بیر ده اوندا اؤزوموزه گلیریک کی، آرخامیزداکی توپلوم بیزی باغرینا باسیر. بیز اؤز سؤزوموزو دئییل، باشقا هر بیر فردین اوره‌ییندن کئچه‌نی چاغلاییرمیشیق. توپلومون بیزه ائتدییی باسقی‌لار باشقا فردلری ده بیزیم کیمی نه‌سه سؤیله‌مه‌یه قالدیرا بیلرمیش، آنجاق اونلار شاعیر اولمادیقلاریندان دولایی دانیشیغیمیزین گوزگوسونده اؤزلرینی گؤرورموشلر.

8

کلاسیک بؤلگولرده، لیریکا بدیعی ادبییاتین اوچ نؤوعوندان بیری‌دیر، قالان

---

[51] تغزلی و یا غنایی شعر.

ایکیسی ایسه درام و حماسه‌دیر.[52] بعضی‌لرینه گؤره، خاریجی عالم و اطراف گئرچک‌لیک شاعیرین شخصی دویغو و دوشونجه‌سی بیچیمینده تمثیل اولونارکن لیریک شعر یارانیر. بو مارکسیست گؤروشدن بیر آز اوزاغا گئتسه‌ک، **ارسطو**، سونرالار ایسه **هئگئل** و **بئلینسکی**نین قئیدلرینه گؤره، «لیریک اثرین مضمونو آرتیق اوبیئکتیو بیر اولایین اینکیشافی دئییل، اؤزنه‌نین [سوبیئکتین] اؤزو، و اونون کؤمه‌یی ایله عمله گلن مئیل‌دیر.» **بئلینسکی**، بونو *«سوبیئکتین اؤزو»* باشلیقلی سئچیلمیش مقاله‌لرینده (باکی، 1948) سؤیله‌ییر.

بیر آزا اوزاق‌لارا گئتمه‌لی و دولایی یول‌لارلا لیریکانین نه اولدوغونو آراشدیرمالییق. عادی دانیشیق دیلی ایله شعر و فلسفه دیلی‌نین کؤکلو فرق‌لری واردیر. **هانس گئورگ گادامئره**[53] گؤره، عادتن بیزیم دانیشیغیمیز اؤز معین‌لیک و آیدینلیغینی تکجه سؤزجوک‌لردن آلمیر، موباحیثه‌نین عوموومی گئدیشی و آخاریندان آلیر. تکجه سؤزلرین اؤزو دئییل، بلکه دانیشیغین عوموومی آخاری اونلارین آنلامینی بیزه آچیر. بیزده بئله مثل وار: «سؤزو آت یییه‌سی گؤتوره‌جک.» پولیس ایشچی‌سی آرخادان کیمه‌سه امر ائدیر: دایان! باشقا آدام‌لار چاشقین باخیش‌لارینی پولیسه زیللەسه‌لر ده، یالنیز قصد ائدیلن آدام دایانیر، یا دا قویور قاچیر. یعنی یالنیز او، دانیشیغین چالارینداں، یا دا وئریلن امرین لحنیندن دینله‌ییجی اولدوغونو آنلاییر. باشقا بیر اؤرنک: «کیمسه فیت چالیر، باشقاسی عصبله‌شیر. دئییرلر: او، فیت چالیر، بس بیز نییه آجیقلانمیریق؟ دئییر: من فیتیمی تانیییرام.» ائله بیر زامان آیدین اولور کی، سؤزون دینله‌ییجی‌سی بیزیک.

بونون ترسینه اولاراق، شعر و فلسفه‌نین اؤزونلوکده مؤوضوعییتی

---

52 Drama, Lirika, Epos

53 Hans Georg Gadamer

واردیر. اونلار ایفاده ائتدیک‌لری متنده اؤز اعتبارلی‌لیق‌لارینی قورویوب ساخلاییرلار. بو، شعرین باشلیجا و اؤنملی اؤزه‌للییی‌دیر. هر بیر صنعت اثری‌نین شعرییتی، «اؤز- اؤزونه [فی‌نفسه] مؤوضوعییت» آرشینی ایله اؤلچولور. گونده‌لیک دانیشیق دیلینده، سؤزجوک‌لر اؤز اعتیبارلاری ایله قاورانیلمیرلار. گونده‌لیک دانیشیق دیلینده، سؤزلرین آنلامی - ایستر یازیلی اولسونلار، ایسترسه ده شیفاهی- یاشاییشین آخاریندا باشا دوشولور. آمما همین سؤزلر، رئاللیق‌لارا و یا فئنومئن‌لره ائحتییاج دویولمادان شعرده قاورانیلمالی‌دیر.

سؤزلرین گونده‌لیک دانیشیق دیلی ایله شعر دیلینده فرقلنمه‌لرینی **پول والئری** گؤزه‌ل بیر اؤرنک گتیره‌رک آیدینجا آچیقلاییر: «گونده‌لیک دانیشیق دیلی قارا پولا [سکه‌یه] بنزه‌ییر، اؤزونلوکده اونون گئرچک بیر دَیری یوخ‌دور. او باشقا بیر دَیره، یعنی اونون اوزه‌رینده اوزلاشیلمیش اعتبارلی‌لیغا دلالت ائدیر. آمما قیزیل سکه‌لرین گئرچکدن دَیری واردیر. مین تومن‌لیک اسکناس، و اللی تومن‌لیک سکه‌نین کاغیذ و دمیر اولاراق هئچ بیر دَیری یوخ‌دور. اونلار اؤز دَیرلرینی، ایجتیماعی اوزلاشمادان [توافق‌دن] آلیرلار. دؤولت اونلاری آلیش‌وئریش آراجی کیمی قبول ائدیر. و اگر بو اوزلاشما [توافق] دَییشیرسه، اونلار اؤز اعتیبارینی ایتیریرلر. آمما قیزیل، رسمی سکه‌لییینی ایتیرسه بیله، یئنه ده دَیَرینده قالیر. بونا دایاناراق، شعرین دیلی، بیر گؤستریجی یا ساعاتین عقرب‌لری دئییل کی نه‌یه‌سه دلالت ائتسین، بلکه قیزیل سکه کیمی، اولدوغو کیمی گؤرونور.» گادامئرین سؤیله‌دییی و والئری‌نین ماراق‌لی اؤرنه‌یی، بیزی شعرین ان خالیص ژانری، لیریک شعره یؤنه‌لدیر.

منی قیناماسایدیلار بئله دئیه‌ردیم: گئرچک شعر، یالنیز لیریکادیر.

شعرین، شعرییت قازانماسی‌نین ان پارلاق اؤرنه‌یی «خالیص شعر»ده گئرچک‌لشیر. من بئله بیر شعرین رئال اولوب، اولمادیغینا بیر داها قاییداجاغام، آمما مالارمه‌نین بئله بیر شعره یاخینلاشدیغینی نظر آلاراق، «خالیص شعری»، لیریک شعرین ان خالیص واریانتی کیمی نظره آلیرام. منجه شعرین ان دولغون آنلامی لیریکادا گئرچکله‌شیر. بونون سببی بودور: دوشونجه‌نین باشلیجا اؤزه‌للییی «قاورام قوندارماق»دیر. لیریکا ایسه، شعری قاورام قوندارماقدان اوزاقلاشدیراراق، آنلام‌لاری آسیلی ساخلاییر. خوشلامادیغیم **ژان کوکتو**نون خوشا گلیم‌لی بیر سؤزو وار: «نه ماسانی آنلاداجاغام دئیه ماسا سؤزونو قوللاناجاقسان، نه قوشو آنلاداجاغام دئیه قوش سؤزونو، نه ده سئوگینی آنلاداجاغام دئیه سئوگی سؤزونو.» آنجاق بئله بیر شعرین آنلامینی هر بیر ایجتیماعی عؤهده‌لییی اؤز اوزه‌رینه گؤتورموش شعرلرله موقاییسه‌ده، باشا دوشمک اولار. لیریکا توخوندوغو مضموندان، داشیدیغی ایجتیماعی وظیفه‌دن آسیلی اولمایاراق، اؤز ایچینده دوغور. لیریکا اوخوجونو «مضمون و فورمانین قارشیلیق‌لی ایلگی‌سینده» دوشوندورمه‌یه، یا دا ذؤوق آلدیرماغا چالیشیر.

شاعیر، لیریک شعرده، ماهنی اوخویاراق، دینله‌ییجی‌لرینده‌ن اوز چئویریر. او، ائله گؤسترمک ایسته‌ییر کی، اؤزویله، یا دا باشقاسیلا دانیشیر: چئوره‌نین روحو ایله، ایلهام تانری‌جیغی ایله، صمیمی دوستلا، سئوگیلیسی ایله، تانریلا، تجسد تاپمیش بیر تجریدله، یا دوغال بیر نسنه ایله، بالاجا اوغلانین چوبوق‌لارینا دؤزه‌ن ائششک‌له، یا دا دنیز قیراغیندا بادیمجان کیمی قارالمیش قیزلا.

لیریکانین اوزگه‌لری ائتکی‌لندیرمه‌یه گوجو یئتمه‌سه‌یدی، اؤزونو بیر صنعت ژانری کیمی گؤسته‌ره بیلمزدی. کیم نه دئییرسه دئسین **آدورنو**

دئییر، بیز اینسان‌لار لیریکانی بئله ایسته‌ییریک: فایدا آختارماق، دیری قالماق هوسی‌نین [بقانین] غریزی باسقی‌سیندان قورتولماق، حاکیم پراکسیسین جایناغیندان آزاد اولماق. بو ایستک‌لر اؤزونلوکده ایجتیماعی مقصد گؤدمورلرمی؟ بئله ایسته‌ییریک‌سه، توپلومون دورومونا دیره‌نیریک، بئله ایسته‌ییریک‌سه توپلومون عیناد، اؤزگه‌لیک، سویوقلوق، بوغونتوسونا قارشی دیره‌نیشی فرددن دویوروق. لیریکا، داها دوغروسو، توپلومون ترسه شکیلده قئیده آلینماسی‌دیر: سیخینتی نه قده‌ر آرتیرسا، متنین اونا قارشی دیره‌نیشی گوجله‌نیر. **علی آغا واحید**، غزلی میخانه یاریشمالاری سوییه-سینه آلچالتدی‌سا دا، غزل‌لری ایله توپلوما قارشی دیره‌ندی. توپلوما حاکیم اولان پراکسیس، شاعیردن سوسیالیزم آماجینی اوخشایان شعرلر ایسته‌ییردی، آمما واحید اؤز فردی عالمینده گزینیردی. بو فردی عالم توپلومون های‌کؤیلو دورومونا اویغون گلمیردی‌سه، دیره‌نیش آدلانا بیلردی.

آدورنویا گؤره، توپلومون باسقی‌سی نه قده‌ر آرتیرسا، لیریکا اؤزونو داها آرتیق اؤزگو قانون‌لارا دایاناراق اؤره‌تیر [تولید ائدیر]. متنین الاؤستو وارلیق‌لاردان آچدیغی فاصیله، بیزه وارلیغین چرکین و یالان اولدوغونو اؤلچمه‌یه ایمکان یارادیر. اولا بیلسین اسکی دؤنم‌لرده بئله دئییلمیش. اسکی دؤنم‌لرده، لیریک شعر داها چوخ دَیرلرین گؤزه‌ل یوزومو، و یوکسک ایفاده طرزی کیمی باشا دوشولورموش. لیریکا 18ـجی ایلدن 20ـجی یوزایللییین اول‌لرینه‌دک آشیری دویغولارین آنلاتیمی کیمی قاورانیلدی. بو آنلاتما طرزی، هم گونده‌لیک یاشاییش‌لا ایلگی‌ده ایدی، هم ده یوکسک دَیرلرله. و «اؤزنه‌نین لاپ ایچ دویغولارینا عئینیت پالتاری گئییندیریردی».

9

من، ادبی چئوره‌لرین آلیشدیغی لیریک شعرین باشقا چالارینی نظرده توتورام. بو گؤزلویون آرخاسیندان باخاندا، ادبییات تاریخینده **خورشید بانو ناتوان، ملاپناه واقیف و صمد وورغون** کیمی شاعیرلرین اثرلری‌نین بؤیوک بؤلومونده واسیطه‌سیزلیک و غئیرماددی‌لیکدن ایز یوخ‌دور. حالبوکی، لیریکانین باشلیجا اؤزه‌للییی واسیطه‌سیزلیک و غئیرماددی‌لیک‌دیر؛ سؤزلرین آشیریم [معلق] ساخلانماسی‌دیر. بئله‌دیرسه، اؤز کئچمیش شاعیرلریمیزین لیریک آدلاندیردیغیمیز شعرلرینی ده یئنیدن یوخلایا بیله‌ریک. هامی‌نین گومان ائتدییی‌نین ترسینه اولاراق، بو شعرلرین چوخونون لیریکادان اوزاق اولدوغونو گؤره بیله‌ریک. بئله‌لیک‌له، هئچ اولماسا بو دانیشیغیمیزدا گئدن لیریکانین بللی تعریفی گؤز اؤنونه آلینمالی‌دیر.

اوسته‌لیک، لیریک شعر دئیه‌نده من یالنیز شاعیر دویغولاری‌نین آنلاتیمینی نظرده توتمورام. آدورنونون یوخاریدا سؤیله‌دییینی او زامان دوزگون آنلاماق اولار کی: بیرینجی‌سی، شعرین «اؤزوندن یانا هئچ نه‌یه دلالت ائتمه‌دییینه، اؤزونلوکده مؤوضوعییت داشیمادیغینا» اؤگئی یاناشمایاق. ایکینجی‌سی، بو نؤوع شعری تکجه شاعیر دویغولاری‌نین آنلاتیمینی کیمی نظرده توتمایاق. لیریکا تکجه دیلی آلیشمادیغیمز بیچیمده قوللانماق یولو ایله، شاعیر دویغولاری‌نین آنلاتیمی دئییل. چاغداش تنقیدچی‌لرین وورغولادیغی قاورامی به‌یه‌نیرم: شعر بیر آنلاتیم طرزی‌دیر کی، مدنییت دَیرلری‌نین باشلیجا خزینه‌سینه چئوریلمیر، مدنییتدن قوپور،

اونونلا اؤز آراسیندا چات یارادیر. بو اؤنم‌لی مسئله‌نی **گاستون باشولار**[54] اینجه‌صنعت باره‌سینده وورغولاییر، **توماس کوهن** *Thomas Kuhn* ایسه بیلیم حاققیندا. باشولارین فیکرینجه، بدیعی اثرلر، عالمده اؤنم‌لی چات‌لاردیر [گسست‌لردیر].

بیز عادتن گومان ائدیریک کی، بیلگی‌لر و سیناق‌لار اوست‌اوسته قالانیر، سونرا فلسفه، بیلیم و اینجه‌صنعت ایره‌لی گئدیر. بوگون کئچیردییمیز سیناق‌لار، دوننکی و گله‌جک سیناق‌لارا جالاناراق بیلیمی، فلسفه‌نی و اینجه‌صنعتی چیچکلندیریر. صنعته گلدیکده، گومان ائدیریک بو گون قوشولموش شعر، دوننکی شعرین اوستونه گلیر، بئله‌لیک‌له صنعت ییغیمینا [خزینه‌سینه] نه‌سه آرتیر. اینجه‌صنعت بئله‌جه ایره‌لی گئدیر. بو یانلیش گومانا بیز هامیمیز آلیشمیشیق. لاکین یاخشی باخاندا بئله اولمادیغینی گؤروروک. بو گونکو شعر دوننکی شعردن قوپاندا، اونو داناندا شعرییت قازانیر، باخیشیمیزی، کیم‌لییمیزی دَییشدیریر. بیز محض بو دَییشیم‌له ایره‌لی گئدیریک.*

آمئریکالی فیلوسوف، توماس کوهنون بیر کیتابی وار «*علمی اینقیلاب‌لارین قورولوشو*»[55] آدیندا. بیلیم فلسفه‌سینی دریندن ائتکی‌لندیرمیش بو اثرین باشلیجا مُدّعاسی بودور: علم، بیلگی‌لرین اوست‌اوسته قالانماسی ایله ایرلی‌له‌میر، علمی باخیش‌لارین و یؤنتم‌لرین [مئتودلارین] دَییشمه‌سی ایله ایره‌لی‌له‌ییر. قاباقکی آراشدیرما یؤنتم‌لری، گئرچک‌لییی آراماقدا عاجیز قالیرکن، بیردن‌بیره بیلیم آراشدیرمالاری‌نین ایستیقامتی دَییشیر. باشولار دا عئینی دوشونور. اونون فیکیرینجه، بیلیم، زامانین رایج بیلیییینی منیمسه‌ین‌لرین کشف‌لری سونوجوندا ایره‌لی گئتمیر،

---

54 Gaston Bachelard (1884_1962)

55 *The Structure of Scientific Revolution*

ایره‌لی‌له‌ییشین بایراغی او رایج بیلییه یوخ دئین‌لرین چیینینده‌دیر.

دئمک، بیلیم اسکی مئتودلاردان قوپماقلا دونیانی قاوراییر، و یئنی یاناشما طرزینه اؤز گتیرمک‌له طبیعیتی دَییشدیرمه‌یین عؤهده‌سیندن گلیر. بیلیم بو یارانان چات‌لاردا چیچکله‌نیر. صنعت ده بئله‌دیر. بونون ساده آنلامی وار: بو شعر او بیری شعردن سئچیلدیکده، او بیری شعری داندیقدا یئنی کیم‌لیک قازانیر، ایندیکی مدنییتدن آیریلیر. صنعت اثری مدنییتدن قوپاندا یارانیر.

مدنییت‌له ایلگی‌لی اولاراق اینجه‌صنعت کؤرپو دئییل، چات‌دیر. صنعت مدنییتین آردی دئییل، قارشیتی [ضدی]دیر. صنعتین ایجتیماعی رولونو، عنعنه‌وی بیچیمده وورغولایان‌لار، سانکی پارتیا تاپشیریغینی یئرینه گتیریرلر. **هئربئرت مارکوزون** دئدییی اولماسین، ایجتیماعی رئاللیقدان قوپماق، و بو رئاللیغی جادویی و یا عقلانی بیچیمده دانماق، صنعتین باشلیجا اؤزه‌للییی‌دیر. حتتا قوُروجو [سازنده] صنعت ده، کوتله ایله دانیشیغا قیزیشیرکن اونلاردان آرالانیر. صنعت، ایستر اؤزونون دین‌لی و یا دین‌سیز بیچیمینده، «دانماق»ی ساوونور. چونکی صنعتین سون آماجی، ایندیکی دوروم‌لا اویوشمازلیغی، اینجیک‌لییی و ساواشقانلیغی گؤسترمک‌دیر.

آمما چاغداش مدنییتده، اینجه‌صنعتین «دانما» اؤزه‌للییی، گونده‌لیک تجروبه‌لردن قوپما ماراغی آیاقلاندی. صنعت اهلی‌لشدی، بونونلا دا کَسَردن دوشه‌رک مدرنیزم ویترینی‌نین بزه‌ییینه چئوریلدی. صنعتین رئاللیق‌لا قارشی‌دورماسی آرادان قالخدی؛ صنعت سونوجدا، مدنییت ماشینی‌نین اونورغالار و وینت‌لرینه [پیچ مُهره‌لرینه] چئوریلدی. توپلومداکی قوروم‌لارین آراسیندا سرت بوتؤولوک یاراندی. صنعتین عوّصیانچی روحو

سؤنوکدو، ادبی اثر مدنییتین اورتا باب دَیرلرینده اریدی. صنعتین تنقیدی ائتکی‌سی ضررسیزلشدیریلدی؛ و مدنییت دوزه‌نلییینده یارانمیش گلوبال دیکتاتور سیستئم، ادبی اثرلری اؤز ایچینده اریتدی. بئله‌لیک‌له صنعت دوشکون رئاللیق‌لارین دوستاغینا چئوریلدی.

ادبییات و صنعت، اینسان عاغلی و بیلییی‌نین دؤرتوسو [محرکی] ساییلیر. ادبییات، اینسان‌لا طبیعته یئنی‌یئنی گؤرونوش‌لر [پرسپئکتیولر] آچیر، حالبوکی رئاللیق، اینسان دوشونجه‌سینی یوکسه‌لیشدن ساخلایاراق، اونون اوزاق‌لارا اوچماق هوسینی تاپدالایير. خسته‌لیک کیمی یاییلمیش چیرکین و چیلپاق رئالیزمه باخین! چیلپاق رئالیزم، دونیا اوزره بونجا گئنیش یامسیلانیرکن، بیز ادبییاتین دیره‌نیش و انکار جبهه‌سیندن پستی‌لره چکیلدییینی گؤره بیله‌ریک. پستی دئیه‌نده خیرداجا دوکانی نظره آلمیرام. بو دوکاندا گؤبه‌لک ده ساتیلیر، قزئت ده، آشیق‌ساپی دا، کیتاب دا. بو پست‌مدرنیزمین دیله‌یی دئییل‌می؟

---

* *بیلیم فلسفه‌سینده* Philosophy of Sciene *علمین چیچکلنمه‌سی باره‌ده ایکی باخیش وار: بیرینجی باخیشا گؤره، بیلیم معلومات‌لارین اوست‌اوسته ییغیلماسی ایله ایره‌لی گئدیر، اینکیشاف ائدیر. بونو "قالاق"* accumulation *متودو آدلاندیریریق. ایکینجی باخیشا گؤره، بیلیم یالنیز بیلگی‌لرین اوست‌اوسته قالانماسی ایله دئییل، باخیشیمیزین دییشمه‌سی ایله چیچکله‌نیر. ایسته‌نیلن بیلیم ساحه‌سینده، باخیش* atitude *دییشمه‌سه، بیلگی‌لرین قالاغیندان یئنی بیر سونوج چیخارماق اولمایاجاق.*

4

شعر:

فایدا، اَیلنجه، گئرچکلیک

هورکهایمئر، آدورنو، یوخسا گادامئر

بیر داها اوزـ اوزه دایانان او ایکی دوشرگه‌یه قاییدیریق: بیر یاندان فایدا طرفدارلارینا، او بیری یاندان ایسه لذذت آختاران‌لارا. گؤرونور بونلارین هئچ بیرینده بیزی قانع ائدن گؤزه‌للیک فلسفه‌سی ایله قارشیلاشمیریق... بئله‌دیر. یاخشی باخاندا، بو ایکی گؤروش (یعنی صنعته لذذت آچیسیندان و یا ایدئولوگییا باجاسیندان باخماق) بؤیوک اثرلردن قازاندیغیمز تجروبه‌لرله تام اوست‌اوسته دوشمور. اینجه‌صنعتی ایدئولوژیک آراجا و یا تبلیغ اویونجاغینا چئویرن‌لره تپکی اولاراق چوخ‌واخت تکجه لذذتدن دانیشیلیر. بونونلا دا قاورام [فهم] لذذتیندن باشقا، صنعتی آنالیز ائتمه‌یه هئچ بیر بینؤوره قالمیر. توپلومدا صنعت وظیفه‌سیز قالیر، یارادیجی ایسه قونومسوز [جایگاه‌سیز]. قونومسوز یارادیجییا ایسه، صنعتی آنجاق ایلنجه سوییه‌سینه ائندیرمک قالاجاق. چاغیمیزین دا فاجیعه‌سی ائله بودور.

بو بؤلومده، اوچ بؤیوک آلمان فیلوسوف «**ماکس هورکهایمئر، تئودور آدورنو** و **هانس گئورگ گادامئر**»ین دوشونجه‌لرینه دایاناراق بونلاری آراشدیریریق.

1

اینجه‌صنعت اؤزوندن خاریج بیر آماجا یؤنلمیرسه، یازیچی قونومسوز قالیر. او بیری یاندان صنعت، اینسان‌لاری ایجتیماعی عمله قالدیران ایدئولوگییانین اؤرتویو آلتیندا قالیرسا، صنعت سوییه‌سینه قالخمیر. بس یئرده نه قالیر؟ یئرده «آیلنجه» [سرگرمی] قالیر!

ایلنجه‌نی چؤزوم‌له‌مزدن، یعنی تحلیل ائتمکدن قاباق، صنعتین ایکی فرقلی کیفییتینه اؤته‌ری ایشیق سالمالییق: "اؤزگون صنعت، دوشگون صنعت". صنعت بوندان قاباق توپلومون آریستوکرات قات‌لارینا قوللوق

ائدیردی، گؤی‌لرده دولاشیردی. بونون آدینی قویوروق "جیددی صنعت"، "اؤزگون" یا "اوریژینال [اصیل] صنعت". بو صنعت شاه‌لار سارایيندا یاشاییردی، زادگان‌لار ائوینده. آمما چاغداش مدنییتده، اینجه‌صنعتین کؤتله آراسینا داشیندیغینا اؤیونه بیلرلر. گلین اؤته‌ری اولاراق کوتله ایچینده یایغین اولان صنعتین ده آدینی قویاق «یونگول صنعت»، «دوشگون صنعت»، «ماریژینال صنعت». آمما آدینی چکدییمیز بو «دوشگون صنعت»ین بیر نؤوع اینحیطاط اولمادیغینی اونوتمایاق.

بیلیریک اؤزگون صنعت دوشگون صنعته هوندوردن باخیر. لاکین کیمسه بو صنعته، اؤزگون صنعتین خیانت گؤزویله باخیرسا، مؤوجود توپلوم باره ده وهمه قاپیلمیشدیر. چونکی آدورنو دئمیشکن بورژوا صنعتی‌نین آری‌لیغی، مادی سؤره‌جلر [فرآیندلر] قارشی‌سیندا آزادلیق ساحه‌سی کیمی یالانچی عئینیت قازانیر. بو صنعت ایلک آددیمدان، توپلومون آشاغی قات‌لاری‌نین اونودولماسی باهاسینا یارانیر. اؤزگون صنعت اؤزونو ائله بیر اینسان‌لاردان اسیرگه‌ییر کی، یاشاییشین چتین‌لییی و ظولمو، جیددی اولماغی اونلار اوچون لاغلاغایا چئویریر. بونلار اوچون شنلییین آنلامی بام‌باشقادیر. بونلار، اؤره‌تیم [تولید] گئدیشینی یؤروتمه‌یین قیراغیندا یاشام‌لارینی کؤنول‌لری ایسته‌دییی کیمی بیر ساعاتلیق سوردوره بیلسه‌یدیلر، سئوینردیلر. یونگول صنعت، اؤزگون صنعتین کؤلگه‌سی‌دیر، اینجیک ایجتیماعی وجدانی‌دیر. بیلیریک جیددی صنعتین یوکسک ایجتیماعی قونومو وار. جیددی صنعتین بو قونومون خئیرینه اونوتدوغو گئرچک‌لیک، ایلنجه ماهییت‌لی یونگول صنعته عئینی مشروعییتی باغیشلاییر. بو ایکیسی‌نین آراسینداکی چات، بو ایکی ساحه‌نین بیرلشمه‌سیندن یارانان اویغارلیغین منفی خصلتینی آچیقلاییر. بو چاتی آرادان قالدیرماق اوچون ان کؤتو یول، بو ایکی اویوشماز قطبی بیربیرینه

قاریشدیرماق‌دیر. یانیلمایاق، آدورنو اؤزگون صنعتین جبهه‌سینده دایانمیر. اونون سؤزو ایله دئسه‌ک، صنعت اؤزونون میفولوژی و قودسال کونتئکستیندن [زمینه‌سیندن] آیریلمالی‌دیر. صنعت اؤزگون اولماق ایسته‌ییرسه هر بیر «اؤزگونلوک» [اَصالت] قاورامیندان اوزاقلاشمالی‌دیر؛ «بئله اولسون ائله اولماسین» قاورامیندان.

قاییداق ایلنجه‌یه. ایلنجه باره‌ده گئنیش بیر ساده‌لؤوحلوک واردیر. ایلنجه‌نین گؤردویو ایش قولای گلمه‌سین سیزه. تئودور آدورنو و مارکس هورکهایمئرین گؤزویله باخاندا صنعتین ایلنجه‌یه قاتلاشماسی بؤیوک بیر چؤکونتو ایله سونوجلانیر. ایلنجه اینسان روحونو گوج و پول اؤنونده دیز چؤکدورور. بوردا اَیلنجه‌دن مقصد، اینسانین فابریکادا گؤردویو ایشین داوامی‌دیر. ایلنجه، بیر داها ایش‌له قارشیلاشماق اوچون دینجه‌لیب یئنیدن گوج قازانماق دئمک‌دیر. ایلنجه، ایلنجه کیمی قالماق اوچون، هر چالیشمادان، هر زحمتدن ایراق اولمالی‌دیر. تئلئویزیا و سینمانین قارشی‌سیندا اوتورموش گؤروجولرین[56] دوشونمه‌یه گره‌یی قالمامالی‌دیر. بو گون‌لر حتتا چؤره‌یی ده چئینه‌ییب، گؤروجونون آغزینا قویورلار. ماجرا فیلم‌لرینده، ماجرانین سون دویون‌لرینی چالیشیب آچماق تجروبه‌سینی ده گؤروجولردن اسیرگه‌ییرلر. چونکی اونلار دوشونمک زحمتینه قاتلاشمادان ایلنمه‌لی‌دیرلر. گؤروجولر، زورلا بیربیرینه جالانمیش ائپیزودلاردان قایناقلانان دهشت‌له ایلنمه‌لی‌دیرلر. قاباق‌لار فیلم‌لرین بوتؤو سوژئت خطی واریدی کی، بو سوژئتین قورولوشو سون آن‌لاردا باش وئره‌ن قووالاـقاچ‌دا [تعقیب و گریزده] داغیلیردی. آمما ایندی ایلک سئکانسدان باشلایاراق، مضمون اوزه‌رینده آپاریلان داغیدیجیلیق عملیاتی، ماجرانین

---

[56] افغانیستان اؤزبک‌لرینه باغلی اولان "آینا تی وی" بو سؤزجویو "تاماشاچی"نین قارشیلیغی اولاراق ایشله‌دیر. بو بیر اوغورلو سؤز قوندارماق‌دیر، چونکی سؤزلویه انحتیاج دویمادان معنانی آلیریق.

گئدیشینه مینیر: گؤروجونون خوش ایزله‌ییجی‌لرین یئرینده اوتورماسی ایله، فیلمین قهرمانی زیبیل پارچالاری کیمی هریانا داغیلیر. سینما و تئلئویزیانین اؤزباشینا سانسورچولاری، رحیم‌سیزلیک آخیمینا نظارت ائدیر، قیرغین آخیمینی اؤو ماجراسی قده‌ر اوزادیرلار. فیلمین یئرسوناژی‌نین منیمسه‌دییی زوراکیلیقدان لذذت آلماق، گؤروجویه قارشی گئرچک‌له‌شن بیر زوراکیلیغا چئوریلیر. بو زوراکیلیق آکسیسیاسی ان درین ائتکی باغیشلاسین دئیه، گؤروجونون دوشونمه‌سینه ائحتییاج یوخ، دیققتله باخماغینا ائحتییاج وار. گؤروجونون یورغون گؤزلری، اؤزمان‌لارین اؤلچوب بیچه‌رک یاراتدیقلاری محرک‌لرین هئچ بیریندن یایینمامالی‌دیر. او هر شئیین گلیشمه‌سینی [تحولینی] دیققت‌له ایزله‌مه‌لی، ایسته‌نیلن تپکینی گؤسترمه‌لی‌دیر.

2

باخاندا کی، ایلنجه‌نین اؤنم‌لی خیردالیق‌لاریندان بیری ده "گولوشدور، بوردا گؤلوب‌گؤلدورمه‌یین ایشله‌یی اؤنم‌لی‌دیر.

باخاندا کی، ایلنجه‌نین باشلیجا خیردالیق‌لاریندان بیری ده "گولوش"دور، بوردا گولوب-گؤلدورمه‌یین فونکسیاسی اؤنه چیخیر. گؤلوش، البته تفککور قدر مرکب، آنلاشیلماز و پولیفونیک بیر فئنومئن‌دیر. اونو بیرمعنالی یوزماق نه مؤمکون‌دور، نه ده دؤزگون. اؤرنه‌یین، گؤلوش اؤلومو بیله تحقیر ائده بیلر. ویلهئلم بوش دئییر:

بوداقدا بیر قوش
قاناد چالیر، یوواسیز قالماق ایسته‌میر
قارا پیشیک سس‌سیزجه

ایتی جاییناق‌لی، جهننم باخیش‌لی
اینجه‌بویون قوشو اؤولاماقچون دیرماشیر آغاجا
اوخویور: بئله‌دیرسه
آلین‌یازیمدا یئییلمک یازیلییسا
بو آن غنیمت‌دیر
بیر آن سونراياجان اوخویاجاغام
چونکی ابدلیک اوخویاجاغام
منده بئله‌دیر...
بو قوش اؤلونجه گولدوره‌ن بیریسی‌دیر.

عراق‌لی شاعیر بختیار علی دئییر کی، بو قوش اؤلومونون قاچیلمازلیغی ایله قارشیلاشدیقدا اؤلوم حیسسی و اؤلوم آنی آراسیندا یئرلشمیش خیرداجا مسافه‌ده و آز فورصتده گؤلوشه سیغینیر. بو قوشجیغاز دؤیوشمک و هارانیسا اوچورتماق اؤچون گؤلدورمور، اونون گؤلوشو یاشام تجللی‌سی‌دیر، موتلو یاشامی سئومه‌یین تظاهورودور.

بونونلا دا گؤلوش تکجه اؤلومون آلترناتیوی دئییل، جدی‌لیک، اوریژینال‌لیق و قاشقاباقلیلیغین دا بده‌لی‌دیر. لاکین گولوشون بو فونکسیاسی آدورنو و هورکهایمئر اوچون آنلام‌سیزدیر.

3

مدنییتین تئکنیک سویه‌سینه ائنمه‌سی یئنی بیر سؤز دئییل. هایدگئردن گئنونا قده‌ر بونو وورغولایان‌لارین سایی یئره گؤیه سیغمیر. اونلار بونو نییه پیسله‌ییرلر؟ چونکی تئکنیک سویه‌سینه ائنمیش اویغارلیق، فردییتی اؤلدورور؛ گؤروجو، دینله‌ییجی و اوخوجونو آنجاق آیلندیریر. اویغارلیق

«تکنیک» سویه‌سینه ائنرکن، فردلر بللی بیر سلیقه و ایستک قلیبینده یوغرولور، توپلوما قاریشیر. بوردا ایلکین آماج، دینامیک بیلیک یاراتماق دئییل، یاتیریم [سرمایه] آرتیمی و قازانج الده ائتمه‌یه یول آچماق‌دیر. اویغارلیق صنایعی، دایاز کوتله‌وی‌لشمه‌نین اعمالاتخانه‌سی [کارگاهی]دیر.

بئله «مدنییت یاراتما تئکنیکی»نین* گوزه‌للیک اوزره ظفری، ظارافاتجیللیق ایله سونا چاتیر. گولوش وار، چونکی گولمک اوچون نه‌سه قالمالییب. گولوش، ایستر باریشیغا یؤنلسین، ایسترسه ده قورخودان قایناقلانسین، همیشه قورخونون یوخا چیخدیغی لحظه‌یه تصادوف ائدیر. گولوش قورتولوشون گؤسترگه‌سی‌دیر، فیزیکی تهلوکه‌دن، یا دا منطقین جایناغیندان قورتولوش. باریش روحلو گولوش، گوجون جایناغیندان قاچیب قورتولماغین عکس‌صداسی کیمی سسله‌نیر، پیس گولوش ایسه قورخونو یارادان گوج‌لره بویون ایه‌رک، قورخو ایله اوزلاشیر. بو گولوش، او گوجون قاچیلمازلیغینی سسلندیریر.

کئف یا سرخوشلوق بیر تؤرلو طبی حامام‌دیر کی، لذذت یاراتما تئکنیکی اونون اؤنرمه‌سینی [تجویزینی] هئچواخت اونوتمور. بو تئکنیک، گولوش کیمی موتلولوغون باشینا بؤرک قویما آراجینا چئوریلیر. گولوش موتلولوق آنلارینا اؤزگه‌دیر. دوننکی یونگول اوپئرالار، ایندی ایسه فیلم‌لر، جنسی تجروبه‌نی اوزون- اوزادی گولوش‌لرله جانلاندیریرلار. آمما بودلر، هولدئرلین قده‌ر ظارافاتجیللیقدان اوزاقدیر. یالانچی توپلومدا، گولوش موتلولوغون گؤوده‌سینده‌کی خسته‌لیک‌دیر. و اونو توپلومون دَیرسیز بوتؤولویونون قارنینا سومورور. بو گؤلراوزلو آدام‌لار، اینسانلیغی مضحکه دؤنوندا یامسیلاییرلار. ایلنجه‌نین سؤز وئردییی قورتولوش، انکارائدیجی دوشونجه‌دن یایینماقدیر. اگر دوشونجه‌نی تام ازیب، داغیتماق مومکون دئییلسه، آخماقلیغین اینکیشافی، ذکانین اینکیشافیندان گئری قالمامالی‌دیر.

آری [خالیص] ایلنجه‌یه دالماق، اؤزونو یوموشاقجاسینا سئویندیریجی سارساقلامالارین ساحه‌سینده باشلی‌باشینا بوراخماق دئمک‌دیر. ایلنجه، انکارچی دوشونجه‌نین جایناغیندان بوتونلوک‌له یاخا قورتاریر. ایلنمک بیر تَهَر کؤنول وئرمک، باش ایمک‌دیر. ایلنجه، ایجتیماعی گئدیشدن آیریلماقلا اؤزونو دوغرولدور، اؤزونو آخماقلیغا وورماقلا. ایلنجه، همیشه سورون‌لارین [پروبلئم‌لرین] بئییندن قوورولماسی، آجی‌نین [رنجین] اونودولماسی‌دیر. ائله محض بوردا اینجه‌صنعتین بولاغی قورویور، و **مارک تواین** اوسلوبوندا سارساقلامالارین یئرینی، یئنی یاییلمیش «چیلپاق رئالیزم» آلیر.

"منفی دیالئکتیک" باشلیق‌لی کیتابدا دئییلیر کی، صنعتین فورماسینا مضمون باغیشلایان عامیل "آجی"دیر. صنعتین اینسانی مضمونو آجی‌دیر. کؤکونه باخاندا، ایلنجه بیر نؤوع چلیمسیزلیک‌دیر، یاییینیب قاچماق‌دیر. کوبود رئاللیقدان قاچماق دئییل، رئاللیق قارشی‌سیندا «سون دیره‌نیش دوشونجه‌سی»ندن قاچماق‌دیر. ائله مقام‌لار وار کی، چاغداش دونیانین گوزه‌للیک فلسفه‌سینی او محک داشینا دؤیمه‌دن، ادبییات، دوشگون هذیان‌لارا چئوریله بیلر، اوجوز ایلنجه‌لره.

بو سؤزلردن سطیر آلتی بیر شئی ده آیدین اولور: پارناس‌لارین جیزدیبی اوزون یولون سونوندا صنعتین آری ایلنجه سوییه‌سینه ائنمه‌سی یاتیر. «صنعت، صنعت اوچون» قاورامی، هردن دوشونجه‌نین آلچالماسی ایله گئرچکلشه بیلر. اگر آشویتس‌دن سونرا شاعیرلییه قورشانماق مومکون دئییلسه، داها گؤزه‌للیکدن دانیشماغا دَیمز. آدورنویا گؤره، آشویتس‌دن سونرا مدنییت زیبیلدن باشقا بیر شئی دئییل‌دیر. بوندان آیدین اولور کی، او، مدنییته، ادبییاتا و اینجه‌صنعته هانسی بوجاقدان باخیر.

آدورنو و هورکهایئمر چوخ سرت دانیشیرلار، صنعتین گؤرونو ائشیرلر. اونلاری اوخویاندا آدامی قورخو بورویور. اونلارین اینجه‌صنعته باخیش‌لارینی دیوانا [کاناپایا] سره‌له‌نه‌رک اوخویا بیلمزسینیز. آدورنونو اوخویارکن آدامین دیلی توتولور، افعی ایلانین نفسی ایله ایفلیج اولموش اؤزکوز کیمی اولور.

بو قورخو، دورومون تام آغیر اولدوغوندان قایناقلانمیر، اونلارین بو دوروم‌لا نئجه قارشیلاشماسینا قاییدیر. آشویتس فاجیعه‌سینی درک ائتمیش اینسانین چاشقینلیغینا. افلاتون همیشه سوقراطا آغی ایچیرتمیش آتن دئموکراتیاسی‌نین قورخوسو ایله یاشاییردی. بونا گؤره ده، تکلیف ائتدییی دئموکراتیک حؤکومتده کؤله‌لرله برابر آخماق‌لارین دا هئچ بیر حاققی‌نین اولمادیغینی وورغولاییردی. آدورنو و هورکهایئمر ده دایما ایکینجی جاهان موحاریبه‌سی‌نین دهشتینی یاشاییردیلار. سونوجدا، اونلارین فیکیرلری، قارشی چیخدیقلاری دورومو ضعیفلتمک یئرینه اونون قاچیلمازلیغینی وورغولایير. سانکی ایتالیا مافیاسی مافیا حاققیندا فیلم چکیر. بو فیلم‌لرده مافیانین گوجو شیشیردیلیر، قارشی آلینماز، قورخونج بیر فئنومئن کیمی قلمه وئریلیر. مافیا دا بونو ایسته‌ییر؛ قاچیلماز بیر فئنومئن کیمی هامی‌نین گؤزونده گؤروکمه‌سینی. آدورنو و هورکهایمئرین فیکیرینجه کوتله‌وی مدنییت و اینسترومئنتال عقلانیت، سییاسی حیاتیمیزی ائله برک‌برک جایناغینا گئچیریب کی، موخالیف عمل اوچون هئچ بیر دایاق قالماییب. بو قارانلیق فضانی یارماغا آدورنو صنعتین شعر کیمی عوموملی نؤوعونه قورتولوش قارانقوشو کیمی باخیر. لاکین ائله بیر قارانلیقدا گئرچک سییاسی دییشیک‌لیک یاراتماق اوچون، بو قارانقوش بیزه زیندانین آچارینی گتیره بیلمه‌یه‌جک. تکجه بو قالیر کی، اؤزونوزو قورخونج اسیرلیک دوشرگه‌سینده گؤره‌سینیز؛ قارلی بیر قیش گئجه‌سی، یئر آلتیندا تر تؤکه-

تؤکه تونئل قازارکن قاچاق یولو یوخدور، تونئل داشا چیخیب، یا دا تونئلین او باشیندا گئشتاپو باشینیزین اوستونو کسدیریب.

4

بونونلا دا بیز اوچونجو باخیشا یاخینلاشیریق. هایدگئردن گلمه بو باخیشی گادامئر تئوریزه ائدیر، ریچارد پالمئر ایسه آچیقلاییر. آنجاق هئچ کیمین گوجو چاتمیر سون سؤزو دئسین، مدنییت ایسه اینسان‌لارین بو گوجسوزلویو ایشیغیندا ایره‌لی شؤتویور.[57]

بدیعی اثرله قارشیلاشما تجروبه‌سی، نسنه‌لرین گؤرکمیندن *appearance* یارانان چیلخا حسی تجروبه دئییل. بدیعی اثره بیر نسنه کیمی باخماقدان ال گؤتورجک، اونو بیر دونیا کیمی گؤز اؤنونه آلجاق، صنعتین نه اولدوغونو آنلاییریق. آنلاییریق کی، صنعت، آری حیسسدن گلمه ادراک باجاریغی دئییل؛ تکجه حیسسی تجروبه‌دن قاپاناقلانان لذذت دئییل، بیلگی‌دیر. ایش بوراسیندادیر کی، صنعت‌له قارشیلاشدیقدا، «اؤزوموزو تانیما» دوزه‌نلییی گئنیشله‌نیر؛ دونیانین اوفوق‌لری ده بئله. سونوجدا دونیا اؤزونو ائله آیدین گؤرکمده گؤسته‌ریر کی، سانکی بیرینجی دؤنه اونا باخیریق. یاشامین عادی و ال‌اؤستو مؤوضوع‌لاری بیله، صنعتین ایشیغیندا یئنی گؤرکم قازانیرلار. داها دوغروسو، بو یئنی گؤرکمی صنعت اونلارا باغیشلاییر. شاعیر دئمیشکن «اول‌لر یاغیشی گؤز یاشینا

---

[57] منجه هر بیر ساحه ده سون سؤزو دئمک اولسایدی، یعنی حقیقت اؤز اؤزه یینی اؤزونـدن تـام آتـسایدی، اینسانین اینکیشاف شهوتینه داها هئچ بیر سبب قالمازدی. بوتون شهوت‌لر اؤرتوک لـرده، چـات‌لاردا، ایکـی دویمه‌نین بیر بیرینه قووشدوغو یئرلرده یاشاییرلار. اینسان، حقیقتین یـاری آنلاشـیلمازلیغی دؤرتوسـو ایلـه ایره‌لی شوتویور؛ داها دوغروسونو دئسک، یاری‌چیلپاقلیغی دؤرتوسو ایله.

بنزه‌دیردیک، ایندی ایسه گؤز یاشینی یاغیشا.» آمما اونوتمایاق کی، بویئنی گؤرکم ده عادی دونیامیزین گؤرکمی‌دیر. بئله‌لیک‌له، بدیعی اثرین دونیامیزدان قوپموش اؤزگه بیر دونیا اولمادیغی آیدینلاشیر. بیز بدیعی اثرله اوز- اوزه گلدیکده، باشقا بیر دونیایا آیاق باسمیریق؛ زامانین، تاریخین دیشیندا آددیملامیریق؛ اؤز ائویمیزه قاییدیریق. بلکه «داها بیتکین [کامل] بیچیمده ایندیکی زامانا گلیب چاتیریق».

ایندیکی مدنییتدن قوپماق‌لا اؤزونو دوغرولدان بدیعی اثر، کئچمیشده‌کی چات‌لاری آرادان قالدیریر. او، شخصی دونیامیزلا تاریخین آراسیندا اولان مسافه‌نی یاخینلاشدیرماق ایسته‌میر، بونلاری بیرلشدیرمک ایسته‌ییر. بدیعی اثر، بیزیمله کئچمیشین آراسیندا یئرله‌شن اوچورومون اوزه‌رینده کؤرپو سالماق ایسته‌میر، اوچورومو آرادان قالدیرماغا چالیشیر. بونا گؤره، گادامئرین فیکرینجه، بدیعی اثر تاریخی اوفوق‌لری داغیدیر، «اؤزونو درک»ین تاریخی اوفوق‌لرینی ایندیکی زامانا داشییییر. بونونلا دا بدیعی اثر همیشه بیزیم‌له چاغداشدیر؛ او، تاریخی قاینا‌ق‌لاردان خبر وئریرسه ده، ایندیکی زامانین گؤبه‌یینده بونو ائدیر. بیز کئچمیش ادبی اثری، چاغداش تاپینتی کیمی اوخویوروق. فضولینی اوخوماق اوچون سؤره‌کلی اولاراق 15- جی یوزایللیکده سئیر اتمک گره‌کلی دئییل. بیز فضولی شعرینده سسله‌نن من‌له چاغداش بیر چاغیریش کیمی سس سسه وئریریک. بئله اولماسایدی اونون شعرلریندن لذذت آلماق اولمایاجاقدی.

گادامئرین دوشونجه‌سینده "اوفوق" دئییمی بوندان آرتیق دیققته لاییق‌دیر. اونون "حقیقت و مئتود"[58] کیتابیندا "اوفوق"، باخیشی محدودلاشدیران باخیش بوجاغی‌دیر. اوفوق دونیامیزداکی دایاناجاغیمیزی

---

58 *Truth and Method*

معینلشدیریر. باخمایاراق کی، اونو دّییشمز و قاپالی بیر گؤرونوش [منظر] کیمی نظره آلماق دوزگون دئییل. باشقا سؤزله دئسک، اوفوق، متنین مومکون آنلام‌لاری‌دیر. لاکین بو آنلام‌لار سایسیز حئسابسیز دئییل، دئمه‌لی متنین اؤزو اؤز معنالاری‌نین اوفوقونو دارالدیر. اوخوجو کئفی چکن آنلامی متنه یؤک‌له‌یه بیلسه ده، اوندان سایسیز معنا چیخارا بیلمیر. اؤسته‌لیک، بیز اوفوقه داخیل اولوروق، او دا بیزیم‌له حرکته کئچیر. بیزدن آیریلمایان اؤن‌یارغی‌لارین [پیش‌فرض‌لرین] کؤمه‌یی ایله اوفوقون آنلامینی داها یاخشی آچیقلاماق اولار. بو اؤن‌یارغی‌لار ائله بیر اوفوقو گؤسته‌ریرلر کی، اونلارین آرخاسینی گؤره بیلمیریک.

بیز متندن نه گؤزله‌ییریک؟ بو سورغونون جاوابینی «اوفوق»ده تاپیریق. اوخوجو اؤز توقع‌لرینه دایاناراق هانسی‌سا اثری شعر آدلاندیریر، باشقا بیر اثری بدیعی نثر کیمی اوخویور، اوچونجوسونو ایسه مقاله سانیر. بو "گؤزله‌ییش اوفوقو"دور[59]. یارادیجی آدام بو اوفوقو پوزماغا و یا گئنیشلندیرمه‌یه جان آتا بیلر. یازیچی هاچانسا اوخوجونون بو گؤزله‌ییش اوفوقو ایله دالاشماق‌لا اوخوجونو چاش‌باش سالیر، بئله‌لیک‌له داها آرتیق لذذت یارادیر. سن بیلمیرسن یازیچی بدیعی نثر یازیب، یوخسا مقاله.

بونا آذربایجان تورکجه‌سینده اؤرنک اولدوغو اوچون **اومبئرتو ائکو**دان *Umberto Eco* اؤرنک گتیرمک ایسته‌میرم، چونکی اونون «قیزیل گولون آدی» رومانی بونون ان گؤزه‌ل اؤرنه‌یی‌دیر. کامال عابدوللانین «یاریمچیق ال‌یازما» رومانی اوخوجونون توقع اوفوقونه دجل‌لیک‌له توخونماغی باجاریر. بونونلا دا رومانین لذذتی آرتیر. رومانین بیرینجی فصلینده بیز گومان ائدیریک کی، کامال گنجه زلزله‌سینده یوخا

---

[59] *horizon of expectations*

چیخمیش گئرچک بیر الیازمانی تانیتدیریر. رومانین اوغورلاریندان‌دیر کی، **آنار** کیمی بیر یازیچی کامالدان سوروشور: بئله بیر الیازما وارمی؟ رومانین لذذتی باشقا سببدن داها دا آرتیر. یازیچی اوچونجو اؤن‌سؤزده دئییر: «بیزیم یاریمچیق الیازمانین بوتون دیگر یاریمچیق الیازمالاریندان بیر اساس فرقی وار- بو فرق اودور کی، بیزیم الیازمانین سونو اولمادیغی کیمی اولی ده یوخدور.» بو اؤنسوزلوک و سونسوزلوق یئتریندجه عکس اولونا بیلدیکده، اوخوجونو یازیچییا چئویریر. چونکی هر بیر اوخوجو اونو کئفی چکن کیمی یازیر.[60] تجروبه‌لر، گؤزلم‌لر [موشاهیده‌لر]، و متن‌لر توقع اوفوق‌لرینده آنلام قازانیرلار. سیز متندن نه گؤزله‌ییرسینیزسه، بو گؤزله‌ییشه اویغون اولاراق متنه آنلام باغیشلاییرسینیز.

دئدیم، بیز بدیعی اثرله اؤزه- اؤزه گلدیکده باشقا بیر دونیایا آیاق باسمیریق، اؤز ائویمیزه قاییدیریق. بو منیم سؤزوم دئییل: «بؤیوک بدیعی بیر اثرله قارشیلاشیرکن، اونون دونیاسینا داخیل اولورکن، ائویمیزی ترک اتمیریک، ائویمیزه قاییدیریق. بئله بیر اثرله قارشیلاشیرکن شاشقینلیقدان گؤزلریمیز کللەمیزه چیخیر: باخ! یارادیجی نه گؤزه‌ل بیر طرزده رئاللیغی

---

[60] «متندن باشقا بیر دونیا یوخدور» باشلیق‌لی کیتابیمدا پست‌مدرن رومان‌لارین اؤزه‌للییینی آنالیز ائده‌رکن بـو کیتابا گئنیش یئر وئرمیشم. کیتابدا دئییلیر:

İlk baxışda yarımçıqlıq, bir növ naqislik deməkdir, bu isə ölməzliyə, əbədiliyə, yetkinliyə can atan insan oğluna o qədər də yaraşan məsələ deyildir. Lakin kökünə varanda, Renessansdan bu yana formalaşmış insan qavramı bu naqislik kompleksi ilə ilgilidir. Çox uzağa getmək istəmirəm, amma qısaca söyləyirəm ki, Renessansdan başlayaraq baş vermiş nəhəng dəyişikliklər insanın "atılmışlığı" ilə bağlıdır. Renessansın başlanğıcında yaşayan qorxaq keşiş və fizik Kopernik yer planetini yerindən oynatmaqla insanı kainatın küncünə qısnadı. Min illərcə yaranışın ortasında dayanmış yer kürəsi günəş sisteminin xırdaca gəzəgəni kimi göründü. İnsan da yetim olduğunu anladı. Qəmərin altında yerləşən dəyişkən və fani dünyanın daş-kəsək kimi bir üzvü olduğunu anlayan insan hər şeydən ləzzət almağa başladı.

اؤز جایناغینا کئچیریب. بیزی اینسان اولاراق نه گؤزل آچیقلاییب! بو، بیزیم دونیامیزدیر، بیز بو دونیادا اؤزوموزو داها یاخشی تانییا بیله‌ریک.» بو، خیالدا اولوشان طیلسیم‌لی بیر دونیا دئییل. حتتا رئالیست اولمایان اثرلر ده بئله‌دیر. کافکانین «چئوریلمه» [مسخ] رومانی بونون پارلاق اؤرنه‌یی‌دیر. دوغرودور بو روماندا «گئرچک‌لیک» خیالی بیر بیچیمده، هئچ‌واخت باش وئره بیلمه‌یه‌جک بیر اؤلایین گئدیشینده قلمه آلینیر. جناب گرئگوار سامسا بیردن بیره بؤیوک بیر بؤجه‌یه چئوریلیر. بو چئوریلمه خیالی اولسا دا، گئرچک عالمده‌کی چئوریلمه‌لردن داها دا گئرچک گؤرونور. باخ بیز ائله محض بئله بیر دونیادا یاشاییریق، حرکت ائدیریک، وارلیغیمیزی قورویوروق.

صنعتچی‌نین یاراتدیغی دَییشمه *transformation* وارلیغین حقیقتینه دوغرو گئدن یول‌دور. صنعتین مشروعییتی تکجه گؤزه‌للیک لذتینی باغیشلاماسیندا دئییل، وارلیغی آشکارا چیخارماسیندادیر. بوردا اوجا سسله دئیه بیله‌ریک: «گؤزه‌للیک حقیقت‌دیر»؛ اؤرپه‌یینی آتاراق اؤزونو بیزه گؤسته‌رن چیلپاق وارلیغین حقیقتی. بیلیرم «گؤزه‌للیک حقیقت‌دیر» جوملەسی قولایلیق‌لا آنلاشیلان دئییل. بو جوملەنین آنلاشیلماز گؤرونمه‌سی‌نین نده‌نی بودور: بیز حقیقتی تکجه علمی سیناق‌لاردا دوغرولان گؤرکمده تانییریق. بئله بیر یانیلما، بیلیمدن گلمه اوبیئکتیولیک خسته‌لیی ایله باغلی‌دیر. آیدینلانما دؤنمینده، یعنی 18ـ جی یوزایللیکده، گومان ائدیلیردی کی، سیناق یولو ایله عاغیلین اثبات ائده بیلمه‌یه‌جه‌یی بیر شئی یوخدور. بو عاغیل دئییلن جاناوار، سون یارغیج [قاضی] ایدی. هر بیر فرضیه، سیناق‌لار سوزگجیندن اوغورلو کئچدیکده، گئرچکلیک ده اؤزوندن اؤرپه‌یینی آتیب، نازلانا نازلانا گؤیچک سیماسینی

گؤستریردی. بیز گئرچک‌لییین بو داریسقال آنلامیندان داها اوزاق‌لارا گئتمه‌لییک. آنجاق سون مقامدا گئنیش بوجاقدان باخارکن بونو گؤرورسن: صنعت گئرچک‌لیک اوزه‌رینده دئییل، ذؤوق اوزه‌رینده قورولور.

صنعتچی وارلیقدان قازاندیغی سیناق‌لاری خیالی یا فورمال ایمگه‌یه دَییشیب داشیماغی باجاریر. بو سیناق، بیچیم قلیبینه داشینماندان سونرا قالارغی اولور، داوام‌لی گئرچک‌لییه چئوریلیر. سونراکی نسیل‌لر ده دؤنه-دؤنه اونونلا قارشیلاشا بیلرلر. ماتئریال‌لارین خیالی بیچیمه چئوریلمه‌سی ظاهیری دییشمه دئییل، دوزگون چئوریلمه‌دیر. بوندان اؤنجه وار اولان نسنه ایندی یوخدور، آنجاق ایندی اولان نسنه واردیر. ایندی آرتیق صنعتین بیزه گؤستردییی نسنه عؤمور سؤره‌جک. اونون «گئرچک‌لیک»له و یا «وارلیق»ین بیزه باغیشلانیلمیش بیچیمی ایله ایلگیسی، او قده‌ر بیتکین‌دیر کی، یئنی بیر نسنه دوغولور.

گؤزه‌للیک تجروبه‌سی نه صرف مضمون‌لا باغلی‌دیر، نه ده فورما ایله. بونلاردان علاوه گؤزه‌للیک، اثرده نه‌یین‌سه سؤیلنمه‌سی ایله ایلگیلی‌دیر: ایستک. اثر نه دئمک ایسته‌ییر؟ گادامئر بونو ایستک آدلاندیریر. بو ایستک اؤزونه گؤره بیر دونیادیر. بونا گؤره، ایسته‌نیلن اثرله قارشیلاشدیغیمیزدا، شعری اونون چیی ماتئریالیندان یا دا بیچیمیندن آییرمیریق؛ بدیعی اثری صحنه‌یه چیخاردیقدا اثرده یاتان ایسته‌یی اجرادان آییرمیریق. شعرین اؤزگون کیم‌لییندن اوزاق دوشمک، ائله بیر زامان باش وئریر کی، اینسان تئاتر گئدیشینده یالنیز پیئسین اؤزولونده‌کی تحکیه‌یه [داستانا] دیققت یئتیرسین. تئاترین ایسه اؤزگون کیم‌لییندن او واخت اوزاق دوشوروک کی، اثرین سؤزونه یوخ، تکجه اجرانین اؤزونه فیکیرله‌شک. «اثر نه دئمک ایسته‌ییر؟» و «اثر نئجه دئییر؟» سورغولارینا وئریلن جاوابدان یارانیر بدیعی

اثر. بونلارین بیری اولمادان اثر ده یوخدور. غریبه‌دیر، او ایکی آخیمین ایکیسی ده بونون یاریسینی دئییر!

5

اینجه‌صنعت بو گون بیزیم اوچون نه دئمک‌دیر؟ گادامئر 1977-جی ایلده یاییملادیغی "گؤزه‌للییین آکتواللیغی" باشلیق‌لی کیتابیندا اینسانین صنعت تجروبه‌سی‌نین اوچ دایاغینی گؤستریر: "اویون، سیمگه و شنلیک". بونلارین اوّچو ده هم اینسانین گونده‌لیک یاشاییشیندا، هم ده اونون یارادیجیلیغیندا باشلیجا رول اویناییر. آزادلیق ایسه بونلارین هر اوّچونون اساس اؤزه‌للییی‌دیر. بوردا مقصد سیاسی آزادلیق دئییل. سیاسی آزادلیق منفی ماهیت داشییییر– هانسی‌سا قاداغادان قورتولماق، اطراف گئرچکلییین بیزه تحمیل ائتدییی عمل‌لردن یاخا قورتارماق. آزادلیق بوردا مثبت آنلام داشییییر. آزادلیق دئیه‌نده سرخوش اولان، اؤزگورجه داورانا‌راق خیال و عقل آراسیندا ایلگی یارادان سبب‌لری گؤز اؤنونه آلیریق. باشقا سؤزله، صنعتین اؤزگورجه‌سینه یارانماسی اوچون خیال تام آزادلیقلا جؤولان ائتمه‌لی‌دیر.

صنعتین بیرینجی دایاغی اویون‌دور. صنعتین واسیطه‌سی ایله نه‌یه‌سه توخونماق، اویونا گیریشمک‌دیر. او قایدالار کی، خیال قوه‌سی‌نین گئرچک اویونونو فورمالاشدیراراق، یئنی قایدالارین تمل داشینی قویور. اویون آنجاق اویناندیغی زامان مؤوجود اولور. ایلک باخیشدا صرف قایدالار کیمی گؤزه چارپان صنعت، اؤز آکتواللیغی و حیاتا کئچمه‌سی ایله دییشیمه اوغراییر. صنعت بو باخیمدان اویونا بنزه‌ییر. هابئله بو باخیمدان صنعت

"رقص" و "سئکس"له ده تام اوخشاردیر؛ اؤزوندن خاریج آماجی اولمایان بیر آکسیا کیمی.

ایکینجی دایاق سیمگه‌دیر. صنعتین سیمگه [سَمبُل] ایله علاقه‌سی او قده‌ر سیخ‌دیر کی، بو اولمادان او دا اولمور. قایدالاری آرخادا قویاراق (یا دا اونلاری پوزاراق) دییشمه‌لرین گئرچکلشمه‌سی سیمگه‌ده جیلوه‌لنیر. سیمگه سربست‌جه‌سینه داورانیشا وورغون اولان اینسان ذهنی‌نین دَجَلّییی دئییل‌می؟ گؤرونور سیمگه‌نین ده ماهییتینده "اویون" و "آزادلیق" یاتیر. سیمگه اؤزو ایله و دیگرینه چئوریلمک آراسیندا گئدیب گلن سربست اویون‌دور؟ سیمگه باشقا نسنه‌نین آنلامینی داشییان نسنه‌دیر. گؤره‌ن اینجه‌صنعتین بئله‌جه اؤزوندن آیریلماسیندان باشقا بیر فونکسیاسی وارمی؟ صنعتین اؤزه‌یی باشقا آنلام قازانماییناجا بیر داها اؤزونه قاییتمیر. بو پرینسیپ عنعنه‌وی و آرخایک صنعت‌لرده، چاغداش صنعت قده‌ر صادق‌دیر.

اوچونجو قاورام شنلیک‌دیر. ائله بیر قاورام کی، هئچ بیر چاتی قبول ائتمیر و بیزی "انسیت" *communication* آنلاییشی ایله قارشیلاشدیریر. شنلیک فردی سوییه‌ده گئرچکلشه بیلمز، او هامی‌نین اؤزگورلویودور، هامی‌نین سرخوشلوغونو، سئوینجینی یامسیلاییر. شنلیک فردی بیر ایش دئییل، چوخلوقدا اؤزونو دوغرولدور؛ مندن اؤنجه وارمیش، ایندی ایسه من اونا قاتیلمالییام. بؤیوک اینجه‌صنعت اثری شنلییه بنزه‌ییر. صنعت، سئوینجله دولو شن‌لییه قاتیلماقدیر.

6

بوردا بو یازینی هئرمئنوتیکا قارانلیغیندا باشلی باشینا بوراخماق ایسته‌ییرم.

چین‌لی‌لرین "دائو دئ جینگ" کیتابیندا دئییلیر: «سون حقیقتی کیمسه معینلشدیره بیلرمی؟ یاخود اساسن سون حقیقت وارمی؟ چوخواخت آیدین اولور، حقیقت غئیرحقیقت‌دیر، یاخشی ایسه یامان. چوخدان‌دیر کی، بو آجی گئرچکلیک خالقی اوساندیریر.» اوسانمیش کوتله ایسه ایلکین دایناجاغا قاییتماق ایسته‌ییر، باشلانغیجین نوستالژیک و یالان دونیاسینا. سونرا گؤرور کی، "حقیقت" تکجه گله‌جه‌یین اوفوقونده سایریشان فاحیشه اولدوز دئییلمیش، سمنی جوجردیلمیش بوشقاب، قارنی توخ گؤیرچین، قارا کاستیومدا دفن ائدیلمیش اؤلولر ده حقیقت ایمیش.** حقیقتین فاحیشه‌لیبی بودور؛ ان باطیل گوج‌لرین چیرکینلییینه بعضن اؤرتوک چکیر. کئچمیش‌له ایندی‌نین قووشاغیندا دایانمیش حقیقت پوچا چیخدیقدا، سون نجات کؤرپوسو «گؤزه‌للیک» دئییل‌می؟

---

* تئودور آدورنو و ماکس هورکهایمئرین بیرلیکده ایره‌لی سوردوک‌لری بو اؤنم‌لی نظریه، بیزیم دونیامیزدا سؤزون تام آنلامیندا گئرچک‌لشمکده‌دیر. بو تاریخی گئدیشین آخاریندا «کانت»ی «هانتینگتون» عوض ائدیر، و افلاتونون ایلاهی شهرینده ساواشجیل باشچی‌لار حکیم‌لرین کورسوسونه دیرماشیر. بو تاریخی گئدیش بیزه بیر چوخ شئی‌لر گیتریر: پئنجک‌شالوار، ساندویچ، بیسکویت و راکئت. تئلئویزیا کانال‌لاری هر شئیدن اؤنجه اینسانی آیلندیرمه‌یه چالیشیر؛ سینما ایسه «تایتانیک» و «اؤزوک‌لر پادیشاهی» فیلم‌لری سیماسیندا اینجه‌صنعتدن داها آرتیق، تکنیک اویونجاغینا چئوریلیر. یونگول رومانتیک آخ‌وای‌لارلا یوکلنمیش سئوگی رومان‌لاری، جیددی اثرلردن قات‌قات آرتیق اوخونور. سییاست عالمینه گلدیکده، بیلیک و منطیقین یئرینی، آز قالا ساوادسیزلیق یاریشی [مسابقه‌سی] آلیر.

موسیقی، یئددی گؤیدن جهننمین اورتاسینا آتیلارکن، اینسان اوغلونون عادی دوشگونلویونو اؤرت‌باسدیر ائدیر. ایندی داها نه باخ قالیر، نه موتزارت؛ نه سونات‌لار دینله‌نیلیر، نه ده سمفونیالار. ایندی کوبود جاز طبیل‌لری سسله‌نرکن، هفته اونلوق‌لاری‌نین Top Ten مرتبه‌سینی، مغنی‌لرین چیلپاق بدن‌لری معین‌لشدیریر. پنست‌مدرن دونیانین قارماقاریشیق دوشونجه‌سینده، فوتبال دئییلن یاریش، سیرک اویون‌لارینی جانلاندیریر، و دونیامیزین مدنی گلادیاتورلاری سایبلان فوتبالیست‌لر، حماسه ژانرینی یاشیل مئیدانچالاردا یازیرلار.

بونلارین هئچ بیری غریبه دئییل، غریبه‌لیک اوراسیندادیر کی، بو اویون‌لارین گئدیشینده لذتی تئکنیک عوض ائدیر. سئوگی گونده‌لیک آلیش‌وئریش‌لرین قایدا قانون‌لارینا بویون قویور، ظاهیرده گؤروندویونون عکسینه اولاراق، کوتله‌وی دموکراتیالار کوتله‌وی دیکتاتورلوق‌لارین یئرینی آلیر. سونلوقدا، اینسان اؤز اؤزویله دردلشمه‌یه هانسی‌سا بیر خلوت یئر بیله تاپا بیلمیر. بو «گئریله‌مه و تنزل» readuction سوره‌جی، اینسان توپلومونون گؤزلری اؤنونده قیرمیزی ایشیق یاندیرماسا دا، هئچ اولماسا اونو بؤیوک سورغو ایشاره‌سی ایله قارشیلاشدیریر. بیز اینسان‌لار داها عاغلیمیزین ایشیغیندا دئییل، عاغیل‌سیز گوج‌لرین قامچی‌سی گوجونه تاریخین قارانلیق دالان‌لاریندا ایره‌لی شوتویوروک. آلمانیانین بؤیوک فیلوسوفو هابئرماس، دئینده‌کی «بیز اون دوققوزونجو عصره قاییدیریق» بلکه ائله بونو نظرده توتور.

یاخشی بس بئله اولدوقدا یئرده نه قالیر؟ بعضی‌لری بو گئدیشی بهانه ائده‌رک چاغداش دونیانین الده ائتدیی اوغورلاری باشدان آیاغا پیسله‌مه‌یه باشلاییرلار. اونلار راسیونالیزم، اینسان سئوه‌رلیک، عدالت و اؤزگورلوک کیمی دَیرلری، بؤیوک باش‌آغری‌لاری کیمی قلمه وئرمک ایسته‌ییرلر. دوغرودور، بیز بو تنزل آخینینی کسکین تنقید ائدیریک. دوغرودور، بیز مدنییتین تئکنیک سویه‌سینه ائنه‌رک کوتله‌وی قیرغین‌لارا دهشتلی اؤلچوده یول آچدیغینی پیسله‌ییریک. دوغرودور، بیز تئکنیکین یاراتدیغی اؤزگه‌لشمه [از خود بیگانگی] گئدیشنه قارشی چیخیریق.

بونلارین هامیسی دوغرودور. آمما بونو دا سؤیله‌ییریک: بو تنقید، اؤزگورلوک و عدالت کیمی آنلاییش‌لارا قارشی سوءاستیفاده آراجینا چئوریلمه‌مه‌لی‌دیر. بونلار چاغداش توپلوما چؤره‌کدن، سودان دا واجیب‌دیر، لاپ چؤره‌یین و سویون اؤزودورلر بونلار. دئموکراتییا ان کؤتو اداره ائتمه سیستئمی اولسا دا، اوندان داها یاخشی‌سی یوخدور. بیز «عاغیل»، «عدالت» «سؤز، ویجدان، اینانج، دین و دیل آزادلیغی»، «یاشیل چئوره» ، «اخلاق» و «اینسانین رفاهی و آیلنجه‌سی» کیمی اینسانی دَیرلرین هامیسینا بیر یئرده حؤرمت بسله‌مه‌لییک. بونلارین هر هانسی‌نین یوخلوغو، اینسان یاشاییشیندا ساغالماز چاتلاق یاراداجاق‌دیر. (یارپاق، 1383)

** *بو ایفاده‌نی حمید هئریسچی‌نین «سؤونارکؤمون سون قراری» شعریندن آلمیشام:*

ایسته‌ییرم اینه‌یه اینانام
هیندلی‌لر کیمی.
تی.وی‌ـ لره، تک اؤزومه، قدیم سؤی‌کؤکومه، پرئزیدئنتین اؤلمزلییینه
اینانماقدان یاخشی‌دیر کی بو.

ایسته‌ییرم "آزادلیق" مئیدانی‌نین

ایندیکی کئچلییینه، کیمسه‌سیزلییینه
آخیر کی بیر توک گلسین...
یعنی بیرجه اینسان گلسین،
الینده قیرمیزی بایراق،
یئنه ده اونو دالغالاندیرماق
وحشی خزرییه، بیر ده منه
قیسمت اولسون.
واختیکن مؤوزالئیین اوستونده اوخودوغوم
پیؤنئر آندیم
یئنیدن، اوجا کورسودن
اؤزومه اوخونسون،
نیکؤلاییین تونج هئیکلی اونو ائشیدینجه
قورخسون
دیریلیب
اوزونو تورشوتسون،
همین آنداجا
قارنی‌توخ بیر گؤیرچین قونسون،
سیچسین بو هئیکلین باشینا،
نیکؤلای یئنه قاییتسین
اؤز تونج زامانینا
لکه‌لنمیش حالدا.

ایسته‌ییرم روس‌لار اؤلولرینی،
آذری‌لر دیری‌لرینی
قارا کاستیومدا
دفن ائتمه‌سین...
ایسته‌ییرم باکیداکی
بوتون تورک دؤنرچی‌لری
چین آشپازلاری ایله عوض ائدیلسین،
تکی نه‌سه دییشسین...

بوتون ساعات‌لارا باکینی ترک ائتمه‌یه
24 ساعات واخت وئریلسین.

آنام گلسین او بیری دونیادان
منی یئنه عزیزله‌سین،
کول قابیمی تمیزله‌سین
بوشقاب‌لاردا داها یئمک وئریلمه‌سین،
آنجاق سَمَنی جوجردیلسین،
شیمال بوزلاری اریسین،
دومانلی آلیوْن
سو آلتدا قالسین،
ناخچیوانین اراضیسی
فرانسایا قده‌ر گئنیشلنسین...
دوْوْلتین امری ایله بو شاد خبر
مطبوعاتدا گئتمه‌سین،
بوتون خبرلر گئجیکدیریلسین...
استالین باخیب شکلیمه
بیرجه سؤز یازسین آلنیما
"گولـله‌لنسین!"...

ایتسین، غئیبه چکیلسین
قانلی جسدیم،
دفن ائدیلمه‌سین...
غفیلدن
اینیلده‌سین...
گؤیده‌کی آیین صیفیر رقمینه باخیب
دونیادا ایلک دفعه،
بیرجه حمله‌یله
حئسابی آچماق ایسته‌سین...

بو دفعه لئنین یانسین حالیما،
یازسین "سوْوناركوم"ون قراریني
منیم آلنیما:
"دیریلسین!
بیر عدد قارا چؤره‌ک، كیبریت، دوز، نؤیوت،
میسمار، شكر توزویلا
تامین ائدیلسین!"

ایمضا: اولیانوْو ـ لئنین

5

"آیدینلانما"

ایشیغیندا رومانتیزم

شعریمیز گونده‌لیک حیاتین آجی‌لارینا کؤکله‌نیرکن شعارچیلیغا قاپیلیر، اونلاردان تام آیریلیرکن گؤزه‌للییینی ایتیریر. شعریمیز گله‌جه‌یه یؤنه‌لیرکن سییاست اویونجاغی اولور، کئچمیشه قاییدیرکن نوستالگییا باتاقلیغینا باتیر. بونلارین هامیسی رومانتیزمدن سو ایچیر.

بعضی‌لرینه گؤره شعریمیزده رومانتیزم آخیمی هله ده گؤج‌لودور، بونا اؤیونن‌لر ده وار. بیزجه رومانتیزم دئییل بو، آغلاغان سانتی‌مانتالیزم‌دیر. سووئت دؤنمینده یوخاری باشدا اوتوران دایاز «داغ‌داش» رئالیزمی‌نین او بیری اوزو. سانتی‌مانتالیزم نه قده‌ر ازیلگن‌دیرسه، بو اوزو بزه‌ک، ایچی تزه‌ک خوش‌گؤره‌ن داغ‌داش رئالیزمی تاختاپاراسی کیمی قورو بیر وارلیق‌دیر. طبیعتی سئویر، آنجاق بولاق باشینی همیشه کاباب داشی گؤرکمینده گؤرور. بو رئالیزمین اؤنجول‌لری زال‌لاردا گور باغیرمالارینا باخمایاراق، حیاتدا توختاق‌دیرلار، بؤیوک داهی‌لر قده‌ر خوش‌گؤره‌ن‌دیرلر. چونکی بیز آلیشیب اود توتورکن، دونیا اوچولوب داغیلیرکن، داریخماییین هر شئی دوزه‌له‌جک، دئییر. اینسانین جهننمین اورتاسیندا اوتوردوغو بیر واختدا، جننت گؤرمک ایسته‌ین‌لری آردیجیل اولاراق آذربایجانا چاغیریر. رومانتیزمه گلدیکده، بیلمیرم نییه یاخامیزدان ال گؤتورمور؟ پارناس‌لار اونو قاپیدان قوودولار، بیز باجادان قایتاردیق. دادایست‌لر اونو دؤیدولر، بیز بوردا اونون قامچی یارالارینا تپیتمه قویدوق، دیریلسین دئیه. ایت موتالدان ال چکیر آمما موتال ایتدن نئجه؟ ائله هئی سن گلن یول‌لارا سئوگی چیله‌ییریک. بو ایسه، بیزی قاندیرمادان، شاعیرین اؤزونو یاندیریر. 18ـجی یوز ایلللییین دین خادیمی، جان وئسلی‌نین دئییشی ایله: «اؤزونوزه اود وورسانیز خالق سیزین آلیشیب یانماغینیزی تاماشا ائده‌جک، سونرا کئچیب گئده‌جک.» بونونلا بئله، ادبییات تاریخینده رومانتیزم اؤنمسیز بیر آخیم دئییلدی، بوتون بدیعی ساحه‌لری، ادبی چئوره‌لری، و دوشونجه دامارلارینی سارمیش بیر مکتب ایدی.

بوردا نوستالگییانین حئسابینی آییرماق گره‌کیر، کئچمیشین نیسگیلینی. بونون باره‌سینده کسکین فیکیر سؤیله‌مک باشقالارینا قالیسین، بیزجه خیالی عالمدن اؤترو نوستالگییا، شاعیر روحونون زمانه ایله اویغون گلمه‌مه‌سیندن دوغور. رومانتیک‌لر بو دویغویا دریندن قاپیلمیشدیلار، چونکی شهرلرین قیراغیندا گؤبه‌لک کیمی باش قالدیران فابریکا دودکئش‌لری، کئچمیش دونیانین بوتونلوک‌له اوچولوب داغیلاجاغینی اویاریردی. کوتله‌وی ایستئحصال چیرکابینا بولاشمیش یاشاییش چئوره‌سی و صنایع اینقیلابی‌نین اؤزو ایله گتیردییی دَییشیک‌لیک‌لر، رومانتیک‌لرین ایدئال دونیاسی‌نین داغیلماسیندا اؤزه‌ل رول اوینامیشدی.

1

رومانیتزم، رومانوس سؤزوندن گلیر، رومایا عاییددیر. روما ایسه لاتین دونیاسی‌نین رمزی‌دیر. بونونلا دا، رومانتیزم یونان دونیاسی ایله دئییل، داها چوخ لاتین دونیاسیلا باغلی‌دیر. روما امپراتورلاری و کاتولیک دین خادیم‌لری سیماسیندا لاتین دونیاسی مین بئش‌یوز ایل حؤکوم سوردو.

رومانتیزم اون‌دوققوزنجو یوزایللییین باشلانغیجیندا کلاسیزمی عوض ائتدی. اونلارین اثرلرینده، جوشقونلوق گؤزوروک، آشیری دویغوساللیق؛ کئچمیشین درین نوستالگییاسینی گؤزوروک. اورتاچاغین نیسگیلینی. غربده باشقا بیر فیکری آخیما بارماق اوزاتمادان رومانتیزمی یئترینجه تانیماق اولماز، *"آیدینلانما"* آخیمینا.

عاغیلین رولونو آشیری وورغولایان «آیدینلانما»[61] جریانینا قارشی یاراندی او رومانتیزم. رنساندان باشلایاراق 18ـجی یوزایللییه‌دک آیدینلانما آخیمی گلیشدی. بو آخیمین باشیندا دایانان **دیدئرو** کیمی دؤشونرلر گومان ائدیردیلر عاغیلین ایشیغیندا هر شئی آیدینلاشاجاق. بشرین قارشیلاشدیغی بوتون چتین‌لیک‌لر، بوتون پروبلئم‌لر چؤزوله‌جک. آذربایجان جومهوریتینده بونا معارف‌چی‌لیک دؤنمی دئییلیر. باخمایاراق کی، آذربایجان معاریفچی‌لیک دؤنمینی آوروپا معاریفچی‌لیک دؤنمی ایله دییشیک سالمامالییق.[62] آیدینلانما آخیمی 18ـجی یوزایللیکده، اؤزه‌للیک‌له فرانسادا، باشلاییر. بو آخیم اسکی یونانی سئویردیسه، رومانتیک‌لر اورتاچاغی، لاتین دونیاسینی جانلاندیرماق ایسته‌ییردیلر. رومانتیک آلمان شاعیری هولدئرلین ده ائله بو یول آیریجیندا رومانتیک‌لردن قوپور. چونکی او، «روما»نی سئومیردی، «یونان»ی سئویردی.

آیدینلانمانین ترسینه اولاراق، رومانتیزم خیال و دویغونو گئنیش اؤلچوده اؤنَمسه‌ین اینجه‌صنعت گؤروشو ایدی. بو مکتبده یاشام، «اولدوغو کیمی دئییل، اولمالی اولدوغو کیمی» تصویر ائدیلیردی.[63]

---

[61] آذربایجان جومهوریتینده بونا "معاریف‌چی‌لیک دئییلیر. فارسجادا «روشنگری»، اینگیلیسجه‌ده ایسه *Enlightenment*.. بو آخیم 18ـجی یوزایللیکده یاراندی. متنده وورغولادیغیم کیمی رومانتیزم دئدیکده ایسه 18ـجی یوز ایللییین سونو، 19ـجو یوز ایللییین بیرینجی یاریسیندا یارانمیش مکتبی نظرده توتورام.

[62] آذربایجان معاریف‌چی‌لیی 19ـجو یوز ایللیکدن باشلاییر و روسیا اوکتیابر اینقیلابیناجان داوام ائدیر. باشلیجا غایه‌سی چاغداشلاشماق‌دیر.

[63] بونو آذربایجان ائنسیکلوپئدییاسیندا او قدەر گؤزەل آچیقلاییرلار کی، دئییرسن تبریز رادیوسو تزه‌جه دیل آچیب، یونان لهجه‌سی ایله عربجه دانیشیر: «معنوی حیات مسئله‌لرینه داها چوخ دیققت، گوجلو ائحتیراص‌لارین تصویری، قهرمان‌لارین دیلی‌نین، هابئله بدیعی اوسلوبون ائکسپرئسیولییی و ائموسیونالیغی، فلسفی، اینتیم و سیاسی لیریکا، لیریک اپیک دراماتیک پوئما، ایجتیماعی، تاریخی،

رومانتیزم، عاغیلین قارشی‌سیندا اوره‌یی ساووونان بیر مکتب ایدی. بؤیوک رومانتیک شاعیر، **نووالیس** دئییردی: «کهکشان‌لارا یولچولوق رؤیاسی باشیمیزدادیر، کهکشان‌لار بیزیم اوره‌ییمیزده یئرلشمیرمی؟» کاپیتالیزمین باش قالدیردیغی بیر زامان، فئودالیزمین قالیق‌لاری یئنی جوجَرمیش فابریکالارین اوجاغیندا یاندی، کوّل اولدو. طبیعیت اوّره‌تیم قایناغینا چئوریلدی. کئچمیش دونیانین سوسقون خاطیره‌سی‌نین یئرینی قالابالیق کوچه‌لر آلدی. پالچیق ائولر گؤی‌دَلن‌لرله دَییشیلدی. شهرلر صنایع قورغولارینا [تأسیسات‌لارینا] یئنیلدی. رومانتیک‌لر بونو سقوط و اؤلوم آدلاندیردیلار:

بو مُدرن یاشاییشین غریبه خسته‌لییی
خیال‌لارلا دولو باش‌لاری
و اؤلگون اوره‌ک‌لری
تلسکن‌لیک خسته‌لییی
و ایپ اوجو ایتمیش آماج‌لاری.

یاخشی باخاندا، نوستالگییایا سؤیکه‌نن رومانتیزمین کؤکو اوزاق کئچمیش‌لره گئدیب چیخیر. میثال اولاراق، 16 یوزایل اؤنجه یازیلمیش عرب‌لرین *مُعَلّقات سَبعه [ییددی سئوگی شعری]* توپلوسوندا بونون گؤج‌لو اؤرنک‌لرینی گؤروروک. امرؤالقیس (500-540 میلاد ایلی) دئییر: *«ائی یولداش‌لاریم! بیر آن دؤزون، من کؤچوب گئتمیش او سئوگیلیمین کؤیوندا آغلاییم.* "حومل" *چؤللویونون داش‌لارینی گؤز یاش‌لاریملا ایسلادیم.»* **لبید ابن ربیعه** ایسه دئییر: *«من آیاق اوسته دایانیب کده‌رلی اوره‌ک‌له*

عاشیقانه پسیخولوژی فاجیعه ژانرلاری، میللی کئچمیشه، فولکلور و مدنییت عنعنه‌لرینه ماراق، رومانتیزم اوچون سجیه‌وی‌دیر.»

سوروشدوم: ائی چؤللویون قومساللیغی! ائی داغلارین قایالاری! ائی اونودولموش خارابالیق‌لارا! او نازلی سئوگیلی‌دن نه خبر؟ نه واختسا دیلینه سؤز گلمه‌ین سرت داش‌لاردان نه‌سه سوروشماق اولارمی؟»[64]

2

اورتاچاغدا [قرونِ وُسطادا] هئچ بیر دوشونرین یوخودا گؤره بیلمه‌دییی ایشی، رنسانسدان سونرا **دئکارت** گؤردو. او، اؤزونون بوتون بیلیک‌لرینده شوّبهه‌لندی. اوندان اؤنجه، **فرانسیس بئیکون** *Francis Bacon* بیلیمی گوج قازانماغا و طبیعته اوّستون گلمه‌یه دوغرو یؤنلتمیشدی. گالیله آنلاشیلماز کئیفییت‌لری آیدین کمییت‌لرله دَییشدییی اوّزوندن، بیر چوخ آنلاشیمازلیق‌لارا آیدینلیق گتیرمیشدی. بو ایره‌لی‌له‌ییش‌لر اولماسایدی اولا بیلسین بیز هله ده اون‌مین ایل‌لر داوام ائدن دورغونلوغو یاشایاراق، «اکینچیلیک دالغاسی»ندا قالاجاقدیق. نه اوچاغا مینه‌جکدیک، نه مک‌دونالد همبئرگئری یئیه‌جکدیک، نه ده میکروب‌لارا قارشیِ ساوشا گیریشمیش پئنی‌سیلین کیمی حیاتی ماده‌نین اوّزونو گؤره‌جکدیک. البته طبیعتی ده زهرله‌مه‌یه‌جک‌دیک، راکئت‌له آدام دا قیرمایاجاقدیق.

بشرین دوشونجه تاریخینده باش وئرمیش بو کؤک‌لو دَییشمه‌لر، 18ـجی یوزایللیکده «آیدینلانما» آخیمی ایله سونوجلاندی. آیدینلانما، اورتاچاغین تابوتونا سون میخی چالماق ایسته‌ییردی. آمما رومانتیزم کیمی

---

[64] دوخسانینجی ایل‌لرین ایکینجی یاریسیندا میللی علم‌لر آکادئمیاسی‌نین نیظامی آدینا ادبییات اینستیتوندا اوخودوغوم بیر معروضه‌نین آردینجا. ایکی سایین عالیم دیققتیمی "معلقات سبعه"یه چکدیلر: پروفئسور زومرود قولوزاده و ایمانوئردی حمیداوو. نوستالگییا حاققیندا دوشونجه‌مین فورمالاشماسیندا اونلارا دا بورجلویام.

مکتبین باش‌قالدیرماسیندان گؤرونور بو سون میخ دَاشا دَییبمیش. آیدینلانمانین باشلیجا آماجی، کایناتدا قاییناشان اووسون‌لاری بیلیمین الی ایله سؤپوروب اوسطوره‌لره قیرمیزی قلم چکمک، و خیال‌سئوه‌رلییی دئویرمک ایدی. جاواب وئرمه‌یه تَلَسکن‌لییین عوضینه شوبهه‌یه قاپیلماغی اؤیرنمک.

هر بیلیک «گوج» ایله سونوجلانمالی‌دیر، گوج ایسه بیلییمیزی آرتیرمالی‌دیر. بئیکونا گؤره، یالنیز گئرچک‌لییین لذتینی آختاران بیلیک، سارای کنیزیندن باشقا بیر شئی دئییل. کنیز نسیل آرتیمینا یاراماز، لذت یئتیرمه‌یه یارایار. حالبوکی بئیکونون سیماسیندا یئنی دؤنمین باشلیجا غایه‌سی، حقیقت آدلانان لذتی الده ائتمک دئییل، بیلیمین گوج بولاغینا وارماقدیر. اونون نظَرینجه، بیلیم ثمره‌لی و پراتیک سونوج یاراتمالی ایدی. بو قاورام، آیدینلانما آخیمیندا او قدەر گوجلندی کی، بوتون نسنه‌لره، (حتتا اینسانا دا) نه‌قدەر فایدا یئتیره بیله‌جه‌یی گؤزله باخیلدی. یارارلی‌لیق *utility* قانونو ایله اویوشمایان هر شئی شوّبهه‌لی گؤروندو.

«حقیقت»ی بئله بیر «عملی سونوج» سویه‌سینه آلچالتماق، رومانتیست‌لرین گؤزونده فاجیعه کیمی گؤروندو. اونلارین گؤزویله باخارکن، آیدینلانما، اینسانین باشینا بؤیوک اویون آچمیشدی. آیدینلانما یاخین کئچمیشی اونوتدو، اسکی کئچمیشه قاییتدی. اورتاچاغ اونودولدو، یونان مدنییتی قاباردیلدی. چونکی آیدینلانمانین آدیندا، «قارانلیق دؤنم» آدلانان «اورتاچاغ»دان آیدینلیغا چیخماق یاتیردی. آمما بو اونوتما و قابارتما عادی بیر قرار دئییلدی، بشر تاریخینده باش وئرمیش نهنگ بیر فیکری اینقیلابا سؤیکه‌نیردی. رنسانس اینسانی ایندی اورتاچاغ گئری‌لییندن، دوشونجه و اینام یوخلامالارین‌دان، و اؤزباشینا حاکیم‌لرین الیندن آز دا اولسا اوزاقلاشاراق بام‌باشقا یوّلا گئدیردی. بو، البته بیر آنلام‌لی

قاریشلانمادی، بؤیوک ضدییت‌لر دوغوردو کی، آیدینلانما/رومانتیرم چارپیشماسی دا اؤنلارین بیری ایدی. رومانتیزم قاریشقاسی آیدینلانما اؤکوزونده داها کسکین ضدییت‌لر گؤرمه‌لی ایدی کی، اونونلا دؤیوشه گیریشمیشدی. بو ضدییت‌لرین آناخطینی داها گئنیش جیزمک اولار:

آیدینلانما جریانیندا اورتاچاغین کئفییت‌لری یانا وورولور، و اونلارین یئرینده کمییت‌لر آیله‌شیر. اورتاچاغدا "ایشیق" سئویم‌لی بیر کئفییت ایدی. آمما آیدیلانما اونو بللی تئزلیک‌لی [فرکانس‌لی] فئنومئنه چئویردی. تئزلیک ده "رقم"له اؤلچولوردو. کمییتین باشلیجا اؤزه‌للییی، "رقم"له ایفاده اولونماق‌دیر. «رقم آیدینلانمانین تملی و قانونودور. آیدینلانمایا گؤره، رقمه و یگانه‌یه چئوریله بیلمه‌ین نه وارسا، خیالی و مؤوهوم‌دور.» دئمک، اون‌دوققوزونجو یوزایللیین ایکینجی یاریسیندا، پوزیتیویزم آدینی منیمسه‌میش آخیمین تمل داشی بوردا قویولدو. مدرن پوزیتیویزم، رقمین داغارجیغینا سیغمایان قاورام‌لاری شعرین دوزه‌نلییه‌نه سؤرگون ائدیر.

آیدینلانمادان گلمه بیلیمین سرت اؤزه‌للییی وار. بو بیلیمین نسنه‌لرله ایلگی‌سی، دیکتاتورون اینسان‌لارلا قوردوغو موناسیبته بنزه‌ییر. دیکتاتور اینسان‌لاری ال‌آلتی [آلت دست] ائده‌جه‌یی چرچیوه‌ده تانییییر، بیلیم ایسه آنجاق مداخیله ائده بیله‌جه‌یی و یا اؤزو دوزه‌لتدییی نسنه‌لری تانییییر. دئمه‌لی، آیدینلانمانین دونیا گؤروشو هم نسنه‌لره، هم ده اینسان‌لارا تحمیل اولونور. کیمی‌سی‌نین گومانینجا، اینسانین طبیعت‌اؤستو وارلیق‌لارا اینامی قورخودان گلیر. بو قورخونون اؤزو ایسه جاهیل‌لیک‌دن قاناقلانیر. آیدینلانما جریانی‌نین اؤنجول‌لری، علمین گوجونه هر شئیی تانییاجاقلارینی لؤوغالیق‌لا دؤشونوردولر. هئچ بیر تانینماز نسنه‌نین قالمادیغی واخت، قورخودان قورتاراجاغیق. بئله بیر قورتولوشون ایلکین

شرطی، میف‌سیزلشدیرمه[65] ایدی. ایندن‌بئله، بشرین قارشیلاشدیغی مجهول‌لار میتوْسون [اوسطوره‌نین] قارانلیغیندا دئییل، لوْگوْس، یعنی عاغیلا سؤیکه‌نن کلامین ایشیغیندا چؤزولمه‌لی ایدی. **هورکهایمئر**ین فیکرینجه، «اوسطوره جانسیز وارلیق‌لارا جان باغیشلادیغی کیمی، آیدینلانما دا، جانلی وارلیغی جان‌سیز وارلیق‌لارلا برابر ائتدی. اورتاچاغ، آنیمیزم [جان‌گرایی] دؤنمیندن ایلهام آلاراق، نسنه‌لره روح باغیشلامیشدی، حالبوکی آیدینلانمانین محصولو اولان صنایع‌چی‌لیک، اینسان‌لارین روحونو نسنه‌لره چئورمیشدی.» شهرلرین چئوره‌سینده دیکه‌لن فابریکا دودکئش‌لری و کوتله‌وی اوْره‌تیم گئدیشی، اؤزونه اویغون اویغارلیق [تمدن] گلیشدیردی. بو اویغارلیقدا رومانیتک‌لری قیجیقلاندیران اولای باش وئردی: استاندارد داورانیش‌لار اینسانا تحمیل اولوندو، حتتا عایله قورومو فابریکا اینسانی‌نین ائحتییاجی اساسیندا یئنیدن گلیشدی. اینسانا بسله‌نن سایغی، بو استاندارد دوارانیش‌لارا نه قدەر باغلی‌لیغیندان آسیلی اولدو.

بو استانداردلاشدیرما گئدیشینده بیز بیر نؤوع فورمالیزمه یاخینلاشیریق: منطقی فورمالیزم. یئرسیز دئییل کی، بعضی گوزه‌للیک فیلوسوف‌لاری، ادبی فورمالیزمه، آیدینلانما زامانی یارانان منطیقی فورمالیزمین قویروغو کیمی باخیرلار. بو ایسه، اوسچولوغون [عقلانیتین] باشقا آدی‌دیر. عاغیل بوردا فاکت‌لارا بویون قویور و «بوتون وارلیق» بو فورمانین داریسقال چرچیوه‌سینه سیخناشدیریلیر. فورمایا بئله بیر یؤنه‌لیش، رومانتیک‌لرده کسکین تپکی دوْغورا بیلردی، دوْغوردو دا.

---

[65] اسطوره‌زدایی، demythologization

3

آیدینلانمانین باشلیجا اؤزه‌للییی اولان «پوزیتیوجه‌سینه دوشونمک» رومانیک‌لری قیجیقلاندیریردی. حرفی آنلام دا «پوزیتیو» سؤزو اؤلوملو [مثبت] دئمک‌دیر، آمما فلسفی آنلامدا «اوبیئکتیو دونیادا قارشیلیغی اولان قضیه»یه دئییلیر. پوزیتیویست‌لرین نظرینجه، مثلن، «ماده‌نین چکیرده‌یی [آتوم]» پوزیتیو بیر وارلیق‌دیر، چونکی اونو لابراتوآردا سیناقدان کئچیرمک اولار، آمما «روح» پوزیتیو بیر وارلیق دئییل، اونون باره‌سینده هئچ نه دئمک اولماز. تانینمیش فیزیولوژیست **کلود بئرنارد** دئمیشدی: «روحو جراحییه بیچاغیمین آلتیندا گؤرمه‌یینجه قبول ائده بیلمه‌رم.»

آیدینلانما دوشونرلری‌نین گومانیجا بیلییین باشلیجا و تکجه آماجی گئرچک دونیا اولمالی‌دیر. گؤزله گؤرونن، قولاق‌لا دویولان، الله لمس اولونان و بئیین‌له قاورانیلان دونیا. بو دونیادان چیخیب، باشقا معقول عالم‌لره دیققت یئتیرمک آنلامسیزدیر، آخماق ایش‌دیر. بونونلا دا آیدینلانمانین آنلامینی، «حیس اولونمایان نسنه‌لری دانماق»دا خلاصه ائتمک اولار.

آیدینلانما، اونون رومانتیک دوشمن‌لری‌نین وورغولادیغی اؤزه‌للیک‌لرده خلاصه اولموردو. اونلار دلی‌جه‌سینه آنالیتیک مئتودو ساوونور و نسنه‌لری ایلکین عؤنصورلره قایتاریب تجزیه ائدیردیلر. اونلار هرنه‌یی سؤکوب قوشوردولار، دینی گؤروش‌لری، میف‌لری، اینسانی. بئله‌لیک‌له، اینسان طبیعت‌ده اولان ائلئمئنت‌لرین سوییه‌سینه آلچالا بیلردی. رومانتیک‌لرین باخیشیندا بو یؤنه‌لیش اینسانی ماشینا چئویرمک‌له سونوجلانا بیلردی. بئله ده اولدو، روح ایسه آرادان قالخدی. کیمسه دئمیشدی، ماکیاوئللی‌نین بؤیوکلویو، اینسان دئییلن ساعاتی سؤکوب، بوتون ایچ‌آلاتینی اؤنوموزه تؤکمه‌سینده‌دیر. آی کوره‌سینی نظره آلین: مین ایل‌لر

بویو اینسانا ایلهام پری‌سی ساییلان و اونون حاققیندان چئشیدلی ناغیل‌لار سؤیله‌نن آی، 1969 دا بیر اوٚووج داش کسه‌یه چئوریلدی. آپولونون آی کوٚره‌سینه آیاق باسماسی ایله بوتون او رؤیالار اریییب یوخا چیخدی. بو، اینسانی و طبیعتی ایلکین ائلئمئنت‌لرینه قده‌ر سؤکوب داغیدان آیدینلانمانین داوامی ایدی. آیدینلانمانین گؤزویله باخاندا، اینسان کیمیوی عوٚنصورلردن اولوشان اتدن، سوموکدن باشقا نه‌دیر آخی؟ رومانتیک‌لری حیددت‌لندیردن ده بو ایدی. رومانتیزمه رؤیا کیمی گؤرونن اینساندان، ایلکین ائلئمئنت‌لردن باشقا بیر شئی قالمامیشدی. آیدینلانما دوشونرلری‌نین اینسانا باخیش طرزی ماشینی یاراتدی. و نیچه‌دن سونرا ماشین قاورامی حتتا شعرین ده ایلهام قایناغینا چئوریلدی. دونیا، یاخشی کؤلکنمیش ساعاتا چئوریلدی. ماشین، دیشلی دییرجک [چرخ دنده]، یای [فنر]، وینت [پیچ] و اونورغادان [مهره‌دن] باشقا بیر شئی دئییلسه، اینسان دا کیمیوی عوٚنصوٚرلرین توپلوسودور.

بو آرادا آنجاق بیر اؤنملی مسئله‌نی اونوتمامالییق. بیز، رومانتیک/آیدینلانما قارشی‌دورماسینی آیری‌آیری مدنییت‌لره باغلی آخیم‌لارین توققوشماسی کیمی قلمه وئرمه‌یه حاق‌لی دئییلیک. داها دوغروسو، رومانتیزمین اؤزو ده، آیدینلانما ایله برابر، رنسانین سونوجو ایدی. بئله اولماسایدی هاردا هولدئرلین- هایدگئر تجروبه‌سینی قازانا بیلردیک. اوٚسته‌لیک، کیمی‌لری ائله دوشونورلر کی، مدرنیزم رومانتیزمین متینینده باش وئریر، پست‌مدرنیزم ایسه چاغداش اویغارلیغین رومانتیزمدن اوزاقلاشماسی ایله گئرچک‌له‌شیر. بو قولای، لاکین قورخونج یاناشما طرزی قیسمن ده اولسا دوغرودور. بیز رومانتیزمین گوٚج‌لو و گیزلی گؤرونتوسونو [شبحینی] مدرنیست آخیم‌لاردا گؤروروک. کوبیزم، دادایزم، فوتوریزم و سوررئالیزم کیمی آخیم‌لار رومانتیزمین آدی گلنده

بویون‌لاری‌نین دالینی قاشیسالار دا، اونلارین اینقیلابچی دویغوساللیغیندا گؤجلو رومانتیکا گؤروروک. دئمک اولار، پست‌مدرنیزمین بیر نده‌نی، مدرنیزمین رومانتیک اؤزه‌للییندن چییره‌نمه‌سینده‌دیر. بو چاتلاق ائله بیر تاپینتی‌دیر کی، مدرنیزمین رومانتیک کؤک‌لریندن قوپماسی ایله اؤزونو گوسته‌ره بیلیر.

4

شهریار و **جاوید** کیمی جیددی رومانتیک شاعیرلریمیز قیراقدا قالماق‌لا، رومانتیزمین سووئت دؤنمی آذربایجان شعرینه دخلی یوخ‌دور. البته **محمد هادی**‌نی ده اونوتماق اینصافسیزلیق اولاردی. سووئت دؤنمینده رومانتیزمین دایاق‌لاریندان ساییلان نوستالگییا به‌یه‌نیلمز دویغو آدینا مقصدلی اولاراق اونودولوردو. سوچ کیمی بیر شئی. سووئت حؤکومتینده کئچمیش خاطیره‌لره یاراشیق‌لی یئر آیریلمامیشدی، گونش تکجه گله‌جه‌یی ایشیقلاندیریردی. استالینیزمین، اؤز الی ایله اوچوردوغو او کئچمیشه هئچ بیر ائحتییاجی یوخ ایدی. رومانتیزم ده یوخ ایدی. (باخمایاراق کی، زوراکیلیغا یول وئرمیش هر بیر مکتبین اؤزولونده، همیشه گؤجلو بیر رومانتیکا یاتیر.) آمما **شهریار**، بو جوغرافی مکاندان ایراقدا اولدوغو اوچون، و فرانسیز دیلی ایله یاخشیجا تانیشلیغی اوجباتیندان رومانتیزمه گؤجلو ماراق گؤستریردی. (شهریار باره‌سینده باشقا بؤلومده گئنیش دانیشمیشام).

شهریارلا بیرلیکده حسین جاویددن ده آد چکدیم. آذربایجان ادبییاتی‌نین فؤوقونده دایانان، «شیخ صنعان»، «ایبلیس» و «پئیغمبر» کیمی

اثرلرینده ایره‌لی سوردویو قونولارا یابانجی گؤزله یاناشیلمیش حسین جاویدین حاققیندا آیریجا گئنیش دانیشماق گره‌کلی‌دیر. آمما اونودولموش محمد هادی‌یه گلدیکده بونو دئیه بیله‌رم کی، چاغداش ادبی جریان‌لاردا اونون بصیرتی‌نین تایینی نادیر حال‌لاردا گؤرمک اولار. هادی‌نین مادی باخیمدان یوخسوللوغو، درین معنوی زنگینلییی ایله موشایعت اولورنوردو. چار حؤکومتی طرفیندن بیر سوره یونانیستانین سالونیکی *Saloniki* شهرینده سوّرگونده یاشامیش شاعیریمیز، آذربایجان ادبییاتیندا رومانتیزمین گؤجلو ائلچی‌لریندن‌دیر. بونو آذربایجان تورکجه‌سینده یازیلمیش قاینا‌ق‌لاردا[66] دؤنه‌دؤنه وورغولاییرلار. جعفر خندان *«اییرمینجی عصر آذربایجان ادبییاتی»* کیتابیندا بونو سووئت حاکیمییتینه مخصوص اولان چالاردا سؤیله‌ییر: هادی «تورکیه خیردابورژوا یازیچی‌لاری‌نین تأثیری آلتیندا رئالیزمه قارشی مرتجع رومانتیزمی تبلیغ ائتمیشدیر.»

محمد هادی‌نین رومانتیک شعری آوروپا رومانتیزمیندن گؤزه چارپار درجه‌ده سئچیلیر. 1879ـجو ایل شاماخیدا آنادان اولموش، 1920ـده دونیاسینی دییشمیش شاعیر اینیتباه ضرورتینه چاغیریر؛ استبدادا، کوتله‌نین گئری قالمیشلیغینا قارشی چیخیر؛ ساوادسیزلیغی پیسله‌ییر؛ مشروطه حرکاتینا، ستارخانا نغمه‌لر قوشور؛ *علمِ آبدان*دان یان کئچمیر؛ علمی‌ـ تئکنیکی اوغورلاری دا سئوینجله قارشیلاییر. بیلدییمیز کیمی بو قاورام‌لار معاریفچی‌لیک آخیمی‌نین باشلیجا شعارلاری ایدی. آوروپا رومانتیست‌لری‌نین آیدینلانمایا نیفرت بسله‌دییی حالدا، هادی آذربایجان معاریف‌چیلیک آخیمینا تام باغلی‌دیر. باخمایاراق کی او دا رومانتیست‌لر

---

66 «آذربایجان ادبییاتیندا رومانتیزم»، «آذربایجان ادبییات تاریخی»، و «مین بئش‌یوز ایل اوغوز شعری» کیمی اثرلرده.

کیمی فردی‌چی‌لیبی ساووونور، اوتوپیک توپلوم آختارير، و یاشادیغی چاغین دؤنَکلییيندن گیلئیله‌نیر. او هابئله *«اینسان‌لارین تاریخی فاجیعه‌لری، و یاخود احوال اینتیباه»* آدلی پوئماسیندا، بشر تاریخینده دوشونمه‌یه قاتلاشیر، اینسانین ماهییتجه گؤجلو، غدار و وحشی اولدوغونو وورغولاییر. بو اثرده بیله‌رکدن تاریخی قارامسارلیغا [بدبین‌لییه] قاپیلیر. هادی‌ده ده رومانتیک‌لرین آغلار گؤزو واریدی. 1978ـده چیخان سئچیلمیش اثرلرینه یازیلمیش گیریشه گؤره، محمد هادی دونیایا بوس‌بوتون آغلار گؤزله باخان، اؤز چاغداش‌لارینی آغلار گؤره‌ن شاعیردیر. بئله اولدوقدا بس محمد هادی حاققینداکی اونوتقانلیق هاردان گلیر؟

منجه بونون بیر جاوابینی **جعفر خندان**ین هادی‌یه ووردوغو خیردابورژوا دامغاسیندا آختارمالییيق، باشقا جاوابینی ایسه هادی‌نین دیلینده. خندان، هادی‌دن دانیشاندا سووئت ایدئولوگییاسی‌نین باخشینی تمثیل ائدیر. آچیق دئسک، هادی‌نین یارادیجیلیغی سووئت قورولوشو اوچون او قده‌ر ده اوره‌ک آچان دئییلدی. بوتون دونیایا خوش‌گؤرو بسله‌ین و گئجه گوندوز پارلاق گله‌جکدن سؤز آچان بیر توپلوما، هادی کیمی آغلاغان شاعیر گره‌ک دئییلدی.

ایکینجیسی، هادی‌نین دیلینده بوروشوق‌لوق واردیر. اونون شعر دیلی فارسجا و عربجه‌دن آلینما غلیظ سؤزجوک‌لردن دولایی آغیرلاشمیشدیر. بو ایسه ایییرمینجی ایل‌لرده عرب الیفباسیندان لاتین الیفباسینا کئچمیش آذربایجان‌لی اوخوجونو هادینی قاوراماقدا چیخیلماز چتینلییه سالیردی. باخمایاراق کی، هادی اؤز شعرینده اوستالیق‌لا بو سؤزجوک‌لرین

عؤهده‌سیندن گلیردی، اؤرنه‌یین، ماراق‌لی طرزده ضَلال [آزغینلیق]، ظِلال [کؤلگه] و ظَلام [قارانلیق] سؤزجوک‌لری ایله اَیله‌نیردی:

حقیقتی گؤروروز بیز خیال شَکلینده،
هدایتی اوخوروز هر ضَلال شکلینده.
سطورِ نور ایله مستور ایکن کیتابِ حیات،
غیونِ اُمّته چارپار ظِلال شکلینده...
بو گولشن ایچره چیخار صدهزار منبعِ نور،
نیکاهیمیز دا کسیلمیش لیال شکلینده.
الینده ساغرِ شادی قولوندا حورِ عمل،
مسرت اهلینه باخ انفعال شکلینده!
حظوظ‌بخش اُمَم‌دیر بو نَشوه‌گاهِ سرور،
کسیلدی بیزلره دارُالملال شکلینده.
صلیبِ شعشعه‌پاشِ ظفر گؤره‌نده دئره‌م،
زوالیِ میللتی سئیر ائت هلال شکلینده.
ظَلامِ وحشته مغروق اولوب دا قالدی، آه،
شو چؤهره‌ی مدنییتده خال شکلینده.
سخن‌وران اوخویور آتشین ترانه‌لری،
بیزی بو باغده کیم قویدو لال شکلینده؟
یئتیشدی ده‌یدی ثمرلر شموسِ حئکمت‌له،
بیزی «موّعللیمیمیز» قویدو کالَ شکلینده!
باخ اول «رئیسه» کی، منبرنشینِ خلوت‌دیر!
گؤرور نواقیصین آمما کمال شکَلینده.

عوموومی باخیشدا، رومانتیزم کیمی بیر آخیم ایکی یوز ایلدن سونرا دونیانین آپ‌آیری دورومدا اولان بیر بؤلگه‌سینده، یعنی آذربایجاندا، تام

بنزەر شکیلده تکرارلانا بیلمزدی. بوردا تکجه بیر ایکی یؤندن اوخشارلیق وار. آوروپا رومانتیزمینده مضمونون آغیرلیغی فورمانین و دیلین چؤکمه‌سینه گتیریب چیخاردی. لاکین بیزده مضمونون یوخسوللوغو دیله هئچ بیر یئنیلیک گتیرمه‌دن دَیمه‌دۆشر بیر استیل یاراتدی، باشی باتمیش دویغوساللیغی. رومانتیزم آذربایجان ادبیاتیندا، «مضمونون فورمایایا اۆستونلویو» و «سانتیمانتالیزم» شکلینده گۆجلو داوام ائدیر.

5

رومانتیزم باره‌ده سؤزلریمی بیتیرمه‌دن بیر نئچه مسئله‌نی آیدینلاشدیرمالییام:

بیرینجیسی، وورغولادیغیم کیمی، رومانتیزم آوروپادا آیدینلانما آخیمینا تپکی اولاراق، اورتاچاغین اؤزلم‌لری و گله‌نک‌لری اۆزه‌رینده قورولدو. او گله‌نک‌لرین کؤکو بیز شرق‌لی‌لرده ده اولورسا، آیدینلانما کیمی قیجیقلاندیریجی بیر دۆرتو [موتیو] بیزده یوخ ایدی. نه یازیق کی، مشروطه یارالاری و میللی حؤکومتین آجی خاطیره‌لری ده بیزیم رومانتیزمده اؤز عکسینی تاپمادی. بیزیم رومانتیزمده، یالنیز «کئچمیشده اولمایان کئچمیش»ـه قاییتماق وار ایدی. چرخ‌فله‌یین فیرلانماسینا قارشی چیخماق، و شخصی حیاتین کئچمیشده‌کی گؤزه‌ل اولان (دقیق دئسه‌ک گؤزه‌ل گؤرونن) زامان کسیمی‌نین حسرتینده یانماق.

ایکینجیسی، شاعیره تاپشیریق وئرمک اولماز کی، هانسی‌سا مضمونو ایشلتسین، یا دا اوندان چکینسین. نوشتالژیک بیر مضمون بیله، اؤز بدیعی ایفاده‌سینی *expression* تاپیرسا، گؤزه‌ل بیر اثر یارانا بیلر. **ائمئرسون** گوندوزلر *Days* شعرینده بونو ائدیر. گوندوزلر چارشابلی بیر قادین کیمی شاعیرین گؤزلری اؤنوندن کئچیر، هرنه‌یی اونا باغیشلاییرلار. آنجاق

شاعیرین اونلارا او قدەر ده ائحتییاجی یوخ، یا دا اونا باغیشلانیلان نعمت‌لردن ایسته‌دییی قدەر کام آلماق ایمکانی یوخدور. او بوتون دونیادان یالنیز نئچه بیتکی و نئچه داملا سویو پای آلیر. ایندی گوندوزلر گئدیب، او ایسه آنجاق ایشیغی گؤرور. بو غریبه نوستالگییادان ایسه دونیا ادبییاتی‌نین زیروه‌سینده آیله‌شه‌جک بیر شعر دوغور.

اوچونجوسو، **هئگئل**ین فیکرینجه، رنسانسدان سونرا آوروپا کلاسیک اینجه‌صنعتی مضمون‌لا بیچیمین بیرلشمه‌سیندن دولایی چیچکلندی. آمما رومانتیزم بو بیرلشمه نعمتینه گؤز یوماراق، بیچیمی بوراخدی، آنلامدان یاپیشدی. بئله اولماسایدی، رومانتیزم کئچمیش دونیانین اؤزلمینه [حسرتینه] قاپیلماق یئرینه، مدرن دونیانی قاورایيب آنلاتماقدا چتینلیک چکمه‌یه‌جکدی. دؤردونجوسو، یانیلمیرام‌سا رومانتیزم همیشه بیر یانیلمانین سونوجودور: دورغونلوق ایسته‌یی‌نین، دییشمه‌لردن اوسانیشین. رومانتیزمین گؤسته‌ریجی‌لری بونلاردیر: ایتکین مطلقی آختارماق، زمانه‌نین سؤره‌کلی پیسلشمه‌سیندن گیلئینلمک، قادین گؤزه‌للییی‌نین زوالی، طبیعتی سؤکموش ماشین ایبلیسی و پول چیرکابی. زامان آراباسی کئچمیشده، هئچ اولماسا اورتا چاغادا، دایانسایدی بونلارین هئچ بیری باش وئمزدی. حالبوکی بشر تاریخی، دورغون ایل‌لرده بیله، دایانمیر، ایره‌لی شؤتویور. او دا چوخ واخت بیزیم گومان ائتمه‌دییمز، اؤندن گؤره بیلمه‌دییمیز یؤنده. بشر نه قدەر بشردیر، گونش نه قدەر یئر گزه‌گنینی اؤز باشینا فیرلادیر، نه قدەر اینسان تورپاق اوسته یئرییر، بو سهو اونونلا قالاجاق. نه یازیق کی، رومانتیزم بشر اولماغین آیریلماز ائلئمئنتی‌دیر.

بو بؤلوم، باکی اسلاویان اونیوئرسیتئتینده کئچیریلمیش کونفرانسدا "آیدینلانما ایشیغیندا رومانتیزم" باشلیغی آلتیندا اوخودوغوم موحاضیره اساسیندا گئنیشلندیریلمیشدیر. کونفرانس 2007ـجی ایلین نویابر آییندا "موعاصیر دیلچی‌لییین پروبلئم‌لری" باشلیغی آلتیندا کئچیریلمیشدیر.

6
گله‌نک،
و گوج قورولوش‌لاری

گله‌نه‌ک، اولدوقجا بوروشوق مسئله‌دیر. گله‌نک اولمادان هر شئی آنلامینی ایتیره بیلر. گله‌نه‌یین چکیسیندن [جاذبه‌سیندن] ایراقدا یاشاماق، هاواسیز نفس آلماق کیمی چتین گلیر آداما: هئچ‌واخت تجروبه اولونمایاجاق بیر دوروم. آمما قیسمن ده اولسا سیز بونو آذربایجان جومهوریییتینده (سووئت‌لر بیرلییندن قالما باشقا جومهوریییت‌لر کیمی) دویورسونوز. آنلاییرام، گله‌نک‌سیز هئچ بیر توپلوم یوخ‌دور. بیز توپلومدان و تاریخدن قازاندیغیمیز تجروبه‌لره دایاناراق ایره‌لی گئدیریک. بو تجروبه‌لر بیزیم داورانیش‌لاریمیزی گئنیش اؤلچوده کدلاشدیریر. آنجاق استالینیزمین آذربایجان توپلوموندا اوغورلاریندان بیرینی، بو تاریخی یادداشین پوزولماسی کیمی وورغولاماق اولار.

1

گله‌نک باجاسیندان باخاندا بونلاری گؤروروک: باکی، یوّنگوللوکدن گؤیه میللَنمیش چرپلنگه [بادبادکه] اوخشاییر، تبریز ایسه آغیرلیقدان پالیچیغا اوتورموش گمی‌یه. قوزئی‌ده آسقیراق گلیرکن ساغلاملیق دئمک، قاپی کانداریندا [آستاناسیندا] گؤروشمکدن چکینمک، گونون فالینا دریندن اینانماق آلداتماسین بیزی. بونلارین گله‌نه‌یه دخلی یوخ‌دور، سووئت توتالیتاریزمی‌نین تالادیغی دینی آیین‌لرین یئرینده اوتورموش دئفورمه آیین‌لردیر بونلار. سونوج آیدین‌دیر: قوزئی‌ده گله‌نک بوشلوغو نه قده‌ر کی یئنی دوشونجه‌لره یول آچیر، بیر او قده‌ر هر نه‌یی آنلام‌سیزلاشدیریر. مدرنیزم گله‌نه‌یین ایشیغیندا یئنی‌دیر. **تی.اس.ائلیوت**ـون دئدییینه گؤره، «هئچ بیر شاعیر، دئمک ایسته‌دییی شئی‌لره تک‌لیکده مالیک دئییلدی. او

کئچمیش شاعیرلره نئجه یاناشدیغیندان آسیلی اولاراق، هانسی‌سا شئی‌لری اؤنمِلی ساییر، یا دا اونلارا دَیر وئریر.» بونو دا دئییم، من مدرنیزمی، باکی فانتا باغیندا مئیوه شیره‌لری‌نین کوکاکولایا یئنیلمه‌سی، کلم دولماسی‌نین ایسه مکدونالد همبرگرلری ایله عوض اولونماسی کیمی باشا دوشمورم. اولا بیلسین بونلار پُست‌مدرن فئنومئن‌لردیر!

بو تایدا ایسه گله‌نک، اوجو ایتمیش یوماق کیمی تکجه ال‌آیاغیمیزا ساریلمیر، بئینیمیزه دولاشیر. بیزده هر بیر یئنی دوشونجه، هر بیر یئنی ایجتیماعی آخیم، و هر بیر یئنی فئنومئن، واختیندان اؤنجه اؤلوشگه‌ییر. بونلار، دؤنیوی [عرفی] و فقهی مانعه‌لرین ایچیندن کئچه‌کئچه "یئنی" اؤزه‌للیک‌لرینی ایتیریر. اویونجاق‌لارین [اسباب‌بازی‌لرین] اوشاقلیقدا لذتی وار، بؤیویورسه‌نیز لذتدن دوشور. یئنی‌لیک، واختلی‌واختیندا یئنیلیک‌دیر، واختی اؤتورسه بایاغی‌لاشیر. فتوآپارت [عکاسی دوربین] گلیر، اونا قارشی چیخیریق، سینما گلیر یئنه بئله اولور، ویدئو گلیر یئنه بئله اولور، کروزنا چاناغی [ماهواره آنتنی] دا بئله. سونرا ایل‌لر بویو موباریزه آپاردیقدان سونرا اونلارین دَبدن دؤشدویو بیر واختدا اونلارلا راضیلاشیریق. اوشاقلیقدا اویونجاق‌لارلا دویونجا اویناماميش اوشاق، قوجالینجا اونلارلا اویناماقدان لذت آلیر. بیز ده قوجالینجا بایاغی فئنومن‌لردن ال گؤتوره بیلمیریک. گوج مسئله‌سی ده بئله‌دیر. بیر یاندا گوجون قاتی فورماسیلا، او بیری یاندا ایسه ایلکین قورولوشو ایله قارشی‌ـ قارشییاییق. بونلارین هر ایکیسی ده گله‌نک حاققیندا دئدییم او اؤزه‌للیک‌لرله اؤست‌اؤسته دوشور. بونو ال‌اوستو اؤرنک‌لرله آچیقلاماق ایسته‌ییرم:

کینو عالمیندن بورا ایشیق سالماق اولار. "اونوتقانلیق" سوژئتی اؤزه‌رینده چیکیلمیش فیلم‌لره باخین. بونلاردا قهرمان هانسی‌سا اولایدان

دولایی بوتون کئچمیشینی، آدینی بیله، اونودور. مثلن یولدان کئچرکن باشینا کرپیچ دوشور، هرنه‌یی اونودور. داها کیم اولدوغونو آنلامیر. بئله بیر فیلم‌لرده قهرمان اؤز کئچمیشینی یئنیدن جانلاندیرماغا چالیشیر. بو دوغال بیر چالیشمادیر، گله‌نه‌یه قاییتماق. چونکی قاوراییش [فهم] پروسئسی گله‌نه‌یه، خاطیره‌لره دایاناراق باش توتا بیلر. گونئیده بیز بونو ائدیریک.

بو سوژئت‌لرین ان گوزه‌ل اؤرنک‌لری‌نین بیرینده «اونوتغانلیق» اولغوسونا [فاکتینا] فرق‌لی بیچیمده توخونولور. فیلمین قهرمانی کئچمیشی دئییل، گله‌جه‌یی دوشونور. **آکی کوریسماکی**نین[67] «کئچمیشی یوخ کیشی» فیلمینده، کئچمیشینی اونوتموش آدامین داورانیش‌لاری مضحکه‌لی گؤرونسه ده، اونون نه بیر کئچمیشی وار، نه ده او کئچمیشه قاییتماغا جان آتیر. فیلمین باش‌رولوندا اویانایان کیشی باشقا بیر شهردن هئلسینکی‌یه گلیر، شهر گیره‌جه‌ییندە خولئقان‌لارین غضبینه توتولور. پارکدا اوتورموشجاسینا آرخادان پیئسرینه دَیه‌نک‌له ضربه‌لر ائندیریلیر، بیرجه چاماداندان عیبارت اولان وارـیوخو تالانیر. پولو، کیم‌لیک وثیقه‌سی... بونونلا دا کیشی اونوتقانلیق خسته‌لییینه توتولور. هر شئیی اونودور، کئچمیشینی، عایله‌سینی، آدینی. آنجاق او، سونرالار کئچمیشی خاطیرلادیقدا یئنه ده اونا قاییتماق ایسته‌میر. یئنیجه بوشانمیش قادینی ایله قارشیلاشدیقدا هئچ دئییرسن اونون اری دئییلمیش. بو ایسه قوزئیی آنلادیر، کئچمیشه (یا دا یاخین کئچمیشه) قاییتماغا ائحتییاج دویمایان قوزئیه.

ماراق‌لی بودور کی، هئچ کیم کئچمیشیندن تام قوپا بیلمیر. بو قوپما تام خسته‌لیک دورومووندا بیله باش وئرمیر. یوخاریدا آدینی چکدییمیز

---

67 Aki Olavi Kaursmaki (1957)، The Man Without a Past (2002)

فیلمین قهرمانی، شهر گیره‌جه‌یینده هجوما معروض قالارکن، چامادانیندان بیر دمیر ماسکا چیخیر. بو ماسکا گؤسته‌ریر کی، او قایناقچی‌لیق [جوشکارلیق] ایله مشغولوموش. سونرالار شهر کوچه‌لری‌نین بیرینده گؤزو قایناقچی‌لیق جاهازینا ساتاشدیقدا اؤز کیم‌لیییی باره‌ده نه‌یی ایسه خاطیرلار. بونونلا دا، گله‌نه‌یین تک‌آنلام‌لی بیر دئییم اولمادیغی آیدین اولور. گله‌نک اولدوقجا بوروشوق، چوخ‌آنلاملی، اوّست‌اوسته قالانمیش قات‌قات تجروبه‌لردن اولوشان بیر فئنومئن‌دیر.

پول ریکورین دئدیییه گؤره، «بیز کؤتله‌نین کئچمیش یادداشینی [حافیظه‌سینی] اونلارا قایتاردیقدا گله‌جه‌یی ده اونلارا تاپشیریریق. اونلاری یئنی‌دن زامانین آخارینا قایتاریریق.» زامان سووئت دؤنمینده دایانمیشدی. سووئت حؤکومتی طبقه‌سیز بیر توپلوم یاراتماق دیله‌یی ایله، تاریخین دیشیندا حرکت ائدیردی. باخین! باکیدا ایندی کؤتله، «آن»لاردا یاشاییر، نه کئچمیش‌له یئترینجه ماراقلانیر، نه ده گله‌جک‌له ایشی وار. اونون گله‌جه‌یه ماراغینی تکجه بئله یوزماق اولار: ائرته‌سی گون قازاناجاغینی بو گون خرجله‌ییر. بونون بیر آنلامی دا کئچمیشین ابدی کئچدیییینی گومان ائتمک‌دیر، گله‌جه‌یین ده گلمه‌یه‌جه‌ییندی. حالبوکی کئچمیش هئچواخت کئچیب گئتمیر، بیزیم کیم‌لیییمیز ایسه کئچمیشی «تاریخ و تحکیه [داستان]» دونوندا نئجه روایت ائتمه‌یییمیزدن آسیلی‌دیر. تاریخ و تحکیه بیزیم کیم‌لیییمیزی اولوشدورور، روایت ایسه یالنیز دیلده گئرچکلشیر. بوردا البته دیل بیزیم دادیمزا چاتا بیلردی، چاتمیر. چونکی بوتایدا گله‌نک وارسا دیل یوخدور؛ اوتایدا دیل وارسا گله‌نک یوخدور.

2

بعضی‌لرینه گؤره، تام آوانگارد اولماغین آنلامی یوخدور. بو

اولاناقسیزدیر. هئچ بیر اثر تام آوانگارد اولا بیلمز. هئچ بیر اثر اؤزونون تاریخی کونتئکستیندن بوتونلوک‌له قوپا بیلمز. هئچ بیر عاغیل‌لی اینسان آوانگارد دئییل، تکجه تام دلی آدام آوانگارد اولا بیلر. «اینسانین بیلیک قوه‌سی اساسن آوانگارد دئییل، گئری قالمیشدیر.» نیچه‌نین دیرناق آراسی سؤزو اوردان گلیر کی، هر بیر قاورایییش [فهم] و هر بیر دوشونجه آنلاما سؤیکه‌نیر، آنلام ایسه گله‌نکدن گلیر. بعضی‌لری دئییرلر کی، دلی‌لر آنلام یاراتمیرلار. بو شوبهه‌لی سؤز اونو گؤسته‌ریر کی، هئچ بیر گله‌نه‌یه دایانمایان اینسان‌لار تکجه دلی‌لردیرلر.

گله‌نه‌یین ترکیبینده اؤنم‌لی بیر شئی وار: «اؤن‌یارغی» .[68] اؤن یارغی‌نین بیرینجی اؤزه‌للییی، هر شئیی ایسته‌دییمیز کیمی بیزه گؤسترمک‌دیر. حالبوکی، ان یاخشی‌سی نسنه‌لری اولدوغو کیمی گؤرمک-دیر. بیلیریک، بیلیم *science* نسنه‌لری اولدوغو کیمی گؤرمکدن باشلانیر. رنسانسدان باشلایاراق، اینسان بئله بیر باخیش باجاریغینی قازانماق‌لا، گؤزقاماشدیریجی اینکیشاف یولونا آیاق باسمیشدی. آنجاق بوراسی گولونج‌دور کی، هئچ بیر ادراک گئدیشی اؤن‌یارغی‌لار اولمادان باش توتا بیلمیر. اؤن‌یارغی بیزی گله‌نه‌یه قووشدوران اساس کؤرپورلردن بیری‌دیر. نئجه کی، اؤن‌یارغی‌لار اولمادان ادراک پروسئسسی باش توتا بیلمز، گله‌نک اولمادان دا اؤن‌یارغی‌لار اولا بیلمز. آیدینلانما دؤنمیندن باشلایاراق، بئله بیر باخیش یایغین ایدی: اطراف گئرچک‌لیک و کاینات‌لا طرفسیز و یو تانیشلیق، اؤن‌یارغی‌لارین سیلینیب یوخا چیخماسی ایله باغلی‌دیر. گونده‌لیک دانشیق‌لاردا بونو تئزتئز ائشیدیریک: «سنین اؤن‌یارغی‌لارین قویمور بو مسئله‌نی یاخشیجا قاورایاسان.» لاکین هایدگئر

---

[68] پیش‌داوری prejudice

اؤن‌یارغی‌لاری قاورایی‌شین ایلکین شرطی سانیر. بو دونیادا وارلیغیمیزین نتیجه‌سی، اؤن‌یارغی‌لارین ذهنیمیزده قالانماسی‌دیر. سؤز بوراسیندادیر کی، اؤن‌یارغی‌لارین هامیسی‌نین عئینی دَیَری یوخدور. اونلارین یالانی دا وار دؤزو ده. بو البته یالنیز باخیشین توزلو اولدوغو ایله باغلی دئییل، چونکی اساسن توزسوز باخیش یوخدور. بونون اوچون شاعیر یانلیشجا دئییر کی، توزلو باخیش‌لا اوجابوی کوکنار آغاجینی اولدوغو کیمی گؤرمک اولماز. سؤهراب سئپئهری "یولچو" [سفر] شعرینده کئچمیش تجروبه‌لردن گلمه اؤن‌یارغی‌لارین اونون باخیشیندان سیلیندییینی گومان ائدیر. سونرا هانسی‌سا کوکناری اولدوغو کیمی گؤرور:

یول اوزونو "نشا" باغی‌نین قوش‌لاری
توزلو باخیشیما قونموش تجروبه توزونو یودولار
منه کوکنارین ساغلاملیغینی گؤستردیلر.

بوردا منیم سؤزوم یانلیش باشا دوشوله بیلر. چونکی گله‌نک سؤزونون آنلامی او قده‌ر گئنیش و موناقیشه‌لی‌دیر کی، تک‌باشینا مدرن دونیا ایله قارشی‌قارشییا دایانا بیلر. مدرنیته‌نین آنلامینا آیدینلیق گتیرمه‌دن بو آنلاشیلمازلیغی آرادان قالدیرماق چتین‌دیر. بیلیریک 18ـجی یوزایللیکدن بری مدرنیته یاخاسینی گله‌نک، دینی دوگم‌لار و میف‌لرین بؤیوک بؤلومونون الیندن قورتارماق‌لا دونیا حاققیندا یو بیلیک الده ائتمه‌یه چالیشدی. گله‌نکدن بئله بیر قوپوش اولماسایدی علمی غئیرعلمدن آییرماق اولمایاجاقدی. بو یؤنه‌لیش، زامان آخاریندا بوتون اوغورلاری ایله یاناشی اؤز آجی سونوجونو دا وئردی: هرنه‌یه شئی کیمی باخماق، عالمی و آدمی نسنه‌لشدیرمک. داها اؤنملی مسئله بو ایدی: اونلارین تصوورونه رغمن گله‌نک هئچواخت اؤلمور. بیلیم سؤره‌کلی اولاراق بو دایاغین اؤزه‌رینده دایانیر. بیلیمن لؤوغالیغی قویمور اؤز آیاغی‌نین آلتینی گؤرسون.

علم اؤن‌یارغی‌لارین گؤرونو قازماق‌لا اؤز آیاغی‌نین آلتینی بوشالدیر.

3

آیدینلانما، عاغیلی گله‌نک‌له قارشی‌قارشییا قویدو. اونلارین نظرینجه گله‌نک اوس‌دیشی [غئیرعقلانی] بؤیوک بیر گوج ایدی. سانکی گله‌نک قویموردو ایسته‌نیلن فئنومئنی عاغیلیمیزین ایشیغیندا دَیرلندیره‌ک. گله‌نک بیزی "تقلید" چرچیوه‌سینده اؤز باشیمیزا فیرلادیردی. بو سؤزده حقیقت وار. گله‌نک‌ده‌کی تابولار چوخ‌واخت اینکشیاف‌لاری، دوشونجه تاپینتی‌لارینی، و یئنی فئنومئن‌لری منیمسه‌مکده انگل تؤره‌دیر. بو تابولارین جیزگی‌سینه یاخینلاشان اینسان‌لارین جانینی آلیر. لاکین اونوتماق اولماز کی، گله‌نه‌یی سؤزگجدن کئچیرمک ایسته‌ین عاغیلین اؤزو ده اونون بیر بؤلومودور. هابئله عاغیل هئچدن باشلامیر، مؤوجود گله‌نک‌لرده دییشیک‌لیک آپاریر. بو سؤزومه بیلیم یاخشی اؤرنک‌دیر. **کارل پوپئر**ین فیکیرینجه «بیلیم اؤزونون *"اوسطوره‌وی گله‌نه‌ینی دییشمک گله‌نه‌یی"* ایله ایره‌لی‌له‌ییر. بئله اولدوقدا سیزین الینیزده باشلانغیج اوچون نه‌سه اولمالی‌دیر. دییشدیرمک اوچون نه‌سه اولماسا مقصده وارا بیلمه‌یه‌جکسینیز.» بونا گؤره آوانگارد اوچون ایکی باشلانغیجا ائحتییاجیمیز وار: مؤوجود گله‌نک و اونلاری دییشدیرمک اوچون تنقیدی یاناشما گله‌نه‌یی! آوانگارد تام قارما- قاریشیق‌لیق، قایداسیزلیق، و قانونسوزلوق دورومونداا باش وئرمیر. پوپئره گؤره، بیز «هانسی‌سا بیر طبیعی و ایجتیماعی چئوره‌ده یئرلشدیکده، اوردا باش وئره‌ن‌لری اؤندن گؤره بیلمه‌سک سکسه‌لی و هؤرکولو اولاجاییق». من سنه سالام وئردیکدن سونرا سن قاپازینی منیم تپه‌مه ائندیرسن، و یا کوچه‌لرده یؤروین آدام‌لار

بیردن بیره سویونوب دالی‌دالی یئریمه‌یه باشلاسالار، گؤرونمه‌میش بیر دلی‌خانا یاراناجاق. گله‌نه‌یین هئگئمونیاسی گونده‌لیک یاشاییشیمیزدا او قده‌ر گئنیش، او قده‌ر حیاتی‌دیر کی، اوچ‌بئش شاعیرین شعر واسیطه‌سی ایله اونو پوزاجاغی کؤرپه‌نین شیرین یوخولارینا بنزه‌یبر. ائله بیر شعر، سؤزجوک‌لری‌نین دلالتینی و یا حتتا یازیلیشینی دا گله‌نک‌دن آلیر.

گادامئره گؤره، نسیل‌لرین زامانین جایناغیندان قاپیپ ساخلادیقلاری نسنه‌لردیر، گله‌نک. او، بیر آز دا ایره‌لی گئده‌رک غریبه فیکیر ایره‌لی سوّرور: عوّصیان ائتمک آزادلیغین بیر جیلوه‌سی‌دیرسه، قوّرویوب ساخلاماق ایشی ده آزادلیغین باشقا جیلوه‌سی‌دیر. کلاسیک صنعت اثری ده بئله‌دیر. البته بیز کلاسیک سؤزونون داریسقال آنلامینا گؤز یوموب، اونون گئنیش آنلامینی گؤز اؤنونه آلدیقدا یئنه ده گله‌نک‌له قارشیلاشیریق. کلاسیک آدلانان صنعت اثری ائله بیر اثره دئییلیر کی، دییشیک تاریخی دوروم‌لارین و یوخا چیخما تهلوکه‌لری‌نین سیناغیندان چیخاراق اؤز دَیرینی ایتیرمه‌سین. بو اثرلر زامانسیز و ابدی‌دیرلر. لاکین اونلارین زامانسیزلیغی، تاریخی اولدوقلاریندادیر. بو پارادوکس چاشدیرماسین بیزی. بو زامانسیز اثرلر، چئشیدلی تاریخی دؤنم‌لرده، آردیجیل نسیل‌لرله ایلگی‌ده اولماق باجاریغینا مالیک‌دیرلر.

گؤرونور گله‌نه‌یه بئله بیر باخیش، اونا توتالیتار حؤکومت‌لرین گوجوندن داها بؤیوک گوج باغیشلایر. اینسان‌لاری اونون اؤنونده الی‌ـ قولو باغلی کور کؤله‌لره چئویریر. بونونلا دا اینسان‌لار اؤزلری یاراتدیقلاری ایرث‌لرین توکنمز آخاریندا دوزاغا دوشموش وارلیق‌لارا بنزه‌یبرلر. بو دا نهایتده گوج قورلوش‌لاری‌نین و بوتونلوک‌له ایقتیدارین [آتوریته‌نین] خئیرینه قورتاریر. ایندی سورغو بودور: گله‌نک وارسا و ائله بیر وارلیق بیزیم بوتون باخیش، اینتویسیا، سئوگی، اخلاق، صنعت، بیلیک

و عمل‌لریمیزه ساریلیب‌سا بس آوانگارد هاردان باش قالدیریر؟

هر قالارغی بیر شعر، مؤوجود صنعت‌له اؤز آراسیندا چات یاراتماق‌لا ووجودونو گئرچکلشدیریر. هر بیر شاعیر گؤزله‌نیلمز بیر نؤقطه‌ده گله‌نه‌یین آخاریندان قیراغا توللانیر. آلمان فیلوسوفو یورگئن هابئرماسین دیلی ایله دئسک گؤرونور «گادامئر بو پروسئسه گؤز یومور، گله‌نکده یاتان اؤن‌یارغی‌لاری تمجید ائتمک‌له گله‌نه‌یی آنالیز ائتمکده بیزیم باجارغیمیزی دانیر». حالبوکی راسیونال [عقلانی] باخیش‌لا گله‌نه‌یین جیزگی‌سیندن قیراغا چیخا بیله‌ریک. عاغلیمیزین گوجونه کئچمیشدن قالمیش ایرث‌لره تنقیدی یاناشاراق، اونلاردان اوزاغا گئده بیله‌ریک. بیز گئرچک عالمده بونو ائدیریک.

لاکین ـ یئنه ده بیر آز گئری‌یه قاییتمالییق. یئنی‌لیک و آوانگاردیزم قورو چؤللوک‌لرده، خبرسیزلیک‌لرده و اینسانین قورخونج خلوت‌لرینده باش وئرمیر. یئنی‌لیک دیالوگدان باش قالدیریر. دیالوگ غریبه سؤزدور. یونانجا *Dialogikos* سؤزجویوندن گلیر. بیربیرلریله دانیشماقدا اولان ایکی نفر، عاغلی اؤز آرالاریندا بؤلوشورلر. اونلار *Logos* یعنی عاغیلی، اؤز آرالاریندا *Dia* [تقسیم] ائدیرلر. بو دیالوگدا گله‌نکدن نه‌سه آلینیر، سونرا اونا نه‌سه باغیشلانیلیر. بو باغیشلاما گله‌نه‌یین قایدالارینی پوزماق‌لا، اونون قورلوشونو آلت‌اوست ائتمک‌له باشلانیر. گله‌نه‌یی چالخالاماق ایسه اونون قایدالارینی یاخشیجا منیمسه‌مک‌له مؤمکون‌دور. بونونلا یئنی‌نین گلمه‌یی ایله گله‌نک آرادان گئتمیر، داها دا زنگین‌له‌شیر. بونون گونده‌لیک آدی بودور: بشرین تجروبه‌سینه باشقا بیر تجروبه ده قالانیر. آنجاق بو قالاق تابو دئییل، بو قالاق ال‌چاتماز قودساللیق [مقدس‌لیک] دئییل، گؤزله‌نیلمز آندا اونون آخاریندان چیخماق گره‌ک‌دیر. لاکین بو ایش

اوقده‌ر ده قولای دئییل، اؤلوم باهاسینا باشا گله بیلر. گله‌نک کلم‌دولماسی‌دیر، اونون ایچینده «سؤز، میف و سییاست» گیزله‌نیب.

4

هارداسا دئمیشدیم: یالان دانیشیرسان میللتین آجیغی گلیر، دوز دانیشیرسان قودرتین. بو شعرده ده باش وئریر.

کؤتله‌نین آجیغی معنویت آجلیغیندان قایناقلانیرسا، قودرتین قایغی‌سی اؤزونه وورغونلوقدان دوغور. چیرکین قودرت، گؤیچک‌لیک‌لرین هامیسینی کوبود ال‌لرینده توپلاماق ایسته‌ییر، گئرچک‌لیک‌لرین هامسینی دا. منیم‌له اولسان دوغروسان، گؤزه‌ل‌سن؛ منیم‌له اولماسان، یالان‌سان، یوخ‌سان. گوجو ساخلاییب قورویان اینانج‌لارین چؤرومه‌سی ایله، گوج یئنی اینانج‌لارا اسلاسلانیر، یا دا چیلپاق ماهییتینی گؤستریر. قصابین قویونون اوزه‌رینده گئرچکلشدیردییی گوجو دئییرم. بیرینجی دورومدا، شعرین مضمونو بو یئنی اینانج‌لاردان قیدالاناراق چیخیلماز یولدا قالیر؛ یئنی اینانج‌لارین یارانماسی مومکون اولمایان تقدیرده ایسه، شعر یالانین آراجینا، مدحیه یاغدیرما فابریکاسینا چئوریلیر.

او بیری یاندان ایسه کوتله شعردن اخلاقی گؤسته‌ریش‌لر، یاغلی اؤیودلر اومور. اونلارین نظرینجه، شعر، گله‌نک‌لرین خزینه‌سیندن قایناقلانان اخلاقی دَیرلرین جارچی‌سی اولمالی‌دیر. چوخ‌لاری یا سییاست باجاسیندان یارادیجیلیغا باخیرلار، یا دا اخلاق بوجاغیندان [زاویه‌سیندن]. اونلارین گومانینجا، بو لَهلَک وارلیغین وظیفه‌سی، سییاست نردیوانی‌نین بیرینجی باساماغی [پیللە‌سی] اولماق‌دیر، یا دا آزغین کوتله‌نی دؤز یولا گتیرمک. بو آیری باخیشین اوزون کئچمیشی واردیر. شاعیرین سییاست

ماراغی اولماسایدی، *کومسومول* پوئماسی یارانمازدی. شاعیرین اخلاق سئوداسی اولماسایدی **خاقانی**نین گؤزه‌ل لیریکاسی، سعدی‌نین چؤروک اؤیودلرینده بوغولمازدی. اینگیلیس شرق‌شوناس **نیکولسون**،[69] **سعدی**نی ماکیاوئللی‌یه بنزه‌دیرکن، اولا بیلسین بو سئودانین اؤرتویونو یئرتماق ایسته‌ییر.

شاعیر، «قودرتین حقیقت قیسقانجیلیغی» ایله «کؤتله‌نین اخلاق آختاریشی» منگنه‌سی آراسیندا آزیلیر. گوج، مدحیه ایسته‌ییر، کوتله ایسه شعار. بونلارین هر ایکی‌سی ده شاعیری دیریلدیر، شعری اؤلدورور.

قودرتین قیزیل داغارجیغی و کوتله‌نین آلقیش‌لاری گوجونه شاعیرین دیریلمه‌سی آلداتماسین بیزی. قودرت شاعیرین روحونو پارچالایاراق اونو ایسته‌نیلن بیچیمده دیریلتمه‌یه چالیشیر. هاردا؟ سانسور قارانلیغیندا. **چینگیز آیتماتووون** *مانقورت‌ـو* سانسور محبسینده یارانیر. ایلک اولاراق شاعیر اؤز منلییینه قارشی اعتیراف سوزگجیندن کئچمه‌لی‌دیر. سونرا اؤز ازلی نیسگیلینی، یوردونون دردینی دئییل، قودرتین داش اؤره‌ییندن جالانان ایضطیراب‌لاری هایقیرمالی‌دیر. قودرتین دیله‌یی ابدی قالماق‌دیر، شاعیردن ایسه بو ابدییتی اونا باغیشلایاجاغینی اومور. آمما شاعیر جیغاللیق ائتمه‌سین، آز چوخ او دا سوچلودور. گوج قیلینجی باشیمیزین اؤستونده‌یکن بوتون سوچ‌لاری اونون اؤستونه آتماغا نه وار کی؟

سؤز بوراسیندادیر کی، اولای‌لار عکس یؤنده گلیشیر، شعر هئچ کیمه قوللوق ائده بیلمیر، قوللوق ائتدیکده شعرییتینی ایتیریر. بئله‌لیک‌له چاغداش شعر هم کوتله ایسته‌ییندن قارشی چیخیر، هم قودرت قایغی‌سینا. هم گله‌نک‌دن قوپور، هم ده اوتوروشموش نیظام‌ـ اینتیظامدان. کئچمیش

---

[69] Rinold Nicolson (1868_1945)

شعر گوجونو، گؤزه‌للییینی تکراردان آلیردی، آمما انکارچی شعر بوردا کؤتله‌نین چؤروک ائتیکاسینی داغیدیر، اوردا قودرت جایناغینا کئچمیش سرت حقیقت گوزگوسونو هرمنوتیک یوزوم‌لارین چایلاق داشینا چالیر. قودرت ائلچی‌سی اولان یازارین اؤلمه‌یی ایله، قوی گئرچک‌لیک گوزگوسونون قیریق‌لاری، بوتون اینسان‌لارا پایلانسین. مؤللفین اؤلومو، قودرت رمزی‌نین اؤلومو دئمک‌دیر، تک‌سسلی‌لیک [تک‌صدایی] دؤنمی‌نین سونا چاتماسی، چوخ‌سسلی‌لیک دؤنمی‌نین باشلانماسی. ایندی گئرچک‌لییین هامیسی مؤللفین و قودرتین جایناغیندا دئییل. اونون هر خیرداجا پارچاسی بیر اوخونوجون جیبینده‌دیر. شاعیر ایندی حؤکمرانلیق کورسوسوندن دوشوب. بو فورمالیست‌لردن گلمه بیر یئنیلگی‌دیر. ایندی شاعیرین دئدییینی، اوخوجو اؤزو ایسته‌دییی کیمی باشا دوشور.

5

بعضی‌لری بونلاردان داها آرتیق شاعیرین اؤنونه پیغمبرلیک میسیاسی قویورلار. بونلارین سؤزویله دئسه‌ک: شاعیر تکجه دیلی قورومالی، عدالتی ساوونمالی، آزادلیغی ایسته‌مه‌لی دئییل، گله‌جه‌یی ده گؤرمه‌لی‌دیر. بو سون اوماجاق، یعنی گله‌جه‌یی اؤن‌گؤرمک، او قده‌ر ده گولونج دئییل.

شاعیر دوغرودان دا شاعیردیرسه، گله‌جه‌یی اؤزویله داشییا بیلر. نییه دئییلیر کی، غرب مدنییتی **هومئرین** *اودیسه* اثری‌نین تجسسومودور؟ هومئر، یا هر هانسی بیر اینسان کیم‌دیر کی، گله‌جه‌یی بئله ظالیمجه‌سینه اؤز خیرداجا اثری‌نین قارنینا سومورا بیلسین. او دا سؤزجوک‌لردن اولوشان بیر اثرین قارنینا. گله‌جک، دنیزده دولاشان، ایسته‌نیلن زامان بالیقچی‌لارین تورونا دوشن بالیق دئییل. گله‌جک بیزیم عمل‌لریمیزله، دوشونجه‌لریمیزله

داملا- داملا یارانیر. بس شاعیر گله‌جه‌یی هانسی آنلامدا گؤرور؟ شاعیر اؤز زامانی‌نین روحونو گله‌جه‌یه داشییر. گله‌جه‌یین نئجه اولوشماسیندا او دا اؤز دامغاسینی وورور. هابئله، شاعیر اؤز زامان‌سیز و پارلاق شهودی باجاریغی‌نین گوجونه، اؤز زامانیندا جیسمن اؤلوب، ایسته‌نیلن گله‌جکده معنَن دیریلمه‌یی باجاریر. هومئر اورتاچاغ دؤنمینده اؤلدو، رنسانسدان سونرا دیریلدی.

بونو ایکی‌اوچ باشقا اؤرنک‌لرله داها دا آچیقلاماق یئرینه دؤشردی. گلین یئنه ده هولدئرلینـه قاییداق. من بو آلمان شاعیری‌نین آدینی بیله ائشیتمه‌میشدیم. بیرینجی کز اونو آلمان فیلوسوف **مارتین هایدگئرین** سطیرلری آراسیندا اوخویارکن شاشیردیم. ایییرمینجی یوزایللییین دوشونجه زیروه‌سینده دایانمیش هایدگئرین بو دلی شاعیره وئردییی اؤنم هاردان گلیردی؟

هؤلدئرلین غرب اویغارلیغیندا یوز ایل اونودولدو. آمما یوز ایلدن سونرا اونون شعری زامانین گئرچک روحو کیمی، غرب اویغارلیغی‌نین او تاییندان آخاراق، گلیب ایییرمینجی عصرین باشلانغیجیندا اوزه چیخدی. 1843-جو ایلده دونیاسینی دَییشمیش شاعیر، یالنیز بیرینجی دونیا ساواشیندان بو یانا یاخشیجا اوخونماغا، اؤیره‌نیلمه‌یه باشلامیشدی. کلاسیک یونان شعری‌نین اینجه‌لیک‌لرینی آلمان شعرینه داشییب گتیرن هؤلدئرلین درین شهودا مالیک اولماسایدی، گله‌جه‌یین ریتمینی بو قولای‌لیق‌لا توتا بیلمزدی. یوخسا کسکین روحی خسته‌لییه قاپیلمیش و آرلی بیر آدلیم قادینا دلی‌جه‌سینه وورولموش هؤلدئرلین، هاردان عاغلی‌نین گوجونه غرب دوشونجه تاریخینده باش قالدیرا بیلردی. او دا یوز ایلدن سونرا او ائحتیشام‌لا.

البته چوخ‌واخت شاعیرین اؤزو ده باشا دوشمور کی، ایندی‌نین اؤزونده ده اونون یارادیجیلیغی گله‌جه‌یه عایددیر. **وووردزوورث**ون[70] *باشلانغیج* آدلی اوزون پوئماسی بونو وورغولایير. شاعیرین ذهنی یئتکین‌لییی‌نین گؤستریجی‌سی اولان بو منظومه، باشقا بیر اثره گیریش کیمی یازیلمیشدی. وووردزوورث بونو سونرالار یاراداجاغی شاه‌اثرین باشلانغیجی سانیردی. اؤلوم اونا آمان وئرمه‌دی سون اثرینی یاراتسین. شاعیر گله‌جه‌یین نبضینی توتسا دا، بو گیریشی قوشماق‌لا اؤزونون سون اثرینی، شاه‌اثرینی یاراتدیغینی باشا دوشمه‌میشدی.

رامیز رؤوشن ده بونا یاخین بیر سؤز دئییر: «شاعیر تکجه بو گون‌له یاشایا بیلمز، بو، شاعیرلیک اولمازدی. شاعیر تکجه یان‌یؤره‌سینه باخا- باخا یاشایا بیلمز، آرخایا و ایره‌لی‌یه ده باخماق لازیم‌دیر... **چینگیز آیتماتووون** مشهور بیر اثری وار: *عصره برابر گون*. بورادا اینسانین یادداشینی اؤلدورورلر. کؤله شاعیرلر، یادداشی اؤلموش شاعیرلردیلر. اصلینده اونلار یادداش‌لارینی سوسدورموش اینسان‌لاردیر. آمما اونلار هر شئیی چوخ گؤزه‌ل بیلیرلر. زامان گؤز قاباغیندادیر. بعضن دئییرلر کی، شاعیرلر گله‌جه‌یی گؤرور. شاعیر فالچی دئییل کی، گله‌جه‌یی گؤرسون، ساده‌جه اولاراق شاعیر اگر کئچمیشی اونوتمایيب‌سا، اوندا کئچمیش دویغوسو وارسا، او گله‌جه‌یی، البته حیسس ائله‌یه بیلر. گله‌جک اصلینده ائله کئچمیشدیر و ایندی‌دیر.»

ارسطو تاریخ‌له شعری موقاییسه ائدرکن دئییر: «تاریخ، باش وئرمیش اولای‌لاردان دانیشیر، شعر ایسه باش وئره بیله‌جک حادیثه‌لردن. بونونلا دا شعر، تاریخدن داها فلسفی، داها یوکسک‌دیر.» بو سؤزون پارلاق اؤرنه‌یی

---

70 William Wordsworth: *باشلانغیج* (1805) *The Prelude*

آلمان شاعیری **گئورگ هایم**دیر.[71] هایم شعرلرینده ایکی ایل اؤلوموندن سونرا باشلاناجاق ساواشدان دانیشیر. هئچ‌واخت گؤرمه‌دییی خیالی دؤیوش‌لردن، گَبَرمیش گؤوده‌لر قالاغیندان، بیرینجی جاهان ساواشیندان.

6

بعضی‌لرینه گؤره، شعر هر بیر قلیب‌لشمیش دوشونجه‌نین، گله‌نک حالینا گلمیش اوسلوبون، و قاچیلماز گئرچک‌لیک کیمی منیمسه‌نیلمیش گوج قورولوش‌لاری‌نین دیوارینا باشینی دؤیمه‌یه‌نده نه‌سه چاتیشمیر. چونکی او، مؤوجود دورومون، بیر بؤلومونه چئوریلیر، توجیه آراجی اولور.

بو ادعا، شعری شعارچیلیغا قووشدورماق مقصدی داشیمیرسا یانلیش دئییل. لاکین شعر نه او داغیتماغی آماج کیمی قارشیسینا قویور، نه بو توجیهی. شعر، اؤزو ایسته‌مه‌دن داغیدیر، سونرا قورور. شعرین دیلین اوزه‌رینده‌کی گؤتوروشوندن آیدین‌جاسینا آنلاماق اولار بونو. شاعیر توپلومدان اوز چئویردیکده، اونون اؤز- اؤزویله دانشیغی‌نین عکس‌صداسی آرخاداکی دونیانی لاخلادیر. شعر- اینجه‌صنعتین بوتون ژانرلاری بئله‌دیر - داغیدا داغیدا گلیر: رومانتیرم، فوتوریزم، دادایزم، و سوررئالیزم.

بونلارین هامیسی دیالئکتیک بیر اوسلوبو سرگیله‌ییر: اولانی داغیدیب، اولمایانی گتیرمک، یاراتماق. بونو دئیه‌نلر وار کی، ایندی هر بیر میصراع یئنی بیر رئاللیق، یئنی بیر فئنومئن یاراتماسا، شعرییت سویه‌سینه قالخمیر. بیلیریک بو گئدیشی «آزغینلیق، تنزّل، صنعتین اؤز ماهییتیندن آیری دوشمه‌سی، و معنویتین ایتیریلمه‌سی» کیمی قلمه وئره‌نلر آز

---

[71] Georg Heym (1887-1912)

دئییلدیر. لاکین بو گئدیش، غربین طبیعتیه موداخیله ماراغی‌نین آردی، یا دا شاعیرانه بؤیوتودور. کئچمیش شعر، اؤزونو تکرار ائدیردی، گوجونو، گؤزه‌للییینی، قالارغی‌لیغینیی بو باش گیجَلدیجی تکراردان قازانیردی. شعر، اؤز باشینا فیرلانیردی، چونکی دایره، شکیل‌لرین ان بوتؤوو ایدی. آمما چاغداش شعر ایندیکی آن‌لاری داناراق، یارادیجینی اؤلدوروب دیریلده دیریلده ایره‌لی‌له‌ییر. سؤره‌کلی یئنیلگه و یئنی‌لنمه.

بیز شرق‌لی اولاراق طبیعت‌له باریشیغا چاغیریریق، طبیعتی حاققین مظهری سانیریق. آمما غرب‌لی‌لر طبیعته موداخیله ائدیر، اونو داغیدیر، یئنیدن قورورلار. سو بیزه آیدینلیق‌دیر، صبا یئلی ایسه سئوگیلیمیزین خوش خبرینی گتیریر.[72] آنجاق بونلارین هر ایکیسی غرب‌لی اینسان اوچون هم ده انرژی قایناغی‌دیر. غرب‌لی اینسان طبیعت‌له یاریشدیقجا، بیزده شعر طبیعت‌له باریشیر. بیزده باریشچیللیق اؤزه‌یی، شعرین باشلیجا مضمونونا چئوریلیرسه، غربین «طبیعته موداخیله قاورامی» شعره ده داغیدیجی کیم‌لیک باغیشلاییر. اولا بیلسین او داغیدیجی کیم‌لییی شعرین اؤزو یارادیر. بونا گؤره، قافیه‌نین پوزولماسی، گله‌نک‌سل وزن‌لرین داغیلماسی، سونوجدا آغ شعرین یارانماسی، تاریخی ضرورت اساسیندا بیزده باش وئره بیلمزدی. بو، غربده باش وئردی، بیز ده اونو یامسیلادیق. باخمایاراق کی، تئکنولوژی‌نین طبیعتی زیبیلییه چئویردییی اوزوندن، 20-جی یوزایللیکده شاعیردن طبیعت سئوگیسی اؤمان‌لار دا آز دئییلدی.

ایندی شاعیرین اوره‌یی تام باشقا اثرده، تام یئنی، آوانگارد شعرده دؤیونور. عئینی حالدا بو یئنی‌لییه اؤده‌مه‌لی اولاجاغی آغیر و آجی

---

[72] بو حاقدا گئنیش بیلگی اوچون باخ:
Eyvaz Taha, *Dünyanı dəyişdirmək, yoxsa ona uyğunlaşmaq*, Cahan jurnalı, 4-cü sayı, 1998, Bakı.

قارشیلیغی دا آزـچوخ آنلاییر. جادو جیزیغیندان قیراغا چیخانی اؤلوم گؤزله‌ییر. او یاخشی بیلیر، هر بیر اوسلوب مکتب حالینا گلدیکدن سونرا سایغی و رغبت قازانیر. آمما هر بیر مکتبده آتیلان ایلکین آددیم، دین دَییشدیرمه قده‌ر تهلوکه‌لی، آغیر، و قورخونج اولور. بونا گؤره، قافیه و وزنی شعره گتیرن بیرینجی آدام‌لار، دونیانی آلت‌اوّست ائتمک کیمی بیر ایشه ال وورموشلار. هابئله، مین ایل‌لرله وزن و قافیه‌یه آلیشمیش اینسان توپلوموندا، اونلاری پوزماق ایسته‌ین بیرینجی آدامین اینقیلابی، نیوتونون علمی تاپینتی‌لاریندان گئریده قالمیر. بو، یوخودا یول یئریمه‌یه بنزه‌ییر. **آرتور کوئستلئر**، یارادیجیلیغی، علمی اینکیشافی و اختیراع‌لاری یوخودا یول یئریمک کیمی گؤرور. داغیدیجی دوشونجه اؤنجه قونوم [استاتوس] قازانمادان، بو داغیتمادان و اؤزونو دانمادان صؤحبت گئده بیلمز.[73]

آوانگاردیزم باخیمیندان، شعر همیشه اؤزونو دانماغا، یوخا چیخارماغا محکوم‌دور. سؤزجوک‌لر توپلومون تحمیل ائتدییی اینتیظاما دوروش گتیره بیلمه‌ینده، بیردن‌بیره شعرین آلیشدیغیمیز بیچیم‌لری پاتلاییب داغیلیر. سؤزلرین آنلامی آلت‌اوّست اولور، حتتا گراماتیک قورولوش دَییشیک‌لییه اوغرایییر. بونون سونوجو اولاراق، یازیچی‌نین متنینه و اوخوجونون اوخونوش طرزینه آشیلانمیش ائرککشاه[74] سؤیلم‌لر [گفتمان‌لار]، گرگین‌لیک بورولقانیندا بوغولور. شعر داها مضمون و فورما اعتیباریله، اؤزونو دانما گئدیشینه چئوریلیر. ایستر آوانگاردیزمی خسته‌لیک سانین، ایسترسه ده بؤیوک تاپینتی، سونوج بیردیر: داغیدیجیلیق. شعر پارچالانا پارچالانا بیر چوخ شئی‌لری داغیدا بیلر: مؤوجود گله‌نه‌یی، حاکیم

---

[73] البته بیزده ده بؤیوک داغیتما قایغی‌سی وار. سؤزلری کاغیذین اوستونه ائله داغیدیریق کی داها اؤزوموز ده بیشغیشدیرا بیلمیریک.

[74] مرد سالار، patriarxal، «کیشی‌شاه» دا دئیه بیله‌ریک.

سؤیلم‌لری، و اؤزونو گئرچک‌لییین اؤلچوسو کیمی قلمه وئره‌ن دانیشیق قایناق‌لارینی.

اؤزلرینی گئرچکلییین اؤلچوسو کیمی قلمه وئره‌ن دانیشیق قایناق‌لاری، دوشونجه ساحه‌سینده چوخ سسلی‌لییه اینانمیرلار. اونلار، قاباقجادان حقیقتین اؤز جایناق‌لاریندا اولدوغونو گومان ائدیرلر. «مطلق بیزیک» دئییرلر. تکرار دایره‌سینده فیرلانان کلاسیک شعر، بو مطلق‌لره قوللوق ائدیردیسه، انکار جبهه‌سینده دایانان چاغداش شعر بونلارا یوخ دئییر. بو «یوخ دئمک» آوانگارد اینجه‌صنعتین ماهییتی ایله اؤست‌اوسته دؤشور.

بعضی‌لرینه گؤره صنعت «جزئی حیس‌لردن یارانمیش اویناقجیل دویغولاردان اولوشور»سا، اونون روحو مطلق‌لرین تک‌آنلاملی و آمیرانه دانیشیق طرزی ایله باریشا بیلمز. ایندی صنعت پارچالانمیش «من»لردن دانیشیر، مطلقین کؤرسوسونده اوتوران‌لار ایسه دَیه‌نک گوجونه عئینی‌لشدیریلمیش «کیم»لیک‌لردن. بئله‌لیک‌له توققوشما باش وئریر.

بو توققوشما «یاساق‌لار» *interdit* مئیدانیندا باش وئریر. هئچ کیمین هر یئرده هر سؤزو دئمه‌یه حاققی چاتمیر. کیمسه آغزینا گله‌نی، کئفی چکنی دئیه بیلمز. بو یاساقلیق سییاست و سئکس بؤلگه‌سینه گلیب چاتدیقدا داها دا غلیظله‌شیر. **میشئل فوکو**نون سؤزویله دئسک، سانکی دانیشیق *speech* شفاف و خاصییت‌سیز بیر چئوره دئییل؛ جنسی مسئله‌لرین ترک سیلاح اولوندوغو، یا دا سییاستین باریش و توخاقلیق تاپدیغی چئوره. دانیشیق ائله بیر ساحه‌دیر کی، اورادا هم سییاست، هم ده سئکس سئچکین اوسلوبدا اؤزلری‌نین بعضی ان دهشتلی اؤزه‌للیک‌لریندن فایدالانیرلار. دانیشیق، بوش یئره چالیشیر اؤزونو اؤنم‌سیز گؤسترسین.

چونکی دانیشیغا قویولان قاداغالار اونونلا گوج آراسیندا هانسی ایلگی‌لرین اولدوغونو آچیقجا گؤسته‌رير.

دانیشیق، تکجه موباریزه‌لر و هئگئمونیا جاهازلاری‌نین ایفاده آراجی دئییل، موباریزه اونون اؤزه‌رینده آپاریلان فئنومئن‌دیر. تکجه شاعیر یوخ، هامی دانیشیغی بیر گوج اولاراق منیمسه‌مک ایسته‌ییر. هر بیر توپلومدا دانیشیغین اؤره‌تیلمه‌سینه [ایستئحصالینا]، تشکیلاتلاندیرماسینا و پایلانماسینا گؤز قویولور. بو نظارتدن مقصد دانیشیغین گوجه توخونا بیله‌جک تهلوکه‌سینی جیلوولاماق، اونون آغیر و قورخونج ماددییتیندن آماندا قالماق‌دیر. دانیشیق مئیدانیندا شاعیرله گوجون آراسیندا همیشه چارپیشما گئدیر. شاعیر دانیشیغی ابهاما، آنلاشیلمازلیغا دوغرو دارتیشدیریر. او، دانیشیقدا یئرلشن آیدین آنلام‌لاری، آشیریم حالدا ساخلاماق ایسته‌ییر. گوج ایسه اونو اؤز ایسته‌دییی آنلام‌لارا اویغون اولاراق آیدینلاشدیریر، دانیشیقدا گیزلنمیش به‌یه‌نیلمز یوزوم‌لارا قاداغا قویور. بونون پارلاق نمونه‌سی آذربایجان ادبییات و سییاست تاریخینده **عیمادالدین نسیمی**‌دیر. اونون اؤلومو باره‌ده وئریلمیش امردن، توققوشمانین نه قده‌ر کسکین اولدوغو آیدینلاشیر: مملوک‌لار سلاله‌سیندن اولان سولطان مویّد، حلب حؤکمدارینا امر ائدیر کی، نسیمی‌نین دریسی سویولوسون، دوغرانسین، یئددی گون جاماعاتا گؤستریلسین، تیکه‌لری ده اونون طرفدارلارینا گؤنده‌ریلسین. ایندیکی سوریادا یئرلشن حلب شهری‌نین واختیله حؤکمداری یاشبک *Yaşbək* بو امری یئرینه یئتیریر. دئمک، یاساق‌لار مئیدانیندا چوخواخت شعر سییاسته یئنیلیر.

7

شهریار نیسگیلی: نوستالگییانین تحلیلی

شهریاردان باشلایاراق عرصه‌یه گلمیش گونئی آذربایجان چاغداش شعری، ایکی یول آیریجیندا دایاندی: یا نوستالژیک یولا گئتمه‌لی، یا دا سییاسی مؤوضوع‌لارا توخونمالی ایدی. باشقا سئچیم، عروض گله‌نه‌یبندن گلمه شعری سوردورمک، یا دا چاغداش دونیانین به‌یه‌ندییی «اینجه‌صنعت، اینجه‌صنعت اوچون» آدلانان ائستئتیک یولا گئتمک ایدی. آنجاق واختیله آذربایجان توپلوموندا بونون نه آنلامی وار ایدی، نه ده بونا گره‌ک. گؤزونون قاباغیندا قالاق قالاق درس‌لیک کیتاب‌لاری یاندیریلمیش بیر خالق، تارلادا یون آیاق‌قابی‌لارلا اویناقلایان دووشان‌لارلا ماراقلانا بیلمزدی.

شهریار ازلی خاطیره‌لردن اویانان نوستالگییایا قاپیلدی، بیرینجی یولا گئتدی. شهریارین آنلاتیم [بیان] طرزی تاریخیلیک باخیمیندان هئچ ده باشقالاری‌نین سئچدییی سییاسی آنلاتیم طرزیندن اؤنم‌سیز دئییلدی. ائله بیر آنلاتیم، سییاسی گئدیش‌لرین یاراتدیغی دورومدان گئریده قالمیردی هئچ، بلکه آذربایجان دیلی‌نین رنسانسی باخیمیندان ایکی قات اؤنم داشییردی. چونکی کوتله‌نین تاریخی یادداشی ایله اویغون گله‌رک شیفاهی تحکیه ادبییاتی‌نین اؤرنک‌لری کیمی قولایلیق‌لا منیمسه‌نیله بیلیردی. تصادوفی دئییل کی، تکجه "کوراوغلو" داستانی کوتلوی‌لیک باخیمیندان «حئیدربابایا سالام»لا یاریشا بیلردی.

شهریارین شعری ائستئتیکادان قیراقدا اولان ائلئمئنت‌لردن گوج آلدیغینا گؤره ایندی آرتیق بایاغی گؤرونور. منجه شاعیر بونو بیله‌رکدن ائتدی. شاعیر، اؤز زامانیندا گؤزه‌للیک دونیاسیندان ادراک و اخلاق دونیاسینا دؤنمک‌له، دیلیمیزی عوموومی حوزه‌لره داشیماق ایسته‌دی. بو باخیمدان او، اؤز صنعتی‌نین گؤزه‌للییینی قوربان وئره‌رک، قوربان وئریلمیش دیلی اؤلومدن قورتاردی. بوتون بونلارا باخمایاراق، شهریار کوتله‌نین سایغی بسله‌دییی مؤوضوع‌لاردان سوء ایستیفاده ائده‌رک ائستئتیکانی قورماق ایسته‌مه‌دی. بونونلا دا اونون شعری، بو گون‌لر تریبونالاردان سؤیله‌نیلن و "هئچ" جیزگیسی ایچه‌ریسینده

فیرلانان چفنگیات سوییه‌سینه ائنمه‌دی. منجه شهریار اولماسایدی، دیلیمیزین آلین‌یازیسی ایندیکیندن داها فرقلی، داها آجیناجاقلی اولاجاقدی.

1

بونو آنلاماق اوْ قدەر ده چتین دئییل کی، شهریارین بدیعی یارادیجیلیغی بۆتونلوک‌له اوْنون نوْستالگییاسی‌نین ائتکی‌سی آلتیندادیر. نوْستالگییا دویغوسونو آذربایجان دیلینده «نیسگیل» دئییمی ایله آنلاتماق اوْلار. کئچمیش زامان و مکان حسرتینده‌کی بو دویغو، شاعیرین خوْراسانا سوْرگون ائدیلمه‌سی عرفه‌سینده اوْیانیر، یاشاییشی‌نین سوْن گون‌لرینه‌دک اوْنون ایلهام قایناغینا چئوریلیر. چوْخ‌واخت شهریارین یاشاییشی و یارادیجیلیغی ایله باغلی یازی‌لاردا گؤسته‌ریلدییی‌نین ترسینه اوْلاراق، او، عؤمرۆنو چئوره‌سیندن تجرید دورومونداا اؤزۆنه قاپیلاراق یاشامیش. دئمک اوْلار یاشاییشی‌نین ایکینجی بؤلومونو اؤز خاطیره‌لرییله باش‌ـ باشا کئچیرمیشدی:

فلک بیزی بیر آن قوْیسا اؤز حالیمیزا
بیزیم ده خلوتیمیز، حالتیمیز وار.
غم کۆنجوندن آرتیق بیر شئی اوْلمایان بو عالمده
بیزیم اؤز غم کۆنجوموزده بیر عالمیمیز وار.

[دیوان، بیرینجی ج، س138]

بو نوْستالگییانی آراشدیرماق اوْچون شهریارین معنوی عالمینه اوْچ اؤنم‌لی عاملین ائتکی‌سینی اؤته‌ری شکیلده اوْلسا دا، گؤزدن کئچیرمک گره‌ک‌لی‌دیر. بو عامیل‌لر «ایجتیماعی و سییاسی گئدیش‌لر»، «شاعیرین

عرفانی آختاریش‌لاری» و «ازلی خاطیره‌لر»یندن اؤلوْشور کی، بیرینجیسی باره‌ده چوخ یازیلمیش، قالان ایکیسی ایسه یا اونودولموش، یا دا اویدورما بیچیمده دَیرلندیریلمیشدیر.

2

شوْبهه‌سیز، ایجتیماعی- سییاسی چئوره‌نین ادبی یارادیجیلیغا بوراخدیغی ائتکی‌نین شیشیردیلمه‌سی، سییاسی گؤروْش‌لردن ایره‌لی گلیر. دوْغرودور، ایجتیماعی دَییشیک‌لیک‌لر ایسته‌نیلن اثرین یارانماسینا اؤنملی درجه‌ده کؤمک گؤسته‌ریر. لاکین **کارل گوستاو یونگ**‌ون «یارادیجیلیغین اینتوْیتیوْ [شهودی] اوْصوْلو» آدلاندیردیغی گئدیش، هردن ایجتیماعی و سییاسی عامیل‌لرین ائتکی‌سیندن قیراقدا قالیر.

«*حئیدر بابایا سلام*» کیمی اثرلر گؤستریر کی، «یارادیجی شهود [اینتویسیا]» اؤزلوْیونده عادی بشری دوْیغولاردان داها درین و داها ائتکی‌لی بیر تجروبه‌نی چاتدیرا بیلر. بئله اثرلرده «شهود» ایلکین بیر تجروْبه‌دیر و اونو بوْتونلوک‌له یارادیجی‌نین سییاسی و ایجتیماعی شخصییتینه قاریشدیرماق اوْلماز. اگر بئله اوْلماسایدی، عئینی ایجتیماعی دوْروم، اینسان‌لاری عئینی بیچیمده ائتکیلندیره‌ردی. آنجاق تجروْبه‌ده هردن بونون ترسینی گؤروْروک.

شهریار، ایجتیماعی چالیشقانلیق اوْچون بوْتون دوْرتوْلره [انگیزه‌لره] مالیک اوْلدوغو بیر چاغدا، توْپلوْمدان اوْز چئویرمیشدی. اوْ، 25 یاشیندا، سوْنرالار سارای ایشچیسی‌نین آداخلیسی اوْلموش بیر قیزا ووْرولموشدو. بو آلوْولو سئوگی‌سی‌نین آردینجا دا خوْراسانا سوْرگون ائدیلمیشدیر. بئله‌لیک‌له، ایجتیماعی اعتیراض اوْچون گره‌ک‌لی انرژی اوْنون بئینینده

توپلانمیشدی. هابئله، اؤ دؤنمده شاعیرین سؤلچولار دؤشرگه‌سینه قؤشولماسی قاچیلماز گؤرؤنوردو: سیوسیالیزم ایدئیالاری‌نین ماراقلی اؤلماسی، کاپیتالیزم دؤنیاسی‌نین دستک وئردییی رژیمین اؤزباشینالیق‌لاری، سؤرگونون آغیر تأثراتی، سارای اهلی‌نین شاعیره وؤردوغو یارالار، ائله‌جه ده آفریقا و لاتین آمریکاسی اؤلکه‌لرینده باغیمسیزلیق حرکاتی‌نین گئنیش دالغاسی - بؤتون بونلار شهریارین بئله بیر آددیم آتماسینا الوئریشلی دوُروم یارادیردی. اؤسته‌لیک، سییاسی و ایجتیماعی موباریزه‌یه قؤشولماق اؤچون شهریارین گره‌کلی بیلگی و تجروبه‌سی واریدی. بئله کی، او، عؤصیانچی شاعیرلر **فرخی یزدی** و **میرزاده عشقی** ایله ایلگی‌لرده بوُلونموش، رضاشاه رژیمینه موخالفتین باشچی‌لاردن بیری **سید حسن مدرس**ین شاگیردی اؤلموشدو. اؤ، هابئله پهلوی سلطنتینه قارشی موباریزه آپارماقدان اؤترو بیر سؤره «ایشچی کیشی‌لر پارتیاسینا» [حزب مردان کار] قؤشولموشدو.

بؤتون بونلارا باخمایاراق، همین دؤنمده، یعنی میلادی40- جی ایل‌لرده، شهریار خلوته چکیلیپ، اؤره‌یی‌نین سسینی دینله‌مه‌یه باشلادی. اؤن ایللیک خلوت آردینجا *«حئیدر بابایا سلام»* پوئماسینی یازدی. بو پوئمادا گؤسته‌ریلن ایجتیماعی- سییاسی دوُرومون هئچ بیر ایزی یوخ ایدی. شهریار، بیزیم «نوُستالگییا» آدلاندیردیغیمیز فلسفی بینؤوره اؤزه‌رینده کئچمیشین اوچولوب- داغیلمیش ایدئیآل دؤنیاسینی یئنیدن یاراتمیشدی.

شهریارین بدیعی دؤشونجه‌سینی یوُغوران ایکینجی عامیل اؤنون عرفانی یؤنه‌لیشی‌دیر. شاعیر، هم شهودی تجروبه‌سی، هم ده نظری آختاریش‌لاری باخیمیندان سؤزوُن تام آنلامیندا بیر عاریف‌دیر. یاخین دوُستو زاهیدی‌نین

دئدییینه گؤره، شهریار1940ـجی ایلده درویش‌لر فرقه‌سینه قوْشولموش، سوْرعتله عرفانی یوْکسه‌لیش مرحله‌لرینی کئچمیشدی. بو یوْلدا اوْ قده‌ر ایره‌لی گئدیر کی، مُرشدین گؤسته‌ریشی ایله اوْنون خیرقه آلماسی و طریقت باشچی‌سی اوْلماسی باره‌ده قرار چیخاریلیر. لاکین بیر آیلیق دوْشونجه و حئیرتدن سوْنرا آنلاییر کی، پیر و مرشد اوْلماق اوْنون «ایلاهینی قاوراماق و گئرچک‌لیک‌لری آچماق» آماجینا اویغون گلمیر. بوندان سوْنرا شاعیرین سؤزلری غریبه‌لشیر، آنلاشیلماز سجییه آلیر. سئویملی سازیندان ال چکیر، اوْیوشدوروجو [مخدر] ماده‌لره آلیشقانلیغی ترگیدیر.

اوْنو دا دئیه‌ک کی، شاعیرین یاخین دوْست‌لاری اوْنون بو احوالی باره‌ده اؤز یازی‌لاریندا سؤز آچماسایدیلار بیله، اوْنون اثرلری‌نین یوْزومو یوْلو ایله، شاعیرین بیلینجینده [شعورووندا] باش وئرمیش بو انقلابین سیرریینی آچماق چتین اوْلمازدی. (باخمایاراق کی، گؤزه‌للیک فلسفه‌سینده بو اوسلوبا بایاغی گؤزله باخیلیر.) شاعیرین، آدی و مضمونو باخیمیندان صرف عرفانی آختاریش‌لارینی عکس ائتدیرن بیر چوْخ شعرلری واردیر. «محبت درسی»، «جانانین جلوه‌سی»، «هیممت قانادی»، و «حئیرت کوچه‌سینده» کیمی اثرلرینی قیراغا قوْیساق بیله، اوْنون عاشقانه غزل‌لری‌نین بیرچوْخو یارادیجی‌نین یاشانتی‌لارینی آچیقجا گؤسته‌رر.

بیز هر آن اونا گؤره یاشاییریق کی، اوْنو یاشادان اوْدور،
یوْخلوغو یاشادان وارلیغین عشقیندن سؤز آچ!
دوْنیا اوْنون یازیسی، سئوگی ایسه ایمضاسی‌دیر،
دوْنیانین اوْستوندن خط چک، اوْنون ایمضاسی قالارغی‌دیر.

[«دیوان»، ج 1، ص101]

شهریارین فیکری و معنوی دؤنیاسی‌نین اؤچونجو قایناغی اؤنون ازلی خاطیره‌لری‌دیر. اوشاقلیق تجروبه‌سی ایله آتالاری‌نین افسانه‌وی [میفیک] آنلاییش‌لاری‌نین قاریشیغیندان اؤلؤشان بو خاطیره‌لر، نه گؤزله‌نیلمزدیر، نه ده شاشیردیجی. اؤنلار عوموومی و هامییا اؤزگؤ [خاص] اؤلان بیر گئرچک‌دیر. لاکین شهریار اینتویتیو یارادیجیلیغی‌نین گؤجو ایله، عادی تجروبه‌لرین آلت قاتینا واریر، اؤز اؤخوجوسوندا درین شاعیرانه دویغو اویادا بیلیر. بئله کی، نه حئیدربابا داغی، نه ده خوشگیناب کندی کیمی گؤزه‌ل چئوره، اؤزلؤیونده شاعیر اؤغورونون دؤزگون گؤسته‌ریجی‌سی ساییلا بیلمز. **پول والئری**نین سؤزلرییله دئسک، «شاعیرین باشلیجا ایشی باشقالارینا پوئتیک احوال‌روحیه دؤغورماقدیر.»

شهریارین کئچمیش خاطیره‌لری، ایکی یؤندن اؤبرازلی ایمگه‌لرله [تصویرلرله] دؤلودور. بیرینجیسی: آذربایجانین آغیز ادبییاتی اؤز زنگینلییی باخیمیندان لاتین آمریکاسی و آفریقا خالق‌لاری‌نین فؤلکلؤرو ایله آیاقلاشا بیلر. آذربایجان آغیز ادبییاتیندا تؤره‌نلرین، داستان‌لارین، ناغیل‌لارین، ماهنی‌لارین، اؤیون‌لارین و تاپماجالارین بؤیؤک بیر توپلوسو واردیر کی، بو دا یارادیجی روح‌لارا سای‌سیز اؤبرازلار و سؤزئت‌لر وئریر. ده‌ده‌قؤرقوددان باشلانمیش عاشیق قشمه‌دک سؤره‌ن شیفاهی تحکییه گله‌نه‌یی، «کلیله و دمنه» اؤسلوبوندا حئیوان‌لارین دیلیندن دانیشیلان چوخ ساییلی ناغیل‌لار، ساده‌لیک‌له یاناشی درین فلسفی ماهییت داشییان آخیجی شعرلر و مونولوق‌لار قالمیشدی. بؤتون بونلار، شاعیرین باشقا سیناق و بیلگی‌لرینه قاریشاراق، سونوجدا اونون «حئیدربابایا سالام»داکی یارادیجیلیق اؤسلوبونو دؤغورور.

ایکینجی: ساکیت و گؤزه‌ل چئوره‌لی بیر کنده بؤیا- باشا چاتمیش شهریار، جؤشقون گنجلیک دؤنمینده بیردن‌بیره های‌کؤیلوّ بؤیوّک شهره کؤچوّر. بو کؤچکوّنلوک اوْرادا بیتمیر، اوْرادان ایسه اوْچونجو یئره سوّرگون ائدیلیر. بونلار اوْندا بیر نؤوع نیسگیل اوْیادیر. اوْ، اوشاقلیق خاطیره‌لرینه و قافاسینداکی میفیک آنلاییش‌لارا دؤنه‌دؤنه قاییتماق‌لا، یاشادیغی چئوره‌نی دؤزوّله‌سی حالا سالماق مجبوریتینده قالیر. دئمک، اوْز ایچینده غوّربت غمینی ساغالداجاق *ایدئیآل* [آرمانی] بیر دوّنیا یارادیر.

هر بیر شاعیر بللی بیر جوْغرافی مکاندا و تاریخی زاماندا یاشاییر. اوْ، اوْز یاشادیغی توْپلومدان ائتکی‌له‌نیر، بختی گتیرنده ده اونا تأثیر گؤسته‌ریر. بونونلا بئله، یارادیجی‌نین بئینی، «ایجتیماعی دییشمه‌لر، عرفانی آختاریش‌لار، و ازلی خاطیره‌لر»له باغلی‌لیغین توْققوشدوغو مئیدانا چئوریلیرسه، بو توْققوشمادان نئجه بیر سئنتئز یارانیر؟ بو سوْرغویا جاواب وئرمک اوْ قده‌ر ده قوْلای دئییل، چوّنکی اینسانین ایجتیماعی داورانیشی، ضَرورت و قانونا اوْیغونلوق‌لا بیر دؤنه‌لیک معین‌لشمیر. اوْنون اراده و اوْزگوّرلوّیو ایش‌لرین گئدیشینی کؤکوندن دَییشه بیلیر. اوْرنه‌یین، عرفان و سییاستین چکیشمه‌سینده، آنجاق اینسان اوْزو اوْنلاردان بیرینی و یا اوْنلارین قاریشیغینی سئچیر. آمما شهریار سییاستین عرفان اوْزه‌رینده قوْرولا بیلمه‌یه‌جه‌ییني یاخشیجا بیلیر. چونکی سییاست یاشاییش اوْغروْندا مبارزه و حاکمیت الده ائتمک مِئتودلاری‌دیر، عرفان ایسه حاکمییتدن کؤنوّللو اولاراق چکینمک. عرفان بیر سؤزله «فنا» دوّشونجه‌سینه اینام دئمک‌دیر. عاریف اوّچون باشقالارینا مؤحتاج اولماماق، دوّنیا لذتلرینden چکینه‌رک نفس ایستک‌لرینی بوْغماق، ان یاخشی موْتلولوقدور. آمما سییاستچی توْپلومون رفاهینی، ثروت و قودرت توْپلاما یوْل‌لارینی آختارماقدا گوْرور. داخیلی صافلیغا باغلانمیش اوْره‌ک، داها سییاست

آلانیندا قاییدا بیلمز. بۇنا گۆره ده او، اۆز سئویم‌لی دۆنیاسینی خاطیره‌لرده آراییر.

نۇستالگییا، اۆزلم دۇیغوسودور. ایدئال عالَم‌لری کئچمیشده قالان‌لار، یا بئله بیر عالمین هاچانسا مؤوجود اۇلدوغونو دۆشونَن‌لر، داها چۇخ بو دۇیغویا قاپیلیرلار. بو بۇجاقدان، بیر واخت‌لار **افلاتون**ون، **فارابی**نین، **آگوستین**ین کاغیذ اۆزه‌رینده جانلاندیردیقلاری *ایتکین اۇلکه*لر،[75] تکجه گله‌جه‌یه یۇنه‌لمیش دیلک‌لر دئییلدی. اۇ *ایتکین اۇلکه*لر، کئچمیشین یوخا چیخمیش تۆپلوم‌لارینا حسرتین، و اۇنلارین گله‌جکده یئنی‌دن گئرچک‌له‌شه‌جه‌ینه اۆمیدین گۆستریجیسی ایدی. چاغداش دۆنمده *ایتکین اۇلکه‌لری* تصویر ائتمک دبدن دۆشسه ده، ایندی ایدئال دونیا حاققینداکی گۆروۆش‌لر، یئنی میف‌لر دۆنوندا تزه‌دن یاشاییشیمیزا قاییدیر.

3

یئرسیز اولسا دا بیر موقاییسه‌یه قورشانماق ایسته‌ییرم: اۆرنک اۆچۆن شهریارین **کارلوس فوئنتئس** و **آکیرا کوروساوا** ایله اۆته‌ری موقاییسه‌سی نۇستالگییانین نه‌قده‌ر جاهان‌شمول اۇلدوغونو گۆسته‌ره بیلر. لاتین آمریکاسی یازیچی‌سی کارلوس فوئنتئس و اۇنون منسوب اۇلدوغو آدانین **خورخه لویس بورخئس**، **بارگاس یوسا**، **خولیو کورتاسار**، **گابریئل گارسیا مارکئس** کیمی کۆرکملی ائلچی‌لری، بۆتونلوک‌له کئچمیشین نیسگیلینه قاپیلمیش آدام‌لاردیرلار. «*آستئک*» و «*مایا*» مدنییت‌لریندن اۆترو نۇستالگییا، اۆزۆنو ابدی بیر قاراباسما گۆرکمینده اۇنلارا گۆسته‌ریر. ائله

---

[75] ایتکین اۆلکه: ایدئیال شهر، آرمان‌شهر، مدینه‌ی فاضله.

بیر کابوس کی، لاتین آمریکاسی یازیچی‌لاری‌نین هئچ بیری اؤندان یاخا قورتارا بیلمیر.

فوئنتئسین *«بؤز پیشیک‌لر»* پیئسینده‌کی توتدوغو یؤل، بونا پارلاق اؤرنک اؤلا بیلر. اؤ، بؤتون تاریخی گئرچک‌لیک‌لرین ترسینه اولاراق، **کورتئس**‌ین بلدچی‌سی و سئوگیلی‌سی **«مالینچانی»** تمیزه چیخارماغا چالیشیر. کورتئس، مکزیکانی و بؤتون آستئک مدنییتینی دارماداغین ائتمیش اسپانیا سرکرده‌سی ایدی، مالینچا ایسه اونون اؤیناشی. فوئنتئس مالینچانی کورتئسه ووُرولموش ساتقین بیر قادین کیمی دئییل، ایجتیماعی وجدانین ائلچی‌سی کیمی قلمه وئریر. مالینچا آستئک مدنییتینی کورتئسه ساتدی، فوئنتئس آمما بو یؤل‌لا، آستئک مدنییتی‌نین یؤخا چیخاریلدیغی سؤن آنلاردا، اؤز ایدئیآل دؤنیاسی‌نین اؤزه‌رینه قؤنموش روّسوایچیلیغین تؤزونو سیلمه‌ک ایسته‌ییر.

فوئنتئسدن علاوه، بؤرخئس، **اوکتاویو پاز** و مارکئس ده لاتین آمریکاسی‌نین سیررلی مدنییتینه یییه‌لندیکدن سؤنرا، سانکی نه چاغداش تخنیکا اوغورلارینا ائحتییاج دویورلار، نه ده **هابسبورگ‌لار**[76] دؤنمی اسپانیاسینا. فوئنتئس اؤزؤنون *«بیزیم تؤرپاق»* آدلی ایری حجملی و اؤخوناق‌لی رؤمانیندا *«اؤتؤپییا»* نؤستالگییاسینی ان یؤکسک زیروه‌یه قالدیریر. اؤ، ائله بیر سیررلی مکان آختاریشینی اؤنجه فلسفی بیچیمده، سؤنرا ایسه چؤرؤنتودن، اؤلؤمدن اؤزاق اؤلان، سئوگی- سعادت‌له چاغلایان بیر دؤنیا باره‌ده یؤخولار و خیال‌لار فورماسیندا قلمه آلیر.

---

[76] هابسبورگ‌لار Habsburger 1282- 1918 ایل‌لرده اوتریشده، 1526-1918 ایل‌لرده چئک و ماجاریستاندا، 1516-1700 ایل‌لرده ایسپانیا و اونون مؤستملکه‌سی اولان بؤلگه‌لرده حؤکم سؤرموش سلاله‌نین آدی‌دیر.

رؤمانتیزم ده ائله بؤدور؛ غؤربت آجی‌سی، اؤرک آغریسی. **نیچه** دئمیشکن اینسان داها هئچ بیر یئرده وطنده اؤلدوغونو حیسس ائتمیر، حتتا اؤز وطنینده اؤلدوغویکن ائله بیر یئری سوراقلاییر کی، یالنیز اؤردا بو دؤیغویا قاپیلا بیلر. یؤرددا، ائوده اؤلدوغونو تکجه اورادا حیسس ائدیر: کئچمیشین ایتکین اؤلکه‌سی.

کوروساوا باشدا اؤلماق‌لا بیر چؤخ ژاپؤن یارادیجی‌لاری، سانکی ماددی بؤللوغو، یؤکسک شخصی گلیرلری، و یئتَرلی تحصیل اؤجاق‌لاری اؤلان چاغداش ژاپونو، سامورای‌لار گؤرکمینده گؤرمه‌یی داها چوخ خؤشلاییرلار. سامورای‌لار اؤز افسانه‌وی ایگیدلیک و صداقت‌لری ایله، ژاپؤن دؤشونجه‌سینده ایلکین خاطیره تک یاشاییرلار. اؤنلار اییرمینجی یؤزایللیکده یاشایان اؤزگون اینسانین دویدوغو نیسگیلین آیریلماز بؤلومودورلر. اؤز اوغورسوز اینتیحاری ایله ده ژاپؤن نؤستالگییاسی‌نین رمزینه چئوریلمیش کوروساوایا گؤره، سامورای‌لاری قاوراماق، ابدی گونش اؤلکه‌سی [دیارِ آفتابِ تابان] تاریخی‌نین آچاری‌دیر. هابئله سامورای‌لارین وارلیغینی، اؤنلارین بؤتون آخماقلیق و دؤزگونلوک‌لری ایله یاناشی قاورامادان، کئچمیشه هر هانسی قاییدیش باش توتان ایش دئییل. چؤنکی هیروشیماداکی چکیردک پارتلاییشی گؤجونه غرب اؤنونده کیچیلمیش چاغداش ژاپؤن، اؤز اطاعت‌کارلیغی اؤجوندان، ایگیدلیک و دؤیوشکن‌لیکدن اوزاق دؤشموشدور. بونا گؤره ده او دؤیوشکن‌لیک‌لر، یئنی‌دن هئچ اؤلماسا دؤشونجه‌لرده و فیلم‌لرده جانلادیریلمالی‌دیر. بونا گؤره، کوروساوا اؤزؤنون *«یئددی سامورای»* و *«قیرمیزی ساققال»* فیلم‌لرینده، ایدئیال سامورای دونیاسی‌نین کؤلگه‌سینی، تایی گؤرونمه‌ین بیر طرزده گؤموش پرده‌یه سالیر. قؤی سییریلمیش ژاپؤن قیلینج‌لاری‌نین

تۆققوشماسیندان دۆغان سس‌لر، آدانین سینیرلارینی آشیب، دنیزلرین اۆتاییندا یاشایان قۆرخاق میللت‌لرین ده قولاغینا یئتیشسین. آرتیق ایندی سامورای دۆنیاسی هئچلیک عالمینه قۆووشسا دا، کوروساوا اۆنو ایسته‌دییی بیچیمده یئنیدن یارادیر، اۆنونلا یاشایير، اۆنونلا دا اۆلۆر.

4

لاتین آمریکاسی یازیچی‌لاری و ابدی گۆنش اۆلکه‌سی‌نین بیر سیرا یارادیجی‌لاری، اونودولموش ایکتین اۆلکه‌نی، اسکی میف‌لر [اسطوره‌لر] پالتاریندا جانلاندیردیقدا، سانکی شهریار دا اۆزونه مخصوص چالارلا اونلارلا سس- سسه وئریر. شهریار دا عئینی اۆلچوده زامانی خیالی بیر کندین، داخماسیندا توتوب ساخلاماغا جان آتیر؛ داها دۆغروسو ایندی اوشاقلیق چاغی‌نین گۆزلرییله باخدیغی بیر کندین داخماسیندا. هم کوروساوا، هم فوئنتئس، هم ده شهریار دۆنیاسی‌نین ایزی نه اینکی ایندی خاریجی عالمدن سیلینمیشدیر، حتتا اۆلا بیلسین اۆنلارین تصوروور ائتدیک‌لری بیچیمده کئچمیشده ایسه هئچ‌واخت یۆخ‌ایمیش. بئله کی، شهریار آیی، گئجه‌نی، داغی، مئشه‌نی، شاعیری و مَلَک‌لری بیله، گئرچک‌لییه اویغون بیچیمده دئییل، اۆز نۆستالژی دۆنیاسی اۆلچۆسونده یئنیدن یارادیر. بو باخیمدان اۆنون ان ائتکی‌لی اثرلریندن بیری اۆلان *«گئجه‌نین افسانه‌سی»*، ساده تصویرلردن اوزاقلاشاراق شاعیرین دایمی وورنوخمالارینی گۆسته‌ریر.

خیالی عالمدن اۆترو نۆستالگییا، شاعیر روحونون زمانه ایله اویغون گلمه‌مه‌سیندن دۆغور. بوندان علاوه، اۆلکه‌لری زنگین میفولوژی ایرثه مالیک اۆلان یازیچی‌لار بئله دۆشونورلر: چاغداش اویغارلیغین [تمدن‌ـون]

اؤزوّ ایله گتیردییی دَییشیک‌لیک‌لر اؤنلارین ایدئآل دوّنیاسی‌نین داغیلماسیندا اؤزه‌ل رؤل اؤینامیشدی. بونونلا بئله، چاغداش دوّنیانین یئنیلیک‌لرینه، اؤزه‌للیک‌له تخنؤلوْگییایا، اؤنلارین قارشی چیخمالاری **گئنون**دان فرق‌لی اؤلاراق ایدئولوژی دئییل، نؤستالژی ماهییت داشییر. بوردا چاغداش اویغارلیق، اؤزلوّیونده چیرکین و شیطانی بیر نسنه کیمی قلمه وئریلمیر، چاغداش اویغارلیق یالنیز یارادیجی‌لارین ایدئآل دوّنیاسینا ووردوغو زیان باخیمیندان پیسله‌نیلیر.

اونلارین فیکرینجه، ایقتیصادی چیچکلنمه دالغاسی صفالی کندی چیرکلندیریر؛ پالچیقدان تیکیلمیش دیوارلارین یوموشاقلیغینی، سئمئنتین سَرتلییی ایله دییشدیریر. دئمک، «اینسان‌لا چئوره» آراسیندا ائله بیر دیوار تیکلیر کی، اؤندان قوْیوب قاچماقدان اؤزگه چاره قالمیر. بو دَییشیلمیش دوّنیا، شاعیر روحونون دینج یوواسی اؤلا بیلمز، اؤنا گؤره ده اؤ، ییغیشیب اؤز تانیش کئچمیش یوردونا یولچولوغا چیخیر.

شاعیرین گؤمان ائتدییی کیمی گئرییه یؤل وارمی؟! شاعیر اؤزون سؤره آیریلیقدان سونرا یئنیدن کئچمیش زامانا، ایتمیش مکانا قاییدیر. آمما بو دؤنه اؤ، تانیدیغی آدام‌لارین دوّنیادان کؤچوّب گئتدیییني گؤرؤر. اؤنون گؤرمک ایسته‌دییی دوّزه‌نلیکده دییشیلمه‌میش بیر کرپیج بیله قالماییب:

هله ده گؤزومو اؤووشدورورام،
ائله بیل عصرلرین یوخوسوندان دورموشام
ایتیریب اسکی دوّنیانی منیم حیاتیم
عهدیمی تزه‌له‌یه بیر کرپیج ده قالماییب.
یوخو نئجه قوْرخونج بیر کابوسدور، اؤیاقلیق دا!
تانیش‌لار گئدیبلر.

سئویم‌لی بیر دؤنیانین داغی!
وای قؤرخورام!

ایندیکی زاماندا اؤزؤنو موميالانميش آدام سانان شاعیر، سانکی مزاردان قالخميش اؤلؤدور. اؤزون سؤره خلوته چکیلدیکدن سؤنرا یازیلمیش *«موميالانميش آدام»* شعری، شهریارین احوال‌روحیه‌سینده باش وئره‌ن درین دییشیک‌لیکدن خبر وئریر: موميالانميش آدام چوخورا دؤشموش گؤزلرییله سؤیوق و سایماز چؤهره‌لر آراسیندا یؤل گئدیر. آنجاق ایلکین خاطیره‌لرییله خاریجی گئرچلیک آراسیندا هئچ بیر یاخینلیق قالمادیغی اؤچون اؤ، سرگردان حالدا یؤلونو آزیر. حتتا اؤنو تانییانلار دا لاپ کؤلگه‌لر تک اؤیان‌بویاندان کئچیپ گئدیرلر، اؤنلارین یالنیز آیاق ایزلری قالیر. شهریار یازیر:

«کؤهنه تانیش‌لارین، خیال سؤرعتی ایله ائولردن چیخیب دیوارلاری آشان و مندن اؤزلرینی گیزله‌دن کؤلگه‌لرینی دویورام. دئیه‌سن، پیچیلداشیرلار، لاکین اؤنلارین سسی منه چاتینجا، بؤتونلوک‌له باتیر، بلکه ده دئییرلر: جانی نئجه ده بَرکیمیش کی، هله ده ساغ‌دیر. نه بیلمک اؤلار، بلکه اؤنلار دا منیم کیمی قبیردن قالخیبلار، آنجاق داها جاماعتین اؤزونه باخا بیلمیرلر.»

موميالانميش آدام، اؤز مزارینا قاییتمازدان اؤنجه، نه قده‌ر چالیشسا دا بو یئنی دؤنیانی قاورایا بیلمیر. اؤ، نه قاباغینا چیخان قارانلیق چایخانین، نه ده آرخین قیراغیندا بؤینونو بؤکوب فیکره دالمیش سالخیم سؤیؤدون سیررینی آنلایا بیلمیر. سؤندا، اؤنون چاشقینلیغی دؤنیانین وفاسیزلیغی و آلچاقلیغی باره‌ده فیکیرلره قاریشیر. شهریارین اؤز آلین‌یازی‌سینا لاغ‌لاغالی و غملی باخیشی بوردان باشلانیر:

من اؤلمؤشدوم نئچه ایل‌لر بؤیو سن ساغ ایدین آمما

اؤزوم ده قالمیشام حئیران، اؤلن دیرچَلدی، ساغ اؤلدؤ

5

کئچمیشین نؤستالگییاسی، او قدەر ده یئنی مؤوضوع دئییل، فلکین اؤیون-لاریندان و اؤلومدن گیلئیلنمه، کدەرلی بیر چالارلا شاعیرلرین دیلیندن همیشه سسلنمیشدیر. بس بوردا یئنیلیک نەدیر؟ دئییلدییی کیمی، شهریارین دؤشونجه‌لری‌نین کؤک‌لری اؤقدەر ده یئنی و اؤزگؤ دئییل، چؤنکی اوشاقلیق چاغ‌لاری اؤچون نؤستالگییا هامییا خاص اؤلان بیر دویغودور. یئنیلیک بونادیر: شهریار قالابالیق بیر شهرده یاشایارکن، بو تجرؤبه‌نین درینلییینه واریر، بو ایسه واختیله ادبییات تاریخینده تام یئنی بیر ادبی اؤرنه‌یین یارانماسییلا سؤنوجلانیر. آخی اؤ، نهنگ بیر شهرده گئتدیکجه اؤزؤنو آزغین بیر روح کیمی حیسس ائدیر.

شهریار یؤلا دؤشور و اؤز ایدئیآل مکانینی، یعنی اؤقدەر ده اوزاق کئچمیش ده اؤلمایان کندینی، آختارارکن بیر بیری‌نین آردینجا آیری‌آیری ایلغیم‌لارلا اؤزله‌شیر. اؤ، اوشاقلیق میراثینی ال دَیمه‌میش‌جه‌سینه تاپاجاغینی گومان ائتدییینه باخمایاراق، سؤنسوز غریبلییینه، درمانسیز اؤزگه‌لییینه قؤووشور. نهایت، گئرچک دؤنیا ایله هر گؤرؤشونده، و اونا هر دؤنؤشونده چیخیلماز دوروما قالیر. «آیری بیر دؤنیا»یا باغلی‌لیق دویغوسو، اؤنو بؤس‌بؤتون اؤبیئکتیو گئرچکلیکدن سوبیئکتیو عالمه آپاریر. بللی اؤلور کی، دیله‌دییی مکانین اؤزلم یؤکونو همیشه‌لیک اؤز چییین‌لرینده داشیمالی‌دیر.

شهریارین نیسگیلیی *«ائی وای آنام»* شعری‌نین بیر سیرا مصراع‌لاریندا اؤز زیروه‌سینه چاتیر. شاعیر آناسی‌نین اؤلؤمونو کئچمیش جغرافی

سینیرلارلا و اؤز ایدئآل مکانی ایله باغلایير. بو قۇرخونج حادیثه‌یه همین بوجاق آلتیندا یاناشیر. بۆتون شعرده، ایندیکی زاماندان صۆحبت گئتمیر، یا دا اۆ، کئچمیشه کۆرپۆ سالماغا گۆره خاطیرلانیر. حاققیندا سۆز آچدیغیمیز بو کئچمیشده، شاعیرله زامان آراسیندا هئچ بیر چات یوخدور. باشقا سۆزله دئسه‌ک، اۆرادا شاعیرین ایتکین زامانی ایله، ایتکین مکانی بیربیرینه اریییب قاریشیر.

شهریار، یاشاییشین ان سَرت حۆکم‌لریندن بیرینی، یعنی آناسی‌نین اؤلۆمونو، آنلارکن، زامان آنلاییشی‌نین قیریلماسی ایله اؤزله‌شیر. بئله اۆلدوقدا، گئجیکمه‌دن آناسی‌نین اۆبرازینی یئنی‌دن جانلاندیرماقلا بو قیریلمانی آرادان قالدیرماغا چالیشیر. شاعیر باشقا بیر یئرده زامانین حرکتینی دایاندیرماق آرزوسونا دۆشور:

زامان کئچیر اۆفوق‌لرده تۆز قالیر،
کروان کیمی اوزاق‌لاردا تۆز سالیر
دومان گلیر اۆره‌ک‌لری چولغاییر
اۆره‌ک دئییر: زامان، کئچمه آمان‌دیر!
کئچن‌لرده گۆزۆم واردیر دایان، دور!

بونا باخمایاراق گئتدیکجه زامانین اؤتمه‌سیندن دۆغان فاجیعه درینله‌شیر. بئله اۆلدوقدا، شاعیرین کده‌رلی روحو اۆمیدسیزلیک جایناغیندان قورتولماق اۆچون زامانین ماهییتینی دییشمکدن اؤزگه چاره تاپمیر. داها زامانین حرکتی‌نین دایانماسینا، و یا اۆنون گئری‌یه دؤنمه‌سینه ائحتییاج یوخدور. چۆنکی شاعیر «خطی زامانی» بیر تَهَر «دؤوری زامانا» چئویرمک‌له، دایم اۆنو تکرار ائدیر. یعنی آنا، عؤمۆر دایره‌سینده یاشاییشین باشلانغجینا قاییدیر، شاعیرین ایسته‌یی ایله مزاردان قالخیب اۆغلوندان داها

تئز ائوه یئتیشیر. آنا حوووضون قیراغیندا دایاناراق مؤصیبت چکمیش اؤغلونو گؤزله‌ییر. آخی یئنه ده اؤنون چیرک‌لی کؤینه‌یینی یوماق ایسته‌ییر.

دئمک اؤلماز شهریار اؤز دؤشونجه‌لری‌نین سؤنوج‌لاریندان خبرسیزدیر. هابئله دئمک اؤلماز، اؤنون نؤستالگییا دویغوسو یالنیز بیلینج‌آلتی [تحت‌الادراک] سجییه داشییییر. ترسینه اؤلاراق، دؤنیانین اؤنون تصویر ائتدییی درجه‌ده دَییشمه‌دییینی آچیق‌آیدین بیله‌بیله اطراف گئرچک‌لییه اؤزه‌ل گؤزلؤک آرخاسیندان باخیر. آماجی دا یارادیجی‌نین مکان و زاماناداکی دورومونون درین قاورایییشیندان دؤغان ابدی حسرته چاره قیلماق‌دیر:

بیر گئجه اؤز مسکنیمده‌کی شامدان سؤروشدوم:
نه اؤلوب‌کی داها حیاتدا اینجه‌لیک قالماییب؟
داها اینسانی شؤوقه گتیرن کؤلک‌لر اسمیر،
آغاج‌لارین رقص ائدیب، گؤل سپمک ماراغی قالماییب.
داها اؤز ایتیریلمیش جنتیمی تاپا بیلمیرم،
عشق و محبت کوچه‌سی اؤل‌کی عنواندا دئییل،
گؤلوب دئدی: سن اؤزؤنه باخ، اؤنلارین هامیسی وار،
سنین گؤزؤنده داها جاوانلیق گؤزلؤیو یوخدور.

[دیوان، ج 1، ص 31]

بؤتون بونلارا باخمایاراق، نؤستالگییا بو گؤنون آنالیتیک دؤشونجه‌سینه، هابئله تنقید و انکارا سؤیکه‌نن چاغداش ادبییاتین خمیرینه اویغون‌دور. بو جؤر «اؤزؤنو انکارائتمه دؤشونجه‌سی»نین گئنیش یاییلماسیندان دؤلایی، نوستالگییا دا دونیا اؤلچؤلو بیر یؤنه‌لیشه چئوریلمیشدیر. بئله کی، لاتین آمریکاسی ادبییاتی، آفریقا اؤلکه‌لری‌نین تئاتر صنعتی و ژاپؤن سینماسی، بؤس‌بوتون نؤستالگییا دویغوسونا بؤرونموشدور. ایستر بورخئس و

فوئنتئستین اثرلرینده، ایستر کوروساوا و **کوبایاسی**نین فیلم‌لرینده، ایسترسه ده شهریار شعرینده، دۆنیا سۆره‌کلی پیسلشمه‌یه محکومدور. بو داغیدیجی گئدیشده، یالنیز عظمت‌لی کئچمیش دۆنم گۆزه‌ل و ماراقلی گۆرۆنور. اۆ زامان‌لار اینسان هله دۆنیانی دلیجه‌سینه داغیتمیردی، چیرکلندیرمیردی، دۆنیانی دییشدیرمک گۆجونه ده مالیک دئییلدی.

بو بۆلوم 1997ـده باکی تفککور اونیوئرسیتتینده، سونرا دا میللی علم‌لر آکادئمیاسی‌نین نیظامی آدینا ادبییات اینستیتوتوندا اوخودوغوم "شهریار نیسگیلی و نوستالگیانین تحلیلی" باشلیقلی معروضه اساسیندا حاضیرلانمیش، "وارلیق" درگی‌سینده درج ائدیلمیشدیر.

8

آت‌لار،
تانک‌لار
و سالخیم سؤیود

بؤیوک گوج‌لرین آت اویناتدیغی بیر چاغدا، بس ایلک کز آتی اهلی‌لشدیرن تورک بالالارینا، گؤره‌سن آتلانما قورخوسو هاردان گلدی؟ سؤزسوز، تورک‌لر ابدی اولاراق آت اوستونده یاشامایاجاقدیلار. آمما آتدان دوشدوکده، حاضیرلیق‌سیز دوشدوک، باشی اوسته یئره قاپاندیق. بو، قاچیلماز ایدی. رنسانسین روحو، اسپان گمی‌لری گؤیرته‌سینده، آرالیق [مدیترانه] دنیزینی دولاشیرکن، عثمانلی توپ‌لاری ویانا [وین] داروازالاری آرخاسیندا دایاندی. بوندان اؤنجه، 1492ـجی ایلده آندولوس حؤکومتی‌نین[77] شپیر- شوپورو غرناطه‌دن دنیزه تؤکولورکن، آمئریکا کشف ائدیلدی. مدرنیته گلیردی. آت، تانک‌لارلا عوض اولونمالی ایدی. اولمادی. بئله اولمایان یئرده، یازیق شاعیر بو گئجیکمه‌دن دولایی سوچلاندیریلا بیلمزدی.

تورک‌لر آتدان دوشدوکده، عثمانلی‌لار شرقی آوروپانی، یاخین شرقی، و گونئی آفریقاتی ایتیردیلرسه، بیزیم ده ایتکی‌لریمیز آز دئییلدی. اؤنجه قافقازی اودوزدوق، سونرا تبریز نائب الخلافه‌لییینی، داها سونرا محروسه اؤلکه‌نین حؤکمرانلیغینی.

بو گئدیش آغری‌سیز، آجی‌سیز، بوخار قاتارلاریلا غربدن گلمه- دی، بؤیوک اویون‌لار و دؤیوش‌لرله گئرچکلشدی. حاققی تاپدالاماياق، دؤیوشچولرین بیری‌نین قولتوغوندا **سئروانتئس**‌ین «دون کیشوت» کیتابی واریدی. او بیری‌سی ده **پوشکین**‌ین شعرلرینی میزیلداناراق قورشون یاغدیریردی. عثمانلی‌لار دؤرد یوز ایل آوروپادا آت اویناتدیق‌لاری‌نین کفاره‌سینی بیرینجی دونیا ساواشیندا وئردیلرسه، نه‌بیلیم، بلکه بیز ده اونلاردان دولایی اودوزدوق. بیز

---

[77] 711ـــ1492 ایل‌لرینده ایبری یاریم‌آداسینا [اینديکی ایسپانیا و پورتغالا] حؤکوم سؤرموش موسلمان‌لارین حؤکومتی. بو حؤکومت طارق ابن زیادین جبل‌الطارق بوغازیندان کئچمه‌سی ایله باشلاندی. آندولوس حؤکومتینده ابن رشد، ابن عربی، ابن طفیل و ابوالقاسم مَجریطی [مادریدی] کیمی بؤیوک عالیم لر یئتیشدی.

قارداشلیغیمیزی یئرلی‌دیبلی دانساق دا، انگیلیس‌لی‌لر، اونلارین قارداشییق دئیه، بیزه قولاق‌بورماسی وئردیلر: بیر یاندان شمس-العماره سارایی‌نین قاپی‌سینی اوزوموزه باغلادیلار، او بیری یاندان ایسه قافقازدا روس‌لارین اؤنونده یالقیز بوراخدیلار بیزی. نه اولسون کی، ایندی ده آنکارا بؤیوک دؤولت تئاترینداً، شاه طهماسب، فارس پادشاهی آدینا سؤیولور![78]

بو اوزون و ایسته‌نیلمز گئدیشی تلم‌تله‌سیک خاطیرماغیمین جانی، بو تراژئدینی آراشدیرماق دئییل، فاجیعه اورتاسیندا اوتوروب بیر شعرین گوزگونده سورغویا قاییتماقدیر. ان یاخشی‌سی دا بودور. بیز فاجیعه‌نین اورتاسیندا بیله، لیریکانین اؤزه‌للیک‌لرینی گؤزدن کئچیرمک اولار: ناظیم حئکمتین «سالخیم سؤیود»ونده.

1

ناظیم حئکمتین «سالخیم سؤیود» شعری مضمون و فورما باخیمیندان ماراق‌لی‌دیر. ناظیم بو شعرده ذهنی‌نین تجرید داخماسیندان باشینی چیخاریر، یارالی بیر آتلی‌نین یئره قاپانماسی سیماسیندا اونون آلین‌یازی‌سینی گؤزدن کئچیریر. آمما شعرین ماراق‌لی اولماسی‌نین نده‌نی ناظیمین باخیش نؤقطه‌سینده‌دیر. چونکی شعرین سونوندا بللی اولور شعری ناظیم سؤیله‌میر، آتیندان یئره یووارلانمیش آتلی سؤیله‌ییر. بونو آنلادیقدا شعرین بوراخدیغی ائستئتیک لذذت داها دا آرتیر، بیز شاعیردن

---

[78] آنکارا دؤولت تئاترینداً 2005-جی ایلین باهارینـدا صـحنه‌یـه چیخـاریلمیش «سـیغینتی» آدلـی صـحنه اثرینده بونون یاخیندان شاهیدی اولموشام. بیلدییمز کیمی قانونی سولطان سلیمانین اوغلـو «بایزیـد»، شـاه طهماسبا سیغیندی. سونرا بایزیدین قارداشی سولطان سلیم له شـاه طهماسـب آراسـیندا کی بیـر راضیلاشـما، بایزیدین اؤلدورولمه سی ایله سونوجلاندی. بو تئاتردا تـورک آدلـیم آکتیـور «روشـدو آسـیالی» نـین شـاه طهماسب رولوندا ایفاسی اونودولاسی دئییلدی. «اورحان آسئنا»نـین قلمـی ایلـه حاضـیرلانمیش بـو اثـری «آیشئنیل شاملی‌اوغلو» صحنه‌لشدیرمیشدی.

داها آرتیق یارالی آتلی ایله یاخینلیق دویوروق. بو قده‌ر بنزه‌رلیکدن اینسانی قورخو بورویور: سانکی او ییخیلان آتلی بیزیک. بونلاری لیریکا دئییل، ایدئولوگییا آچیقلامالی ایدی. آمما بئله اولمور. بوردا قانادیندان قوش کیمی وورولموش یارالی‌نین اوره‌ییندن کئچن‌لره شعر آیدینلیق گتیریر:

آخیردی سو
گؤسته‌ریب آیناسیندا سؤیود آغاج‌لارینی
سالخیم سؤیودلر یویوردو سودا ساچ‌لارینی!
یانان یالین قیلینج‌لار چارپاراق سؤیودلره
قاچیردی قیزیل آتلی‌لار گونشین باتدیغی یئره
بیردن بیره قوش کیمی
وورولموش کیمی
قانادیندان
یارالی بیر آتلی یووارلاندی آتیندان!

باغیرمادی،
گئده‌نلری گئری چاغیرمادی،
باخدی یالنیز دولو گؤزلرله
اوزاقلاشان آتلی‌لارین پاریلدایان نال‌لارینا!
آه نه یازیق!
نه یازیق کی، او
دؤرد نال گئدن آت‌لارین کؤپوک‌لو بوینونا بیر داها یاتمایاجاق،
بیاض اوردولارین آردیندا قیلینج اویناتمایاجاق!

نال سس‌لری سؤنور پرده پرده
آتلی‌لار غئیب اولوردو گونشین باتدیغی یئرده!

آتلی‌لار آتلی‌لار قیزیل آتلی‌لار،
آت‌لاری روزگار قانادلی‌لار!
آت‌لاری روزگار.
آت‌لاری...
آت...

اینجه‌صنعتین اؤزه‌یی بودور: شاعیرین فردییتی یالنیز دین، اخلاق و وجدان تاپیشیریغی اؤزوندن ایجتیماعی اولایا جالانمیر. ناظیم حئکمتین بو شعرینده، اولای‌لار چئوره‌دن قوپور، بیزیم ایچیمیزده باش وئریر. لیریکانین اؤزگون [اوریژینال] آنلامی دا بودور. البته شاعیرین هر بیر روحی و ذهنی باغلی‌لیغی، شعری‌نین سؤزجوک‌لریندن باش قالدیرا بیلر. ناظیم حئکمت سالخیم سؤیوددە، آجینی، لذذتی؛ وورنوخمانی، توختالیغی؛ لیریکانی و سییاستی، یاناشی آپاراندا اؤلوم و سئوگی بیر یئرده آنیلیر. اؤسته‌لیک، سن شعره دالدیقدا هم شاعیرین اؤزونو، هم ده شعردیشی [شعردن خاریج] هر بیر قاورامی اونودورسان. نال‌لاردان قالخان توزا باتیرسان. نال‌لارین سسی پرده پرده سؤنوکدوکده، شعرین آنلام قات‌لاری یارپاق یارپاق آچیلیر. شعرین سون بندینده عئینی میصراع تکرارلاناراق گؤده‌لیر، سانکی اؤلوم اوزره اولان آتلی‌نین بوغازیندا سؤزجوک‌لر گئتدیکجه اریییر، اؤلوم اونا آمان وئرمیر سون سؤزو دئسین.

شعرین آردیجیل سؤزجوک‌لری، بیربیرلرینی داناراق، داشلاشان ثابیت آنلام‌لاردان چکینیرلر. یئنه ده هر شئی یوموشاق ابهام بورولغانیندا بوغولور. سن، آنلامی یاراتمالی‌سان، شعری سوندان باشلایاراق شاعیرین

وورنوخمالاری ایله عکس ایستیقامتده آیاقلاشمالی‌سان. **ندن ایره‌لی گلیر بو ایضطیراب؟** گئرچک‌لیک‌له دیلک‌لرین اویوشمازلیغیندان.

شاعیر ایندی کئچیب گئتمیش بیر توپلومدان هانسی بیر بیچمیده سؤز آچا بیلر؟ شاعیر، دونیانین ان بؤیوک امپراتورلوق‌لاریندان بیری اولان اؤلکه‌نین واریشی‌دیر. اؤلکه، تاریخی یئنیلگییه [مغلوبیته] اوغرایییر، شاعیر ایسه روحی سارسینتییا. ناظیم اوچون بو سارسینتی تکجه داغیلمیش کئچمیشین اؤزلمیندن گلمیر، (بلکه ده او کئچمیشه هئچ اینانمیر) یئنی دؤنمده عدالت آختاریشی‌نین اینسان قانیندان دا باها اولدوغوندان قایناقلانیر. بو سارسینتی آنلاریندا بیز نه ائدیریک؟ سؤزسوز رومانتیک آخ-وای‌لارا اوز گتیریریک. بونا گؤره ده یاراتدیغیمیز اثر دوشکون شعارلار سویه‌سیندن اوزاغا گئده بیلمیر. اثر بیزی گوجلندیرمک عوضینه سارسیدیر. شاعیر بوندان چکینیر، مدرن شعر یارانیر. او بورادا گله‌جه‌یین پارلاق گونشیندن دانیشا بیلردی یا دا کئچمیش سارای‌لارین قالیق‌لارینا گؤز یاشی تؤکه بیلردی. تؤکمور. ایتکین سئوگیلی‌سی‌نین قوخوسونو بوش قالان یاتاق‌لاردان آلا بیلردی. آلمیر.

جامال ثریانین، ناظیم حئکمت یارادیجی‌لیغی‌نین **مایاکوفسکی** ائتکی‌سی آلتیندا یارانماسینا قارشی بیر سؤزو واردیر: «مایاکوفسکی‌نین [ناظیم اوزه‌رینده] ائتکی‌سی آنجاق خاریجی ائتکی‌دیر. بعضی شعرلری‌نین بیچمی [اوسلوبو] ایله ایلگی‌لی‌دیر؛ عوموومی پلان‌لاریلا باغلی‌دیر. اونلار، شعر دوروم‌لاری‌نین ایچه‌ری‌سینده کسکین‌لیک‌له آیریلیرلار. مایاکوفسکی-نین شاللاقلایان بیر دیلی، سؤزجوک‌لری تاختا رف‌لردن تئزتئز چکن گئومئتریک [هندسی] بیر چالیشماسی واردیر. ناظیم حئکمت‌ده ایسه یوموشاقلیق حاکیم‌دیر. بوتون گؤزه‌ل شعرلرینده بئله‌دیر. مایاکوفسکی‌ده

دویارلیق چوخ آزدیر. ذکا دا عاغلین بویوروغو آلتینبادیر. ناظیم حئکمت ایسه آشاغی پلاندا بیر دویغو شاعیری‌دیر یئنه ده».

بو یوموشاقلیق، ناظیمی *سالخیم سؤیود* شعرینده آشیری دویغویا یول وئرمه‌یه یؤنلتمه‌لی ایدی. یؤنلتمیر. هانسی‌سا تنقیدچی‌نین دئدییینه گؤره، صنعت‌چی اساسن چاشقین‌دیر، باشینی ایتیرمیشدیر. او اؤز ایلهام و ذکاسینا (یعنی شعر سؤیله‌مه‌یه یئتکین ذؤوق ساییلان قریحه‌سینه) گؤز یومورسا، اثرلری کوبود اولور؛ اونلارا مئیدان وئریرسه، دوشکون آلینیر. گؤرونور شاعیرین بؤیوک باجاریغی بو ایکی اوچورومون آراسیندا قیل کؤرپوسوندن کئچمک‌دیر. ناظیم بو قیل کؤرپوسونون اوستونده دایانیر: گئرچک‌لیک‌له دیلک‌لر آراسیندا، کئچمیش‌له چاغیمیز اورتاسیندا. خیرداجا باجا آچیلیر رئاللیق‌لارین اوتایینا. ناظیم باجادان بویلانیر، فاجیعه‌یه گؤز گزدیریر، گؤردوک‌لرینی بیزه سؤیله‌ییر. ناظیم، مطلق قاورام ساییلان *اؤلوم*دن بیله، یان کئچیر. سووئت دؤنمینده، آذربایجان شاعیری اؤلوم مؤوضوعسونا توخونا بیلمیردی‌سه، بو، رامیز رؤوشن کیمی شاعیرلره اؤلوم نیسگیلینه چئوریلیردی، یاشامین یاریمچیق قالماسینا گتیریب چیخاریردی. عوضینده، ناظیم‌له چاغداش ساییلان **نجیب فاضیل** کیمی شاعیرلر، مطلق اؤلوم قاورامینا قاییدیردیلار. آمما ناظیم، یئری گلمیشکن، اؤلوم کیمی مطلق قاورام باره‌ده دانیشماقدان دا چکینیر. بو، قیسمن ده اولسا، پست-مدرن بیر یاناشما طرزی‌دیر.

مضمون بوجاغیندان باخاندا شعرده نه موتلولوق وعده‌سی وار، نه باشی‌باتمیش سانتی‌مانتالیزم، نه ده اؤنجه‌دن پلانلاشدیریلمیش سییاسی آماج. هر شئی یارادیجیلیق اینتویسییاسیندان [شهودوندان] باشلانیر. بئله بیر اوغورلو اثرین کؤک‌لری تاریخی فاجیعه‌ده یئرلشسه ده، اونون چالاری

قولایلیق‌لا پروپاگاندادان یان کئچیر، اینجه‌صنعتین باشلیجا اؤزه‌للیی سایه‌لان پوئتیک دویغونو اویادیر. شعر کئچمیشدن دانیشیرسا دا، قوجا و چؤروک خاطیرلرله اوغراشماغا ماراق گؤسترمیر. ماراق‌لی‌دیر، شعر کئچمیش بیر نوستالگیایانی جانلاندیرارکن، اوقدەر ده گله‌نه‌یه دایانمیر، «روزگار قانادلی آتلی‌لار»دان باشقا. منجه بو دا کئچمیشدن دئییل، شاعیرین گله‌جک آرزولاریندان دوغور. ایشیق سورعتی ایله چیچکله‌نن دونیادا، تکی بیزیم ده روزگار قانادلی مینیک‌لریمیز اولایدی. تکی.

بیچیم بوجاغیندان باخاندا ایکی مسئله قاباریق شکیلده گؤزه چارپیر: بیرینجیسی، ناظیم حئکمت سینمادان گلمه «باخیش بوجاغینی[79] دییشمه تئکنیکی»ندن یارارلانیر. بو تئکنیک، اوخوجونو شاشیرداجاق درجه‌ده شعرین سونونا غریبه گوج باغیشلاییر. شعرین سونونجو بئش میصراعسینی شاعیرین اؤزو دئییل، یارالی آتلی سؤیله‌ییر، سؤزو ده یاریمچیق قالیر. بئله‌لیک‌له بیر شعرده نئچه «من» سسله‌نیر.

ایکینجیسی، شعرین فورماسی روس شعریندن بیر باشا ائتکی‌له‌نیب. آمما ناظیم اوستالیق‌لا اؤز لیریک روحونو فورمانین هندسی فضاسینا جالاییب. اؤزو دئمیشکن بیچیم «نزیک جوراب کیمی، گؤزه‌ل بیر قادینین یاراشیق‌لی آیاغینی داها گؤزه‌ل گؤسته‌ریر، عئینی حالدا اؤزو گؤرونمور.» بو بوجاقدان باخاندا سالخیم سؤیود پارتلایاجاق بیر ال‌بؤمباسی‌نین محصولودور. آذربایجانلی عالیم **اکبر بابایئو** ناظیمین آغزیندان ائشیتدییی ماراق‌لی بیر شئیی سؤیله‌ییر. موسکووانین اییرمینجی ایل‌لرینده **سوئتلوو**[80] آدلی شاعیرین "گرانادا" باشلیقلی شعری دیل‌لر ازبری ایدی. اوزون سؤره

---

[79] زاویه‌ی دید *view point*

[80] میخایل آرکادییئویچ سوئتلوو Mixail Arkadiyeviç Svetlov (1903ـ1964) روس شاعیری.

موسلمان‌لارین پایتختی اولموش ایسپانیانین گرانادا (یا دا عرب‌لرین دئییشی ایله غَرناطه) شهری. شعرین قهرمانی «منیم گرانادام، گرانادا، گرانادا *Grenada, Grenada, Grenada moya!*» هایقیریرکن آلنی‌نین اورتاسینا بیر قورشون اوتورور. آدی چکیلن ایگید اؤلوم حالیندا آنجاق *Grena...* دئیه بیلیر. ناظیم بو شعرین آنلامینی سهو باشا دوشسه ده اونون فورماسی‌نین ائتکیسی آلتیندا «سالخیم سؤیود»ـو یازیر. او، سونرالار دئییردی: «سوئتلووون شعرینده هله پارتلامامیش بیر ال‌بومباسی وار، بیر آن سونرا پارتلایاجاق. بو حالتی منیم شعرلریمده *دنیزده هله باتمامیش بیر قایی*قدا گؤرورسونوز، بیر آن سونرا باتاجاق. هابئله بیر آن سونرا ییخیلاجاق آت گؤرورسونوز.» کیمسه سوروشور «افندیم! نه دئییرسینیز، ال‌بومباسی نه‌دیر؟» سن دئمه حئکمت گرانادا سؤزونو روسجا ال‌بومباسی آنلامینی داشییان *granata* کیمی اوخویوبموش. داها زامانی گئری قایتارماق اولمازدی، ناظیم شعرینی یازمیشدی. سوئتلووون شعری سالخیم سؤیودون هم بیچیمینی ائتکی‌لندیرمیشدی، هم ده مضمونونو غریبه آخارا یؤنلتمیشدی. ناظیم ال‌بومباسی سؤزونون دوزگون آنلامینی قاوراسایمیش، اولا بیلسین سالخیم سؤیودو تورک دیلینه قازاندیرماق اولمایاجاقمیش. بلکه ده باشقا بیر بومبا شعر یاراناجاقمیش.

2

بایاق دئدیم، ناظیم حئکمتین شعرینده اولای‌لار چئوره‌دن قوپور بیزیم ایچیمیزده باش وئریر. لیریکانین اؤزگون آنلامی بودور. بونونلا نه دئمک ایسته‌ییرم؟

چوخ دا دقیق اولمایان بیر سؤز وار: کلاسیک ادبییاتدا حادیثه،

یازیچی‌نین بیلیجینده [شعوروندا] باش وئریر؛ مُدرن ادبیاتدا حادیثه اونون یاراتدیغی اثرده اؤزونو گؤسته‌ریر؛ پست‌مُدرن ادبیاتدا ایسه اوخوجونون بئینینده. سالخیم سؤیوده بیر داها قاییتمازدان اؤنجه، بو قاورام ایشیغیندا **رافایل توبارین** *Rafail Tobar* *«آتا ائوده»* باشلیقلی اؤیکوجویونو گؤزدن کئچیره‌ک:

«آنا! آتا هاچان قاییداجاق؟»

«بو تئزلییه، چوخ تئز،» - قادین دئدی – «ساواش سونا چاتیب... داها بوندان آرتیق داریخماغینا دَیمز!»

«آنا، باخ گمی گلیب چاتدی!»

نردیوان آشاغی سالاندی. نهایت کی، هامی دوشدو. اونون اری پیتئر ده ساحیله چاتدی.

«بورا قول چکین» لئیتئنانت [ستوان] دئدی.

بئتی دایانیب تابوتو باغرینا باسدی.

«نییه ... پیتئر»- قادین سوروشدو.

بو خیرداجا اؤیکو سونا چاتدیقدا، داها دوغرسو یئنی‌دن باشلانیر. اونون جومله‌لری، اولایین بیزیم بئینیمزده باش وئرمه‌سینه سانکی گیریش رولونو اویناییر. همین جومله‌لرین سونوندا، بیز اولایین باشلانغیجیندا دایانیریق. بو اؤزه‌للیک وورغولادیغیمیز کیمی، قسمن ده اولسا، ناظیم شعرینده گؤزه چارپیر. بوردا شعرین گیزلی قات‌لارینا ایشیق سالماق ایسته‌میرم ـ ائله بیر قات‌لارین اولوب، اولمادیغینی دا بیلمیرم- شعریمیزین ائستئتیک دوزه‌نلییه قاییتماسینا یول آختاریرام.

بو شعرین ان بؤیوک گؤزه‌للیی (بلکه ده ان بؤیوک چیرکینلییی) بودور: هر شئی گؤزه‌ل گؤرونور، آتلی‌نین یئره قاپانماسی دا بیزده بیر آز

نیسگیل، بیر آز دا ائستئتیک ذؤوق اویادیر. بوردا دایمی خسته‌لیک ماهییتی قازانمیش "کئچمیش"ین پئرسپئکتیوی قاپانمیر. ضعیف دامار دا ائله بودور. بوندان اؤنجه شعرین دویغوساللیغا قاپانماماسیندان دانیشدیم، آنجاق بو حاقدا دئییلمه‌میش نه‌سه قالیر.

شعرده چؤروک خاطیره‌لر اولماسا دا، نوستالگییایا آلیشقانلیغی اوندا گؤزه چارپیر. بونون اؤزو "قایناق و باشلانغیج" اؤزلمیندن گلیر.[81] هر کسین منلییی بیر یئردن باشلانیر، کئچمیشده معین بیر نؤقطه ایله باغلی‌دیر. دئمک ناظیم، شعری ال‌بومباسی‌نین ائتکیسی ایله یازمیش اولسا دا، شعرین روحوندا چیلغینلیق یوخدور، گره‌ک‌سیز سؤنوک‌لوک وار. بونا گؤره ده آز قالیر سون مقامدا "صنعت صنعت اوچون" آنلاییشی‌نین باتاقلیغیندا باتسین. بو ایسه شعرین دوغولدوغو چئوره‌نی بیزه دوغمالاشدیراراق اونون ائستئتیک اؤزه‌للییینه خلل گتیریر. حالبوکی بئرتولت برئشت کیمی یازیچی‌لارین اثرلرینده، بیز اینسانین ایجتیماعی یاشامی ایله، بوتون اولای-لار و نسنه‌لرله بو آنلامدا یابانجیلاشیریق. ایلک باخیشدا ساده، کسکین و آیدین گؤرونن نسنه‌لر سورغو بورولغانیندا بوغولوب گئدیر: بیزده قورتولوش حیسسی یارانیر، مؤوضوعدان اوزاقلاشاراق اونا بره‌لمیش گؤزلرله باخماق باجاریغی.

3

سالخیم سؤیود، ایسته‌نیلن آنلام‌لاری اونا یوکله‌مه‌یه ایمکان یارادیر:

---

[81] والتئر بئنیامینین گؤزوییله باخانـدا، «قایناق» و یـا «باشـلانغیج»، دَییـشیب گلیـشمک جریانینـداکی بورولغان دیر. هم زامانین ایچینده، هم زامانین دیشیندا اولان بیر نسنه. قایناغین غریبه اؤزه للییی بودور: زامـان دیشیندا اولماسینا باخمایاراق اونون ائتکیسی ایله باشلانیر.

اوخوجونون شعرله دیل تاپیب دانیشماسینا. او شعر، اؤنجه سؤیله‌دییمیز تاریخی طالئعیمیزله چارپازلاشمایدی بیله، یئنه اونون اؤنمینه خلل گلمه‌یه‌جک‌دی. بلکه ده بیز شعرین سؤزجوک‌لری ایشیغیندا، باشقا باشقا آنلام‌لارین آختاریشیندا، قارانلیق یول‌لارا چیخاجاقدیق. نئجه کی، بیزیم ایره‌لی سوردویوموز او تاریخی یوزوم، شعرین روحو ایله هانسی اؤلچوده اوزلاشیب، اوزلاشمادیغینی بیلمیریک. بو *«آنلاشیلمازلیق و یا چوخ-آنلاملی‌لیق»* البته هر بیر بدیعی اثرین قوندارما سمبولیزمه یؤنلمه‌سیندن ایره‌لی گلمیر، ائستئتیک شرط‌لرین دولغونلاشماسیندان ایره‌لی گلیر؛ گؤزه‌للیک قاورامی‌نین شاعیرین فردییتینده ان مجرد شکیلده گئرچک‌لشمه‌سیندن.

سمبولیزم بیر نسنه‌نی سیمگه‌لر[82] گوجونه آچیقلاماق ایسته‌ییر. آمما خالیص شعرده بوتون گؤسترگه‌لر [دلالت‌لر] آشیریم [معلق] حالدا ساخلانیلیر، و هئچ بیر کلمه اؤزونون دیشیندا هئچ نه‌یه دلالت ائتمیر. بوردا، اولای داها گئرچک عالمده باش وئرمیر، بوتون سؤزجوک‌لر هانسی‌سا آنلاما ایشاره ائتمکدن بویون قاچیریر. بوردا بیز، ائله بیر حادیثه ایله قارشیلاشیریق کی، شاعیرین و اوخوجونون بیلیجینده‌کی دیالئکتیکال گئدیش‌گلیشده یارانیر. بو ذهنی گئرچک‌لیک‌له اؤز آرامیزدا بیر یاخینلیق گؤروروک‌سه، بو اثرین یارارلاندیغی ایمگه‌لره، و بیزیم کئچمیش تجروبه‌لریمیزه قاییدیر: آتدان ییخیلماق، قیلینج و قاینا‌ق اؤزلمی، سالخیم سؤیود، نال‌لاردان قالخان توز، و گون‌باتان.

---

[82] سیمگه: سمبل، symbol [آذربایجان جومهوریتینده: simvol]. ایمگه: تصویر، خیال، image

9

شعریمیز، قادین شاعیرلریمیز و فئمئنیزم

بیر چوخ میللت‌لر کیمی، بیزیم تاریخیمیز ده کیشی‌لرین اویلاغی‌دیر. دوغرودور، دده قورقوددا، اصلی‌کرم‌ده و عباس-گولگزده قادین سؤیلم‌لریله قارشیلاشیریق. آمما بو اوجقاردیر. اوجقار دئیه‌نده بیر داها وورغولاماق ایسته‌میریک کی، عرب‌لر قیز اوشاق‌لارینی دیری دیری باسدیریردیلار. بیلیریک، حئمورابی قانون‌لاریندا دئییلیردی، بیر کیشی، هانسی‌سا آریستوکرات کیشی‌نین قیزینی دؤیه‌رک اؤلدورسه او کیشی‌نین اؤزو یوخ، قیزی اؤلدورولمه‌لی‌دیر. خوشبختلیکدن بونلار اوزاق کئچمیش‌لرده قالدی. ایندی بونو دئمک ایسته‌ییریک: مرکز، تاریخ بویو آردیجیل اولاراق کیشی‌لرین الینده اولموشدو. بونون سونوجو آیدین‌دیر. قادینین سسی شعر جوغرافیاسیندان یوخا چیخدیقدا، تاریخین یاریم‌کوره‌سینی سس‌سیزلیک بورویور: قادین یاریم‌کوره‌سینی. چاغداش گیریشیم‌لر ده بو سوسقونلوغو اونا گؤره پوزا بیلمیر کی، قادینی توپلوما آپاریجی عامیل کیمی قایتارمیرلار. اونا اوجقاردا دئکوراتیو بیر یئر آییریرلار.

1

فئمئنیزمی، گؤزه‌ل قیزلارین شعرینی چیرکین قیزلارین شعریندن داها یاخشی باشا دوشمک کیمی قاوراماساق، شعر اینقیلابیندا اؤنم‌لی دؤرتولردن [انگیزه‌لردن] بیری‌دیر. چونکی بوردا «قادین»ـدان مقصد، کیشی‌لرین یاشی ایله مشغول اولان وارلیق‌لار دئییل، تمل‌چی بیر گوج‌دور.

بو گوج، ائرکک‌شاه [مردسالار] سؤیلم‌لری آلت‌اوست ائتمک‌له، ادبییات نظرییه‌لرینی کؤکلو دَییشیک‌لییه اوغرادیر. شعرین بیر گوجو ده گله‌جه‌ین اؤن‌گؤره‌نلییینده‌دیرسه، بونو فئمئنیست قادین‌لاردا داها آرتیق گؤرمک اولار.

ژاک لاکان *Jacques Lacan* بوندان داها درین‌لره گئدیر. لاکانا گؤره، دیلین ایکی یؤنو واردیر: اونلارین بیری دیلین عوموومی، قایدا قانون-لو و گراماتیک قورولوشودور؛ او بیری ایسه بونلاردان عیبارت‌دیر: سؤزجوک‌لرله اویناماق، رؤیا و آنلام‌لارین سربست چاغیریشیمی.[83] بو، دیلین بیلینج‌آلتی [ناخودآگاه] یؤنودور. دیلین قایدالی یؤنو چالیشیر بیلینج‌آلتی یؤنو ازیب باسدیرسین. او بیری یاندان، بیلینج‌آلتی یؤن ده ثابیت آنلام‌لاری و گراماتیکانی لاخلادیب اوچورتماق‌لا دیلین قایدالی یؤنونو داغیتماغا چالیشیر. بو سؤزلردن یارارلاناراق سؤزومون جانی بودور: دیلین عوموومی و قایدالی یؤنو کیشی‌یانا و ائرکک‌شاهلیق‌جاسینادیر. او بیری یؤن، دیلین قایدا- قانون‌لارینا قارشی داغیدیجی دؤیوش آپاریر: فئمئنیست گئرچک‌لیک اؤزونو دوغرولتماغا و گؤسترمه‌یه جان آتیر. شعرین یارانماسی ذکادان داها آرتیق بو ایکینجی یؤنه باغلی‌دیرسا، اوندا قادین سسی‌نین شعرده اؤنمی بیر داها تصدیقله‌نه‌جک‌دیر.

دوغرودور قادین سسی‌نین ائشیدیلمه‌سی‌نین ایلکین شرطی فئمینیست اولماق دئییل. (فئمینیزم آنلاییشینا باغلی بعضی ایجتیماعی آخیم‌لارین افراطا وارماسی، بیر چوخ قادین‌لاری بئله‌جه آدلاندیریلماقدان اؤشوندورور.) لاکین اونلارین مدعاسیندا، ادبی متینن یئنی بوجاقدان اوخونوشونو اوچون جیددی تکلیف‌لر وار.

---

[83] چاغیریشیم: تداعی معانی، association of ideas. [آذربایجان جومهوریتینده: assosia]

بس گؤره‌ن فئمئنیزم نه دئمک ایسته‌ییر؟ شعریمیزله اونون باشقا هانسی ایلگی‌لری وار؟ قادین/کیشی جؤتلؤیونون قارشی دورماسی، و بونونلا ایلگی‌لی قارشی دورمالار، فئمئنیزم آخیمی‌نین مرکزینده دورور. اونلار، توپلومدا کیشییه اؤستونلوک وئرمیش قورولوشو داغیتماق ایسته‌ییر. پسیکولوگ و سییاسی نظرییه‌چی، **جئین فلکس** *Jane flax* یانیلمیر، فئمئنیست ائپیستئمولوگییانین گؤره‌وی بونو آیدینلاشدیرماق‌دیر کی، ائرککشاهلیق هم بیزیم صنعته و بیلیمه باخیشمیزا نفوذ ائتمیشدیر، هم ده صنعت‌له بیلیمین یو اؤزه‌للیک‌لرینه. دونیا باره‌سینده و بو دونیادا کئچدییمیز تاریخ حاققیندا یاخشیجا بیلییمیز اولمادان، (حتتا دونیانی نئجه اؤیره‌نه‌جه‌ییمیزی بیلمه‌دن) ال‌وئریشلی ایجتیماعی داورانیش‌لاری گئنیش‌لندیره بیلمه‌ریک. غربده بئله دوشونورلر، گؤره‌ن بیز نئجه دوشونوروک؟

بوردا البته سون سؤزو اساسن قادین‌لاریمیز دئمه‌لی‌دیرلر. **اسلاووی ژیژئک**ین فیکیرلریندن ایلهام آلاراق قادین مسئله‌سینده اوچ دیره‌نیش فورماسینی و یا مرحله‌سینی گؤروروک کی، آذربایجان قادین شعری نازلانا- نازلانا اونلاردان یان کئچیر. بیرینجی مرحله، داخیلی مرحله‌دیر. بو مرحله‌ده قادین‌لار کیشی‌لری اونلارین ایناندیغی و ساووندوغو عایله گله‌نک‌لرینه دایاناراق تنقید ائدیرلر: «کیشی‌لر! سیز اؤز اوزه‌رینیزه گؤتوردویونوز عایله‌وی وظیفه‌لرنیزه عمل ائتمیرسینیز.» بئله بیر تنقیده قورشانمیش قادین‌لار اونودورلار کی، کیشی‌لر تانینمیش وظیفه‌لرینه عمل ائتمیرلرسه، دئمک سیستئم چاتیشمازدیر، اونون دایاق‌لاری ظولم اوزه‌رینده قورولوب. باشقا سؤزله، کیشی خئیرینه فورمالاشیب. ایکینجی مرحله‌ده قادین‌لار دئییرلر بیز عایله‌ده باشچیلیغی اله کئچیرمک ایسته‌میریک، بیز

ایندیکیندن داها آرتیق گوج، امتیاز و صلاحیت ایسته‌میریک، یالنیز کیشی‌لرین گوجو و اوستونلویوندن قیراقدا یئرلشمیش بیر آلانی [عرصه‌نی] ایسته‌ییریک. ائله بیر آلان کی، اوندا مدنی و معنوی ایستک‌لریمیزی ایره‌لی سوّره‌ک، مادی منفعت‌لریمیزی آچیقلایاق، حاکیم قودرتی تنقید ائده‌ک، و کیشی حؤکرمانلیغینی دئویرمه‌دن، اونون گوجونو معینلشدیریب محدودلاشدیراق. بو مرحله‌ده قادین‌لار کیشی‌لره آلترناتیو آختارماسالار دا، کیشی‌لر ادعا ائده بیلرلر کی، قادین‌لارین گوج قازانماقدان چکینمه‌لری یالان و ریاکارجاسینادیر. قادین‌لار گئرچکدن گوج آختاریرلار. اوچونجو مرحله‌ده هر شئی آیدینلاشیر. بیزیم توپلوموموزون تجروبه ائتمه‌دییی اوچونجو مرحله‌ده قادین‌لار داها دئمیرلر: «ال‌لریمیز تمیزدیر، گوج آختارمیریق، آغالیق فیکرینده دئییلیک.» اونلار کیشی‌لرین تنقیدینی قبول ائدیرلر. «کیشی‌لر! بلی بیز گوج آختاریریق، نییه آختارمایاق کی، سیزین گؤزه‌یینیز گوج‌له کسیلمه‌ییب کی؟ آغالیق سیزین آلنینیزامی یازیلیب؟»

2

بیلیریک قادین، سایجا[84] توپلومون یاریسی اولاراق اونون قیراغیندا یاشاییر. ساییناً اویغون شکیلده گوج قورولوش‌لاریندان پای گؤتورمور؛ توپلومداکی آپاریجی ایشله‌ک‌لری [فونکسیالاری] یئرینه یئتیرمیر؛ ائوده مطبخ کونجونه سیخناشدیریلیر؛ و البته یئری گلنده اوره‌کدن سئویلیر. اونا باغیشلانیلان بو سئوگی ده اومارسیز دئییلدی. بیرینجی‌سی، بو سئوگی‌نین قاپازی آلتیندا آنالیغا آپاران بیر یول جیزیلیر. ایکینجیسی ایسه او، عوموميتله

[84] سایجا: از لحاظ تعداد. سای: شماره، تعداد.

سئویلدییندن بئش قات آرتیق سئویر. بعضن قادینین بیر آنا کیمی بویو اوخشادیلدیقدا، ندنسه توپلومون «قادین یاریم‌کوره‌سی»ـنده بیر آلدانیش حیسسی یارانیر. منه ائله گلیر کی، مقدس آنالیق وظیفه‌سی، بئله آن‌لاردا بویوندوروق کیمی اونون بوینونا سالینیر. بلکه ائله بونا گؤره ایدی کی، فئمئنیزمین آناسی ساییلان **سیمون دوبووار**،[85] عایله قورومونا باریشمازجاسینا قارشی چیخیردی. دوبووار، قادین‌لارین آزیلمه‌سینده، و اینسانین ایجتیماعی حاق‌لاری‌نین تاپدالانماسیندا تکجه عایله‌نی باشلیجا عامیل کیمی قلمه وئرمیردی، کیشی‌لرین اوستونلویونو حئیوانی بیر اؤزه‌للییه باغلاییردی: «اینسانین حئیوانا اوستونلویو اونون حیات باغیشلاماسیندا دئییل، یاشاییشی تهلوکه‌یه سوروکله‌مه‌سینده‌دیر. بونا گؤره‌دیر کی، اینسان‌لار آراسیندا بو اوستونلوک، نسیل آرتیمینا یارایان [تولید مثل ائده‌ن] جنسه دئییل، اؤلدورمه‌یی باجاران جنسه وئریلیر». منجه، آنالیق قادینین لذذت آلدیغی بیر وظیفه‌دیر، آمما کیشی‌لر بو وظیفه‌نی ایسته‌نیلن قده‌ر قودساللاشدیراندا، سانکی بونو دئمک ایسته‌ییرلر: سن اوتور اوشاق دوغ، من توپلومو اداره ائده‌جه‌یم.

دوبوارا گؤره، توپلومون قادین باره‌سینده‌کی یانلیش تصووورلرینی اونون بدنی‌نین فیزیولوژی قورلوشو ایله باغلاماغین مؤحکم اساسی یوخدور. بس بو تصووور هاردان گلیر؟ اونون نظرینجه کیشی قادینی اؤزونه یارایاجاق بیچیمده ایختیراع ائتدی. ایستر قوللوقچو بیچیمینده، ایسترسه ده بوّت. مؤوجود قادین آنادان اولمامیشدان اؤنجه بئله‌جه گلیشدیریلدی. قادین لازیمی دویارلی‌لیقدان محروم قالاراق، اؤزونو ائله بیر چئوره‌ده

---

[85] Simone De Beauvair (1896-1980)

گؤرور کی، ایکینجی درجه لی وارلیق اولدوغونو منیمسه‌مک مجبوریتینده قالیر.

"آنالیق وظیفه‌سی" ده "حیات یولداشی وظیفه‌سی" کیمی قادینی ائوده دوستاق ائدیب آزادلیقدان محروم قویماق اوچون ایستیفاده ائدیلن مؤوهومات‌دیر. دوبوار "وورغون" *The Amorous* باشلیقلی کیتابیندا، ائوده دوستاق اولماق باخیمیندان "سئوگی"نی ان بؤیوک تهلوکه سانیر. وورغون قادین مستقل بیر وارلیق اولماق اوغروندا صرف ائتدییی چالیشمالاریندا یئنیلگییه اوغرادیغینی آنلایاجاق، بونونلا دا هانسی‌سا کیشینی اؤزو اوچون خیلاص‌کار کیمی سئچه‌جک. قادین ظاهیرن باغیمسیز گؤرونن مذکر شعوردان آسیلی اولماق‌لا اؤز وارلیغینا اعتیبار قازانیر. دوبوار چخیش یولو تکلیف ائدیر. بو به‌یه‌نیلمز آسیلی‌لیقدان چیخیش یولو اولدوقجا یارارلی و اوبیئکتیودیر: مشغوللوق. قادین توپلومدا ایشله‌مک‌له ان بؤیوک آزادلیغا قووشا بیلر. اونلارین ائوده دوستاق اولمالاری‌نین قاباغینی آلا بیله‌جک ان کسه یول هانسی‌سا ایشله مشغول اولماقدیر. بو دا وار کی، هر بیر ایشین و یا ایجتیماعی وظیفه‌نین قاپیسی قادینین اوزونه آچیلدیقدا، سئوگی‌نین گؤرونوشو قاپانا بیلر. آنجاق بونون دردینی چکمک گره‌کلی دئییل، بو چاتیشمازلیغا کیشی نئجه آلیشیبسا قادین دا آلیشا بیلر.

کیم‌لیک‌لری و مدنییت‌لری کیشی/قادین قارشیلاشماسی اساسیندا ساهمانا سالان بیر ماتریس [قلیب] وار. بو ماتریسین باشلیجا اؤزه‌للییی اونون تاریخه سیرانمیش ائرکک سؤیلمی اولدوغودور. بونا گؤره ده، فئمئنیست‌لر بو ماتریسی چالیب سیندیرماق ایسته‌ییرلر. گؤره‌ن بو ایسته‌یین علمی، یا دا فلسفی دایاغی وارمی؟ دوبوار بونو ائگزیستانسیالیزم‌له اساسلاندیریردی. ائگزیستانسیالیزم مکتبینه گؤره،

اینسانین دییشمز کیم‌لیی یوخدور، اینسان اؤزونو گلیشدیریر. بئله‌دیرسه، قادینین داها چوخ ائموسیونال (یعنی عاطفی، دویغولو) اولماسی، کیشی‌نین ایسه عاغیل‌لی اولماسی باره‌ده ادعالار ناغیل‌دیر، بوش سؤزدور. بو سؤزلر گله‌نک‌لردن و ایجتیماعی نورمالاردان گلمه اویدورمالاردیر. دوبووار بو باخیشدان یارالارناراق قادین‌لاری اؤزلری حاقدا آیری دوشونجه‌لردن چکیندیرمه‌یه چالیشیردی. اونون گومانینجا، قادین‌لار گله‌نک‌لردن گلمه یانلیش اؤن‌یارغی‌لاری سیلیب زیبیل‌قابینا تؤکمه‌لیدیرلر. دوبووارین بو ایسته‌یی ایندییه‌دک دوغرولمایب‌سا اونون بیر سببی قادیندان کوبود کیشی بنزه‌ری یاراتماق‌دیر. دئمک بوردا یالنیز کیم‌لیک‌لر دییشیر. کیشی‌نین یئرینی قادین آلیر، مرکزین یئرینی اوجقار آلیر، اوجقار اؤزو ده یئنی مرکزه چئوریلیر. اؤته‌ری اولاراق بو چوخ یاخشی چؤزوم یولودور، آمما عدالت‌سیزلیک قایناغی اولان کیشی/قادین قارشی‌دورماسینی قورویوب ساخلاییر. بونا آلتئرناتیو اولاراق **ژاک دریدا**نین اؤنه‌ریسی واردیر. دریدا دئییر، مرکزی داغیتماق تکجه یولدور. آمما بو اؤنه‌رییه ده اعتِراض‌لار وار. سن دئمه دریدانین اؤزو ده کیشی اولدوغوندان کیشی خئیرینه مرکزی داغیتماق ایسته‌ییرمیش! قادین‌لار بئله دئییرلر. ایندیکی قادین منلیک قازانیر و اوزون سوّره آپاردیغی موباریزه سونوجوندا مرکزی اله کئچیرمک ایسته‌ییر، دله‌دوّز کیشی‌لر همین مرکزی داغیدیرلار. بو کیشی‌لرین نؤوبتی فیریلداغی‌دیر.

او بیری یاندان بیلیریک، چاغداش توپلوم‌لارین وارلیغینی چوخ‌سسلی‌لیک عامیلی قورویوب ساخلاییر. بو اولمادیقدا سانکی توپلوم اوچوروم قیراغیندا سرسم‌جه‌سینه یئرییییر. ایندی هئچ بیر گوج، اینسان‌لاری تاریخ‌اؤنجه‌سی [پیشاتاریخی] سوسقونلوق دورومونداا اداره ائتمه‌یه قادیر

دئییل. و قادین سسی‌نین ائشیدیلمه‌سی، چوخ‌سسلی‌لیک دئییلن دورومون گئرچکلشمه‌سی‌نین باشلیجا شرطی‌دیر. بونا گؤره، بئله بیر دوشونجه‌نین شعریمیزه یاییلماسی چؤره‌کدن‌دن ده واجیب‌دیر. شعر تاریخیمیز، باشقا خالق‌لار کیمی، بَی‌لریمیزین تاریخی‌دیر. قادین‌لار بو آلاندا [مئیداندا] یوخ درجه‌سینده‌دیرلر. سووئت دؤنمی‌نین های‌کوی‌لرینه باخمایاراق، **مهستی گنجوی** یارادیجیلیغی‌نین شعریمیزه دخلی یوخ‌دور. **حئیران خانیم** و **خورشیدبانو ناتوان**ـی دا بارماق‌لا سایماق اولار. بئله اولدوقدا فئمینیستیک تنقید، بو کیشی اوستونلویونو [هئگئمونیاسینی] سارسیتماغین تکجه یولودور. آمما هله کی بو یولا چیخان قادین قوشونوموز یوخ‌دور. سئیرک چالیشمالار وار؛ تک ال‌لر، تک‌باغیران بوغازلار. بو بوغازلار ایسه بیلمیرلر «کوراوغلو، کور اوغلو» دئیه، لووغالانان‌لاری تنقید آتشینه توتسون، یوخسا ساوالانین سرین چارداق‌لاریندا آرخایینلیق بالینجیندا اویویان‌لاری. لاکین هر حالدا قادین، بو دویوملولوق *sensitivity* مرحله‌سینه گلیب چاتمیشدیر کی، داها «سودان گلن کوزه‌لی قیز» دئییلدیر:

ایندی
کؤرپه باغیرساق‌لار
ات، چؤره‌ک و پورتغال حیسسینده
تؤوشه‌یییر
قارین‌لار قورولدایییر
ایییرمینجی‌نین سون گوپون‌لری
یئرین تلسگن دامارلاریندا
دؤیونور،
داها من سوّرمه‌لی ـ وسمه‌لی

"سودان گلن کوزه‌لی" قیز دئییلم
انلیک ـ کیرشان‌لی سئوگیلی دئییلم
خیاوان‌لارین اوزونوندا ـ ائنینده،
کیشیلیک دامارلاری،
چارراه‌لارین ذهنینده کیریییر، گیزیلده‌ییر
داها پستی‌لرین اینامی،
کیتاب‌لاری، کیشی‌لری یادیرغاییب،
و آراغا، افیونا، توّستویه،
دوغما داغارجیق اولموشلار،
و خلوت بوجاق‌لار، اؤز گوّوه‌نج‌لی کئچمیش‌لرینه،
اؤگئی قوجاق اولموشلار. **(نیگار خیاوی)**

شعریمیزده‌کی کیشی، اصیل آنلامیندا کیشی اوغلو کیشی‌دیر. حتتا شعریمیزین "حئیدر بابایا سالام" کیمی کؤیرک اؤرنک‌لرینده سرت کیشی باخیشینی گؤروروک: *حئیدربابا مرد اوغول‌لار دوغگینان*. بو کیشی سسی‌دیر، بیز قادینین سسینی آز ائشیدیرک.

3

ایندی باشلانغیج مرحله‌نی یاشایان قادین شاعیرلریمیزین سایی گؤزه دَیَردیر، آمما قادین سسی‌نین توپلو شکیلده اوجالدیغینی هله‌لیک آیدینجا ائشیده بیلمیریک. بعضی‌لری گومان ائدیرلر، بو سؤیلم [گفتمان] سئکس اطرافیندا باش وئرن آکسیالارین آنالیزی ایله باشلانمالیدیر. باشقا سؤزله، اونلارین گومانینجا، قادینین سسی ایلک اؤنجه سئکس قاورامی بوغازیندان اوجالسین گره‌ک: میصراع‌باشی دیله‌نن و یا اسیرگه‌نن اؤپوجوک‌لر، یا

گله‌نک‌لره دا آیغیری اولاراق اؤز آتاسی ایله جنسی ایلگی‌ده اولماق. ایش ده ائله بوردان کورلانیر. من آز چوخ **فروید**ون یوخویا و جنسی ایلگی‌لره گتیردییی آیدینلیق‌لا تانیشام. آنجاق قادینا بوتونلوک‌له سئکس آچیسیندان باخیلدیقدا، هئچ بیر یئنی‌لیک باش وئرمیر. دئمک، بیز کئچمیشین سوسقونلوغونا چاغداش فورمادا قاییدیریق. دوننکی شهوتین یئرینی بو گونکو سئکس آلیر. دونن اونون سسی شاه حرمخاناسیندان گلیردی، بو گون شاعیر حارامخاسیندان. آمما بوراسی دا وار کی، بیزیم بیر چوخ پروبلئم‌لریمیز بو آیری باخیشدان قایناقلانیر. حتتا سؤزده وطن‌سئوه‌رلیک، رومانتیزم، واختسیز سئوگی‌ناغیل‌لاری، و چؤروک اخلاقیاتین شعر میصراع‌لاریندا بول‌بول گؤزه چارپماسی، سئکسه دوزگون یاناشماغی باجارماماغیمیزدان گلیر. گونئیده بو یاساق‌دیرسا، قوزئیده شاعیر گؤزونو یوماراق بو حاقدا آغزینا گله‌نی سؤیله‌یه بیلیر کی. بس نییه بیز ایکیمیزده بیر قاپی‌یا چیخیریق؟ البته ایستثینالار دا وار.

سؤز او آزادلیقدا و بو یاساقلیقدا دئییل. سؤز بوندادیر کی، جنسییت *gender* مسئله‌سی بیزیم تاریخی بیلینجیمیزده توخونولماز بیر تابو اولاراق قالیر. بیز اونون گیزلی مئکانیزمینی قاورایا بیلمیریک. بیز اونون داورانیش‌لاریمیزدا فوران ائدن قاپالی ماهییتینی **فروید**ون یازدیقلارینا دایاناراق آچا بیلمیریک. **نیوتون**ون فیزیکده‌کی، **مارکس**ین ایسه ایقتیصادداکی اینقیلابی بیزه گلیب چاتدی‌سا، فروید اینقیلابی گلیب چاتمادی. من سئکس دئیه‌نده چیلپاقلیغی نظرده توتمورام. بوتون اؤرتوک‌لری بیرتاراق جنسییت‌له ایلگی‌لی آکسیالارین آچیق ایضاحی‌نین شعره دخلی یوخدور. بو پاپاق آوروپالی‌لارین باشیندان چوخدان دوشموشدو. بونا گؤره ده بئله بیر آکسیالارین آچیقلاماسینا قورشانمیش

اثرلر منیم اوچون ماراق‌لی دئییلدی. **آیاز سالایئوین** *"یاراسا"* فیلمینده باش وئردییی کیمی، بو شعرلرین مضمونو بایاقکی پاپاغی بیر داها یئردن قالدیریب، باشا قویماق کیمی گلیر آداما. دوغرودور جینسی تابولاری سیندیرمادان شعریمیز اؤزونه یول آچماقدا چتینلیک چکه‌جک. آنجاق آلت‌بیلینجیمیزده یاتان جنسی موتیولری گون قاباغینا چکمک‌له، اونلارا آیدینلیق گتیره بیلمه‌ریک. اونلاری چؤروده‌ریک. قوزئیده سئکسه بئله بیر یاناشما، گونئیده چاخیر، سیگارئت، اؤپوجوک و سئوگی سؤزجوک‌لری ایله یامسیلانیر. سن دئمه بو سؤزجوک‌لر اولمادان شاعیرین آوانگارد اولدوغونو تلم‌تله‌سیک وورغولاماق اولمور!

بونون اوچون بیز باشقا یؤندن قادین مسئله‌سینه یاناشا بیله‌ریک: اونون توپلومدا توتدوغو مؤوقعی آسپئکتیندن. بوردا گونئی‌لی- قوزئی‌لی اولاراق بیر قاپییا چیخیریق. لاکین گونئی‌له قوزئی آراسیندا اینجه بیر فرق وار. بو فرقی آچیقلامازدان اؤنجه دئمه‌لییم کی، گونئیده‌کی قادین‌لارین حؤرمتی، آزادلیغی و موتلولوق حیسسی اوست- اوسته قوزئیدن چوخدور. قوزئیلی بیریسی چوخ گومان، بونو ائشیتدیکده قولاغی تاققیلدایاجاق. آمما چادرا و باش اؤرتویونه رغمن بئله‌دیر. بو نه ایله باغلی‌دیر؟ گونئیده کیشی‌لرین قادین‌لا داورانیشی ائله‌دیر کی، او اؤز دوغال کیملییینی حیسس ائدیر. لاکین کیشی‌لرین داورانیشیندان دولایی، قوزئی قادین‌لارینا بئله بیر حیسس آزدیر. باخمایاراق سون مقامدا بونلارین ایکیسی ده آیری آیری یول‌لاردان بیر قاپییا چیخیرلار: هانسی دورومون "طبیعی" و یا "غئیرطبیعی" اولماسینی توپلومداکی مدنییت فورمالاشدیریر. بونون اوچون آدی چکیلن طبیعی اؤزه‌للییه باشقا بیر مدنییتین گؤزویله باخیلیرسا، اولا بیلسین "غئرطبیعی" گؤرونسون. سؤزومون جانی بودور: اولا بیلسین "طبیعی"

آدلانان دورومو، کیشی‌لرین اؤزلری خانیم‌لارین بئینینه سوخوشدورموشلار. بو دورومو لاخلاتماغین بیر یولو اونو قادین‌لارین تنقید سوزگجیندن کئچیرمک‌دیر. بونونلا دا بیز بیر داها قادینا دؤنمه‌لییک.

قادینا دؤنمک دئیه‌نده، قادین‌لا باغلی «من»ین سسینی ائشیتمه‌لییک. کیشی‌لی- قادین‌لی آذربایجان شعرینده «من»ین قیتلیغی وار. بونون اوچون شعرلریمیز شاعیرلره بنزه‌ییر، شاعیرلر ایسه بیربیرینه. سس‌لر آنلاشیلماز اوزاقلیق‌لاردان گلمیر، قولاغیمیزین دیبیندن گلیر، شاعیرین بوغازیندان. قادین آدینا دانیشان «من»لریمیز اولسایدی، چوخ سس‌لی شعرلرله قارشیلاشا بیلردیک. ایستیثنالاری دانمیرام، آمما شعریمیزده قادین سسی آزدیر. ایییرمینجی یوز ایللیکده **نیگار رفیع‌بیلی**، **مدینه گولگون** و **حکیمه بیلوری**نین ده سسی سرت ایدئولوگییا بوغازیندن گلیردی. گونئیده بو «من»، سکسنینجی میلادی ایل‌لرده بعضی قادین شاعیریمیزین دیلیندن سسلنمه‌یه باشلامیشدی. آمما اونلارین دیلینده‌کی چاتیشمازلیق‌لار، و فارسجادان گلمه بول‌بول دئفورمه ایمگه‌لر، سؤزو گئدن «من»ـین سسینی بوغوردو. باشقا سؤزله، او «من»ـین سسی چوخ‌واخت اؤزگون دئییلدی. سونراکی شعرلرده بو «من» سؤنوکدو، قادین ایسه یئنه ده ادبییاتین اوجقاریندا قالدی.

بوردا صؤحبت ساواددان، یوکسک دوشونجه‌دن، فئمئنیزم فلسفه‌سیندن گئتمیر، قادین باخیشیندان گئدیر. اؤرنک: 1993ـجو ایلده ادبییات اوزره نوبل موکافاتینی قازانمیش **تونی موریسون**نون *Toni Morrison* نه سیمون دوبووار کیمی ساوادی وار، نه ده گؤجلو ایجتیماعی چالیشقانلیغی. اوندا گؤجلو اینتیویسیا [شهود] وار. اونون «جننت» باشلیقلی رومانی‌نین یؤکو قادین‌لارین چیینینه دوشور. بوندان دا

یاخشی بئله دئمک اولار: اونون یارادیجیلیغیندا قادین اوجقاردا یوخ، اورتادا دایانیر. موریسونـدان سوروشاندا کی، سنین رومانین فئمینیستیک اثردیرمی، یوخسا یوخ؟ «من هئچ بیر فئمئنیستیک اثر یازماغا قاتلاشمامیشام. من هئچ بیر اثرکک‌شاهلیق [مردسالار] سیستئمین هانسی‌سا عؤهده‌لییینی اؤز اوزه‌ریمه گؤتورمه‌میشم، آمما اثرکک‌شاهلیق سیستئمی‌نین قادین‌شاهلیق [زن‌سالار] نیظامی ایله دَییشیلمه‌سینی ده دوشونمورم»، دئییر. **هئمینگوئی**‌ین کیتاب‌لاریندا کیشی‌لرین سسینی ائشیدیریک‌سه، موریسونـون اثرلرینده قادین سسی داها آیدین دویولور. بودور دئدیییمیز بصیرت. قادین، اونون رومان‌لاری‌نین هم اورتاسیندا، هم ده اوج‌بوجاغیندا حاضیردیر.

بیر شئی هله ده چاتیشمیر: هر بیر اثرین آنجاق اؤزو تنقید مؤوضوعسودورسا، داها یازیچی‌نین کیشی یا دا قادین اولدوغو ایله نه ایشیمیز وار؟

بو سورغودا گئرچک‌لیک وار. گؤزه‌للیک ساحه‌سینده آپاریلان آراشدیرمالار و سؤیله‌نیلن تنقیدلر، یارادیجی‌نین اؤزونه دئییل، یازی‌نین آنالیزینه یؤنلسه، ایشاره ائتدیییمیز بحث‌لرین بیر چوخو فئمئنیستیک تنقیدلرین سینیریندان قیراقدا قالاجاق. اؤرنک اوچون دئییلیر، یاردیجی‌لار کیشی اولاراق ـ بیله‌رکدن یا دا بیلمه‌یه‌رکدن ـ اثرکک‌شاه ایدئولوگییانی متنه سیراییرلار. آمما بو باخیش یازیچی‌نین نییتینه سؤیکه‌نیر. یازیچی‌نین نییتینه سؤیکه‌نه‌رک تنقیده قاتلاشماق ایسه باياغی بیر اوسلوب‌دور. آمما بو سؤزله ده فئمئنیست تنقیدچی‌لرین آغزینی باغلاماق اولماز. چونکی متنین اؤزونو تحلیل ائده‌رک سؤزلرین فونکسیالارینی، ائله‌جه ده سؤزجوک‌لره یؤکلنمیش ایدئولوژیک قاورام‌لاری اوزه چیخارماق، تنقیدین باشلیجا

وظیفه‌لریندن‌دیر. **جاناتان کالئرین** *Jonathan Culler* سؤزو ایله دئسک، گؤرونور ادبی متن‌لر و اونونلا باغلی تفسیر گله‌نک‌لری، کیشی اوخوجولاری نظرده توتموشلار و قادین‌لاری کیشی‌لر کیمی اوخوماغا مجبور ائتمیشلر؛ ائرکک باخیشی ایله اوخوماغا. فئمئنیست تنقیدچی‌لر «کیشی باخیشینی نورمال باخیش کیمی ادبی اثرلره آشیلایان آیری‌آیری استراتئگییالاری» افشا ائتمیشلر. اونلار ، کیشی باخیشینی نورمال باخیش کیمی قلمه وئرن قورولوش‌لاری اؤیرنیب رد ائتمه‌یین یارارلی اولاجاغینا اینانیرلار. بو ایسه، ادبی متنین اوخونوش طرزینی- ایستر قادین‌لار، ایسترسه ده کیشی‌لر اوچون ـ دَییشدیرجک.

4

لیریک شعرده، هم تانیش، هم ده آنلاشیلماز بیر «من» سسله‌نیر: یاخینلاشدیقجا اوزاقلاشان بیر «من». نئجه کی، رومان و اؤیکونون قهرمانی، و یا سؤیله‌یه‌نی اونون یازیچی‌سی دئییل، شاعیر ده اؤز شعرینی اؤزو سسلندیرمیر. اونو یازماغا باشقا بیر «من» یا «سؤزچو» قوندارار. بونو دئیه‌نده یالنیز مضمونو نظرده توتمورام و شعری «یازارین نییتی» آدلاندیریلان جیندیر پرینسیپه دایاناراق یوزماق ایسته‌میرم. «من» دئدییم، شعرین فورما و مضمونونا باغلی بؤتون اؤزه‌للیک‌لرینی سسلندیریر. جاناتان کالئرین گؤزه‌ل بیر سؤزو وار، شعری سن اوخومورسان، باشقاسی اوخویور. ایلک باخیشدا شعر، بیر دانیشیق‌دیر، آمما آنلاشیلماز یئردن باش قالدیران سسین دانیشیغی. بیز آنجاق شعرلری سؤیله‌یه‌نین باشقا بیر سس اولدوغونو تصوورور ائتمک‌له، اونلاری اوخویوروق: یازیچی‌نین یاراتدیغی سؤزچونون سسی. بونونلا دا، هر شعرین بیر اوجوندا شاعیر تاریخی فرد

کیمی دایانیر، او بیری اوجوندا ایسه، بللی سؤزلری دانیشان اونون سسی. لیریک شعرده قارشیلاشدیغیمیز «من»، شعری سؤیله‌ییر. اولا بیلسین او، شعری قوشموش یازیچی‌دان تام سئچیلسین. قوجا بیر شاعیرین شعری، اولا بیلیسن بیر گنج «من»ـین دیلیندن سسلنسین، یا دا گنج بیر شاعیرین "من"ی‌نین ساچ‌ـ ساققالی تام آغارسین.

ریلکهنین آغیت‌لاریندا [مرثیه‌لرینده]، آلمان اینسانی‌نین سسی ائشیدیلیر. **اورحان ولی**نین ده البته اؤزونه اوخشار بیر «من»ـی وار شعرلرینده. ائله بیر «من» کی، آغلایاندا شاعیرین اؤزو کیمی آغلاییر:

آغلاسام سسیمی دویارمی‌سینیز
میصراع‌لاریمدا،
توخونا بیلرمی‌سینیز
گؤز یاش‌لاریما،
ال‌لرینیزله؟
بیلمزدیم ماهنی‌لارین بو قده‌ر گؤزه‌ل
کلمه‌لرین‌سه یئترسیز اولدوغونو
بو درده دوشمه‌دن اؤنجه.

کؤسکون روحلو **ائمیلی دیکئنسون**ـون[86] شعرلرینده، همیشه بیر وورغون، بعضن ده شن بیر «من» گؤروروک. شاعیرین اؤزو آغلاییر، «من»ی ایسه گولور. گؤرون گونش باره‌سینده نئجه دانیشیر:

دنیز ساکین‌لری‌نین دهلیزینه آییلیر
دام‌لارا الینی سؤرتور
تارلانین پاپاغینی اؤپور

---

[86] Emily Dickinson (1886-18830)

سونرا یوخا چیخیر گوندوزون گؤز باغلاییجیسی.

ادبی «*لاروس*»دا **پول ماری وئرلن** باره‌ده دئییلیر: «او، سوچ‌لارینا گؤز یاشی اله‌یه‌رک اعتراف ائدن شاعیر دیر. ان یاخشی شعرلرینده سانکی شاعیر اؤزو دانیشیر، اونون ایچینده بیر روح هایقیرماقدادیر. شاعیر اونون سؤزلری‌نین قاباغینی آلا بیلمیر.» **سیلویا پلات**ـین[87] قادین سسینی حتتا بیر *آسلاق کیشی‌نین* *The Hanging Man* احوالاتینی سؤیلرکن آیدینجا دویوروق. هئچ دئییرسن بو قادین، اؤزونو اوتوز بیر یاشیندایکن اؤلدورمه‌ییب.

5

اینسان توپلومونون کیشی سؤیلمینه آلیشقانلیغی، خسته‌لیک حالینا گلیب چاتمیشدیر. گؤره‌سن قادین سسینی ائشیتمه‌یه توپلومون حاضیرلیغی وارمی؟

بو حاضیرلیق یوخدور. بونا گؤره ده بو"من"ین دیللنمه‌سی کیشی‌لرین یاراتدیغی بوغونتو دورومونداا، تهلوکه قاپناغینا چئوریله بیلر. اوسته‌لیک، بو منین سسینی دینله‌مه‌یه توپلومدا حاضیرلیق اولمازسا، اونون اعتیراض دالغاسی قاییدیب قادینین اؤز شعورونو، روحی ترازلیغینی داغیدا بیلر. آدینی چکدییمز سیلویا پلات، بونون تراژیک اؤرنه‌یی‌دیر.

پلاتین مصیبتی، بیر تنقید اثناسیندا اؤزونو قاباریق شکیلده گؤسترییر. بیر شعرینده او، ارینی یوموشاق تنقید ائدیر، شعر ایسه اری‌نین سانسور سوزگجیندن کئچمیر. پلاتین اری **تئد هیوز** *Ted Hughes* بوردا

---

87 Silvia Plath (1932_1962)

کیشی‌شاه سؤیلمین سیمگه‌سی اولاراق کیشییه قارشی اولونان تنقیده دؤزه بیلمیر.

پلاتین شعرلرینه ایکی بوجاقدان باخماق اولار: بیر یاندان شعرین اؤزونون شعرییت درجه‌سینه، او بیری یاندان شاعیرین نییتینه. اؤنجه شعری شاعیرین نییتینه دایاناراق یوزماسینی پیسله‌دیک، بوندان سونرا دا پیسله‌یه‌جه‌ییک. شعر قوشولدوغو آندان یارادیجی‌سیندان آیریلاراق باغیمسیز کیم‌لیک قازانیر. شاعیرین کیشی/قادینلیغیندان آسیلی اولمایاراق، شعرین داخیلی اینسیجامی، سؤز دوزومو، هارمونییاسی، و اونون مضمونو ایله بیچیمی‌نین دیالئکتیکال ایلگیسی، اثرین بدیعی سوییه‌سینی معین‌لشدیریر. دئمک شاعیرین نییتی، شعری نییه و نه‌یه گؤره یازدیغی اؤنم‌لی دئییل.

ایکینجی بوجاقدان باخماق، شعرییت باخیمیندان اؤنم‌لی اولماسا دا توپلومدا قادینین قومونا آیدینلیق گتیره بیلر. بوردا اؤزه‌للیک‌له پلات شعری‌نین آرخا پلانینا دیققت یئتیرمه‌ییمیز، اونون قادینلیق قونومونا و قادینلیغیندان دولایی اوزلشدییی بوروشوق ایجتیماعی پروبلئم‌لره ایشیق توتماق مقصدی داشییر. پلات شعری‌نین باجاسیندان باخاندا فئمئنیزمین جانلاندیردیغی آجیناجاق‌لی دورومو گؤروروک: مطبخ کونجونه سیخناشدیریلمیش قادینی. آتاسی، اری و عیسا (ع) داخیل اولماق‌لا، بوتون کیشی‌لره نیفرت اندەن پلات، بونلاری گؤسترمه‌یه چالیشیر. اونون گؤزویله باخاندا، بعضن کیشی سئوگیسیندن دونیانین ان گؤزه‌ل شعری باش قالدیرسا دا، یئنه ده چاتیشماز نه‌سه قالیر. بونون کونکرئت اؤرنه‌یی تئد هیوزون "دورو ایشیق" *Perfect Light* باشلیقلی شعری‌دیر. شعر، تئدین

پلاتـا وورغونلوغونون محصولو اولسا دا، شعره قولاق وئرمه‌دن فاجیعه‌نین ماهییتینه وارا بیلمه‌یه‌جه‌ییک:

اورداسان، بوتون سوچسوزلوغون‌لا
نرگیزلر آراسیندا اوتورموش
بیر شکیل تک.
اونا "معصومییت" آدی یاراشیر.
دورو ایشیق بنیزینی پارلادیر
بیر نرگیز کیمی
نرگیزلرین آراسیندا بیر نرگیز کیمی
سنین یئر اوزونده سون باهارین ایدی بو.
و قوجاغیندا سنین
اویونجاق آیی کیمی
نئچه هفته معصومییتیندن اؤتمه‌میش کؤرپه اوغلان.
آنا و اوشاق، قوتلو پورترئت سایاغی
یانیندا اوتورموش، اؤزونه گولن ایکی یاشیندا قیزین
نرگیز کیمی ایپلیرسن قولاغینا نه‌سه پیچیلداماغا
سؤزلرین کامئرادا ایتیر
بیلگی،
اؤزه‌رینده اوتوردوغون تپه‌ده،
خندق‌لرله احاطه اولونموش قالاسی ایله
ائویندن داها بؤیوک تپه‌ده دوستاق‌دیر،
شکیله دؤشه‌ممیر
سون آن

سنه دوغرو گئری دؤنن
عسگر کیمی
آستاجا ایتکین اؤلکه‌لردن گلیر
آنلاشیلماز یوک آلتیندا ایییلمیش
قووشا بیلمیر سنه ابدا
ساده‌جه دورو ایشیق دا اریییب گئدیر.

شعر اولدوقجا گؤزه‌ل‌دیر. اؤزه‌للیک‌له شعرین سون‌لاریندا پلاتین اؤنونده اؤلومون عاجیزلیی یئپ‌یئنی بیر بیچیمده جانلاندیریلیر. پلاتین چؤهره‌سینی ایشیقلاندیرمیش "دورو ایشیق"دا سون آنین (یعنی اؤلومون) اریییب یوخا چیخماسی ائشیتمه‌دییمیز بیر قاورام‌دیر. سیلویانین یاسیندا تئدین اوره‌یی سیلکه‌لنمه‌سه‌یدی بو میصراع‌لار کاغیذین اوزه‌رینه سیچرایا بیلمزدی. آمما سؤز بوراسیندادیر کی، پلاتی بئله‌جه گؤی‌لره قالدیرمیش هیوز، حیات یولداشی‌نین خسته‌لیک آی‌لاریندا آسیه وئویل آدلی بیر قیزا وورولموشدو. بو وورغونلوقدان خبرسیز اولمایان پلات، 1962ـجی ایلده سیخناشدیریلدیغی مطبخده اینتیحار ائتمیشدی. بونا دیققت یئتیرنده‌کی، سونرالار آسیه ده کؤرپه‌ قیزی ایله بیر یئرده اینتیحار ائتمیشدی، منجه باشقا سؤزه ائحتییاج قالمیر.

پلاتین اؤز جانینا قییماسی تورکیه پوپ اولدوزو **تئومان**ین "اؤلمک اوچون گؤزه‌ل بیر گون" آدلاندیردیغی واختدا باش وئرمه‌دی. توپولومون اونا آییردیغی یئری، اؤرومچک تورو کیمی باشا دوشدوکده، یادیندان چیخدی کی، بئلینده قانادی دا واردیر. پلاتین حاققیندا یازیلمیش *Benden Önce Tufan* اثری‌نین یارادیجیسی کیمی من ده اونون بیر نئچه میصراعسی‌نین اؤنونده پاپاغیمی باشیمدان گؤتوروم:

بوّس‌بوتون اولور قادین.
اؤلو گؤوده‌سی
باجاریغین گولومسه‌مه‌سی ایله بزه‌نمیش.

6

تاریخه جنسییت گؤزویله باخارکن بونو آیدین گؤروروک: قادین، کیشی-لرین گؤزونده طبیعتین سیمگه‌سینه چئوریلیر. اینسان، طبیعتی جایناغینا آلیر، کیشی ایسه قادینی. بونون اوزون کئچمیشی وار. قادین، نئجه دئیه‌رلر، اؤزونون دوغال کیم‌لیینی ایله تاریخین یئتیرمه‌سی‌دیر؛ قادین وارلیغینا گؤز یومولموش کیشی‌لرین تاریخی. چاغداش دونیادا قادین قاچیلماز بیر یولدادیر. او، ائوین دؤرد دیوارییندان ائشیگه چیخسین‌می، چیخماسین‌می؟ بوندان اؤنجه قیزین آتا ائوینده قول کیمی یاشاماسی، آزادلیغا یؤنلمیش مئیلی اونون اوره‌ییندە قیزیشدیریردی. آمما بو مئیل نه ائولنمک‌له راضیلیغا قووشوردو، نه ده ائشیکده‌کی هر هانسی بیر یئرده آیلنمک‌له. ائولنمکده گؤردویو محبت، اونو ایکینجی درجه‌لی وارلیق قونوموندان داها یوکسک-لره قالدیرا بیلمیردی.

چاغداش دونیادا قادین چیخیلماز بیر یولدادیر. او، ائودن چیخیب‌دیر، داها ائوده‌کی کؤهنه چرچیوه‌یه قاییدا بیلمیر. ائشیکده ایسه اؤزونو راضی سالا بیلمیر. قادین، آنجاق کیشی قوللوغوندا دایانمیش ایندیکی قورولوش‌لاری داغیتماق‌لا، بیلیم، اینجه‌صنعت، و دوشونجه آلان‌لارییندا سسینی اوجالتماق‌لا، بو چیخیلمازلیغی پوزا بیلر. بو گؤستریش اخلاقی اؤیودلر کیمی آلینیر و **معجز شبسترلی** اونو مندن داها یاخشی سؤیله‌ییر: «قازانچانی یوز اللی دفعه سویا باسماقدان‌سا» پئشه اؤیرنمک گره‌ک‌دیر،

«گر اولا بیر ایکی باجی بئله صنعت‌گر؛ خلاص اولار کیشی‌لردن تمام عورت‌لر.» بئله آن‌لاردا سورغو اؤز ایشینی گورور:

سن قلم آلسان اله کیم طبخ ائده‌ر شوربانی قیز
کیم تیکر ییرتیق یاماغی، دولدورار قلیانی قیز؟

آمما قادین‌لار بو گؤسته‌ریش‌لره ده گولونج اؤنه‌ری کیمی باخا بیلرلر. چونکی بیر یؤندن ایندیکی قورولوش‌لاری داغیتماغا بیلیم، اینجه‌صنعت و دوشونجه آلانیندا سس‌لرینی اولجالتماق لازیم‌دیر؛ اوبیری یؤندن ایسه قورولوش‌لار داغیلمادان قادین بو سس‌لری اوجالدا بیلمه‌یه‌جک. بو باطیل بیر تسلسل‌دور .[88] قادین بو تسلسلون دمیر داروازاسی ایله قارشیلاشمامالی‌دیر، یوخسا آیاغینی توپلومدان قیراغا چکه‌جک. عرب شاعیری **نازک الملائکه** دئییر:

گون‌لر اؤتدو
سئوینجیمدن یؤک‌لو گون‌لر
هاردایام من؟
آردیجیل اولاراق نردیوانا زیللنمیشم
ایندیکی پیللەلر باشلانیب
سونو هارادیر گؤره‌ن؟
نردیوانین داروازاسی اوره‌ییمده چؤللویه دوغرو
و آنلاشیلماز ظولمتی باشلانیر.

قادین‌لار مین‌لر ایل‌دیر، حؤکوم سؤرمه‌یب‌لر. بوندا شوبهه یوخ‌دور. اونلار تاریخدن سیلینمه اوچورومونون قیراغیندا یورویه‌رک یاشاییرلار. قادین یاشامالیدیر، آمما تهلوکه قیلینجی‌نین آلتیندا. بو کیشییه گره‌ک‌لی‌دیر.

---

[88] باطیل تسلسل: دور باطل، vicious circle

کیشی هئچ‌واخت بو تاریخی یئنیلگی‌یه سون قویمایاجاق. کیشی نه قدەر کیشی‌لیکدن دم ووررسا دا، کیشی‌لرین ان دئموکراتی، سون مقامدا اؤز اؤرەک سؤزونو اوتانمازجاسینا دئیەجک. رییس **بلامون**، قادین‌لار حاقدا بئله دانیشیر: «آخماق وارلیق‌لارا! جایناغیمدایکن اونلارین ال‌آیاق چالمالارینی یامان سئویرم. اونلار آسلانین آغزینداکی قوزو کیمی‌دیرلر. ـ او آرتیریر ـ بو، بیر شهری باسماق [فتح ائتمک] کیمی بیر ایش‌دیر. سیز اؤنجه دوشرگەنیزی دؤیوش مئیدان‌لارینا باخان اوجالیق‌لاردا قورورسونوز، سونرا هئچ بیر دیرەنیشدن اؤشونمەدن یؤروشه باشلاییرسینیز.»

ایکینجی جاهان ساواشیندان سونراکی ایل‌لرده **آندرئ برئتون**ون اثرلرینده قادین تام و یوکسک بیر اؤنم قازانیر. او، اؤز یازی‌لاریندا اینسان‌لارا نجات باغیشلایان مسیح‌دن اؤز دؤندەریب، بشرین ان تهلوکەلی سورون‌لاری‌نین [پروبلئم‌لری‌نین] چؤزومونو سئوگی‌دن دیله‌ییر. برئتون دئییر: کیشی دوشونجەسی سیخینتی و عذابدان باشقا هانسی تؤحفەنی اویغارلیغیمیزا ارمغان ائتمیشدیر. اؤندەرلیی قادین‌لارا تاپشیرمانین واختی گلیب چاتمیشدیر.

10

شعر و دوشونجه

والئری، هؤلدئرلین، افلاتون و هایدگئر

شعر و دوشونجه‌نین ایلگی‌سیندن دانیشماق ایسترکن، بو گونلر آردیجیل تکرارلانان «دوشونر شاعیر» مؤوضوعسونا قاییتماق ایسته‌میریک. بیلیرسینیز ایندی شاعیرین یاخشی‌سیندان آد چکدیکده اونون شعرینده فلسفه‌نی آختارماغا باشلاییرلار. بونون شعرینده فلسفه وار. بو جوملە سانکی شعری الچاتماز زیروه‌یه قالدیریر. بونون هاردان گلدییینی بیلیریک. بو، آذربایجان جومهوریتینده ایل‌لرجه شاعیردن اسیرگه‌نمیش دوشونجه موتیولرینه قاییدیر؛ اینسانین دوشونجه مرکزینده دایانمیش اؤلوم مسئله‌سینه؛ ابدی‌لییه. بیزده ده بو، شعرین دیل باخیمیندان سویه‌سیزلییندن گلیر، بیچیمین دوشکون‌لویوندن. بونون سببی هر نه اولورسا اولسون، فلسفه‌نی شعرین سؤزجوک‌لرینه یاراشدیرماق، شعری قالدیرمایاجاق‌دیر، اونو داها بوروشوق بیر کیم‌لیک گرگین‌لییه سوروک‌له‌یه‌جک. گؤرکملی رسسام، ائدگار دوگا *Edgar Degas* بیر گون ماللارمه‌یه دئییر: «سنین صنعتین کسکین‌لیک‌له جهننمه بنزه‌یر، قورخونج‌دورا! بئینیم، شعر ساپینا دوزلمک ایسته‌ین دوشونجه‌لرله دولو اولا‌ـاولا، شعر سؤیله‌مکدن عاجیزم.» ماللارمه اونون جاوابیندا دئییر: «یولداشیم دوگا! شعری دوشونجه‌لرله دئییل، سؤزجوک‌لرله قوشورلار.»

1

شعرله دوشونجه‌نین ایلگی‌سی بوروشوق مسئله‌دیر. بری باشدان وورغولاییم کی، دوشونجه دئیه‌نده، گؤزقیرپیمیندا فلسفه آنلاشیلمامالی‌دیر. فلسفه و دوشونجه عئینی آنلامی داشیمیرلار. آنجاق اونلاری آییران جیزگی، سیز دئیه‌ن آیدین دئییلدیر. رومانتیک‌لردن بو یانا، فلسفه و شعرین

ایلگی‌سی فیلوسوف‌لار و شاعیرلرین ماراق دایره‌سینه چکیلمیش، سونسوز دارتیشمالارا گتیریب چیخارمیشدیر. باخمایاراق کی، **هئگئل**دن هایدگئره‌دک، فلسفی متن‌لرده بیر نؤوع رومانتیزمین فوران ائتدیییینی گؤروروک. بو مسئله هایدگئرده، فلسفه‌نین زیانینا و شعرین خئیرینه چؤزولور. اونون فیکرینجه شعر فلسفه‌دن داها آرتیق، داها آیدین، دوشونجه قایناغینا یاخین‌دیر. همیشه بئله اولمور، چوخ‌واخت شعرین اؤزو ایله ماهییتی آراسیندا چات یارانیر. باشقا سؤزله، شعرین ماهییتی اونون ووجودو اؤزرینده قورولمور. اؤرنه‌یین افلاتونون شاعیرلره خور باخماسینی، اونلاری اؤز اوتوپیاسیندان قووماق ایسته‌یینی، بونونلا باغلاماق اولار. سووئت‌لر بیرلیی اوتوپیاسیندا شعر و موسیقی‌نین ایشله‌یینی [فونکسییاسینی] خاطیرلادیقدا، **افلاتون**ون سؤیله‌دییی ثبوت‌لار اؤنم‌لی گؤرونور.

بیر آز اوزاق‌لارا گئده‌ک. بشر تاریخینده "ناغیل" دونیانین مرکزی ساییلیردی. ناغیل وارلیغا آنلام باغیشلاییردی. بو ناغیل‌لارا، اؤزه‌للیک‌له تانری‌لار میفینه، هجوم ایلک کز یونان فلسفه‌سیندن گلدی، شعردن گلمه‌دی. اولدوقجا جسارتلی گؤرونَن بو ایش، **هومئر**ین تانری‌لارینی دونیانین دامیندان قووماق مقصدی گؤدوردو. **هراکلیتوس** دئییردی: «هومئری سئچکین‌لر جرگه‌سیندن بایرا آتیب قامچیلاماق گره‌ک‌دیر، چونکی تانری‌لارین ناغیلینی یانلیش یوزموشدو.» **گزنوفانس** دئییردی: اونلار «تانری‌لارینی قارادریلی و ائنلی بورون‌لو یارادیرلار؛ تراکیا خالقی تانری‌لارینا قاراگؤز باغیشلاییرلار. اینک‌لرین، آت‌لارین و آسلان‌لارین اَلی اولسایدی، ال‌لری ایله ده رسساملیق ائده بیلسه‌یدیلر، اونلار تانری‌لاری اینک، آت و آسلان شکلینده ده چکردیلر. **هومئر** و **هئزیود** کوتله

ایچینده‌کی روسوایچیلیق‌لاری تانری‌لارا باغلاییرلار: اوغورلوق، زناکارلیق، بیربیرینی آلداتماق». **ائرنئست کاسیرئرین** دئدییینه گؤره، شاعیرلرین، ناغیلچی‌لارین [افسانه‌سُرالرین] خیال اؤرتویو آرخاسیندان، فیلوسوف‌لار آللاهین گئرچک سیماسینی بولماغا چالیشیردیلار. شاعیرلر، کوتله‌نین ذؤوقونه قاپیلدیقلاری اوچون، تانری‌لاری اؤز گؤرکم‌لرینده یارادیردیلار.

منجه فلسفه تاریخینده کیمسه افلاتون قده‌ر شاعیرلره اؤگئی یاناشمیر، هایدگئر قده‌ر ایسه اونلاری عرشه قالدیرمیر. بونا گؤره یاخشی‌سی دا ائله بو ایکی بؤیوک فیلوسوفون گؤزویله شعره باخماقدیر. بونلاردان اؤنجه ایکی شاعیرین نظرینه قیساجا توخونماق ایسته‌ییرم: **فرئدریک هؤلدئرلین** و **پول والئری**یه.

بو، هؤلدئرلین‌ـین سؤزودور: شاعیر آیلک اؤنجه بیله‌رکدن اؤزونو سؤزجوک‌لرین قئیدیندن و اونلارین عادی، آلیشدیغیمیز و داها ایشله‌ک استیفاده‌لریندن آزاد ائدیر. اؤز چئوره‌سینه باخارکن سانکی بیرینجی دؤنه اولاراق تانینماز و بام‌باشقا بیر دونیایا باخیر. وارلیغین و دوشونجه‌نین قبول اولونموش اؤلچولرینی آسیلی ساخلاماقلا، بؤیوک شاعیر، دویغو و دوشونجه‌یه یئنی یول‌لار آچیر. هؤلدئرلینین دئدییینه گؤره، «اینسان یئر اؤزونده شاعیرانه یاشاییر. بونونلا دا فلسفه‌نین جایناغیندان سوروشوب گئدن گئرچک‌لیک ده، شاعیرلیک اؤلکه‌سینده یئرلشیر».

پل والئری‌یه گؤره هر بیر گئرچک شاعیر، گومان ائدیلدییندن داها آرتیق، دوزگون آرگومئنت‌لر گتیرمه‌یی، تجریدی دوشونمه‌یی باجاریر. آمما اونون گئرچک فلسفه‌سینی، فلسفی مضمون‌لارلا یؤکلنمیش سؤزلرده آختارمامالییق. منجه، ان اؤزگون فلسفه‌لر، آیری‌آیری فیلوسوف‌لارین باخیش‌لاریندا و یا فلسفه دئییم‌لرینده یئرلشمیر، تفکر ایشی‌نین اؤزونده

گیزله‌نیر. مئتافیزیکده ایشلک اولان دئییم‌لری اوندان آلیرسانیز، دوشونجه‌نین زنگین‌لییندن ایینه اوجویجا آزالمایاجاق. اولا بیلسین، سیز بونونلا دوشونجه‌نین یئنی‌لیک و یئتکین‌لییینه آرتیریرسینیز. چونکی بئله‌لیک‌له اؤزگه‌لرین دوشونجه دؤیون‌لرینی اؤز اؤست‌لرینه آتاراق، اؤز بئینیزده فیرلانان سورغولارا قاتلاشیرسینیز. شاعیر بونو ائدیر.

والئری، شاعیرین اؤزونه مخصوص تجریدی دوشونجه‌سی اولدوغونا اینانیر. تفکر و فلسفه، شعرین قوشولماسیندا بیرباشا دخیل‌دیر. او دئییر: بیر چوخ شاعیرلرین شخصی سیناق‌لاری بونون دؤزگون‌لؤیونو وورغولاییر. هر بیر شعر، دئدییم «شعر دونیاسیندان» علاوه، گرگین دوشونجه‌لر، بیر چوخ یوخلامالار، قرارلار و سئچیم‌لره قاتلاشدیقدان سونرا یارانیر. اونلار اولمادان، شعر تانری‌جیق‌لاری اولان «موز»لارین *Muse* اینسانا باغیشلادیغی خام ماتئریال‌لار، باجاریقلی یارادیجی اولمایان بیر اعمالاتخانادا، باشلی‌باشینا بوراخیلیر. فایداسیز قالیر. هر بیر شعر، ایستر ایسته‌مز، دوشونجه اوچورومونون اوستوندن کئچمه‌لی‌دیر. پول والئری دوشونجه‌نین بولماجالی دونیاسیندان نئجه کئچمه‌یی شاعیره اؤیره‌دیر: دوشونجه اوچورومو اؤزه‌رینده‌ن توللانما ایمکانی یارادان هر بیر سؤزجوک، منیم اوچون یونگول بیر تاختا کیمی‌دیر. قویو و یا درین چات اوستونه قویولموش بو تاختایا بوتون آغیرلیغینیزی سالمامالی‌سینیز. داها اؤنم‌لی‌سی، تاختانین مؤحکم‌لییینی یوخلاماق اوچون، اونون اوستونده آتیلیب دوشمک اولماز. بئله ائتسه‌سه‌نیز تاختا سیناجاق، سیزسه اوچورومونون درین‌لییینه اوچاجاق‌سینیز. بیز اؤزوموزو و اؤزگه‌لری یالنیز بونا گؤره قاورایا بیلیریک کی، سؤزجوک‌لرین آنلامیندان تله‌سیک کئچیریک. سؤزجوک‌لرین اؤزه‌رینده دایانماق اولماز، یوخسا ان آیدین دانیشیق‌لار، آنلاشیلماز سؤزلره، طنطنه‌لی قاراباسمالارا چئوریله‌جک.

دوشونجه‌سیز شعر اولمور، آمما دوشونجه‌نین اؤزه‌رینده دایانیرسانیز شعرینیز آپرییر.

2

افلاتون یونانین «اوتوپیا»سیندا[89] شاعیرلره لاییق‌لی یئر آییرمیر. شعر جاوان‌لارین اخلاقینی پوزوب، روح دؤشکون‌لؤیو گتیره بیلر. افلاتونون دونیا گؤروشونده کسکین مسئله اونون ایدئیا [مُثُل] آنلاییشی‌دیر. بو آنلاییشا گؤره، بیزیم گؤرونن و دویولان دونیامیز، غیب عالمی‌نین دَییشمز وارلیق‌لاری‌نین کؤلگه‌سی‌دیر، یامسیلاماسی‌دیر. شعره گلدیکده، ایکی قات تقلیدله قارشیلاشیریق. گؤرونن دونیا غیب دونیاسینی یامسیلاییر، شعر ده گؤرونن دونیانی. بئله‌لیک‌له شعر کؤلگه‌نین کؤلگه‌سی‌دیر.

شعرین بئله بیر «وهم»ـه سؤیکندیبی اوچون، دوشونجه ایله ایلگیسی یوخدور. او، عاغیلدان داها آلچاق‌لاردا دایانان خیالا سؤیکه‌نیر. بیز بیر چوخ «میز» گؤرسک ده، بوتون بو میزلر تکجه بیر «ایدئیا» اساسیندا یارانیر. دؤلگر میز دوزه‌لدیرکن او ایدئیانین اؤزونو یاراتمیر، اونا بنزه‌ر بیر نسنه‌نی یارادیر. او، گئرچک وارلیغی یامسیلاییر. رسسام ایسه اوچونجو میزی یارادیر، یعنی ایکینجی میزی یامسیلاییر. دئمک، شاعیر و رسسام گئرچک‌لیکدن اوچ قات اوزاق دوشورلر. دمیرچی آت‌نالینی دؤزه‌لدیر، آمما رسسام نالین نه اولدوغونو آنلامادان اونون رسمینی چکیر. بیر جسم سویا باتیرسا آیری گؤرونور، سودان قیراقدا ایسه دؤز. بو حیسس چاشقینلیغی‌نین کؤکو روحوموزدادیر. رسسام اینسانین بیلینجینده‌کی بو چاتیشمازلیقدان یارارلاناراق بیزی آلدادیر. شعر ده بئله‌دیر. شاعیر

---

[89] *اؤتوپیا* ایصطیلاحی «هئچ یئرده یوخ» آنلامینی داشییر. مدینه‌ی فاضله، آرمانشهر. دقیق اولماسا دا بعضن بونون قارشیلیغی اولاراق «ایتکین اؤلکه» تئرمینینی قوللانمیشام.

گئرچکلییی اولدوغو کیمی جانلاندیرماقدان عاجیزدیر، یاراتدیغی ایسه آنجاق بیر کؤلگه‌دیر، شبح‌دیر. او، دوشکون دیلک‌لری شیشیردیب اویادیر، عاغیل و دوشونجه‌نی اینجه‌لدیب اؤلدورور. بئله بیر شاعیر، اینسان‌لارین روحوندا یانلیش اینتیظام یارادیر؛ گئرچک‌لیکدن اوزاق اولان گؤرونتولر [شبح‌لر] و تصویرلر یاراتماقلا روحون عاغیلسیز بؤلگه‌سینی سئویندیریر.

افلاتون «*جومهوروییت*» کیتابی‌نین اونونجو بؤلومونده دئییر: «شعر و فلسفه اسکی زامان‌لاردان بیربیرلریله موحاریبه‌ده‌یرلر.» شعر «لذذت و آجی»نین اؤزه‌رینده قورولور، فلسفه ده قانونا و عاغیلا آرخا دورور. شعرین یولونو آچسانیز، اؤلکه‌نیز لذذتین، آجی‌نین جایناغینا کئچه‌جک؛ هر یئرده، هر چاغدا اَن یاخشی حؤکمدارلیق ائتمیش قانون و عاغیل توپلومدان قووولاجاق. بونونلا بئله افلاتون یاخشی آنلاییر کی، توپلومون قاپی‌لارینی بوتونلوک‌له شاعیرین اوزونه باغلاماق اولماز. یوخسا دئمزدی: «هومئر شاعیرلرین بؤیویو، دراماتورگ‌لارین سولطانی‌دیر. آمما بونو وورغولاماق گره‌کیر کی، بیز توپلومون قاپی‌سینی یالنیز تانری‌لارا تاپینان [ستایش ائدن] و اَردملی کیشی‌لری اؤیَن شعرین اوزونه آچاجاغیق. بیز شعرده یاتان جاذیبه‌نی اؤنمسه‌ییریک، آمما آرگومئنت‌لرین [استدلال‌لارین] ایشیغیندا آختاریب تاپدیغیمیز گئرچکلییی اونا قوربان وئرمه‌یه حاققیمیز چاتمیر.» شعرین یارارلی اولماسی ثبوتا یئتمزسه، افلاتون وورغون‌لارین یولونو گئتمه‌یی اؤنه‌ری کیمی ایره‌لی سوْرور: «عاشیق، سئوگی‌نین اونا زیاندان باشقا بیر شئی گتیرمه‌یه‌جه‌ییننی دویدوقدا، سئوگی‌دن الینی اوْزور؛ باخمایاراق کی، سئوگینی بوراخماق اولدوقجا چتین‌دیر. بیز ده بونو ائده‌جه‌ییک، شعر بیزه زیان ووردوقدا اوندان دؤنه‌جه‌ییک.»

افلاتون **سوقراط**ین دیلی ایله دانیشیرکن داها دا یوموشالیر، ایدئیال توپلومدان قووب تئزدیردییی شعره، یئنیدن قوجاغینی آچیر. لاکین یئنه ده لذذته قارشی اولدوغونو، و شعرین اخلاق جارچیسی اولماسی گره‌ک‌لی‌لییینی آردی‌ـ آراسی کسیلمه‌دن وورغولاییر. بشر دوشونجه‌سی‌نین زیروه‌سینده دایانمیش سوقراط، «*هومئر*»ی ملکوت شاعیری سانیر. اونون نظرینجه بؤیوک حماسه شاعیرلری، آخارلی شعرلرینی باجاریق‌لاری گوجونه قوشمورلار، یا دا بیله‌رکدن یاراتمیرلار. او شعرلر، اونلاری بؤروین بیر جذبه‌دیر؛ تانری وئرگی‌سی‌دیر. غزل شاعیرلری ده بو قایدادان یانا دئییل‌لر. غزل قوشان شاعیرلر ده، یالینز عاغیل‌لاری ایله اؤزگه‌لشدیکده، اوره‌ک‌آچان غزل‌لرینی سؤیله‌ییرلر. اونلار وزن و هارمونییادان ائتکی‌لندیکده، «ایچکی تانریسی»ندان باش آلیب گلن دلی‌لییه قاپیلیرلار. سوقراط آرتیریر کی، تانری عاغیل و آییق‌لیغی شاعیردن آلیر، اونو معبدلرین کاهین‌لری کیمی اؤز سؤزلری‌نین آراجینا چئویریر. من بیلمیرم تاریخی قاینا‌ق‌لاردا سوقراط آدینا یازیلمیش سؤزلری او اؤزو دئییر، یوخسا افلاتون اونون آغزینا قویور. آنجاق افلاتونون اؤزو، بیر سؤزله، شعری جیددی منیمسه‌میردی.

3

افلاتونون شعر حاققیندا باخیش‌لارینی اؤیره‌ننده آز قالیر الیمیزی شعردن اوزه‌ک. آمما **هایدگئر**ین هؤلدئرلینه وورغونلوغو شعری آپاریب دوشونجه‌نین کهریزینه چیخاریر

هایدگئر، ایلک اؤنجه شاعیرلر و دوشونرلری [متفکرلری] دیلین اصیل قؤروقچولاری آدلاندیریر. بونون درین آنلامی وار، چونکی وارلیق

اؤزونو دیلده بیزه گؤسته‌ریر. او، *"هومانیزم باره‌سینده مکتوب" Lettre on Humanism* باشلیقلی مقاله‌سینده دئییر:

«وارلیق هر شئیدن اؤنجه "وار"دیر. دوشونجه وارلیغین اینسان ماهییتی ایله ایلگیسینی سون دایاناجاغا آپاریب چاتدیریر. البته، دوشونجه نه بو ایلگی‌نین قوروجوسودور، نه ده سبب‌کاری. وارلیق دوشونجه‌ده دیللنمه‌یه باشلاییر: دیل وارلیغین ائوی‌دیر. اینسان، دیلین یوردوندا ساکین‌دیر. دوشونرلر و شاعیرلر بو یوردون قوروقچولاریدیرلار. بو قوروقچولارین وظیفه‌سی ایسه وارلیغین افشا اولونما دیله‌ییسی سون منزله چاتدیرماق‌دیر. بونلار اؤز سؤزلریله بو افشا اولونما دیله‌ییسی دیله گتیریر، دیلده قورویورلار.»

هایدگئر داها سونرا شعره گؤزله‌نیلمز درجه‌ده اؤنم وئریر. فلسفه‌دن، بیلیمدن داها یوخاری‌لاردا آیلشدیریر. اونون نظرینجه، شعر، وارلیغین تَملدن آدلاندیریلماسی و هر نه‌یین اؤزه‌یی‌دیر. شعرین باشلادیغی نسنه‌لری، دیل داها سونرا ایره‌لی سورور. شعر هر بیر ایشاره و هر سسدن اؤنجه، اینسان اوغلونون دونیادا یاشامی‌نین تَمل دوزه‌نلییی‌دیر. منزل بولماق، ساکین اولماق، همیشه‌لیک اؤیره‌نمک، و وارلیغین سیررینه وارماق‌دیر. شعر هر نه‌یی اونون ایلکین قایناغینا قایتاریر. شعر، نسنه‌لرله دونیانین آراسینداکی اوچورومو آرادان قالدیرماق‌دیر. یئر کوره‌سی وطنه چئوریلمه‌یینجه، شعرین و هر بیر بدیعی اثرین سیرری آچیلمیر. بدیعی اثرین یارانیش بئشییی ساییلان یئر، ائوه چئوریلمه‌لی‌دیر؛ وطنه دؤنمه‌لی‌دیر. مصیبتیمیز بودور: ائویمیز، وطنیمیز یوخ‌دور، شعرین بیزیم بیرجه وطنیمیز اولدوغونو اونودوروق.

یالنیز شعرده اولاندا، وطنده یاشاییریق. شاعیر وارلیغین، یئرین

قارشیلیق‌لی ایلگی‌سیندن خبر وئرن موراجیعتی ائشیدیر، شعرده بیر داها سسلندیریر. شعر، ایسته‌نیلن ایمکانی دیله باغیشلاییر. شعر دیل‌له بیزیم آرامیزداکی اوچورومو بیله آرادان قالدیریر. بیز دیل‌له اوغراشیرکن، ائله بیر دایاناجاغا یئتیشمه‌لییک کی، دیل اؤزونو دیللندیرسین. بیز دیلین اؤزو ایله گؤروشمه‌دن، دیلده یاشاییریق، اونونلا تانیشیریق. دوغرودور، بیز اونونلا گؤروشمه‌دن بونلاری ائدیریک. بو چاتیشمازلیغی آرادان قالدیرماق اوچون، باشقا سؤزله، شعرله گؤروشمک اوچون، هایدگئر شاعیرلییی دانیشیغا چاغیریر. شاعیرین یالنیز دیل‌له سئچکین ایلگی‌سی یوخدور، بلکه بو ایلگی باره‌ده دانیشماغی دا باجاریر. بو باخیمدان «**هؤلدئرلین، اشتئفان گئورگه، و راینئر ماریا ریلکه**» اوّچلویو اولدوقجا اؤنم‌لی‌دیرلر. هایدگئر دؤنه‌لرله تکرارلادیغی سون سؤزو بیر داها دئییر. هؤلدئرلین بؤیوک فیلسوف‌لاردان داها درین، غربین گله‌جک آلین‌یازی‌سینی اؤز شعرلرینده جانلاندیریر. «هؤلدئرلین غربین تاریخی طالئعی ایله اولدوقجا دریندن تانیش ایدی. او، فیلوسوف‌لارین، دوشونرلرین گئتمه‌دییی بیر یولدان گئتمیشدی.»

شعر، اؤته‌ری آمما سارسیدیجی اولان اساس بیلگی‌نین بیر آنی‌دیر. ائله بیر آن کی، دئیه بیلمه‌ریک نه‌سه اؤیرنمیشیک، آمما بیزی دَییشدیره-جک قده‌ر کؤکلودور. کوتله‌لرین تاریخی وارلیغی شعردن دوغور. اؤزگون بیلگی ده شاعیرانه‌دیر. بونا گؤره شعر، فلسفه‌دن داها درین‌دیر. دوشونجه فلسفه‌یه، فلسفه بیلییه *episteme* بیلیک ایسه مدرسه [آسخولاستیک] آراشدیرمالاری سویه‌سینه ائندیکده، دئمک تکجه شعر قالمالی‌دیر. آنجاق فلسفه‌نین توتدوغو یولدا بیلیم یاراندی، شعر اوچولوب داغیلدی. بئله بیر دورومدا، دوشونجه، بیلیمی ترک ائتمک‌له اؤز قورتولوشونو شعرده

آختارمالی‌دیر.

شاعیر اؤزویله فلسفه‌نین اؤزه‌یینی، یعنی دوشونجه‌نی گتیریر؛ یول‌لاری آچان، بیلگی پئرسپئکتیوینی گئنیش‌لندیرن دوشونجه‌نی. هایدگئرجه، شعر هر نه‌یین قایناغی‌دیر: تاریخین، سییاستین، فلسفه‌نین. دیل‌لرین، مدنییت‌لرین گئرچک قوروجولاری دوزگون شاعیرلردیر.

4

بیزیم دوشونجه جوغرافیامیزدا تام کؤلگه‌ده قالمیش هایدگئر، بؤیوک فیلوسوف‌دور. اویغارلیغیمیزین تانیمادیغی نهنگ بیر دوشونر. ایبرمینجی یوز ایلللیین بوتون فیکری آخیم‌لاری اونون چؤره‌یینی یئییر. هئرمونوتیکا مکتب‌لری بوتونلوکله اونون آدیلا باغلی‌دیر. فرانکفورت مکتبی، پُست‌مدرنیست‌لر و بیر چوخ فئمئنیست آخیم‌لار اونون ایزله‌ییجی‌لری‌دیرلر. هایدگئر درین، آنلاشیلماز، ائتکی‌لندیریجی و گؤرکملی فیلوسوف‌دور. آمما اونون دوشونجه‌سینده اینسان اوچون اوچوروم‌لار دا وار. بیرینجی‌سی، او، شعره معین قده‌ر رومانتیک باخیردی. «ملت یاراتماق و مدنییت گلیشدیرمک» کیمی سییاسی وظیفه‌نی شعره یوکله‌دیکده، سانکی آلمان میللتی‌نین سوْیچولوق [نژادپرستی] ادعاسینا یول آچیردی. اونون شعرده صادالادیغی اؤزه‌للیک‌لرین چرچیوه‌سینه، داها چوخ آلمان شاعیرلری سیغیشیردی؛ **مالارمه** و **بلئیک** کیمی شاعیرلر سیغیشمیردی. او، غئیرآلمان شاعیرلردن آد چکمیردی.

بو دوشونجه‌نین باشقا قورخونج یؤنو ده وار ایدی. هایدگئر بیزی قاچیلماز طالئعیمیزه ایناندیرماق ایسته‌ییردی. بوردا گؤزه‌للیک ساحه‌سیندن بیر آن اخلاق ساحه‌سینه کئچمه‌لی‌یم. چونکی بو باخیش، بوتون درین‌لیک

و یئنی‌لیک‌لرینه باخمایاراق، فاجیعه اؤلچولو اخلاقی سونوج‌لار قویوب گئتدی. شعره بو بوجاقدان باخیرساق، یئنه ده صنعت گئج‌تئز اؤز بطنینده توتالیتاریزمی بئجه‌ره‌جک‌دی. هومئرین شعرلرینده، حتتا تانری‌لار دا آلین‌یازی‌لارینا بویون قویورلار. **زئوس** *Zeus* اسکی یونان‌لاردا تانری‌لار تانری‌سی‌دیر. رومالی‌لار اونو **ژوپیتئر** آدلاندیریرلار. او یئر-گؤی اؤزونون حاکیمی‌دیر. تانری‌لار تانریسی اولدوغونو او، آسان اله کئچیرمه‌میشدی. هر کس‌له، آتاسی ایله بیله موباریزه‌دن سونرا بونو هامی‌یا قبول ائتدیرمیشدی. بونونلا بئله، او، یالنیز آلین‌یازیسی‌نین اؤنونده دیز چؤکوردو. یعنی «طالئع» **زئوس**-ا هئچ بیر باغلی‌لیغی اولمادان گئرچک‌لشیردی. بونو تانری‌لارین قارشی‌سیندا طالئعین اؤزگورلویو آدلاندیرا بیله‌ریک‌می؟ هومئر آیدینلانمانین ایلک دوشونری‌دیرسه، (گادامئر بونو دئییر) اونون شعریندن دولایی، طالئع، اینسانین آلنینا یازیلیر. غرب اینسانی یئنیلیر، بوتون دونیایا آغالیق ائتدییی اوچون، بشریتی ده اؤزو ایله یئنیلگییه اوغرادیر. هایدگئرین سؤزلریندن بئله چیخیر. بو، اینسانین تقدیرین اویونجاغینا چئوریلمه‌سی دئییل‌می؟

من بو هایدگئری هم تانری ائلچی‌سی گؤرکمینده گؤرورم، هم ده ابلیس. هایدگئرین فیکرینجه اینسان «آتیلمیش» بیر وارلیق‌دیر. زامان آرخینا آتیلماق، بشر دورومونون باشلیجا و دَییشمز اؤزه‌للییی‌دیر. بیز زامان چاییندان قیراغا چیخماغا، یا اونون آخارینی دَییشمه‌یه قادیر دئییلیک. بیز وارلیغین تاریخی دورومونو پوزا بیلمه‌ریک، آنجاق قبول ائتمه‌لی‌ییک. هایدگئر، هؤلدئرلینـدن دانیشیرکن، داها دوغروسو «قاوراماقدان و یوزماقدان» سؤز آچیر، پوزماقدان، دَییشدیرمک‌دن دئییل. بونون نه‌یینده قباحت وار کی؟

دوغرودور، **مارکس** دئمیشدی فیلوسوف‌لار بوراجان دونیانی تانیماغا جان آتیردیلار، ایندن‌بئله دونیانی دَییشدیرمه‌یه چالیشمالی‌دیرلار. البته من دئمیرم هر بیر دوشونجه‌نین دوغرو- یالانلیغینا اونون یاراتدیغی سونوج‌لارین گوزگوسونده باخاق. هر بیر فیکرین دوغرو- یالانلیغی اونون عملی نتیجه‌سیندن باشقا بیر مسئله‌دیر. باخمایاراق کی، دوشونجه اؤز ماهییتینه اویغون بیر عملی یارادیر.

بس بئله اولدوقدا بیز هایدگئری نییه قینایییریق؟ چوخ سئودییییم آلمان فیلوسوف **ائرنئست کاسیرئر**،[90] جبر دوشونجه‌سینی قودساللاشدیردیغینا گؤره هایدگئری قینایییر. اونون دئییشی ایله، هایدگئرین بو باخیشی، چاغداش سییاسی اوسطوره‌لره قارشی دیره‌نه بیله‌جک گوج‌لری دیز چؤکدوردو. مدنییت‌لرین سقوطونو، اویغارلیق‌لارین چؤکمه‌سینی و توپلوم‌لارین گله‌جک قارانلیغینی اؤن‌گؤره‌ن تاریخ فلسفه‌سی‌دیر بو: اؤز بطنینده اینسان یئنیلگی‌سینی بئجه‌رن فلسفه. هایدگئرین فلسفه‌سی. «آتیلمیش»لیغی اینسانین باشلیجا خصلتی تانییان نظرییه، سؤزسوز بشرین مدنی یاشامینی دَییشدیرمه‌یه گیریشمک اومیدینی پوچا چیخاراجاق. ائله بیر فلسفه، اؤز نظری و ائتیک ایدئیال‌لاری‌نین بینؤره‌سینی اوچورور. سونوجدا، یوموشاق بیر آراج کیمی، سییاسی اؤنده‌رلرین اویونجاغینا چئوریله بیلیر. آنجاق کاسیرئر اونوتمامالی ایدی کی، هایدگئر «طالئع»ی وارلیغین دیشیندان وارلیغا ائتکی بوراخان، و یا وارلیغی بارماغی‌نین باشیندا اویناندان گوج‌لرده آختارمیر. وارلیغین طالئعینی خالیص «اولای»دا آختارییر. هایدگئره باشقا یؤندن ده تنقید قیلینج‌لاری ائندیریلیر. بئله دئییلیر کی، او، شعر و فلسفه‌نین سینیرلارینی پوزماق‌لا فلسفه‌نی اوچوروما سوّروک‌له‌ییب.

---

[90] Ernest Cassirer (1874_1946)

هایدگئر، بونلارین هر ایکیسینی استعاری سانماق‌لا فلسفی دوشونجه‌نین تملینی لاخلادیب‌دیر.

شعرین و فلسفه‌نین بو آلچاق‌هوندور قونوموندا[91] باخمایاراق، اونلارین بیرینجی‌سی ایییرمینجی یوز ایللیکده یئنیلدی، ایکینجیسی ایسه 19-جو یوز ایللیکده.

[91] قونوم: status، جایگاه.

11

«نیچه»دن هئچه

فلسفه، 19ـجو عصر بشر اویغارلیغیندا بیرینجی‌لیک قونومونو ایتیرمه- یه باشلادی، شعر ایسه اییرمینجی عصرده. بونلارین هر ایکی‌سی، قیسمن ده اولسا اؤز یئرلرینی بدیعی نثره، داها چوخ رومانا، باغیشلادیلار. گادامئرین فیکرینجه، بو اولای شوپنهایئرین آلچالدیجی [تحقیرآمیز] نیطق‌لری سونوجوندا باش وئرمه‌دی. فلسفه طالعئینین آنا جیزگیسی اونا قارشی چیخان بؤیوک یازیچی‌لارین الی ایله یازیلدی. کیئرکئگارد، نیچه، و داها چوخ آدلیم رومان یازیچی‌لاری، اؤزه‌للیک‌له فرانسیزلاردان استاندال، بالزاک، زولا، و روس‌لاردان گوگول، دوستایئوسکی و تولستوی. آدینی چکدییمیز فلسفه دیشینداکی بؤیوک یازیچی‌لار، تاریخی یئنیلگینی فلسفه‌نین آلتینا یازدیلار.

فلسفه، اؤزونو علم فلسفه‌سی دونوندا یئنیدن ساهمانا سالدیسا، بو، شعره پای دوشمه‌دی. شعر اییرمینجی یوزایلییین ایکینجی یاریسیندان بیر چوخ اوخوجولارینی رومانین خئیرینه ایتیردی. بوردا سینمانین سوچو آز دئییلدی. سینما شعردن داها چوخ، رومان‌لا یاخینلیق ائدیردی، اونونلا اؤزو آراسیندا اورتاق اؤزللیک‌لر گؤروردو. سینمانین توپلومدا قازاندیغی اوستون قونوم [مؤوقع]، رومانین موؤقعئینی شعره قارشی گوجلَندیریردی. آمما نیچه ایله موقاییسه‌ده سینما بیر اویونجاق ایدی. نیچه فلسفه نردیوانینی شعرین آیاغی آلتیندان چکدی، آنلام قایناغی اولان تانری‌نین الینی ایسه دونیانین باشیندان.

آمما نیچه‌نین تانری اؤلومو مسئله‌سینی بوندان آرتیق قابارتماغیمیزا دَیمز. رنسانسین باشلانغیجیندان بری، خریستیانلیق [مسیحیت] تانریسی زاواللی بیر وارلیغا چئوریلمکده‌یدی. ژان پول ریختئر آدلی بیریسی‌نین 1796دا یازدیغی رؤیا *dream* اثرینده گؤرون نه باش وئریر. گئجه‌لرین بیرینده مسیح قبریستانلیغین اورتاسینداکی کیلسایا نازل اولور و اونو دؤوره‌له‌میش های- کوی‌لو

قارالتی‌لارا [شبح‌لره] دئییر: «من بوتون دونیالاری آختارمیشام، گونش-لره اوچموشام، آمما هئچ بیر تانری تاپمامیشام. کایناتین سینیرلارینا گئتمیشم، ـ آتا هارداسان؟ـ دئیه، اوچوروم‌لارین قارا دیبینه گؤزومو زیلله‌یب باغیرمیشام. لاکین یالنیز یاغیشین درینلیک‌لره یاغماسینی ائشیتمیشم، بیر ده هئچ بیر اینتیظاما بویون قویمایان ابدی قاسیرغانین سسینی.» اونا یاخینلاشیر، «مسیح! آیا بیزیم داها آتامیز یوخدور؟» دئیه، سوروشورلار. جاواب ائشیدیرلر: «بیز هامیلیغا یتیم اولموشوق.»

1

نیچه‌نین دوشونجه‌سینده شعره، عومومیتله صنعته، گؤج‌لو ایشیق سالان مقام‌لار وار. **نیچه**، *"گوج دیله‌یی"*[92] *The Will to Power* باشلیقلی کیتابیندا یازیر: دونیا اؤزونو بیر صنعت اثری کیمی دونیایا گتیریر. یالنیز اینجه‌صنعت؛ اینجه‌صنعتدن باشقا هئچ نه یوخ. بودور یاشاییشی بیزه مومکون قیلان او باشلیجا آراج، یاشامین او بؤیوک محرکی. یاشامی دانان چئشیدلی اراده‌لرین قارشی‌سیندا دایانان گوج آنجاق صنعت‌دیر.

نیچه‌یه گؤره، اینسان یاشاییشی قورخونج‌دور، هله ده آنلامسیز. صنعت، یاشامین قورخونج‌لوغونو آشکارا چیخاریر، اونا اؤرتوک چکمیر. نه قده‌ر کی، اخلاق حیاتین دهشتینی اؤرتور، صنعت آچیر. صنعتین یاردیمی ایله بو قورخودان قورتولماق، یاشامین تراژیک یؤنونو آشماق اولار. هابئله، مئتافیزیکین تبلیغ ائتدییی گئرچک‌لیک پوچ‌دور. نیچه اوسچولوغا،[93] و سوقراطین آرگومئنت‌لرینه [برهان‌لارینا] کسکین قارشی چیخیر. چونکی اونلار گؤزه‌للییین موتیولرینی سؤنوکدورور. مُدرنیته‌نین،

---

[92] بو اثر "حاکمییت عزمی" باشلیغی آلتیندا آذربایجان تورکجه‌سینه چئوریلمیشدیر.

[93] اوسچولوق: عاغیلچیلیق، خردگرایی، rationalism

یاشاییشی مین فیریلداق‌لا گیزله‌دییی بیر چاغدا، صنعتچی یاشاییشی آچیقلاییر. صنعت سون سؤزدور. بو سورغو نیچه‌نین یاخاسیندان ال گؤتورموردو: «اگر عاغیلا اولان سوقراط‌واری اینام یوخا چیخیرسا، نیلیهیزم باش قالدیریرسا، آوروپا دوشونجه‌سی هانسی فیکری ذخیره‌لره و یارادیجیلیق قاینا‌ق‌لارینا سؤیکَنه بیلر؟» اینجه‌صنعته‌می؟

صنعت، وارلیغین ایچینه آنلام و دَیر ایشیغی توتور. بونا گؤره، نیچه آوروپا صنعت و ادبییاتینا درین ائتکی بوراخیر. او، قارامسارلیغا [بدبین‌لییه] قارشی چیخیر. اونون کیتابی قارامسارلیقدان داها گؤجلو و حقیقتدن داها ایلاهی شئیی اؤیره‌دیر: اینجه‌صنعتی. صنعتین دَیری گئرچک‌لیکدن داها چوخ‌دور.

نیچه‌نین اینجه‌صنعته باخیشینداکی بؤیوک چاتیشمازلیق، متندن داها چوخ، یازارین نییتینه اؤنم وئرمک ایدی. او، متنین دونیاسینی یارادیجی آدامین ذهنی دونیاسی ایله عئینی سانیردی. یارادیجینی یاشامین گئرچک جارچی‌سی کیمی قلمه وئریردی. یعنی صنعتچی صنعتدن باشدا اوتورووردو. آمما بو نؤقصان نیچه‌نین یئنی دونیایا باغیشلادیغی بؤیوک بیر تاپینتی‌نین قاباغیندا هئچ‌دیر. نیچه عاغیلی و عاغیل‌سیزلیغی، حقیقتی و مجازی، بیربیرینه قاریشدیریر. اونون نظرینجه دیلدن باشقا و خیالی تحکیه‌یه *fiction* چئوریلن قاورام‌لاردان باشقا، اوستون و عؤلوی بیر گئرچک‌لیک یوخدور. گئرچک‌لیک اولمایان یئرده، توکنمز ذهنی دَیرلریمیزین تفسیریندن باشقا یولوموز یوخ‌دور.

ایندی تک‌آنلاملی‌لیغین زامانی اؤتور، چوخ‌آنلاملی‌لیق دَیر قازانیر. ایندی دوگماتیک و آسخولاستیک یوزومون یئرینی، پلورالیزم آلیر. **ژیل دولوز** *Gille deleuz* دئییر: «چئشیدلی آنلامی اولمایان هئچ بیر اولای

یوخ‌دور؛ چئشیدلی آنلامی اولمایان هئچ بیر فئنومئن، هئچ بیر سؤزجوک، و هئچ بیر دوشونجه یوخ‌دور.» یعنی **دئکارت‌ـا** رَغمن، داها هئچ بیر تمل آختارماغیمیزا دَیمز. ضدییت‌لی و بیربیرینه قارشی چیخان یوزوم‌لارین دیشیندا، هئچ بیر حقیقت یوخ‌دور. گؤرورسونوز نیچه بیزی نئجه ایندیکی ادبییاتین و پُست‌مدرنیزمین کهریزینه گتیریب چیخاریر.

آتادان آذربایجانلی و آنادان گورجو اولان **داریوش شایگان**ـدان فایدالاناراق، بیر آز دا درینه گئتمک ایسته‌ییرم. رئاللیق‌لارین ثابیت قورولوشونون چؤکمه‌سی بونو آنلادیر: حقیقت، آرتیق عاقیلانه ادراک آراجیلیغی ایله قازانیلمیر، یوزومون و تفسیرین ایچیندن باش قالدیریر. دئمک، گئرچکلیک‌لر آیری‌آیری سونسوز یوزوم‌لارا بویون قویورلار. باشقا دَیرلرین تملینده دایانان هئچ بیر بؤیوک دَیرین اولمادیغی یئرده، بوتون دَیرلر عئینی اولاجاق. بو، نیهیلیزمده باش وئریر. یعنی، نیهیلیزمین باش قالدیرماسی ایله، اینسان بوتون دَییشمز دَیرلری بوراخیر، تفسیر سئچیم‌لریله قارشی‌قارشییا قالیر. بو تجروبه‌نی رئاللیق‌لارین سونسوز یوزومو کیمی منیمسه‌مک اولار. وارلیغین تانیماسینا بئله بیر یاناشما طرزی، مؤوجود فیکیر قورولوش‌لارینی اوچوروب داغیتما استراتئگیاسینا محتاج‌دیر. بئله بیر استراتئگیا، نیهیلیستی تحلیلین گوجونه غرب اویغارلیغی‌نین غلبه چالمیش عاغیل فورمالارینی داغیدیر. هابئله، حقیقتین اونلارین جایناغیندا اولدوغو ادعاسینی بو استراتئگییا پوچا چیخاریر. او یوزوم گره‌ک بو دانیلماز گئرچه‌یی آچیقلاسین: راسیونال [عقلی] بیچیم‌لری آنلادان عامیل، حقیقتین اؤزو دئییل، اونون تفسیری‌دیر. او یوزوم بو عاغیل فورمالاری‌نین اؤزولونو [شالوده‌سینی] داغیدیر. بوندان سونرا، مئتافیزیک، اخلاق و اینجه‌صنعتین ساختا قالیق‌لاریندان باشقا بیزه هئچ بیر تمل

قالمیر. گئرچک دونیا ناغیل و خیالا چئوریلیر. «بیز گئرچک دونیانی اوچورموشوق، ایندی هانسی دونیا بیزه قالیب‌دیر؟ گؤرونن دونیامی؟ بیز گئرچک و گؤرونن دونیالارین ایکی‌سینی ده بیر یئرده اوچورموشوق.» (سونلوقدا، بو مطلق فیکیرین یئرینی دیل آلیر.)

بیزیم چاغیمیزدا، دیلدن باشقا بیر شئی قالمایيب، قالیبسا دا آنجاق دیل قالیبینده باشا دؤشوله بیلر. نسیلدن نسیله گلیب الیمیزه چاتانلار دا یالنیز یئنی‌دن یوزولمالی اولان متن‌دیر. بونلار گله‌نک‌لر ایزی‌نین توپلوسودور. بو دا وارلیغین قالارغی و سؤره‌کلی بیر آنلاییش کیمی قاورانیلماسینا قارشی چیخیر. باشقا سؤزله، وارلیغین آنلامی بیر نسیل اوچون ابدی دئییل، او نسلین دئوریلمه‌سی ایله آرادان گئدیر. بوردان نیهیلیزم‌له هئرمنوتیکانین یاخینلیغینی باشا دوشمک اولار. بو یاخینلیغین بو دانیشیغیمیزدا اؤنمی، گؤزه‌للیک فلسفه‌سی باخیمیندان‌دیر. نییه کی، اینجه‌صنعت تجروبه‌دن گلمه‌دیر؛ کؤکدن داوام‌سیزدیر؛ اؤته‌ری‌دیر. **واتیمون**ـون سؤزویله دئسه‌ک «عملی ایشله‌یی اولان معمولاتین [مصنوعاتین] ترسینه اولاراق، دؤنیوی، اؤله‌زی، و زامانین ائتکی‌سینه باغلی اولماق، صنعت اثری اوچون محدودیت دئییل، اونون اؤلوملو [مثبت] یؤنودور و اونون آنلامینی یارادیر.» بونا گؤره، صنعت اثری، هر بیر تملین یوخا چیخدیغینی آیدینلاشدیریر. دوغرودور، گؤزه‌للیک بیلیی، حقیقتین ان سؤنوک تجروبه‌سینی بیزه باغیشلاییر. بو تجروبه‌نی شؤبهه‌سیز نیهیلیستی آدلاندیرماق اولار. بو قاچقین و کئچی‌جی آنلام، بوتون پست‌مدرن دوشونجه ساحه‌لری‌نین اؤلچوسو و اؤرنه‌یی‌دیر.

2

نیچه 1900ـجو ایلده اؤلدو، اؤز اؤلومو ایله نئجه دئیه‌لر، دَیرلر قایناغی ساییلان تانرینی دا اؤلدوردو. نیچه ایله هئچ کیمین دورومو بللی دئییل. کارل یاسپئرس دئییر: دئمک اولار نیچه‌نین یازی‌لاریندا هر امرین باره‌سینده ایکی ضدییت‌لی یارغی [قضاوت] وار. سانکی هر شئیین باره‌سینده ایکی باخیش وار. بونا گؤره هر کس ایسته‌نیلن عقیده‌نی وورغولاماق اوچون نیچه‌دن آرگومئنت گتیره بیلر: دین‌سیزلر، مؤمن‌لر، موحافیظه‌کارلار، اینقیلابچی‌لار.

نیچه‌نین «*تانری بوشلوغو*»نو، آنجاق صنعت دولدورا بیلردی. بو دلی نیچه اوزه‌رینده بو قده‌ر دایانماغیما و اونون دوشونجه‌سینی قابارتماغیما گؤره قیناماییین منی: هئچ بیر عاغیللی آدام بو دلی قده‌ر «عاغیل، مدرنیته، تاریخی ایره‌لی‌له‌ییش، معاریف‌چی‌لیک، دَیرلر و اخلاق» کیمی مسئله‌لرین هامی‌سینا بیر ساققا وورا بیلمه‌دی. نیچه‌نین فلسفه‌یه قارشی چیخان فلسفه-سی‌نین عکس‌صداسی هر یئری بؤرودو: هومانیتار علم‌لر، سییاست، ادبییات، اؤزه‌للیک‌له شعر. نیچه، **هیتلئره** «حاکمییتی اله کئچیرمک اراده‌سی»نی امانت قویوب گئتدی، شاعیرلره ایسه داغیتما، دَییشیک‌لیک یاراتما، و آنارشیزمی. گله‌جه‌یی اؤز بطنینده بئجه‌رن داشقین گوج اراده‌سینی. عدالتی سئومه‌ین نیچه، ساواشی سئویردی. اونون ساواشدان اؤیرنمه‌یه دایر چاغیریشینی اوخویارکن، آیدینجا آنلاییریق کی، ساواشقان فوتوریست شاعیرلرین معنوی آتاسی کیم‌دیر. نیچه دئییر: اینسان ساواشدان اؤیرنمه‌لی‌دیر کی، «اؤلومو، اوغروندا دؤیوشدویو قازانج‌لا ایلگی‌لندیرسین؛ بیر چوخ اینسان‌لاری قوربانلیق وئرسین و اؤز آماجینا او قده‌ر کسکین یاناشسین کی، اینسان‌لاری وئجینه آلماسین؛ دمیر نظم‌نیظام یاراداراق

ساواشدا هر بیر حیله‌یه ال آتسین.»

نیچه‌نین «تانری اؤلومو بوشلوغو»نو دولدورا بیلن سیمگه‌لرین بیری ماشین ایدی: اؤز اؤزونه، ساعات کیمی ایشله‌ین ماشین. داها دوغروسو ماشین خسته‌لییی. **لایب‌نیتس**دن بویانا دئییردیلر کائنات ماشینی ساعات کیمی ایشله‌ییر، آمما تانری هردن اونو کؤکله‌ییر. بوردا داها هئچ بیر کؤک‌له‌یه‌نه احتیاج قالمامیشدی. ساعات اؤز اؤزونه ایشله‌ییر. فوتوریست‌لر دئیه‌نده‌کی، دونیانین پئرسپئکتیوی یئنی گؤزه‌للیک‌له زنگینله‌شیب، سورعتی نظرده توتوردولار؛ ماشینین سورعتینی: «اود نفس‌لی ایلان‌لارا بنزه‌ین توربولارلا احاطه اولونموش بیر یاریش آوتوموبیلی؛ نریلده‌ین یاریش آوتوموبیل‌لری.» شعر عمللی- باشلی بیر ماشین ایدی، سؤزجوک‌لر ایسه اونون اونورغالاری [مهره‌لری] و وینت‌لری [پیچ‌لری]. مرکز داغیلمیشدی، صنعت‌چی‌لر ده ائزرا پاوندون «*یئنی‌سینی گتیرین*» باشلیق‌لی مشهور شعاری‌نین بایراغی آلتیندا، یئنی اوجاق آختاریردیلار. **ویلیامز کارلوس ویلیامز** دا شعرین سؤزجوک‌لردن قوراشدیریلمیش بیر ماشین اولدوغونو وورغولاییردی، آمما بیلمیریک اونو مینیب سوّره ده بیلیردی، یوخسا یوخ. بوتون توپلوم ماشینلاشیردی. ائله جناب **هیتلئر** و **موسولینی**یه *Mussolini* ده بو لازیم ایدی. چونکی اونلارین موحاریبه ماشین‌لاری، بو ماشین‌لاشمانین اوغورونا سؤیله‌نه‌رک باش قالدیردی. آللاه بیلیر موحاریبه ماشین‌لارینا شاعیرلر نه قده‌ر مدح یاغدیردیلار، آخی سییاست-چی ایله شاعیر، همیشه‌کی کیمی تاریخین دؤنوش نؤقطه‌سینده آیاقلاشمالی ایدیلار. گؤرونور ساواش او قده‌ر ده آجی، ایرنج دئییلمیش. ایرنج اولسایدی دا، او یازیق‌لار، اونا او قده‌ر ده چیرکین گؤزله باخماق

ایسته‌میرمیشلر. مگر رونه گئنون[94] دئمه‌میشدی «ساواشین گئرچک اؤزه‌یی هر یؤندن، هر یاندان باخیلیرسا، اینتیظام‌سیزلیغی آرادان قالدیرماق، یئنی اینتیظام یاراتماقدیر». دئمک جناب هیتلئرین باشلیجا غایه‌سی، اینتیظامی پوزولموش آوروپایا امن آمانلیق گتیرمک ایمیش، و سینیر خطلری او قده‌ر ده. دوزگون جیزیلمایان اؤلکه‌لری بیربیرینه قاریشدیراراق شعرین ایسته‌دییی اونیوئرساللیغی برپا ائتمک! بونون سونوجو نه ایدی؟

بونون ایکی یاخشی سونوجو واریدی، بیری گئرچکشلمه‌دی، او بیریسی گئرچکلشدی. گئرچکلشمه‌ین او ایدی کی، دونیا خالق‌لاری 200 دؤولتین قاپازلارینی یئمکدن‌سه، ییغیشیب بیر یئرده بیر دؤولته قوللوق ائده‌جکدیلر. گئرچکلشن سونوج دا او ایدی کی، هیتلئرین ووجودو، بؤیوک وطن موحاریبه‌سینده آذربایجان شعرینه یئنی تکان وئردی. بؤل‌بؤل میصراع‌لار قوشولدو استالین بابانین ایگیدلیک‌لرینه.

من بیلمیره‌م فرانسادا **ژان کوکتو**دان باشقا، هیتلئرین بو نجیب گیریشیمینه شعر قوشان اولوب، یوخسا یوخ، آمما **آلبر کامو**[95] کیمی دَیمه دوشر آیدین‌لارین، بو تاریخی فورصتی اودوزاراق پوچلوق دونیاسینا قاپیلدیقلارینی یاخشی بیلیرم. ساواش بیتدی، و اودوزلموش فورصتی، البته چایخانا مدنییتی قاباقکیندان بئش بئتر ادبییات عالمینه قایتاردی.

3

چایخانا اولماسا ادبییات باشیندان باتار! اوتایلی- بوتایلی بیزده چایخانا مدنییتی گؤج‌لودور. بیزیم چایخانالاریمیز 20ـ جی عصرین اول‌لرینده موسکوا، زوریخ، بئرلین و پاریس، هابئله ایکینجی جاهان ساواش

---

94 Rene Guenon (1886_1951)

95 Albert Camus (1913_1960)

سونراسی پاریس کافه‌لرینه بنزه‌ییر. گؤردویونوز کیمی، عصرین اول‌لرینده‌کی شعر آخیم‌لاری‌نین بوتونو چایخانالاردان باش‌قالدیردی. بو، بوتون گونونو چایخانالاردا کئچیرن بعضی شاعیرلریمیزه البته چوخ یاخشی خبردیر. فرانسایا گلدیکده ایسه، من او زامان هئچ آنامین قارنیندا اولمادیغما گؤره، اؤز یادداشیمدان دئییل، جناب **مالکوم برادبئری**نین *Malcolm Bradbury* یازی‌لاریندان ایلهام آلاراق، موحاریبه سونراسی چایخانالاری جانلاندیرمالییام. پاریسین هارای- هشیرلی 50-جی ایل‌لرینی. بوردا شعر دونیاسیندان آزاجیق اوزاقلاشیرساق دا، شعرله اوقده‌ر اؤزگه اولمایان مقام‌لار وار. فرانسا ساواش ایل‌لرینده باسغین ائدیلمیش اؤلکه‌لردن ساییلردی. ایل‌لر اؤنجه **کیئرکئگارد** *«قورخو و تیترتمه»* کیتابینی یازمیشدی، آلمانلی‌لارین فرانسه‌یه واخت‌سیز سوخولماسی، بو کیتابین آیدین‌لار طرفیندن یاخشی‌جا قاورانیلماسینا گتیریب چیخارمیشدی! ایضطیراب آنیندا، اؤلوم‌له دیریم آراسیندا ان صرفه‌لی یولو سئچ، اؤزونو اؤلومه وئرمه! کیئرکئگارد بو کیتابدا ابراهیم(ع)ین اوره‌ک وورنوخماسیندان دانیشیردی. مَلَک ابراهیمه خبر گتیردی کی، اوغلونو قوربانلیق وئر، تانری بئله ایسته‌ییر. ابراهیم یول‌لار آیریجیندا قالدی: بیر یاندان تانری‌نین امری، او بیری یاندان ایسه اوغول محبتی. سونلوقدا تانری‌نین امرینه بویون قویسا دا، بو، وورنوخماسیز اولا بیلمزدی. بو ماجرانین مسیحی واریانتیندا، ابراهیم باشقا بیر چتینلیک‌له ده قارشی‌قارشییا قالدی. کیئرکئگاردا گؤره: اگر گئرچکدن بیر ملک گلیب ابراهیمه دئسه‌یدی کی، سن ابراهیم‌سن و اوغلونو قوربانلیق وئرمه‌لی‌سن سؤرون [مشکل] تؤره‌نمزدی. آمما بئله اولمادیقدا، بعضی سورغولار ابراهیمی دوشوندوره بیلردی: گؤره‌ن بو دوغرودان دا ملک‌دیر؟ گؤره‌ن من دوغرودان‌می ابراهیمم؟ خیردا بیر ایش

دئییلدی، ابراهیم اوغلونو کسمک باره ده قرارا گلمه‌لی ایدی. بوتون بونلار اوندا وورنوخما *Angouish* یارادا بیلردی. ائگزیستانسیالیست‌لرین دئدییی وورنوخما بودور.

هرکسین بوینونا خیرداجا بیر یوّکوملولوک [مسئولیت] دوشورسه، و یا اؤز یاشامیندا سئچیم مجبوریییتینده قالیرسا، بو وورنوخمانی یاخشی تانییر. سارترین اؤزوندن اؤرنک گتیریم: ساواش آلانیندا [مئیدانیندا] کوماندیره گلن تاپیشیریق‌لار بیرچوخ حال‌لاردا کلّی اولور. او تاپشیریق‌لارین خیردالیق‌لارینی یوزاراق بللی قرارا گلمک، کوماندیرین اؤز اؤزه‌زینه دؤشور. کوماندیردیر کی، اؤز دؤیوشچولرینی اؤلومه گؤنده‌ریر، یا دا دؤشمه‌نه ساتیلیر. بئله بیر کوماندیر هئچ بیر وورنوخمایا قاپیلمادان هانسی‌سا قرارا گله بیلمز. بونونلا بئله، فرانسیز آیدین‌لاری‌نین کیمی‌سی بو وورنوخمادان قورتولماغین اعلا یولونو تاپدیلار. دوشمنه قوللوق ائتدیلر. البته اونلارین دوشمن‌له ال بیرلیک‌لری، بو تیترتمه‌نی عملده سیناقدان کئچیرمک مقصدی گؤدوردو! آنجاق باشقا میللت‌لر، بو تیتره‌تمه ایمکانینی فرانسا آیدین‌لاریندان اسیرگه‌دیلر. اونلار اوکئاین اوتاییندان یوّیوروب فرانسه‌نی آزاد ائتدیلر. ساواش سونا چاتدی و گنج دوشونرلر آخشام‌اوّستولر کافه‌لره دولوشدولار. اونلار گؤزلرینی قهوه فینجان‌لارینا زیلله‌یه‌رک، دونیانین اوچوق‌لارینی گؤزدن کئچیریردیلر، هرنه‌یین پوچ اولدوغونا اینانماغا چالیشیردیلار. بوردا البته باشلیجا پروبلئم «وارلیق» و «یوخلوق» مسئله‌سی ایدی.

سؤزسوز، **هایدگئر**ین گؤزه سوخدوغو «نییه یوخلوق یئرینه عالمده وارلیق وار؟» سورغوسونا تلمتله‌سیک جاواب تاپیلمالی ایدی. بو اولدوقجا اؤنملی بیر سورغو ایدی. چونکی اونون جاوابی بولونمایینجا،

اؤرنه‌یین، گون‌اورتایا نه یئیه‌جه‌ییمیزی، نه ایچه‌جه‌ییمیزی بیلمه‌یه‌جکدیک. کوچه باشیندا عادی داوا دالاش‌لاردان توتموش، ایکینجی دونیا ساواشی سونراسی گرگین‌لیک‌لره‌دک بو سورغویلا ایلگی‌لی ایدی. بونون اوچون، آیدین‌لار اوتوروب، هر نئجه اولورسا اولسون، اونو چؤزمه‌لی ایدیلر. بونا دینج بیر یئر گره‌ک ایدی. ائله بونا گؤره تکجه آخشام اوستولر دئییل، بوتون گئجه‌ـگوندوزو کافه‌لرده اوتورمالی اولدولار. بو اوزدن، کافه‌لر رؤونقه مینده‌ی. بیزده ایسه او سورغونون عکس واریانتی چایخانالاریمیزی آبادلاشدیردی: نییه وارلیق یئرینه هئچ نه‌ییمیز یوخدور. اونلاری وارلیغین حئیرتی اؤلدورووردو، بیزلری یوخلوغون دردی دئییندیریردی.[96] **نیل پوستمن** سونرالار *«آشیری کئفدن اؤلدوک»* دئدیکده، سانکی او وارلیغی غرب اؤلکه‌لری‌نین قورساغیندان [معده‌سیندن] قایتاریردی. بس هایدگئرین او سورغوسونون جاوابی نئجه اولدو؟

سورغویا وئریلن جاواب‌لارین ان ماراق‌لی‌سی، ائگزیستانسیالیزم پیغمبری، **ژان پول سارتر**دان گلدی. البته بو ائگزیستانسیالیزم دئییلن، یئنی بیر شئی دئییلدی. بعضی‌لرینه گؤره، هایدگئر، هیتلئری آلمان خالقی‌نین سوپرمنی کیمی قلمه وئرمه‌یه چالیشیرکن اولانلار اولدو. سارتر، ائگزیستانسیالیزمی اوندان اوغورلادی. سارتر، فرانسا موقاویمت حرکاتی‌نین باشچی‌لاریندان ایدی. بونا گؤره، «اوره‌ک بولاندیریجی، آللاهسیز و چوروک» بیر دونیادا یاشاماغیمیزی آیدینلاشدیرماقدا اؤزونو حاق‌لی بیلیردی. هرنه‌یین تصادوفی اولدوغو بیر دونیادا، بیز دوغولماغا، و جهننمده یاشاماغا محکوموق. بو جهننم اؤزگه‌لرین ووجودوندان اولوشور.

---

[96] آمئریکالی عالیم **نیل پوستمن**‌ین Neil Postman اثری: «آشیری کئفدن اؤلدوک» Amusing Overselves to Death

ایییرمینجی یوز ایلللییین 50-جی ایل‌لرینده ائله بیر یئنی‌یئتمه ضیالی تاپیلمازدی کی، وارلیغین عبث اولدوغونو وورغولاماسین. بیز هر حالدا سئچمه‌یه محکوموق. آیاق‌یولونا گیردیکده، قادین شکلی و یا کیشی شکلی آسیلمیش قاپی‌نین بیرینی سئچمه‌لییک. گئری قاییدا بیلمه‌ریک، یوخسا سانجیدان اؤله‌ریک. سارترین فلسفه‌سی‌نین بوتون آنلامی بوندادیر. سونلوقدا، بیزیم نه اولدوغوموزدان باشیمیز چیخماز، جورابیمیزین آغینی، یوخسا قاراسینی گئیه‌جه‌ییمیز حاقدا بیله، آیدین قرارا گله بیلمه‌ریک.

نیچه‌نین بو عؤصیانچی کؤتوجه‌لری او قدەر ده کوبود دئییلدیلر. قیزلار قارا ائگزیستانسیالیستی پالتارلار گئییر، اوغلان‌لار ایسه **مارلون براندو**یا اوخشادیردیلار اؤزلرینی. ائله‌بیل بیر آلمانی یاریدان بؤلموشدون. ائله‌بیل ایگیرمی ایل اؤنجه سئویم‌لی مارلون آوروپانی دولاشمیش، بو جورماجوجوق‌لاری اؤز آردینجا اکیب گئتمیشدی. آدام هارا گئدیر- البته هاراسا گئتمه‌یی بوش بیر ایش سانماسایدی- اومیدسیزلیک ماهنی‌سی ائشیدیردی. هر یئرده "ایضطیراب"، "قورخو" و "یوخلوقدان" دانیشیردیلار. آدام دئییر، تکی یئنیدن قاییدایدی بیز ده گؤره‌یدیک او گؤزه‌ل گون‌لری. ژان پول سارتر، ابدی قیز دوستو، **سیمون دوبووارلا** بیرلیکده بو کافه‌دن او کافه‌یه گئدیر، وورغون‌لاری‌نین اورتاسیندا اوتورووردو. گوندوزون هانسی ساعاتیندا اولدوقلاریندان آسیلی اولاراق، یا اونون باشی بونون چیینینده ایدی، یا بونون باشی اونون. گؤررووسونوز فرانسیزلار نه قدەر بیزه بنزه-ییرلر. گؤرورسونوز بیز ده نه قدەر جناب نیچه‌دن نتیجه آلمیشیق. **میکایل یاقوب‌زاده**لیک اولسا، اونلارین دا هاچانسا تورک اولدوق‌لارینی بوردان نتیجه چیخارماق چتین اولماز. هردن گؤروردون آلبر کامو مریدلری ایله آوتوبوسون آرخا اوتوراجاق‌لاریندا اوتوروب، "سیزیف" میفی اوزه‌رینده

دانیشیرلار. اؤیره‌نجی‌لر اؤنجه گومان ائدیردیلر بو سیزیف دئییلن نسنه، جنسی سایری‌لیقدیر [خسته‌لیک‌دیر]. آمما سونرا داش‌لاری یوخوشا آپارماغا محکوم اولموش بیریسی کیمی تانیدیقدا اونو، گونده تانریدان مین دؤنه اؤلوم ایسته‌دیلر. البته اگر بئیین‌لرده آرپا بویدا قاناجاق اولسایدی، آنلایاردیلار کی، کامونون "اؤزگه" کیمی قوپ‌قورو کیتابی‌نین سطیرلری آلتیندا اینجه بیر شعر یاتیر، گئرچک اینسان سئوگیسی. کیتاب‌لاری‌نین بعضی‌سینی قوراشدیرما اوسلوبو ایله یارادان جناب **پائولو کوئیلو**نون سؤیله‌دییینه گؤره، کامو بیر گون سیرتیق بیر مخبرین الیندن یاخاسینی قورتارا بیلمه‌ییب بو سورغونو ائشیتمه‌لی اولدو: «توپلوم باره‌سینده بیر کیتاب یازماغی سیزدن ایسته‌سه‌لر، قبول ائده‌رسینیز، یوخسا بویون قاچیرارسینیز؟» کامو جاوابیندا دئدی: «البته کی، قبول ائده‌رم. بو کیتاب یوز صحیفه‌دن اولوشار، اونون 99 صحیفه‌سی هئچ‌نه یازیلمادان آغ قالار. آنجاق یوزونجو صحیفه‌نین سونوندا یازارام: اینسانین تکجه گؤره‌وی سئومک‌دیر.»

ائگزیستانسیالیزیم اؤلدو، یئرینی قورولوشچولوق توتدو. البته **ماریو بارگاس یوسا** ائگزیستانسیالیزمین اؤلومونو 1954ده بیلیر. سیمون دوبووارین *"مانداران"* رومانینی‌نین یازیلدیغی ایلی.

4

ایندی گؤره‌ک سارترین پیشیک کیمی گئجه‌گوندوز تومارلادیغی نازلی «ووجود»ون باشینا نه گلدی؟

نه گله‌جک، بیر یاندان «یئنی دالغا» یازیچی‌لاری، او بیری یاندان ایسه

قورولوشچولار ووجودون باشینا اویون قالمادی گتیردیلر. آغاجی ایچیندن قورد یئیر. ائگزیستانسیالیست‌لر ده بیز آذربایجانلی‌لار کیمی دوشمنه محتاج دئییلدیلر، گونده بیر دفعه پارچالانیردیلار. ایلک اؤنجه سارتر، کامودان کوسدو، یا دا کامو سارتردان. سونرا سارتر و **مرلو پونتی**[97] چکیشمه‌سی، سونلوقدا ایسه ابدی آیریلیق.

کامو و مرلو پونتی‌نین اؤلومو ایله ائگزیستانسالیزمین آلین‌یازی‌سی، آدلارینی دؤنه‌دؤنه چکدییمیز او ایکی سئوگیلی ایله باغلاندی. سارترین دا کی یازماغا ماراغی قالمامیشدی: *"آزادلیق یولدا"* رومانینی یاریدا بوراخدی. داها دوغروسو، یئنیجه باش قالدیرمیش بئش جوت‌یالین غیرسییاسی و فورمالیست یازیچی، سارترین وورنوخمالارینا سون قویدولار. اونلار، فرانسیز ادبییاتی‌نین اؤن سیراسینا کئچدیلر. اون ایل بویو، **آلن روب گرییه، میشئل بوتور، ناتالی ساروت و ساموئل بئکئت** کیمی آدام‌لار، مدرن ادبییاتین اؤنجول‌لرینه [پیشگام‌لارینا] چئوریلدیلر. بیلمیرم نییه ماریو بارگاس یوسا بونلاری گؤجسوز و چیی تجروبه‌چی‌لر آدلاندیریر.

ان اؤنملی‌سی او ایدی کی، آلن روب گرییه و ناتالی ساروتون «یئنی دالغا» دارتیشمالاری، چایخانالارا دئییل، ادبییات اوجاق‌لارینا چکیلدی. روب گرییه‌نین سؤزویله دئسک «دونیانین هامار، آنلامسیز، اعتیناسیز و اخلاقسیز اؤزونو گؤسترمکدن باشقا» صنتعین هئچ بیر ایشی یوخ ایدی. باشقا سؤزله، رومان کیمی بیر صنعت اثری، *choses* یعنی نسنه‌لردن یارانیب. ائله بیر نسنه‌لر کی، بوتون گونو اوردا دایاناراق بیزه دونوخورلار. قهرمان‌لار یئرلرینی میز، کرپیچ، سوپورگه، و اؤلو سوخولجان‌لارلا دَییشمه-

---

97 Maurice Merleau-Ponty (1908_1961)

لی اولدوقدا، داها چایخانالارا احتیاج قالمیردی. بونلاری هر یئرده گؤرمک اولاردی، ائوده، کوچه‌ده، آیاق یولوندا، زیبیللیکده.

سارترین نظرینجه، ووجود ماهییتدن اؤنده گلیردی. آمما قورولوشچولارین گؤردوک‌لری دونیادا نه ووجود واریدی، نه ماهییت. سارترین اینانجینا گؤره، «گؤبه‌لک‌دن و بورانی‌دان فرق‌لی اولاراق» اینسان، اؤزنو گلیشدیریر، آمما قولوشچولارا گؤره، اینسان گؤبه‌لکدن سئچیلمیردی. بونونلا دا ، سارترین آلین‌تری ایله یوخلوغون آغزیندان قاپدیغی وارلیغین شوشه‌سینی اونلار یئره چالدیلار: وارلیق یوخلوغا یئنیلمیشدی. بئله‌لیک‌له آیدین اولدو کی، سارترین *«اینسان اؤزونو فورمالاشدیران وارلیق‌دیر»* سؤزو، یالنیز یوخودور. یوخ یانیلدیم، یوخو دئییلدی، قورخو ایدی، ایضطیراب ایدی.

ائگزیستانسیالیزم ایکی ضدییت‌لی ائتکی بوراخیردی: ایختییار و ایضطیراب. ییرمینجی یوزایلییین بیرینجی یاریسیندا آوروپانی بۆرویَن توتالیتار دوشونجه، اینسانی دییشمز کیم‌لیک سانیردی. آمما ائگزیستانسیالیزیم‌ده، آغیر یوکلو بیر سئچیم ایمکانی اینسانین اؤنونده دایانیردی: اؤزون اؤزونو یاراتمالیسان؛ اؤزونو اؤزوندن بایپرا (*ex-ist*) توللامالیسان. بو دا ایضطیراب یارادیردی. بو او قده‌ر قورخونج و آغیر بیر ایش ایدی کی، اینسان‌لار چاشقین حالدا اونونلا قارشیلاشماقدان بویون قاچیریردیلار. بلکه ده مسئولیتدن قاچان *«یئنی دالغا»* ادبییاتی، بونا تپکی اولاراق یاراندی. بوردان آنلاماق اولار، اینسان‌لار نییه آسانلیقلا توتالیتار دوشونجه‌لره و اؤزباشینا گوجلره بویون ایَیرلر. چونکی او دوشونجه‌لر و گوجلر، تابع اولماقدان باشقا اینساندان هئچ بیر مسئولیت ایسته‌میرلر. دئمک، قورولوشچولار «من»دن قاچیردیلار، یئنی دالغاچی‌لار دا ایضطیرابدان...

قورولوشچولارا گؤره، فلسفه‌نین ایشی «وارلیق، یوخلوق و اؤزگه‌لشمه مصیبتی» کیمی جفنگیاتی آراشدیرماق دئییل، دیلی سؤکوب قوشماق‌دیر. ایندی ادبی تنقیدی گئرچک یاشاییش میئدانینا چکمک، داها دوغروسو، گئرچک یاشاییشی ادبی تنقید میئدانینا سوّروک‌له‌مه‌یین واختی گلیب چاتمیشدیر! بارت بلکه ده واختلی واختیندا آنلاسایدی کی، بیزیمکی‌لر اونون تنقیدی اوسلوبونون گوجونه شعر آخشام‌لاریندا آغی قارا، قارانی دا آغ گؤسترەجک‌لر، بو آلدادیجی دوشونجه‌نی ایره‌لی سورمزدی. او، هاردان بیله‌یدی، ساوادا، باجاریغا، ادبی ذؤوقه ائحتییاجدا بولونمایان تکجه ساحه، ائله بو ادبی تنقیدین اؤزو اولاجاقدیر. سونوجدا، قورولوشچو مکتبی‌نین نظرییه‌چی‌لری دؤنوک‌لوک ائده‌رک، ادبی متن‌لرین یوزومونا [تأویلینه] اوز گتیردیلر. بئله‌لیک‌له «پُست‌قورولوشچولوق»[98] و یا «یاپی‌سؤکوم» [ساختارشکنی] یاراندی.

پُست‌قورولوشچولوق مکتبی، قورولوشچولوغون ایچیندن باش قالدیردی و اونا قارشی چیخدی. **ژاک دئریدا** *Jacques Derrida* ، **ژاک لاکان و فرانسوا لیوتار** *Jean-Francois Lyotard* بو مکتبین یارادایجی‌لاریندان‌دیرلار. پست‌قورولوشچولوق گله‌نه‌یه قارشی چیخیردی، مئتافیزیک و ایدئولوگییانی دا رد ائدیردی. پست‌قورولوشچولوق آخیمینا گؤره، آنلام‌لار دییشکن‌دیر. بو **سؤسور**ون دئدیک‌لرینه قارشی‌دیر. **سؤسور** دئییردی سؤزجوک‌له آنلامین ایلگی‌سی تصادوفی‌دیر. آمما سؤزجوک‌لرین آنلامینی، بیر جومله یا بیر عیبارتده گئدن باشقا سؤزجوک‌لرین آنلامی ایله تثبیت ائتمک اولار. پُست‌قورولوشچولوغون آرگومئنت‌لرینه گؤره،

---

[98] پُست‌استروکتورالیزم، پساساختارگرایی، Post-sructuralism [آنادولو تورکجه‌سینده: postyapısalcılık]

سؤزجویون آنلامی ثابیت قالمیر، چونکی باشقا سؤزجوک‌لرین ده آنلامی، بیر او قدەر دییشکن‌دیر. بوتون بونلاردان بو سونوجا گلمک اولار، ادبی متنین آنلامی دا بونون کیمی غیرمعین‌دیر. کاترین پلانت *Kathryn plant*"/ییرمینجی عصرین یوز فیلوسوفو"[99] کیتابیندا دئییر، «ادبی متنین کسکین و اعتیبارلی تفسیری‌نین یئرینه، اونون چئشیدلی آنلام‌لاری اولا بیلر. متن [تکجه بیر یوزوما دئییل،] هر بیر یوزوما، هانسی چئشیددن اولورسا اولسون، قوجاغینی آچیر». بوردا بیر داها گلیب هئرمئنوتیکانین یوواسینا چیخیریق. یازیچی بیر متن یازیر، اوخوجو اونو مین جوره اوخویور، یا دا مین اوخوجو، مین جوره اوخویور.

5

بعضی‌لرینه گؤره، مدرنیزم دؤنمینی تجروبه ائتمه‌ین بیر توپلوم، بیردن‌بیره یاپی‌سؤکوّم مرحله‌سینه و یا پُست‌مدرن دؤنَمه کئچه بیلمز. بو نه قدەر گئرچک‌دیر؟

منجه بیزده‌کی پروبلئم‌لرین کؤکو بوندا دئییل. باشقا سؤزله، تاریخی آردیجیللیغا رعایت ائتمه‌مکده دئییل. من بونا اینانمیرام کی، مدرنیزم دؤورونو تجروبه ائتمه‌ین بیر توپلوم، پست‌مدرنیزمه کئچه بیلمه‌سین. پست‌مدرنیزم دؤنم دئییل کی، اونا کئچمک اولماسین. پُست‌مدرنیزم مدئرنیزمین تنقیدی‌دیر، بو تنقید هر زامان باش توتا بیلر. بو سورغونون اؤزه‌یی 19ـجو یوزایللیکده پوزیتیویست‌لرین ادعاسینا بنزه‌ییر: اونلار آنجاق سیناقدان کئچیره بیله‌جک‌لری علمی نظرییه‌لری منیمسه‌ییردیلر.

---

99 One Hundred Twentieth Century Philosophers

بونونلا دا، کئچمیشده سینانمیش نظرییه‌لر اونلارین گؤزونده اؤز دوغرولوغونو ایتیریردی. اونلارین نظرینجه، مئتافیزیک مضمون‌لو جومله‌لر نه یالاندیر نه ده دوغرو، بوش سؤزدور، هئچ‌نه‌یه دلالت ائتمیر. بونون دا ندَنی اودور کی، اونلاری سیناق سؤزگجیندن کئچیرمک اولماز. بعضی‌لری داها اوزاق‌لارا گئده‌رک گؤزه گؤرونمه‌ین هر شئیی آنلامسیز سایی‌ردیلار. **پیئر دوئم**[100] دئییردی: «*من آتوم دئییلن ذرره‌جییه اینانمیرام، چونکی اونو گؤرمورم.*»

بونون آنلامی، بیلیم گئدیشینی صفردن باشلاماق ایدی. پوزیتیویست‌لری گؤزدن سالان سبب‌لرین باشلیجاسی دا ائله بو ایدی. منجه قیسا بیر عؤمور سوره‌سینده، هرنه‌یی بیرباشا تجروبه ائتمک اوچون، اینسانین نه واختی وار، نه ده گوجو. تاریخی دؤنم‌لرین هامیسینا شاهید اولماق دیله‌یی مومکونسوزدور، گولونج‌دور، آخماق بیر دیلک‌دیر. بیز همیشه اؤزگه‌لرین چیینینده و کئچمیش سیناق‌لارین ایشیغیندا گله‌جه‌یین قارانلیغینا توللانیریق. آمما بونو دئیه بیله‌رم کی، بو تاریخی سیناق‌لارلا یئترینجه تانیش اولمادان او بیریسینه کئچمک، قویولار اؤلکه‌سینده گؤزو باغلی یورومه‌یه بنزه‌یه‌جک.

البته بو دا دوغرودور کی، مدرنیزم اولمادان پست‌مدرنیزم ده اولمازدی. بونا دایاناراق دئیه بیله‌رم کی، مدرنیزم تجروبه‌سی ایله تانیش اولمادان، و او تجروبه‌نی منیسه‌مه‌دن، پست‌مدرنیزم آنجاق بیر خسته‌لیک، بیر هذیان کیمی باش‌قالدیرا بیلر. پروبلئم بوندادیر. بیزیم نه یئترینجه منیمسه‌نیلمیش مدرن تجروبه‌میز وار، نه ده پست‌مدرنیزم باره‌سینده ایلکین بیلییمیز. آمما بو ایکینجیسی ایله دلیجه‌سینه آیاقلاشماق ایسته‌ییریک.

---

100 Pierre Duhem (1861_1916)

چونکی یئنی‌دیر، پُست‌دیر، ایندی دئییل، سونرادیر. هر شئیین یئنی‌سی یاخشی‌دیر، حؤکومتین ده، پئجک‌شالوارین دا، شعرین ده. پُست‌سووئت دؤنمینی یاشاییریق‌سا، نییه پُست‌مدرنیزم دؤورونو یاشاماياق.

آذربایجان جومهوریییتینده 21ـجی عصرین بیرینجی گونوندن بری چیخان یازی‌لارین چوخو پُست‌مدرن باشلیغینی اؤزویله گزدیرسه ده، اونونلا ایلگی‌سی اولمایان شخصی تجروبه‌لردیر. آز ساییلی یازیچی‌لار گؤزله‌نیلمز جسارتله، شخصی تجروبه‌لرینی پُست‌مدرنیزمه سیریماقدان چکینمیرلر. بونلار اؤز یازی‌لارینا هر بیر آد قویماقدا حاق‌لی‌دیرلار. آمما بو یازی‌لارین ژاک دریدانین، فرانسوا لیوتارین، **چارلز جئنکزین**، **ایهاب حسن**‌ین، ژان بودریارین و **میشل فوکو**نون یاراتدیغی پُست‌مدرنیزمه هئچ بیر دخلی یوخ‌دور. چاشقین‌لیق‌دیر. بونون آنلامی آیدین‌دیر: سووئت حؤکومتی‌نین تبلیغ ائتدییی قوندارما مدرنیزمدن چییریین، و پست‌مدرن دوشونجه‌نی قاورایيب منیمسه‌مکده چتینلیک چکن نسلین قیزغین ائحتیراصی. پست‌مدرنیزم یوخ‌دور، چونکی اونون بیزده نه فیکیری بازالاری وار، نه ده دؤرتولری [موتیولری]. بیزی نه «آنلام»ـین گوج قورولوش‌لاری‌نین الینده اویونجاق اولماسی ماراقلاندیریب (نیچه)؛ نه بؤیوک سؤیلم‌لرین داغیلما ضرورتی (لیوتار)؛ نه بوتون حیاتیمیزا ساریلمیش مجازی رئاللیق‌لار (بودریار)؛ نه ده قورخونج سوژه/گوج قاورامی (فوکو).*

---

* *غربین ایجتیماعی فیکیر و ادبی نظرییه‌لر تاریخینده، 1968ـجی ایلین چاخناشمالاری دؤنوش نؤقطه‌سینه چئوریلدی. اونون ایچیندن بیر چوخ فیکری، ایجتیماعی، بدیعی و سیاسی آخیم‌لار باش قالدیردی. آمما بوتون بونلار قیرخ ایل سونرا گلیب بیزه چاتدی.*

ایلک باخیشدا بو قده‌ر گئجیکمه بیزی اؤشوندورور. آمما یاخشیجا دیققت ائده‌رکن

گؤرورسن او قده‌ر ده گئج دئییل بیز هر گونون اؤنجه‌کی گونونو، هر ایلین اؤنجه‌کی ایلینی، و هر عصرین اؤنجه‌کی عصرینی یاشاییریق. بو گئجیکمه، بیزده دیلین یوخلوغو ایله باغلی ایدی، آذربایجان جومهورییتینده دمیر سرحدلرله. سووئت‌لر بیرلییی‌نین دمیر قاپی‌لاری ائله مؤحکم باغلی ایدی کی، تنبل سؤزلر سهلیدی، ائلئکترون دالغالاری دا ایچه‌ری سیزا بیلمیردی.

پاریسین سون فیکری مودالاری اوتوز قیرخ ایل گئجیکه‌رک گلیب بیزه چیخاندا، هرنه منیم ایش‌لریم کیمی گئجیکیر. من هر گئجه یاتمازدان اؤنجه، بالکونا چیخیر، باییرا گؤز گزدیریرم. حسرت چکیرم. من یاتیرکن اویانان‌لاری گؤرورم. من همیشه بیر گون اونلاردان گئری قالدیغیمی یاخشی آنلاییرام. اونلار یئنی بیر گونو باشلایارکن، من اؤتن گونون آردینی یاتیرام. یاتدیغیم گونو اؤزله‌ییرم. بو بیزیم هرنه‌ییمیزده صادیق‌دیر. رولان بارت 1980ده اؤلدو، ژاک لاکان 1981ده، میشل فوکو 1984ده، آمما نه یازیق‌کی، 21ـجی یوز ایللیکده ایسه اونلارین دوشونجه‌لری‌نین تؤره‌تدییی دالغالار گلیب بیزه چاتمادی. بیز مجبورییت قارشی‌سیندا قالاراق، ائگزیستانیسالیزم، استروکتورالیزم، و دئکانستروکسیا مکتب‌لری‌نین باشی اوستدن آتیلدیق. دوخسانینجی ایل‌لرده او دوشونجه جغرافیالاریندان قورپاردیغمیر پُست‌مدرن فیلوسوف‌لارلا بیردن‌بیره قارشیلاشدیق. هئچ‌نه آنلامادیق. بیز هله قورولوشچولوغو یوخودا گؤرمه‌میشکن فوکو گون‌آشیرا موصاحیبه ائدیر، ائله بیر آزغین ادبییات پارتیاسینا باغلی اولدوغونو دانیردی. بیز او زامان آییلدیق کی، (بلکه ده هله آییلمادیق کی) اینجه‌صنعت، سیاست، فلسفه، گئرچک‌لیک، ایجتیماعی چالیشقانلیق، کوتله‌وی دیکتاتورالار، کوتله‌وی دئموکراتییالار، و یازارلار... بونلارین هامیسی ایچه‌ریدن چؤروموشدو. بیرجه باکی باغ‌لاریندا و تبریز کوچه‌لرینده چایخانالار قالمیشدی. البته باکیداکی قزئت‌لرین ادبییات و اینجه‌صنعته بایاغی سرسم‌لر کیمی باخمالاری‌نین بونا دخلی یوخ‌دور. او قزئت‌لرین گومانینجا، ایندی مانات شعردن دئییل، چیلپاق بدن‌لردن چیخیر، سئنساسیالی خبرلردن.

اونوتماق اولماز کی، بونلارین هامیسی‌نین چایخانا مدنییتینه بوراخدیقلاری منفی مثبت ائتکی‌لری وار. بیزی هرنه قده‌ر گئری قالمیشلیغا دامغالاسالار دا، چایخانالاریمیز، هئچ ده پاریسین‌کیندن گئریده قالمیر. شاعیر بهروز صدیقی‌نین سؤیله‌دییی «قهوه‌دَیم بوتون گونو، من گونوم ایتین گونو» کیمی سؤزلره او قده‌ر جیددی یاناشماق اولماز، چونکی بئله بیر شعرلر، چایخانا اویغارلیغینی آلچاتماق مقصدی گؤدور! چایخانانین شعره بوراخدیغی ائتکی، دونیانین هر یئرینده گؤرونمکده‌دیر. من بیلمیرم قارا آفریقا و یاپون یازیچی‌لاری‌نین آراسی چای‌قهوه ایله نئجه‌دیر؟ آمما لاتین آمریکاسی، آوروپا یازیچی‌لاری دا بیزیم‌کی‌لر کیمی بارداق بویدا فینجان‌لاردا چای‌قهوه ایچمه‌ییینجه، ال‌لری قلمه‌گلمیر. بونا اوّل‌لر سیگارئتی، ایندی ایسه مئیوه قلیان‌لارینی دا آرتیرماق اولار. یوز گؤزه‌للییینی دئدیک، بیر عیبینی ده دئیه‌ک. بو چایخانا

مدنیتینده بیرجه چاتیشمازلیق وار: او قده‌ر چای ایچیرسن کی، یارادیجیلیغا هئیین قالمیر.

12

عاغیلا قارشی چایخانا عوصیانی

«فوتوریزم»دن «سوررئالیزم»ـه

ایییرمینجی یوزایللییین بیرینجی اون‌ایللییییندن باشلایاراق، شاعیرله اینقیلابچی چییین-چییینه دایاندیلار. ادبی آخیم‌لار آردی‌آردینا قاسیرغا کیمی گلیردی، کؤهنه ادبی مکتب‌لری اوچورووردو. ماراق‌لی‌دیر: رومانتیک روح‌لو بو آخیم‌لارین باشلیجا دوشمن «رومانتیزم»ی گؤروردولر.

بیرینجی دونیا ساواشی اؤزو ایله ایره‌سیونالیزمی [غیرعقلانیتی] گتیردی. بو دا شعر آخیم‌لارینا گؤیدن‌دوشمه ایدی. مایاکوفسکی هم شعرده اینقیلابچی ایدی هم ده توپلومدا. بشر تاریخینده شاعیرله اینقیلابچی بو قدەر بیربیرینه یاخینلاشمامیشدی. یوخسا ایتالیالی فیلوسوف، گرامشی *Gramsci* فوتوریزم باره‌سینده یازدیغی اوزون- اوزادی مقاله‌سینی تروتسکییه گؤندرمزدی. آمما اینسان‌لار آراسیندا ثروتی آربا پایلاماق آماجی ایله باش وئرمیش اوکتیابر اینقیلابی، استالینین الی ایله اینسانا قارشی دایاندی. بئله اولدوقدا، مایاکوفسکی هوندور و آشیلماز داغلا اوز اوزه قالدی. هاراییینا جاواب گلمه‌ییجه سویوق قانلی‌لیق‌لا اؤزونه قورشون سیخماقدان اؤزگه چاره تاپمایاجاقدی.

سونراکی اولای‌لار داها قارانلیق یؤنده گلیشدی. فوتوریزم، دادایزم، ووورتیسیزم و ایماژیزم اون ایل ایچینده چیچکله‌نیب سؤلدولار، هیتلئر دیکتاتوراسیندان چکینن سوررئالیست‌لر، استالین دیکتاتوراسینا اؤپوجوک اوفوردولر. ایتالیا فوتریزمی موسولینی‌نین قوللوغوندا دوردو، روس فوتوریزمی ایسه کومونیست اینقیلابی‌نین کئشییینده. 25 ایل عرضینده باش وئرمیش ایکی جاهان ساواشی، اون دوققوزونجو عصرین اوسچولوغونون [عقلانیتی‌نین] قالیق-لارینی سیلدی سوپوردو. کده‌رلی آن ایدی: هومانیزم دوشونجه-سی‌نین ایچیندن بیردن‌بیره عاغلا سیغماز وحشی‌لیک باش

قالدیرمیشدی: بیر یاندا گولاک آداسی، او بیری یاندا آشویتس دوشرگه‌سی.

فیلوسوف بئنیامیندن توتموش شاعیر آراگونادک غریبه اومیدسیزلییه قاپیلدیلار. بئله اولدوقدا، اینسانین اؤزگورلویونه، و دونیانی دییشدیرمکده اونون گوجونه اینانان شاعیر، گؤزله‌نیلمه‌دن جبر دوشونجه‌سی ایله قارشیلاشمیشدی، قاچیلماز ایجتیماعی گئدیش‌له. داها نه موتلو یاشاییش قالمیشدی، نه موتلو سئوگی. اینقیلاب ایدئیال‌لارینی چاغلایان شعر آخیم‌لارین کوللویونده، آیلنجه ماهییتلی دوشکون تئلئه‌رادیو سریال‌لاری قالمیشدی.*

1

اییرمینجی عصرین باشلانغیجیندا یارانمیش ادبی- بدیعی مکتب‌لر، اؤزه‌للیک‌له شعر مکتب‌لرینی بیر نؤوع عؤصیان مکتب‌لری آدلاندیرماق اولار.

اییرمینجی یوزایللیک گؤده بیر عصر ایدی؛ 1914ـده، یعنی بیرینجی دونیا ساواشیندان باشلاندی، 1991ـده، یعنی سووئت‌لر بیرلییی‌نین داغیلماسی ایله قورتاردی. عوضینده، اون دوققوزونجو یوز ایللیک اوزون بیر عصر ایدی؛ 1789ـدا، یعنی فرانسا اینقیلابیندان باشلاندی، 1914ـده قورتاردی. بو اوزون یؤزایلییین ایکینجی یاریسیندا بشری عاغلین اؤزه‌رینده قورولموش دؤنیوی دؤولتین گتیردییی رفاه، گئنیش ایختیراع‌لار سونجوندا باش وئرمیش صنایع دئوریمی، و توپلومدا یاییلمیش نیسبی امن‌آمانلیق عاغیلدان چییره‌نمه‌یه ال‌وئریشلی شرایط یاراتمیشدیر. البته فیکیر ساحه‌سینده نیچه‌نی اونوتماق اولماز. بونون اوچون دئمک اولار بیر چوخ عؤصیانچی ادبی- بدیعی مکتب‌لرین تمل‌داشی 1900ـدن 1914-

ـدک قویولدو. او دا هاردا، چایخانالاردا. داها سونرا بیرینجی دونیا ساواشی عاغلین بوتون قالیق‌لارینی سیلدی سوپوردو. عاغیلسیزلیق دؤنمی باشلانماق اوزره ایدی. **نیچه**‌دن سونرا، اؤزه‌للیک‌له بیرینجی دونیا ساواشی آردینجا سانکی عاغیل دؤنمی باشا چاتیردی. علم پوزیتیو گؤروشدن اوزاقلاشیر، اؤزونون اوس‌دیشی [غئیرعقلانی] قاینا‌ق‌لاری ایله باریشماغا باشلاییردی. فلسفه، یئرینی اشپنگلئرین شهودی هذیان‌لارینا وئریردی. اینجه‌صنعت ایسه اؤنجه فوتوریزمده، ایماژیزمده، سونرا دادایزمده، و سوررئالیزمده، توتالیتاریزمه یول آچیردی. بونلارین هامیسی بؤیوک *معنا بوشلوغو* ایله موشایعت اولونوردو. ساواشی سئون فوتوریست و سئومه‌ین دادایست کیمی تملچی آخیم‌لارا دا آرانین قاریشماسی گره‌ک ایدی. اونلار بو قارماقاریشیق‌لیغی گؤیده آختاریردیلار، یئرده تاپدیلار.

2

فوتوریزم *Futur* [گله‌جک] سؤزو ایله باغلی ایدی. بونلار تهلوکه‌نی، عؤصیانی، ساواشی، کوتله‌نین گوجونو، اویغارلیغی [تمدنی] و آوتوموبیلی سئویردیلر. **مایاکوفسکی** دئییردی: «ائلکتریک ایشیغی گؤردوکدن سونرا طبیعت منیم گؤزومده دَیرینی ایتیردی.» آذربایجانلی آدلیم آراشدیرماجی، **رضا سیدحسینی**‌نین دئییشی ایله، فوتوریزم بیر یاریش آوتوموبیلی‌نین اوزون یولچولوغونون تجسسومو ایله باشلانیر. اونون عؤمرو پالچیقلی بیر باتاقلیقدا سونا چاتاجاق.

نیچه‌دن گؤج‌لو ائتکی‌لنمیش بو آخیم، شاعیرین ایچیندن گلن وورنوخمالارین و دویغولارین ایفاده‌سینه قارشی چیخیر، گراماتیکایا

رعایت ائتمیر، شعرده دورو فورما آختاریشینا گیریشیردی. فوتوریزم، هابئله، غئیرشاعیرانه سؤزجوک‌لرین اؤزگورلویونه آرخا چیخیر، بونو دوغرولتماق اوچون تئلئگراف دئییم‌لرینه بنزهر قیریق و ایلگی‌سیز سؤزجوک‌لر قوندارير، یا دا اونلارین آنلامینی دَییشدیرمه‌یه چالیشیردی. **فیلیپو توممماسو مارینئتتی** *Fillipo Tommaso marinetti* باشدا اولماق‌لا، فوتوریست‌لر 1909ـدا اؤز چاغریش‌لارینی یایاراق بو مکتبین تمل‌داشینی قویدولار. بو داش، یامان یئکه داش ایدی. دؤزوم‌سوزلوک‌له بوتون دونیانی یئنیدن قورما داشی. اونلار *«فوتوریزمین تملی و چاغریشی»* باشلیغی آلتیندا بئله دانیشیردیلار:

«ادبییات ایندییه‌دک گیج حرکت‌سیزلییی، اؤزوندن گئتمه‌یی، یوخونو سئویردی. بیز سالدیرقان دینامیزمی، قیزدیرما ایچینده یوخوسوزلوغو و تله‌سیک یورومه‌یی سئویریک. بیز اؤلوم قوْشونو، قاپاز و یومروغو قالدیراجاغیق.

بیز تهلوکه‌نی سئومه‌یی، قورخمازلیغی و گوجون خصلتینی چاغلاییریق. ایندن بئله دالاشمادان باشقا بیر گؤزه‌للیک یوخ‌دور؛ دالاشقان و دؤیوشکن اؤزه‌للییی اولمایان هئچ بیر یارادیجیلیق اثری، شاه‌اثر اولا بیلمز. شعر تانینماز گوجلره قولدورجاسینا سالدیراراق، اونلاری اینسانین اؤنونده خار ائتسین گره‌ک. ساواشدان باشقا هئچ‌نه گؤزه‌ل دئییل. ساواش دونیانین ساغلاملیغینا آپاران تکجه یول‌دور.»

ساواشی، ماشین چاغینی، و فاشیزمی منیمسه‌ین بو مکتب، گله‌جه‌یین آدیلا باغلانسا دا، گله‌جک‌سیز اولدو. اون‌دوققوزونجو یوز ایللییین شن گون‌لری‌نین قالیق‌لاری اولان بو جورماجوجوق‌لار «ائله بیر اؤنده‌رین ماهنی‌سینی اوخویوردولار کی، چارخ‌لاری فیرلاتماغی باجارير.» بیرینجی

دونیا ساواشی 1914ده قوپدو، آوروپا ایسه اورتاچاغدا گؤرمه‌دییی بیر ییرتیجیلیغی سیناقدان کئچیردی. فوتوریست‌لرین وورغون اولدوق‌لاری ماشین، کوتله‌وی قصابین ایشینی گؤردو. سونوجدا، ساواش سؤنوکندن آزاجیق سونرا فوتوریزم ده سؤنؤکدو. باخمایاراق کی، جناب مارینئتتی، ایتالیا دیکتاتورو **بئنیتو موسولینی**نین وورغون مداح‌لاری‌نین بیرینه چئوریلدی. چونکی فوتوریست‌لر اینانیردیلار کی: اینجه‌صنعت، «زوراکیلیق، رحم‌سیزلیک و عدالت‌سیزلیک»ـدن باشقا بیر شئی دئییل‌دیر.

فوتوریزمین ایکی اؤنم‌لی قولو وار ایدی: ایتالیان، روس. ایتالیان قولونون باشیندا مارینئتتی دایانیردی، روس قولونون باشیندا ایسه مایاکوفسکی. آوروپا تئخنیکاسی گوجونه صنایع‌لشمک؛ بونلاری کؤهنه و پالچیقلی روسیایا دارتیب گتیرمک، فوتوریست‌لرین ایلکین آماجی ایدی. مایاکوفسکی دئییردی: «کؤهنه‌لییین اؤلومونه بیر سوسیالیستین کور اینامی وار منده.» واختیله صنعتده دبده اولان گؤزه‌للیک فلسفه‌سینه آیغیری اولان روس فوتوریزمی بوردان دوغدو. خیالا و پسیخولوگییایا قارشی چیخان مایاکوفسکی‌نین سطیر آراسی سؤزلریندن فوتوریزمین اؤزه‌للیک‌لرینی داها آیدین آنلاماق اولار: «منیم لیریک آخماق سؤزلره گولمه‌ییم گلیر. بئله شئی‌لری دئمک زحمت ایسته‌میر و او قدەر گؤزه‌ل‌دیر کی، یالنیز آدامین آروادی اوندان لذذت آلیر... چئشیدلی ادبییاتین ائنیش‌یوخوش‌لاری، سمبولیزم، رئالیزم و باشقالاری و بیزیم بونلارلا موباریزه‌میز...»

بو ایکی قوْل، تام فرقلی چئوره‌لرده نَفَس چکدیک‌لری اوچون، باخیش‌لاری دا بیربیریندن سئچیلیر. فوتوریزمین روس قولو اینقیلابچی تبلیغاتین واسیطه‌سینه چئوریلدی. «پارتییایا قوشولمالییق یوخسا یوخ؟ بو سورغونو قارشیما قویمادیم، (باشقا موسکوا فوتوریست‌لری ده بئله

ائتدیلر) بو منیم اینقیلابیم ایدی.» مایاکوفسکی یانیلیردی. اوکتیابر اینقیلابی اونون اینقیلابی دئییلدی. اون شاعیر بیر پالاز آلتیندا یاتا بیلسه‌لر ده، ایکی پادشاه بیر اؤلکه‌یه سیغمازلار. سییاسته قوشولدوقدا شاعیر ده اینقیلابچی کیمی باشقانلیق کورسوسونه اوجالماغا جان آتیر. دئمک، ایکینجی پادیشاه اولور. اینقیلابچی‌لار هئچواخت شعره خوش‌اوز گؤسترمه‌ییب‌لر، شعره و شاعیره آلتیرناتیولر یارادیب‌لار. همیشه بیر یامسیلاما، بیر مدحیه وار کی، شعرین یئرینده اوتورسون. **اوکتاویو پازین** دئدییینه گؤره، «اینقیلاب و شعر، هر ایکیسی ایندیکی زامانی، برابرسیزلیک زامانی اولان ایندینی محو ائتمه‌یه چالیشیرلار، باشقا زامانی ایسه دیریلتمه‌یه. آمما شعرین زمانی اینقیلابین زمانی دئییل، ایدئیال توپولوم‌لارین گله‌جه‌یی دئییل.» شعرین آنلاشیلمازلیغی اینقیلابی حرکت‌لرین ایدئولوژیک آیدینلیق‌لاری اؤنونده بؤیوک انگل‌دیر. ایدئولوگییا آیدینلیقدا یؤرومه‌یی باجاریر، شعر ایسه قارانلیقدا. شاعیرین اینقیلاب شهوتی، اینقیلابچی‌لارین دَییشک‌لیک یاراتما شهوتی ایله آیاقلاشا بیلمز، بو شهوت آجی و فاجیعه‌وی‌دیر. مایاکوفسکی‌نین اؤزونه سیخدیغی گؤلله، شعر جادوسی ایله سییاسی های-کوی‌لر آراسیندا اولان اوچورومدا دایانمیش شاعیر دورومونو آنلادیر.

فوتوریست‌لر بیله‌رکدن یارادیجیلیق دیلینی آلچالتدیلار؛ بونونلا دا ساتیرا و کومیک استیل یئنیدن دوغولدو. مایاکوفسکی بوش یئره زامانی‌نین بؤیوک کمدینی آدلاندیریلماییب. اونون اینتیحاریندان اؤنجه یازدیغی مکتوبوندان، بونو آنلاماق اولار. ائله بیر چتین آندا، سویوق قانلی‌لیق‌لا یازیر: «هامی اوچون اؤلورم. هئچ کیم سوچلو دئییل، بوش یئره شایعه یایماییین. من مرحوم جناب‌لاری شایعه‌دن آجیغیم گلیر.»

مایاکوفسکی 14 آوریل 1930دا اوره‌بینه سیخدیغی بیر قورشون‌لا

حیاتینا سون قویدو. اونون سون شعرینده، چیلخا شعر دیلینی گؤروروک:

نئجه کی دئییرلر
«قوولوق باغلاندی»
و سئوگی قاییغی
گونده‌لیک یاشامین قایاسیندا سیندی
حئسابیمی یاشاییش‌لا چؤروتدوم.
بوش یئره
آجی‌لاری، فاجیعه‌لری
دؤنه‌دؤنه خاطیرلامایین
یا دا اینجیک‌لیک‌لری.
شاد قالین.

3

ایمگه‌چیلیک [ایماژیزم] ده ایییرمینجی عصرین خوش گون‌لرینده قیزدیرما ایچینده یاراندی. ایمگه [ایماژ، تصویر] سانکی شاعیرین روحوندا یووا سالمیش بیر دویون کیمی، زامان و مکان سینیرلاریندان آزاد اولماق ایسته‌ییردی. دئمک اولار، ایمگه‌چیلیک، آنگلوساکسون دونیاسیندا فوتوریزمین یوموشالمیش فورماسی ایدی. 1912دن باشلایاراق ساواشین سونونادک دبده اولان بو آخیمین آماجی، شعری ساده‌لشدیرمک ایدی. بو گروپون ان آدلیم شاعیری **ائزرا پاوند**، 1913ـده ایمگه‌چی‌لرین ایلک باخیش‌لارینی "*بیر نئچه یوخ*"[101] باشلیغی آلتیندا درج ائتدیردی.

---

[101] بو اثرلر شیکاگودا چیخان "شعر" درگی‌سینده "*بیر نئچه یوخ*" *A Few Don,ts*

هئچ ده غریبه دئییل. 1909-جو ایلده اینگیلیس فیلوسوفو و شاعیری **تی. گی. هیوم** *T. G. Hulme* ایمگه‌چی گروپونون تمل داشینی قویدو. سوهو *Soho* آدلی چایخانایا توپلاشان گروپدا پاوند دا واریدی. بو آخیم، سونرالار فاشیزم جارچیسی اولموش ائزرا پاوندون آدی ایله باغلی اولسا دا، سرت و کوبود هیوم باشدا ایدی. او، گله‌نک‌لری وئجینه آلمیردی. اونون فیکرینجه، شعر، بیرنَسَقلیک، آنلاشیلمازلیق، عاغیلسیزلیق، و رومانتیکانین دوزسوزلوغوندا ایتمیشدی. اونو قورتارماق گره‌کیردی. شعر یئنی قورال‌لارا آجیمیشدی. هیوم ساواشدا اؤلدو، پاوند ایله **ائلیوت** آخیمین باشیندا دایاندیلار. **پاوند** *«بیر نئچه یوخ»* آدلی شعرینده ایمگه‌نی «دویغو و دوشونجه دؤیونو» *Complex* کیمی تعریفله‌ییردی. او، ایمگه‌نی شعرین باشلیجا بویاسی آدلاندیریردی. بو دا چین و ژاپون شعری ایله تانیشیلیغیندان گلیردی بلکه. اونون لیریک قطعه‌لری آیدین ایمگه‌لرله ایزله‌نیر.

پاوند ایمگه‌چی‌لر آخیمیندا کؤلگه‌ده قالاجاغینی دویدوقدا، *"وورتیسیزم"* آخیمینا قوشولدو. باخاندا کی، بو آخیمین آدی بورولقان *vortex* سؤزوندن گلیردی، بیز یئنه ده سرت بیر یاناشما طرزینی گؤزله‌مه‌لی اولوروق: ساواشقانلیق، عوّصیان و داغیدیجیلیق. آمما پاوند او قده‌ر ده تملچی دئییلدی. سمبولیزمه سرت قارشی چیخان باشقا قاباقجیل آخیم‌لارا رغمن، او، آزاجیق دا اولسا ایمگه‌لرله سیمگه‌لر آراسیندا یاخینلیق گؤروردو. یوخسا **بودلئر، وئرلئن و لافورگ** کیمی کؤهنه سمبولیست‌لرین اثرلریندن سئچیلمیش بیر توپلو حاضیرلامازدی. هابئله او، واختیله دبده اولان آوتوموبیل، شهر یاشاییشی، و ایجتیماعی حیاتا ماراق‌لی دئییلدی. او،

باشلیغی آلتیندا درج ائدیلمیشدی.

مایاکوفسکی‌یه رغمن، ائلئکتریک ایشیغی گؤره‌نده دریدن‌قابیقدان چیخمیردی. بئله چیخیر کی، ائله بیر دلی‌بازارین ایچینده، پاوند یامان عاغیللی ایمیش. یوخ. او دا چایخانا مدنییتینده گئده‌ن سؤزله دالاشمالاردا بؤیوموشدو. ساده بیر اؤرنک: دوست‌لاری‌نین بیری، پاوندا رقیب ساییلان شاعیرلردن سئچیلمیش اثر حاضیرلاماق‌لا اونو آجیقلاندیرمیشدی. اونونلا دوئل ائتمک اوچون پاریسه گئتدی. هئچ بیرینده نه **لئرمانتووون** اؤره‌یی واریدی، نه ده مایاکوفسکی‌نین. بیربیرینه ایستی قورشون سیخمادیلار. سونلوقدا، کیتاب‌لاری‌نین ساتیلمامیش نوسخه‌لری ایله بیربیرلرینی بمباران ائتدیلر.

گوره‌ن اونا وورولان فاشیست اتهامی بئله‌بئله آخماق داورانیش‌لاردان‌می گلیردی؟ یوخ، بونون داها اؤنم‌لی سببی وار. ائزرا پاوندا گؤره، بیر یاخشی حؤکومت تکجه ائله بیر آندا گئرچکلشه بیلر کی، پولا نظارت ائتسین. بو ایش بوتون کوتله‌نین خئیرینه، **موسولینی** کیمی خیرخواه دیکتاتورون الی ایله گؤرولور. ایبرمینجی ایل‌لرده او، ایتالیایا گئدیر و ایکینجی جاهان ساواشی اثناسیندا بیر رادیو آپاریجی‌سینا چئوریلیر، آپاردیغی وئرلیش‌لر ایسه آمئریکایا قارشی.[102] پاوند ساواشین سونوندا آمریکالی‌لارا تسلیم اولور. اونلار دا نه گؤتورور، نه ده قویور، اونو *سنت‌ائلیزابئت‌ده* *St. Elizabeth* بیر دلی‌خانایا تاپشیریرلار.

منجه ایماژیزمین اؤزو یوخ، اونون گؤرکملی اؤنجولو [پیشاهنگی] پاوند، ایبرمینجی یوزایللیین بیرینجی ربع‌نین سیمگه‌سی ایدی. قارماقاریشیق بیر سیمگه. اونون ضدییتلی شخصییتی، هم نیچه‌سونراسی اویغارلیغین دورومون‌دان دوغوردو، هم ده اویغارلیغین بو گؤرکمده

---

[102] پاوند 1941دن 1943دک آمئریکا بیرلشمیش ایالت‌لرینه قارشی 120 رادیو وئرلیشی آپاردی.

فورمالاشماسینا یاردیم ائدیردی. پاوند، باشقا بؤیوک شاعیرلر کیمی هم اویغارلیغین سونوجو ایدی، هم ده اونون قوروجوسو. من بو باخیمدان، اونون اؤزه‌رینده آرتیق دایاندیم. اینتئرنئت سایت‌لاری‌نین بیرینده کیمسه پاوندو بئله تقدیم ائدیر: «شاعیر، ترجومه‌چی، درگی باش‌یازاری، قوجامان داهی، وطن خائنی، گئریجی، فاشیست، پروپاگانداچی، و عاغیل خسته‌سی.» پاوند شاعیرلر شاعیری ایدی؛ هایکولارا بنزه‌ر گؤزه‌ل و قالارغی شعرلر یازدی؛ اویغارلیغین اؤزو اؤزونو یوخ ائده‌جه‌ییینه ایناندی؛ ایل‌لرجه **جیمز جویس**ون حیمایه‌چی‌لیینی اؤز اوزه‌رینه گؤتوردو؛ فوتوریست‌لر قده‌ر فیکرن فاشیست اولمادیغی حالدا، فاشیزمین قوللوغوندا دوردو؛ اؤز وطنداشی اولان عسگرلرین الی ایله خفجیل ایت کیمی بیر ایل دمیر قفسده یاشادی؛ 12 ایل زورلا دلی‌خانایا تاپشیریلدی؛ اون‌اوچ ایلدن سونرا اؤز آیاغی ایله یئنه ایتالیایا قاییتدی؛ 1972ـجی ایلده 87 یاشیندا اؤلدو.

4

فوتوریزم و ایماژیزم‌له موقاییسه‌ده ائکسپرئسیونیزم آلچاق کؤنوللو بیر مکتب ایدی. آوانگارد اولسا دا متواضع بیر مکتب.

یارادیجی‌نین باشلیجا ایشی، اؤز دویغولارینی گؤزه‌للیک پرینیسپ‌لرینه دایاناراق ایفاده [بیان] ائتمک‌دیر، آنلاتماق‌دیر. بو ساده جوملەنی **تی.اس. ائلیوت**ون دیلینجه بئله دئمک اولار: «نسنه‌لرین [اشیالارین] بیر توپلوسو، بیر مؤوقعیت، بیر سیرا آردیجیل اولای‌لار، بیر دویغونو *emosiani* فورموله ائدیر.» یعنی حیسسی تجروبه‌یه گتیریب چیخاران اطراف گئرچک‌لیک‌لر حاضیر اولدوقدا، دویغولاریمیز یوبانمادان

اویانیرلار. بو اویانمیش دویغولاری آنلاتدیقدا، صنعت اثرینی یارادیریق. ائکسپرئسیونیزم، طبیعتی گؤروندویو کیمی دئییل، اینسانین روحوندا اویاندیردیغی حیسس و بوراخدیغی ائتکییه اویغون اولاراق آنلادیر. **سئزان** *Cezanne* و **وان گوگ** *Van Gogh* دا قوروجولاریندان اولان بو مکتب، ایییرمینجی یوزایللییین باشلانغیجیندا گئنیش یاییلمیشدی. ائکسپرئسیونیزم، مُدرن صنعتین بوتون چئشیدلری‌نین، اؤزه‌للیک‌له کوبیزم و سوررئالیزمین، قایناغی اولموش؛ صنعتین هر دالیندا گئنیش ائتکی‌لر بوراخمیش؛ و بیر چوخ اثرلرین مئیدانا گلمه‌سینه یول آچمیش‌دیر.

بیز باشقا مکتب‌لر حاققیندا ائنسیکلوپئدیک بیلگی وئرمکدن چکینیریک سه، بوردا بیر آز باشلانغیج نؤقطه‌یه قاییتمالییق، لاپ بو مکتبین آدینی حرفی باخیمدان آچیقلامالییق. بو مکتبین آدی هردن چاشقین‌لیغا سبب اولور. «آنلاتیم»[103] دئییمی‌نین اؤنمی چاغداش صنعتده دانیلمازدیر. من بوردا **هئربئرت ریدین**[104] *"صنعتین آنلامی"* باشلیقلی کیتابینا دایاناراق بونو خیردالاماق ایسته‌ییرم. آنلاتیم یعنی ان داخیلی دویغولارین آن خاریجی شکیلده گؤسترمه‌سی. بئله بیر گؤسترمکده هر شئی بونونلا باغلی‌دیر: آیا بیز دویغولارا سایغی بسله‌ییر و دینله‌ییجیمیز اولان خاریجی دونیایا سایماز یاناشیریق، یوخسا خاریجی دونیایا (و اونون گله‌نک‌لرینه، قورال‌لارینا) سایغی‌لی اولاراق آنلاتما طرزیمیزی اونونلا اویغونلاشدیریریق. بیرینجی فرضین اوزه‌رینده بیر مکتب یارانیب *ائکسپرئسیونیزم* آدیندا.

---

[103] ایفاده، بیان، expression

[104] هئربئرت رید Hebert Read *صنعتین آنلامی" The Meaning of Art*

ائکسپرئسیونیزم بیرینجی درجه‌لی اؤنم داشییان سؤزجوک‌دور، ایدئالیزم و رئالیزم کیمی. بو اوچ دئییم بیزی احاطه ائتمیش دونیانی قاورایب یئنی‌دن گؤسترمه‌یین *representation* باشلیجا یول‌لاریندان-دیر. **ریدین** گومانینجا، صنعتین قارشی‌سیندا تکجه بو اوچ یول دورور، باشقا یول‌لار بونلارین قولودور. رئالیزمی اؤنجه آچیقلامیشام. ایدئالیزم مقصدلی اولاراق رئاللیق‌لاری رد و یا قبول ائدیر. ایدئالیزمه گؤره، بوتون صنعت‌لر اؤز بیتکین‌لیک‌لرینی بیر ایدئال گؤزه‌للیکدن آلیرلار کی، طبیعتده گؤرونن بیره‌ر [منفرد] اؤرنک‌لردن داها اوجالیق‌لاردا دایانیر. صنعت‌چی‌نین گؤزو، عئیبه‌جرلیک‌لر و چاتیشمازلیق‌لارین توْزونو نسنه‌لرین اوْزوندن سیلیر. اونلارین گؤرونوشوندن ائله بیر اینتیزاعی تصووور یارادیر کی، تک‌تک نسنه‌لردن داها بیتکین‌دیر. بونونلا دا ایدئالیزم عاغیلا سؤیکه‌نیر، رئالیزم ایسه دویغولاری ان دوزگون، ان دقیق بیچیمده قئید ائتمه‌یه یؤنه‌لیر. لاکین اینسان روحونون باشقا بیر یؤنو ده واردیر کی، بیز اونو ائموسیا [عاطفه] آدلاندیریریق. ائکپرئسیونیزم نه طبیعتین اوبیئکتیو گئرچک‌لیک‌لرینی جانلاندیرماغا چالیشیر، نه ده او گئرچک‌لیک‌لرین ایدئال سیمگه‌لرینی یاراتماغا. یالنیز او، صنعتچی‌نین ائموسیالارینی آنلاتماق ایسته‌ییر. بیر یؤنتم [روش] کیمی، بو اوسلوب دا، او بیری ایکی اوسلوب‌جا اعتیبارلی ساییلمیش، آیری‌آیری چاغ‌لاردا و مکان‌لاردا آن منیمسه‌نیلمیش و آن یایغین یؤنتم‌لردن بیری اولموشدور.

بو مکتبین نظری کؤک‌لرینه گلدیکده، ائکسپرئسیونیزمین کؤکو اوزاق کئچمیش‌لره گئدیب چیخسا دا، مکتب آدینی قازاندیغی چوخ یئنی‌دیر. بونون نظری کؤک‌لری ایکی اؤنجوللون آدی ایله باغلی‌دیر: بئنئدئتو کروچئی *Benedetto Croce* و کالینگوود *Collingwood*. بونلارین

نظرینجه بیلییین اوچ مرحله‌سی وار: بیرینجی مرحله‌ده چیی [خام] فاکت‌لار دویولور و یا قاورانیلیر. بو مرحله‌ده‌کی جیسمانی تپکی‌لریمیز او دویغو و قاوراییشین گؤسترگه‌لری‌دیر. اؤرنه‌یین: قورخموش اینسانین رنگی سارالیر، دیزلری تیتره‌ییر. بو قورخو اؤزگه‌لره ده یاییلیرسا، بو، بیله‌رکدن دئییل، غیرارادی اولاراق باش وئریر. من قورخاندا غئیرارادی اولاراق سن ده قورخا بیلرسن. ایکینجی مرحله‌ده بیز ائموسیالاری [عاطفه‌لری] خیال و یا شهود *intuition* گوجونه آنلادیریق. بیرینجی مرحله‌ده، من سئویندیکده، ایسته‌مه‌دن دوداغیما گولوش قونور، آمما ایکینجی مرحله‌ده من بو سئوینجی خیال و شهود گوجونه ایفاده ائدیرم: ماهنی اوخویورام، اویناییرام، و اگر یارادیجیلیق باجاریغیم اولسا، شعر قوشورام، ماهنی بسته‌ییرم، رسم چکیرم. اوچونجو مرحله، دینله‌ییجی دؤنمی‌دیر. (دینله‌ییجینی مخاطب آنلامیندا ایشله‌دیرم.) دینله‌ییجی‌لر اؤز خیال‌لاریندا منیم دویغولاریمی یئنیدن جانلادیرماییناجا، یارادیجیلیغیمی باشا دوشه بیلمه‌یه‌جک‌لر. بیرینجی مرحله‌ده دینله‌ییجی‌نین دویغوسو تحریک اولونوردو، منیم قورخوم اونو دا قورخودوردو. بو بیرباشا [مستقیم] ائتکی دئمک ایدی. آمما ایکینجی مرحله‌ده یارانان ائتکی، دولایی‌سی ایله گلن بیر ائتکی‌دیر. اوچونجو مرحله‌ده، دینله‌ییجی دولاییسیلا یارانمیش بو ائتکی‌نی یازارین نییتینه اویغون اولاراق یئنی‌دن جانلادیرمالی‌دیر[105].

---

[105] بو دئدیک‌لریم سووئت دونمینده یازیلمیش قاناق‌لارین مضمونو ایله اویوشمور. دوغرودور. سووئت قاناق‌لارینا ایندی جیددی یاناشماق گره‌کلی دئییل. اونلارین چوخو واختیله سیاسی تاپشیریقدان دولایی یازیلمیشدی. او قاناق‌لاردا اییرمینجی عصرین باشلانغیجیندا اورتایا چیخمیش ادبی/بدیعی مکتب‌لر، اوست‌اوسته بورژوا و یا خیردابورژوا کیمی ایجتیماعی قات‌لارا باغلی آخیم‌لار دونوندا قلمه وئریلیردی. آذربایجان ائنسیکلوپئدیاسیندا دئییلیر: «ائکسپرئسیونیزم نماینده‌لری، صنعتکارین فردی عالمی‌نین ایفاده‌سینی وارلیغین رئال تصویرینه قارشی قویوردولار. بو ایسه خاریجی عالمین و اوبرازلارین تحریف

5

دادایست‌لر اؤزلری دئمیشکن بوتون عنعنه‌وی قورال‌لاری قیراغا آتاراق، قوّل‌لاری باغلی صنعتچینی اؤز باشینا بوراخماق ایسته‌ییردیلر.

دادا سؤزجویو 16ـجی یوز ایللیکدن باشلایاراق اوشاق‌لارین دیلینده آت آنلامیندا ایشله‌نیردی. بلکه ده بیزیم اوشاقلیقدا مینده‌ییمیز قارغی آت. دادا 18ـجی یوز ایللیکدن کیمیسنه بئینینده آری کیمی دایم ویزیلدایان فیکره دئییلیردی. دوغرودور، بیرینجی دونیا ساواشیندان دهشته گلمیش داداچی‌لار ادبییات آلانیندا مئیدان سولاییب، آت گزدیرمه‌یی خوشلاسالار دا، بونلار فوتوریست‌لر قده‌ر ساواشا جان آتمیردیلار، آنجاق اونلاردان داها آرتیق ماشین وورغونویدولار. ماشین اوبرازی دادالاری دوه کیمی هیجانا گتیریردی. اونلار حتتا اوره‌یین دؤیونتوسونو ان یوکسک سوییه‌ده اؤیمک ایسته‌یرکن اونو موتورلا توتوشدورووردولار. **تریستان تزارا**[106] *"دادا"* ماهنی‌سیندا دئییردی: *«بیر دادانین ماهنیسی /اوره‌یی دادایلا دؤلو /آرتیق یؤردو موتورو /اؤره‌یی دادایلا دؤلو.»*

دادا زوریخ شهرینده‌کی *تراس* چایخاناسیندا دوغولدو. بیر کاغیذکَسَن بیچاق، فرانسیزجا- آلمانجا سؤزلویون آراسینا گیردی، و صحیفه‌لرین بیریندن تصادوفن دادا سؤزجویونو کسدی. دادا یاراندی. دئییرلر بیچاق تزارانین الینده‌یمیش. او، سونرالار دئییردی: «بیز ادبییاتا قارشی عوّصیان ائتدیک. بیز دوشونوردوک: دونیا بوش‌بوش دانیشماغا غرق اولوب، ادبییات و اینجه‌صنعت ایسه یاشامین حاشیه‌سینده فورمالاشمیش قوروم‌لار

اولونماسینا گتیریب چیخاریردی.» تحریفدن سؤز آچان بو جومله‌لرین اؤزو ده ائکسپرئسیونیزمین تحریفینه یؤنلمیشدی.

106 Tristan Tzara (1896-1963)

کیمی اینسانا خئییر یئتیرمه‌دن، گئری قالمیشلیق آراجینا چئوریلیب. بیز شعرله یاشاییش آراسیندا قیلجا فرق گؤرونمه‌سینی ایسته‌میردیک. دادا هجوما کئچدی.» دادانین بو داغیدیجی داوارنیشینی، دادایستی بیر شعرین نئجه یارانماسیندان داها آیدین آنلاماق اولار.

بونو **عزیز نسین**ین باشنیا گلن قوندارما بیر احوالات‌لا آچیقلاماق ایسته‌ییرم. نسین آتاسی ایله چؤره‌ک‌خانادا ایشله‌ییر. بیر آخشام ائوه قاییدیرکن قالابالیغا توش گلیرلر. نه اولوب؟ نه اولاجاق شعر آخشامی‌دیر. سربست شعر آخشامی. آتا- اوغول ایچه‌ری گیریرلر. شاعیرلر بیربیر تریبونا آرخاسینا چیخیب، دوشورلر. *سربست شعر بومو‌ایمیش؟*- دئیه، آتانین اوره‌یینده‌ن کئچیر. سونرا اوغلونون الیندن یاپیشیر، دارتیشدیرا دارتیشدیرا تریبونا آرخاسینا چیخاریر. چوره‌کخانانین دفترینی اونون الینه وئریب، «اوخو اوغلوم سن ده شاعیرسن!» دئییر. عزیز تیتره‌یه‌تیتره‌یه اوخویور: *اکمک اون بئش لیر/خمیر، /کؤمور بئش باتمان /کؤمور...* دفترین بیرینجی صحیفه‌سینده‌کی یازی‌لار سونا چاتیر. زالی آلقیش بورویور. عزیز شاعیر اولور.

دادایستی بیر شعر یاراتماق اوچون بیر قزئت گؤتورون، بیر ده قایچی. یازاجاغینیز شعرین حجمینده او قزئتدن بیر یازینی کسین. سونرا یازی‌نین سؤزجوک‌لرینی دیققت‌له کسه‌رک توربایا تؤکون. توربانی آستاجا سیلکه‌له‌یین. کسیک سؤزجوک‌لری بیربیر توربادان چیخاریب، ترتیب‌له کاغیذا یازین. ایندی سیز چوخ یئنی، داها سابیقه‌سیز، و جاذیبه‌لی یازیچی اولموشسونوز. باخمایاراق کی آدام‌لار سیزین نه یازدیغینیزدان باش

چیخارمایاجاقلار[107].

6

ایییرمینجی یوزایللییین اول‌لرینده یارانمیش ادبی مکتب‌لرین ان ماراق‌لی‌سی سوررئالیزم ایدی...

بو دا چایخانادا دوغان بیر مکتب‌دیر. سوررئالیزم دئییمی ایلک دفعه **گیوم آپولینئر**ین[108] *«ترئزیانین ممه‌لری»* آدلی اثرینده قوللانیلمیشدی. سوررئالیزم باشدا اولماق‌لا بو مکتب‌لرین چوخو شعرله یاناشی رسساملیقدا اؤزونو دوغرولدور. **سالوادور دالی**نین بیرجه رسم اثری بیر کیتاب شعر قده‌ر سوررئالیزمین اؤزه‌للیک‌لرینی هایقیریر. آمما تکجه شعردن دانیشدیغیمز اوچون رسساملیغا گؤز یوممالییق.

سوررئالیزم، مضمون باخیمیندان اوچ دایاق اوزه‌رینده دایانیردی: لاغ *irony*، رؤیا و دلی‌لیک. رؤیا بونلارین باشیندایدی. چونکی رؤیا متن‌دیر، سمبولیک ایمگه‌لرله دولو متن. بو اؤزه‌للیک‌لر اوتوماتیزم *automatism* نظرییه‌سینده بیرلشیردی. **آندرئ برئتون** *Andre Breton* سوررئالیزمی بو اوتوماتیزمده، یعنی اؤزـ اؤزونه ایشله‌مکده خلاصه ائدیردی: «روحی خالیص اوتوماتیزم؛ دوشونجه سؤره‌جی یالنیز بئله بیر آندا دانیشیقدا، یازیدا، و آیری شیوه‌لرده اؤزونو گؤسته‌ریر. بو دا هر بیر عاغیل قایدالاریندان اؤزگور بیچیمده، هئچ بیر ائتیک و ائستئتیک باخیشدان آسیلی

---

[107] نیچه‌نین گئرچک ایزله‌ییجی‌لری اونلار دئییلدی، **ییتس** ایدی، پاوند ایدی، **ویلیامز** ایدی. آدلیم ایرلند شاعیری **باتلئر ییتس** آغزینی آچاندا **نیچه** یادیما دوشور. سانکی نیچه اؤز آغزی ایله آیرانی اونون قارنینا ایچیر. ییتس واختیندان ائرکن ڤیست‌مدرن لحن‌له دانیشیر: «نسنه‌لر بیربیریندن اوزاقلاشاراق داغیلیر، مرکز داها آیاق اوسته قالماغا دوروش گتیره بیلمیر، قارماقاریشیق‌لیق دونیانین باشینا اوچولوب تؤکولور.»

[108] Guillaum Apolinaire (1880_1918)

اولمادان دوشونجه‌نی آنلاتماق‌دیر.» باشینیزی نییه آغریدیم، دلی کیمی سایی‌قلاماق.

یازیچی اؤزونو رؤیایا تاپشیردیقدان سونرا، دوشونمه‌دن آغزینا گله‌نی دلیجه‌سینه دئمه‌لی و یازمالی‌ایدی. ایلک جومله اؤز- اؤزونه گلیر و اونون آردینجا آییق ذهن‌له ایلگی‌سی اولمایان باشقا جومله‌لر آخماغا باشلاییر. بوردا ذهن اؤز- اؤزونه و عاغیلین موداخیله‌سی اولمادان چالیشیر. «من»ین گیزلی درینلیک‌لرینده باسدیریلان یئتکین گئرچکلییی اویادیب ائشیگه چکمک. بونون ان ساده یولو اؤز- اؤزونه یازماقدیر. سوررئالیست‌لرین «اؤز- اؤزونه یازماق» آدلاندیردیقلاری پرینسیپ، **فروید**ون ایره‌لی سوردویو «بیلینج‌آلتی» قاورامینا سؤیکه‌نیردی. سن اؤز ذهنی‌نین بیلینج‌آلتی بؤلگه‌سینی اؤزگور [آزاد] بوراخیرسان، او دا ایسته‌دییینی یارادیر. برئتون بونو ائدیردی. **ژاک لاکان** رؤیانین قورولوشو ایله دیلین قورولوشو آراسیندا یاخینلیق گؤرمه‌میشدن قاباق، سوررئالیست‌لر رؤیا و دیلین قووشاغیندا یازیب- یاراتماغا باشلامیشدیلار.

لاغدان، رؤیادان و دلی‌لیکدن آد چکدیم آمما سئوگینی اونوتدوم. بلی سئوگی. او گون‌لر سئوگی سوررئالیست‌لرین باشلیجا ایلهام قاینا‌غینا چئوریلمیشدی. برئتون دئییردی، سئوگی بیزیم اینقیلابی گیریشیمه ماراغیمیزلا چیین‌چیینه دایانیردی. بئله کی، سوررئالیزمه لاییق هر بیر ذؤوق و اَسریک‌لیک [سرخوشلوق]، سونلوقدا سئوگییه گئدیب چیخیردی. اونون سؤزویله دئسک، او گون‌لر چاپ ائدیلن شعرلرین ان ماراق‌لیسی سئوگی شعرلری ایدی. ائله بیر سئوگی بوتون ساواق‌لاری [سدلری]، بؤیوک مانعه‌لری داغیداجاق قده‌ر گؤج‌لو ایدی.

سوررئالیست‌لر «سئوگییه چاتمایان الر» باشلیقلی مقاله‌نی **چارلی چاپلین**ی ساوونماق اوچون یازدیلار. چاپلین، چکدییی فیلم‌لریندن دولایی، «اخلاقسیزلیق» دامغاسی ایله سؤیولوردو، حالبوکی سوررئالیست‌لر اونا «سئوگی دایاغی» کیمی سایغی بسله‌ییردیلر. آخی اینسان اوچون بوتون ایدئال‌لاردان داها یوکسک‌لیکده دایانان فئنومئن ایدئال سئوگی‌دیر. بونو دا دئییم کی، سوررئالیست‌لر سئوگی باشلیغی آلتدا سئکسدن ده یان کئچمیردیلر. شاعیردن اولمایان ایش!

سوررئالیست‌لر رؤیانی گئرچک‌لییه اوستون سانیردیلار، یاشاییشین اؤنم‌لی مسئله‌لری‌نین چؤزولمه‌سینده اوندان یاردیم دیله‌ییردیلر. بونا گؤره ده اونلارین بعضی شعری اوره‌یه یاتمیر، چونکی حددن آرتیق رؤیایا قاپیلیر. بو قده‌ر رؤیایا دالما، ایلک باخیشدا آخماق گؤرونسه ده، بئله یاناشمانین درین سببی واریدی: رؤیا عالمینده هر شئی ساده و قولای گؤرونور. هر شئی اولدوغو کیمی جیلوه‌له‌نیر. چونکی فیکیریمیزی پوزان «ایمکان» چیخیلمازلیغی اوردا آنلامسیزدیر. ساییقلامالار، دهشتلی قاراباسمالار و عئیبه‌جر رؤیالار یارادیجیلیغین باشلیجا قایناغی‌دیر. سوررئالیست‌لر ائله بیر چاغدا باش قالدیردیلار کی، عوّصیان، دلی‌لیک و روح خسته‌لییی زمانه‌نین آپاریجی اؤزه‌للییینه چئوریلمیشدی. روحی خسته‌لیک اولمادان سانکی صنعت ده یارانا بیلمیردی. بو مکتبین تمل داشینی قویان‌لارین بیری‌نین فیکرینجه، روحی خسته‌لر، اؤزگون سوررئالیست‌لردیلر. بو ایسه هم آزادلیغا یول آچا بیلردی، هم ده توتالیتاریزمه. بیر آز گئرییه قاییداق. **فروید** بشر توپلوموندا بوتون شعورلو

قورولوش‌لارین اؤزولونده [109] دایانمیش «آلت‌بیلینج»ین قارانلیغینی ایشیقلاندیرماق ایسته‌ییردی. سوررئالیزم ده شعورون بو قارانلیق بؤلگه‌سینی باشلی‌باشینا بوراخیردیردی کی، صنعت یارانسین.

سوررئالیست‌لر بیزیم «گیزلی اؤزوموز»ده باسدیریلان بوتؤو وارلیغی اویادیب چاغیرماق ایسته‌یرکن میثلی گؤرونمه‌ین آزادلیغی بیزه باغیشلادیلار. **والتئر بئنیامین**ـه [110] گؤره، آوروپا بئله بیر آزادلیغی **باکونین**دن بویانا سینامامیشدی. سوررئالیست‌لر دونیایا قارماقاریشیق اولای‌لار مئیدانی کیمی باخیردیلار. اونلار، اولای‌لارین آراسینداکی منطیقی باغلی‌لیغی، سوبیئکتیو چاغیریشیم [تداعی‌معانی] ایله دَییشیردیلر. بونو دا آرتیرمالییام: سوررئالیست‌لرین اثرلرینده، «گئرچکلییین گؤزله‌نیلمز آندا پارلاماسینی قاوراماق» مسئله‌سی ایره‌لی سورولموشدو. منطیقه قارشی چیخماق دا بوردان گلیردی. سوررئالیست‌لر، منطیقی پارچالاماق اوچون اویوشماز اشیالاری یاناشی اوتوردوردولار: جرراحییه ماساسی اوّسته تیکیش ماشینی، چتر، ات‌ازن و قیزیل گول. آندرئ برئتونا گؤره گؤزه‌للیک ایکی اویوشماز نسنه‌نین قارشیلاشماسیندا باییرا سیچرایییر.

1922ده دادایزمین ایچیندن باش قالدیرمیش بو مکتب، هر بیر منطیقه قارشی چیخاراق سببیت [علیت] قانونو داغیتماق ایسته‌ییردی. بو داغیدیجلیق البته بونونلا بیتمیردی، هر شئیه عوّصیان‌لا سونوجلانیردی. بو عوّصیان لیبرالیزمین تک‌سسلی قورولوشونو لاخلاتماق و بورژوازی‌نین ایکی‌اوزلو اخلاقینی ییخماقلا یاناشی، اوسچولوغو [عقلانیتی] دا داغیدیردی. هیتلئره، استالینیزمه یول آچیردی. بعضی سوررئالیست‌لر

---

[109] اؤزول: پایه، اساس، زیربنا. تام دقیق اولماسا دا بوردا اونو آدربایجان جومهوریتینده گئده‌ن "اینفرااستروکتور"ون قارشیلیغی کیمی ایشله‌دیرم.

[110] Walter Benjamin (1892-1940)

استالینی اؤیوردولرسه شاشیرمامالییق. بیز بوردا عاغیلین ایفلیج اولدوغونو گؤروروک. اشپئنگلئرین *Oswald Spengler* مکاشفه فلسفه‌سی‌نین باش قالدیردیغینی گؤروروک. عاغیل اؤز یئرینی ساواش و جنونا وئریر.

چوخلاری گومان ائدیرلر کی، سوررئالیست‌لرین آماجی گیزلی ضمیرین ساحه‌سینه ال تاپماق، اونو صنعت اثرینده جانلاندیرماق ایدی. بو یانلیش تصوووردور. اونلار، آلت‌بیلینجین دونیاسیندان چئشیدلی عوّنصورلری آلاراق یئنی بیر خیالی دونیا یاراتماق ایسته‌میردیلر. اونلارین آماجی مانعه‌لری اوچوروب داغیتماق ایدی؛ گیزلی ضمیرله آییق ضمیرین آراسینداکی، و ایچ عالم‌له دیش عالمین آراسینداکی جیسمانی و روحانی سدلری سیندیرماق.

سوررئالیست‌لر سدلری سیندیرماق، مانعه‌لری آرادان قالدیرماق ووورغونویدولار. اونلار بونونلا ایلگیسیز اولمایان باشقا بیر ایش ده گؤردولر. ادبی آنلاتیمین [بیان] قورولوشوندا کؤک‌لو دَییشک‌لیک آپاردیلار. ائله بیر دؤنم یاراندی کی، ادبی آنلاتیم گونده‌لیک دیله قووشدو. شعری کوتله دیلینه قووشدورماقدا سوررئالیست‌لرین رولو دانیلمازدیر. باخمایاراق کی، بو اوغورون هامیسینی اونلارین حئسابینا یازماق دوزگون اولمازدی. چونکی بو ساحه ده فرانسا شاعیری **آرتور رمبو**نون، داداچی‌لارین، هابئله سوسیالیست گئرچک‌چی‌لرین بؤیوک امه‌یی واریدی. **هئربئرت مارکوز** دا بونو وورغولاییر. عادی و ادبی سؤزجوک‌لرین آراسیندا اوّلا بیله‌جک اوخشارلیق‌لاری آختارماق، بو دؤنمین اؤزه‌للیک‌لریندن ایدی. بو دؤنمده یوکسک شاعیرانه آنلام‌لار، نثرین عادی قاورام‌لاری ایله آنلادیلیردی. یئنی شعر، آز بیر مودد‌ته، شعر/نثر ایلگی‌سی‌نین تملینی لاخلاتدی، طنطنه‌لی عیبارت یازماغا

چالیشماق عوضینه، تانیش سؤزجوک‌لرین نئجه سئچیلمه‌سی اؤنم قازاندی. لفظ، هم ذهن سیستئمینی پوزدو، هم ده جومله‌نین عادی سؤز دوّزومونو. لفظ جومله‌نین عادی سؤز دوّزوموندن بویون قاچیراراق، ذهنده‌کی تجروبه‌اؤنجه‌سی آنلام‌لاری دانماق آراجینا چئوریلدی. اوستونلوک سؤزه وئریلدی. او دؤنمین ادبییاتیندا سؤزجوک‌لر یئنی، عئینی حالدا اوساندیریجی بیر دونیانی جانلاندیریردیلار. ویرانلیغا [خارابالیغا] دوغرو شوّتوین دونیا، اوچولوب داغیلمیش دونیا. دیل قورولوشوندا باش وئرمیش بو دییشمه، او قده‌ر ائتکی‌لی اولموشدور کی، حتتا اینسانین طبیعت اوزه‌رینده آپاردیغی سیناق‌لارین تملینی لاخلاتمیشدی.

7

آدینی چکدییم ادبی ـ بدیعی آخیم‌لارین عوموومی اؤزه‌للیک‌لری باره‌ده داها گئنیش دانیشماق اولار، لاکین بوردا اوچ اساس مسئله‌یه قیساجا توخونماق یئتر:

بیرینجی‌سی، **اوکتاویو پاز** بونلارین هامیسیندا رومانتیزمین گوّج‌لو چالارینی گؤرور. آوروپانین آوانگارد آخیم‌لاری، آلمان اکسپرئسیونیزمی کیمی ان آلچاق کؤنولوسوندن توتموش، ایتالیان و روس فوتوریزمی کیمی آن چیلغین روحلوسوناجان، قاتی رومانتیک بویالارینا بولاشمیشدیلار. دادایزم و سوررئالیزم البته رومانتیزمدن یوکسک‌لیک‌لرده دایانیردیلار. سؤیله‌نیلن آخیم‌لارین بعضیسی‌نین کوبیزم کیمی آشیری فورمالیزمی ده بو ادّعانی باطیل ائده بیلمز. کوبیزمین رومانتیزمه قارشی اولدوغونو و اونا تپکی کیمی یاراندیغی سؤیله‌نیلیر. بو دوغرودور. آمما کوبیزم آوانگارد آخیم‌لار تاریخینده عاغیل آنی‌دیر؛ سرسم عاغیل، اوچوروم اوّزه‌رینده

آشیریم حالدا قالمیش عاغیل. «آوروپا آوانگاردی، حتتا اؤزونون کوبیزم کیمی سرت و منطیقی قول‌لاریندا دا رومانتیک گله‌نه‌یی سوردوردو، گوجلندیردی».

ایکینجیسی، کؤهنه بیر آنلاییشا دایاناراق اینجه‌صنعت ساحه‌سینده یئنی بیر بؤلگو یاراتماق اولار. بئله کی، اینجه‌صنعتین دایاق‌لاریندان سایبلان «عاطیفه *emotion*، تجرید *absraction* و وَهم *illusiation*» سؤزجوک‌لری ایشیغیندا بو آخیم‌لارا باخماق اولار. نیویورک بیلیم‌یوردونون گؤزه‌للیک فلسفه‌سی‌نین میثیلیسیز اوستادی، **هـ‌و.جانسون**ون فیکرینجه، بیرینجی سؤزجوک، یارادیجی‌نین هم اؤزو ایله، هم ده اطراف گئرچکلیک‌له ایلگیسینی آچیقلاییر؛ ایکینجی سؤزجوک بدیعی اثرین فورمال قورلوشونو باشلیجا آماج کیمی ایزله‌ییر؛ اوچونجو سؤجوک ایسه آلت‌بیلینجین اؤزباشینا و عاغیل‌دیشی دوزه‌نلییینده جؤولان ائدیر. باخمایاراق کی، ائموسیا، تجرید و وهم سؤزلری‌نین هر اوچو ده بیر اثرده اؤزلرینی گؤستریرلر. باشقا سؤزله، بدیعی اثر ائموسیا اولمادان ائتکی‌سیز قالیر؛ نظم‌سیز اولاندا قارماقاریشیق حالا دوشوب یؤندمینی ایتیریر؛ و خیال‌سیز اولدوقدا اؤله‌زی اولور. سونوجدا بو اوچ یؤنه‌لیش بیربیرینه قارشی دئییل‌دیر، بیر چوخ یؤندن بیربیرلرینه باغلی‌دیرلار. بو دا وار کی، اولا بیلسین هر بیر یارادیجی اونلارین بیرینه او بیری ایکیسیندن داها آرتیق دیققت یئتیرسین. بونا گوره ده ائکسپرئسیونیست یارادیجی‌نین باشلیجا آماجی، بشرین حالتی و هیجان‌لارینی عکس ائتدیرمک‌دیر، آبستراکسیونیست یارادیجی‌نینکی گئرچک‌لییین قورولوشودور، و سوررئالیست یارادیجی‌نین مقصدی ایسه اینسان ضمیری‌نین مین بیر دهلیزینه [لابیرئنتینه] باش چکمک‌دیر.

اوّچونجوسو، بو آخیم‌لاردا تیتان‌لاری *titans* گؤرورم. تیتان‌لار ائله بیر دونیادا باش قالدیردیلار کی، ائحتییاطلی اولماق پاتلاییش نؤقطه‌سینه [زیروسینه] یئتیشمیشدی. **ائرنست یونگئر** دئییر کی، ائله بیر دونیادا هامی اؤزونو حتتا هاوا جریانیندان قورویور. او بو سؤزله هیتلئره بارماغینی اوزادیر. هیتلئرین هاوا جریانینا آلئرگییاسی واریدی. نیچه‌نین ده. تیتان‌لار کیم ایدیلر؟ گؤیون- یئرین اوغول‌لاری اولان تیتان‌لار عوّصیان قالدیراراق داغ‌لاری اوّست‌اوسته قویدولار، نردیوان دوّزلتدیلر گؤیه چیخماغا. ژوپیتئر اونلاری ایلدیریم قامچی‌سیلا ووردو، یئره تؤکدو. بونلار- اؤزه‌للیک‌له فوتوریست‌لر- تیتان‌لار کیمی اوزاق هدف‌لره وارماغا جان آتیردیلار. آمما ایکی جاهان ساواشی بیچیب تؤکدو بونلاری. ایکینجی جاهان ساواشیندان سونرا بو آخیم‌لارین چوخوندان آنجاق بیر قورو آد قالمیشدی. داها فاشیست حؤکومت‌لرین ده بئله بیر دلی‌سوو آنارشیست آخیم‌لارا ائحتییاجی قالمامیشدی. فاشیست‌لره گره‌ک‌لی اولان مسئله، اوسچولوغون [عقلانیتین] کورلانماسی و عاغیلا قارشی عوّصیان ایدی کی، اونو دا بو آخیم‌لار واختیله یئرینه یئتیرمیشدیلر.

بونو دا وورغولاماق گره‌کیر: عاغلین بو تاریخی یئنیلگیسینده نه سوررئالیزمه، نه ده اؤنجه‌کی ادبی بدیعی آخیم‌لارا تکجه ندن کیمی باخماق اولماز. ترسینه، آیدینلانما دؤنمینده گلیشن و غرب اویغارلیغینی بللی ایستیقامته یؤنلدن قاتی و سرت راسیونالیزم اؤز قارنیندا اؤز ضدینی بئجردی. عاغیلین آللاهلیق ائتدییی یئرده، اوره‌ک عوّصیان بایراغی قالدیراجاق. ایییرمینجی یوزایللیین اول‌لرینده‌کی بدیعی آخیم‌لار بو بایراغی قالدیرمیشدیلار.

13

قورولوشچولوق:

یازینی سن یازمیرسان، یازی سنی یازیر

«یارادیجیلیق» نه‌دیر، یارادیجیلیق محصولو اولان بدیعی اثر نئجه بیر فئنومئن‌دیر [پدیده‌دیر]؟ فروییددان باشلایاراق، یارادیجیلیغین قارانلیقدا قالمیش ماهییتی، روح‌بیلگین‌لری‌نین دیققتیندن یایینمامیشدیر. باخمایاراق کی، یارادیجیلیق بولاغینا گئدیب چیخماقدا هر دؤنه اوغورسوزلوق‌لا قارشیلاشمیشدیلار. فروید بو تاپماجانین جاوابینی هر بیر فردین اؤزه‌ل تجروبه‌لرینده آختاریردی. اونون فیکرینجه اینسان روحونون درین‌لیک‌لرینده‌کی ابدی کومپلئکس‌لر وار، چارپیشمالار، شهوانی یؤنه‌لیش‌لر وار. بونلار اخلاقین، اینجه‌صنعتین، بیلیمین، دینین، دؤولتین، حقوقون و ساواش‌لارین سببینه و گیزلی مضمونونا چئوریلیر.

هر شئی آیدین‌دیر. شاعیرین روحی سارسینتی‌سی شعرین بوتون دامارلارینی دولاشیر. یارادیجیلیق اثری یارادیجی‌نین تاپدالانمیش ایستک‌لرینه *desire* دایاناراق یوزولا بیلیر. باشقا سؤزله دئسک، شاعیر اؤز شخصی دورومووندان آسیلی اولاراق، بللی مضمون‌لاری، بللی بیچیمده یوغورور. بو باخیشا قارشی چیخمیش کارل گوستاو یونگ دئییر: «بو آنالیزین آماجی اثرین اورتایا گلمه‌سینده ائتکی‌لی اولان شخصی عامیل‌لره ایشاره ائتمک‌دیرسه، اعتیراض یوخدور. آمما اگر ادعا ائتسه‌لر کی، بئله بیر چؤزوملمه [تحلیل] اثرین اؤزونو یوزوب آچیقلاییر، قئیدسیز- شرط‌سیز بونا قارشی چیخماق گره‌کیر. هرنه قده‌ر بو شخصی اؤزه‌للیک‌لری قابارديرساق، اثرین اؤزوندن اوزاقلاشیریق». بونونلا دا یونگ، اثرین باغیمسیز کیم‌لیک قازانماسینا یول آچدی. قورولوشچولار [ساختارگرایان] دا اثری یارادیجی‌سیندان آسیلی اولمایاراق آنالیز ائتمه‌یه قاتلاشدیلار.

1

بشر تاریخینده باش وئرمیش بیر چوخ اولای‌لار، باشقا اولای‌لارین ائتکی‌سی ایله، یا دا اونلارا رئاکسیا اولاراق مئیدانا گلمیشدیر. یارانمیش بیر چوخ بدیعی و فیکری آخیم‌لار دا بئله‌دیر، نئجه کی، قورولوشچولوقدا[111] دا بونو گؤرورک.

هئچ بیر اولای توپلوم و تاریخدن قوپوق بیچیمده باش وئرمیر، بوردا دا ائتکی‌لر و تپکی‌لر وار. قورلوشچولوغون یارانماسیندا بیر چوخ داهی‌لر، یارادیجی‌لار و آخیم‌لارین ائتکیسی اولموشدور کی، اونلارین باشیندا روس فورمالیست‌لری دورور. تپکی بوجاغیندان باخاندا قورولوشچولوق فرویدیزم و ائگزیستانسیالیزمه رئاکسیا کیمی مئیدانا گلدی. بونلار دوشونجه‌یه و اینجه‌صنعته، داها دوغروسو اینسانا، آیری‌آیری بوجاقدان باخیر، متنین قورولوشونا اوستونلوک وئریرلر. بئله‌دیرسه ایلک اؤنجه قورولوشون نه اولدوغونو آچیقلامالییق.

هر بیر اثری، ایستر علمی اثر اولسون ایستر سه ده ادبی، ایکی باخیمدان آراشدیرماق اولار: «اثرین یارانما تاریخینی آراشدیرماق»؛ «اثرین ایندیکی دورومونو اؤیرنمک».

اثره تاریخ بوجاغیندان باخارکن گؤزوموزون اؤنونده بونلاری گؤرورک: اثر هاچان یازیلیب؛ هانسی تاریخی اؤزوّلون و دورومون اوزه‌رینده دایانیر؛ اثری یازان موّه‌للیفین کئچمیشینده هانسی اؤزه‌للیک‌لر دورور؛ اونون فردی و ایجتیماعی ماراق‌لاری نئجه‌دیر؛ اثری هانسی آماجا گؤره یازیب؛ اثری یازارکن گون‌اورتا چاغی پئندیر یئییبمیش، یوخسا قوز.

---

[111] قورولوشچولوق: ساختارگرایی، Sturcturalism، [آذربایجان جومهوریتینده: strukturalizm، آنادولو تورکجه‌سینده: yapısalcılık]

قورولوشچولوق نظرییه‌سی ایره‌لی سورولمه‌میشدن اؤنجه، ادبی اثرین آنالیزینده بیر چوخ عامیل‌لره یئر وئریلیردی: اثرین تاریخی زمینه‌سی، یازیچی‌نین نییتی، و اثره عاید تاریخی- ایجتیماعی دوروم. دئمک اولار اثرین اؤزو اونودولور، یارادیجیسی باره‌ده دانیشیلیردی. آمما قورولوشچولوق بونلارین هامیسینا، اؤزه‌للیک‌له اثرین یارانما تاریخینه و یازیچییا گؤز یومور، تکجه اثرین اؤزونو دیققت مرکزینده ساخلاییر. **رولان بارتا** گؤره، یازیچی یازدیغی اثرین کئچمیشینده یوخدور. اثرین بیراؤلچولو [تک‌بعدی] زامانی وارسا او دا ایندی‌دیر. یازیچی یازیر، یازیرکن ده واردیر. یازی بیتدیکدن سونرا یازیچی یوخا چیخیر، متنین کیم‌لیبی ایسه، باغیمسیز و قایدا- قانون‌لو بیر قورولوش کیمی اؤزونو گؤسته‌ریر.

بو مکتبین قوروجولارینا گؤره، بیر فئنومئنین یالنیز تاریخینی ایزله‌مک‌له اونون نئجه ایشله‌مه‌سینی قاورایا بیلمه‌ریک. هر بیر توپلومو اونون تاریخینی ایزله‌مک‌له دئییل، چئشیدلی بؤلوم‌لری‌نین بیربیرلریله ایلگیسینی آراشدیرماق‌لا تانیماق اولار. اؤرنه‌یین دیلین باشلیجا ایشله‌یی اینسان‌لارین قارشیلیقلی ایلگی قورماسینا شرایط یاراتماقدیر. بو فئنومئنین ماهییتینی تکجه اونون تاریخینی آختارماق‌لا اؤیرنمک اولماز. هابئله، دیل ساحه‌سینده فردی داورانیش‌لارین یاردیمی ایله، دیلی تانیماق اولماز. بیز آنجاق دیلی بیر بوتؤولوک کیمی نظره آلدیقدا بو مقصده یئتیشه بیله‌ریک. دئمک، دیل یا هر هانسی متنین منطیقی قورولوشو اولمالی‌دیر. سؤزجوک‌لر هئچ بیر گراماتیکایا بویون ایمه‌دن یان‌یانا اوتورسالار، هئچ بیر آنلامی باشقالارینا چاتدیرا بیلمه‌یه‌جک‌لر. شعر و یا اؤیکو بللی قایدا، و معین ائستئتیک قورولوشا سؤیکنمه‌دن یازیلا بیلمز. بیز هئچ بیر شعری

بیربیرلریله ایلگیسی اولمایان سؤزجوک‌لر توپولوسو کیمی نظرده توتموروق. اونو بیر بوتؤولوک کیمی گؤز اؤنونه آلاراق لذذتینی دادیریق. قورولوشچولوق بو آنلاشیق‌لی و دانیلماز دایاناجاقدان باشلانیر.

داها ساده بیر اؤرنک «اویون»دور. هر بیر اویونون اؤزولونده دایانان بیر قورولوش وار. معین گئنیشلیکده مئیدان، قاپی، توپ، بللی سایدا اویونچولار، و قایدالار اولمادان فوتبال اویناماق اولماز. شاهمات اویونو داها یاخشی اؤرنک‌دیر. صحیفه، فیگورلار، و قایدالار اولمادان اویونون آنلامی اولمایاجاق. شاهمات اوینایان آدام اویونون تانریسی دئییل، اونون بیر بؤلومودور. یازیچی دا یازی‌نین بیر بؤلومودور. او، بیر تانریجیق کیمی یازی‌لاریندا سؤزجوک‌لری دیریلتمیر، اونلارا ایسته‌دییی آنلامی باغیشلامیر، بیر فهله کیمی مؤوجود سؤزلری بللی قایدالار ایشیغیندا بیربیرینه جالاییر.

پیئر ماشئری اؤزونون *«ادبی اؤره‌تیمین نظرییه‌سی»*[112] باشلیقلی اثرینده نیچه‌نین داهی [نابغه] یازارینی قیراغا ووراراق، فَهله یازاردان سؤز آچیر. بوندان اؤنجه، یازار داهی بیر اینسان ایدی. او اؤز سئحیرلی استعدادی‌نین گؤجونه یازیب یارادیردی. آمما ایندی یازار اوجا کؤرسودن یئره ائنیب، فهله اولوب. بلی فهله یارادیجی. بو فهله، اؤنجه‌دن مؤوجود اولان خام ماتئریالی، اؤره‌تیم آراج‌لاری‌نین گوجونه یوغورور، اونلارین شکلینی دَییشیر. یاددان چیخارماق اولماز کی، او، بو آراج‌لاری بللی مئتودا دایاناراق قوللانیر. تنقیدین ایشی ایسه بو اؤره‌تیم گئدیشینی بیزه آچیقلاماق‌دیر. بوردا اوخوجونون ایشی متنین تصدیقی دئییل، آنلام یاراتماغا جان آتماق‌دیر. مؤللیفین یاراتدیغی متن، اوخوجونون باشا دوشدویو متندن سئچیلیر. بئله اولدوقدا، یازار متنه کؤلگه سالمیش

---

112 A Theory of Literary Production

ایقتیدارینی ایتیریر. متن ائله بیر خام ماتئریال‌دیر کی، اوخوجو اونو دَییشیر. دئمک، اوخونوش گئدیشینده متن یئنیدن یارانیر.

ژان پیاژه[113] قورولوش دئیه‌نده بونلاری نظره آلیر: قورولوش ائله بیر بوتؤولوک‌دور کی، اونون بؤلمه‌لری آراسیندا باغلیلیق و اویغونلوق وار. بیر قورولوشون داخیلی عوّنصورلری‌نین باغیمسیز یاشامی یوخدور. او جزءلر، بللی بیر سیستئم ایچینده یئنی ایشلک قازانیرلار. بو ایشلک‌لر، قورولوشون اؤلچولرینی معینلشدیرن قایدالارا سؤیکه‌نیر. اوّسته‌لیک، قورولوش دینامیک بیر وارلیق‌دیر. قورولوشون اؤلچولرینی یارادان قانون‌لار، بیر دفعه‌لیک دئییل، سوّره‌کلی اولاراق اونو فورمالاشدیریرلار. قورولوشون گلیشمه‌سی بو فورمادان او فورمایا دوّشمک‌دیر. بیر قورولوشون اؤلچوسوندن او بیری اؤلچویه وارماقدیر.

2

دیل اینسانین یاراتدیغی قورولوش‌لارین اؤنم‌لی‌سی اولاراق، نئچه‌نئچه قورولوشون کؤک‌لو اؤلچولرینی آیری‌آیری نؤوع‌لره چئویره بیلیر. هر قورولوش اؤزونو ساهمانا سالماغی باجاریر. دیلین اوغرادیغی دَییشیک-لیک‌لرده، اؤزوندن دیشاری بیر عامیلدن آسیلی اولمور. قورولوشون دَییشیک‌لییه اوغراماسیندا، خاریجی عامیل‌لرین آپاریجی رولو یوخ‌دور، بونلار فرعی دوّرتولر [انگیزه] ساییلیرلار. دیله سؤیکه‌نه‌رک قورولوشو آیدینلاشدیرماق **فردینان دو سؤسوردان** *Ferdinand de Saussure* گلدی. بو باخیمدان، قورولوشچولوق مکتبی اساسن اونون آدی ایله

---

113 Jean Piaget (1896_1980)

باغلی‌دیر .[114] سؤسورون آپاردیغی آراشدیرمالار، سونراکی بوتون قورولوشچو آنالیزلرین قایناغینا چئوریلدی. سؤسور دئییردی: اونون دیلچی‌لییه یاناشدیغی مئتود ایله یاشامین بوتون یؤنلرینی یوزماق اولار. بئله ده اولدو. سوسیولوگییادان توتموش پسیخولوگییایا قده‌ر، رومانداندان توتموش شعره قده‌ر، بوتون بیلیم و اینجه‌صنعت ساحه‌لرینه درین ائتکی بوراخدی. سؤسور دیلین کئچمیشینی اونوتدو، ایندیکی دورومونو آنالیز ائتمه‌یه باشلادی. بونون سونوجو اولاراق، ادبی تنقیدچی‌لر اثرین کئچمیشینه گؤز یومدولار، متنین اؤزونو آراشدیرماغا باشلادیلار. فروید، بدیعی اثری یارادیجی‌نین شخصی تجروبه‌لری ایشیغیندا سؤکمک‌له، یارادیجیلیغین ماهییتینه وارماغا سیچان‌یولو آختاریردی، چونکی اونون سؤزویله دئسک، شاعیرین شخصی دورومو و روحی دویون‌لری، مضمون‌لارین و بیچیم‌لرین سئچیلمه‌سینده درین رول اویناییر. سؤسورون تأثیری ایله بو یاناشما طرزی آرخا پلانا کئچدی. ایندی اثر، یارادیجیسیندان تام تجرید اولونموش دورومدا اینجه‌لندی.

سؤسورا گؤره، دیل قارشیلیقلی ایلگیده اولان دَیرلردن اولوشان فورمال سیستئم‌دیر. بوردا اوتوماتیک بیر سیستئمین بؤلوم‌لری، قارشیلیقلی ایشله‌یه‌رک، متشکل و یؤندم‌لی بیر بوتؤولوک یارادیرلار. سؤزجویون آنلامی‌نین بیر بؤلومو، و یا سؤسورون ایم [نشانه] *sign* آدلاندیردیغی نسنه، باشقا سؤزجوک‌لردن سئچیلدیک‌لری ایله معین‌لشیرلر. دیلین عؤنصؤرلری‌نین هئچ بیر ذاتی اؤزه‌للییی یوخ‌دور کی، اونونلا سئچیلسین، بلکه تکجه اوبیری عؤنصورلرله فرقلی اولدوغو اساسیندا تعریفله‌نیر. اؤرنه‌یین، «تانینان» سؤزو اولماسا «تانییان» سؤزو ده اولمایاجاق. «1» و «3»

---

[114] بونا گؤره اونون «عمومی دیلچیلیک» کیتابی‌نین ن. جعفراووون قلمی ایله تورکجه میـزه چئوریلمـه سـی بیزده سونسوز سئوینج دوغورمایا بیلمز.

رقم‌لری اولمادان «2» رقمی آنلامسیزدیر. بونون عکسی ده دوغرودور. بو باخیشین دهشتلی سونوج‌لاری واریدی: بیرینجیسی، سؤزجوک‌لرین تکلیکده آنلامی یوخدورلار، بیربیریله ایلگی‌لی اولدوقدا آنلام قازانیرلار. دیل بیر بوتؤولوک‌دور، بیر قورولوشدور، متن ده بئله‌دیر. ایکینجیسی، سؤزله آنلامین ایلگی‌سی ذاتی دئییل. بیز بو قرارا گلیریک کی، بونا گؤیرچین دئیه‌ک، اونا آلما. آلما سؤزونون یئمه‌لی بیر مئیوه ایله هئچ بیر گئرچک ایلگی‌سی یوخدور.

بونون داوامیندا **لئوی استروس** گومان ائدیردی کی، میف‌لر [اسطوره‌لر] بیر قورولوش اؤزولونون و یا اورتاق بیر اؤلچونون اؤرنک‌لری‌دیرلر. اونون فیکرینجه، بو کشف‌لره دایاناراق، اینسان‌لارین ذهنی‌نین نئجه ایشله‌دییینی آنلاماق اولار. قورولوشچولوق هر بیر بدیعی اثر و ایجتیماعی فئنومئنی اونون قورولوش اؤزولونه باغلاییر. بونون آنلامی بودور: بدیعی اثرین یارادان‌لاری و یا اونون قاینا‌ق‌لاری آراشدیرما سوّره‌جینده اونودولمالی‌دیر. بو ایسه یازارین اؤلومو دئمک‌دیر. قورولوشچولوغون چؤکمه‌سی ده ائله محض بوردان باشلاندی.

یان کرایب[115]ین نظرینجه، قورولوشچولار اینسان‌لاری اؤز فیکیرلری‌نین اویونجاغی کیمی تانییرلار. اونلارین داورانیش‌لاری سئچیم و توتوم اساسیندا باش وئرمیر، دوشونجه اؤزولونده دایانان قورولوشدان قاینا‌قلانیر. بعضی قورولوشچولار داها آشیری چالارلا دانیشیرلار: اینسان‌لار دانیشمیر، دیلین اؤزولونده دوران قورولوش اونلاری دانیشدیریر؛ اونلار کیتاب اوخومورلار، کیتاب‌لار اونلاری اوخویور؛ اونلار توپلومو یاراتمیر، توپلوم اونلاری یارادیر. اونلار دئییرلر کی، دونیانین قورولوشو واردیر،

---

115 Ian Craib (-1945)

بیزیم ذهنیمیز ده جاهانین بیر بؤلومو اولدوغو اوچون جاهانا بنزهر قورولوش یارادیر. اونلار اونودورلار کی، کایناتدا بیزیم ایسته‌دییمیز منطیقی‌لیک یوخدور. بیز وارلیغی تانییاق دئیه یالنیز ائله بیر قورولوشو فرض ائدیریک، یا دا اونا یؤک‌له‌ییریک. قورولوشچولار هر بیر متنده ایسته‌دیک‌لری قورولوشو آختارماق‌لا اونو متنه سیریییرلار. دئمک اولار یوخلانمامیش بیر فرضیه‌نی [هیپوتئزی] تجروبه‌نین سیناق داشینا چئویریرلر.

3

ایندی بئله بیر سورغو اورتایا چیخیر: اؤزنه اؤلورسه قورولوشو کیم یارادیر، کیم دَییشدیریر؟

قورولوشچولوقدا چیخیلماز یول «دییشمه» مسئله‌سی‌دیر. قورولوش اؤزونلؤکده دورغون *static* فئنومئن‌دیر. قورولوش‌لار نئجه دییشیر، کیم اونلاری دییشدیریر؟ بو، اؤنمسیز سورغو دئییل‌دیر. قورولوشچولوغو یئره چالان عامیل بیرباشا بو سورغونون جاوابی ایله باغلی ایدی. اؤزنه‌نین اؤلومو قورولوشچولارین باشلیجا شعاری اولدوغو کیمی، اونلارین ضعیف نؤقطه‌سی‌دیر. بورداجا بیز یئنیدن «دانیشیغی دانیشان فاعیل»ین آختاریشینا چیخمالی اولوروق. بیزیم بئله بیر فاعیله کسکین ائحتییاجیمیز وار. بئله‌لیک‌له، اؤزنه‌نین اؤلومو تکجه آغلاشمالارلا موشایعت اولونمادی، بیزی یئنی اؤزنه‌لر آختاریشینا قالدیردی، یا دا کئچمیشده‌کی اؤلوک اؤزنه‌لری جانلاندیرماغا یئنی تکان وئردی. **لوسین گولدمان** اؤزنه‌نی ایجتیماعی قاتین تیمثالیندا دیریلتمه‌یه باشلادی.

اؤنجه سؤیله‌دیم کی، قورولوشچولوغون آشیری چئوره‌لرینده دئییردیلر، قورلوش‌لار تاریخی اولای‌لاری یارادیرلار. یازی یازیچینی یازیر؛ بیز کیتابی اوخوموروق کیتاب بیزی اوخویور؛ اینسان دیل‌له دانیشمیر، دیل اینسان‌لاری دانیشدیریر. گولدمانا گؤره، قورولوش‌لار نه‌سه یاراتماغا قادیر دئییل‌لر. او بیر مارکسیست دوشونر اولاراق، همیشه ادبییاتین «ایجتیماعی فئنومئن» اولدوغونو وورغولاییردی. بؤیوک بیر ادبی اثرین معنالی قورلوشونو بیر فرد یارادا بیلمز، بئله بیر اثری اینسان‌لار توپلوسو یارادیر، ایجتیماعی گروپ. یازیچی آنجاق سؤیله‌نیلن گروپون ایچینده اولان یؤنه‌لیشی، توتارلی[116] شکیلده آنلادیر. دئمک اولار اثرین دونیاسی یازیچی‌نین باغلی اولدوغو ایجتیماعی گروپون مسئله‌لرینه وئردییی معنالی جاواب‌دیر. ایجتیماعی گروپدان مقصد، عایله یا دا یازیچی‌لار بیرلییی کیمی قوروم‌لار دئییل، ایجتیماعی قاتدیر. باشقا سؤزله دئسک، گولدمان، یاشاییشیمیزدان یوخا چیخمیش دئکارتین فردی سوبیئکتی‌نین یئرینه بللی ایجتیماعی قاتی قویور.

گولدمانین باخیشی ایله راضیلاشماساق دا گؤرونور بیز فاعیلییت قاورامیندان یاخا قورتارا بیلمه‌ریک. باخمایاراق کی، فاعیل داها تک‌باشینا دونیایا آنلام باغیشلایان اؤزنه دئییل، پارچالانمیش فرددیر. بو اؤزنه، **دئکارت**ین «سئویم‌لی، گؤج‌لو، دیکتاتور، اؤز وارلیغیندا شوبهه‌لنمه‌ین و دوشونن اؤزنه»سی دئییل، **دئریدا**نین مرکزسیزلشدیریلمیش اینسانی‌دیر. بئله بیر اینسان، اؤز ووجودوندان آسیلی اولمایان آیری‌آیری سؤیلم‌لرین گرگین قووشاغیندا دارا دوشدویونو باشا دوشور. باخمایاراق، بو اؤزنه قورولوشون چرچیوه‌سینده اؤلمور، اونون سئچیم و گیریشیم ایمکانی وار.

---

[116] منسجم، coherent

دئدیک کی، اؤزنه‌نی جانلاندیرماق چئشیدلی یول‌لارلا ایزله‌نیلدی. لاکین اؤزنه‌دن اعاده‌ی حیثیت اولدوسا دا، اونو هومانیزم دؤنمی‌نین شاهلیغینا قایتارماق اولمایاجاقدی. ایندیکی یازیچی، داها 18ـجی یوزایللییین یازیچی‌لاری کیمی متنده دیکتاتورجاسینا چیخیش ائده بیلمه‌یه‌جکدی. ایندی اولای‌لار پست‌مدرنیست‌لرین مئیدان اوخوماسی ایله باشقا و گؤزله‌نیلمز یؤنده گلیشمه‌یه باشلامیشدی.

4

پارناس‌لار، روس فورمالیست‌لری و فرانسیس قورولوشچولاری *فورمایا وورغو [تاکید]* جبهه‌سینده دایانیرلار. **آن شیپردین** ***Anne Sheppard*** نظرینجه، قورولوش‌لا باغلی عؤنصؤرلرین چوخ‌شاخه‌لی اولدوغونا باخمایاراق، بیر شئیده اورتاق‌دیرلار: خیردالیق‌لارین [جزئیاتین] و اؤزه‌للیک‌لرین آراسیندا ایلگی یارادیرلار. بو ایلگی رسساملیقدا بویالارین آراسیندا اولا بیلر؛ موسیقی ده نوت‌لارین و چالقی آلت‌لری‌نین آراسیندا. شعرده وزن، سؤزجوک‌لرین دؤزومو، تئمالارین ترتیبی ده فورمانین بیر بؤلومو ساییلا بیلر. بیر چوخ تنقیدچی‌لر فورمانین اؤنمینی وورغولاییرلار. اونلار، اثرلرین فورماجا اؤزه‌للیک‌لرینی اساس توتاراق، باشقا نئجه‌لیک‌لرین صنعت‌له باغلی اولدوغونا شوبهه ایله یاناشیرلار.

فرانسیز قورولوشچولاری، بو آنلامدا فورمالیست‌دیرلر. اونلار روس فورمالیست‌لریندن دریندن ائتکی‌لندیک‌لرینی ده گیزلتمیرلر. اونلارین نظرینجه، فورمالار و قورولوش‌لار، ادبی اثرین نه اولدوغونو یارادیرلار. ادبی آراشدیرما ایسه، بو فورمالار و قورولوش‌لارین آنالیزیندن باشقا بیر شئی دئییلدی. فورمالیزم، بدیعی فورمانی ایدئیا مضمونوندان آییرماغا

چالیشیر. فورمالیزم اینجه‌صنعت اثرلرینده فورمانین مختارلیغی و اؤستونلویونون اعلان ائدیلمه‌سینه جان آتیر. فورما یالنیز قلیب کیمی اثری ساخلامیر، بلکه او، مضمون‌لا داخیلی ایلگی‌ده اولان بللی بیر دینامیک توپلو یارادیر. دئمک اولار، فورما بوتون جزءلرین و بؤلمه‌جیک‌لرین قارشیلیقلی ایلگی‌سینی گؤسته‌رير.[117]

5

دئدیم، قورولوشچولوق ائگزیستانسیالیزمه تپکی اولاراق یاراندی. ایندی آرتیرمالییام، قورولوشچولوق تکجه ائگزیستانسیالیزمه منفی موناسیبتده یارانمادی، اونون روس فورمالیزمی کیمی برکت‌لی قایناغی وار ایدی. آمما «یازیچی‌نین اؤلومو» قاورامی‌نین بوجاغیندان باخاندا بو ادعا تام دوغرودور. ائگزیستانسیالیزم اؤزنه اوستونده قورولدو، قورولوشچولوقدا ایسه "اؤزنه" یوخا چیخدی. بو باشلیجا فیکیر آیریلیغینا دایاناراق اونلارین فرقینی بونلاردا خلاصه ائتمک اولار:

- ائگزیستانسیالیزم فردی فاعیلین اؤزه‌رینده دایانیر، آمما قورلوشچولوق، فاعیلی نم‌نیشانسیز [آدسیز] قورولوش‌لارلا دییشدیریر. فردی فاعیلدن مقصد، ایشی گؤره‌ن‌دیر، دونیانی تانییان وارلیق‌دیر، قورولوش‌لاری دییشدیره‌ن محرک‌دیر، بو همان اؤزنه‌دیر.

---

[117] دؤنه‌دؤنه وورغولادیغیم کیمی، فورمانین بو قده‌ر اؤنمی، روس فورمالیست لرینلدن گلیردی. روس فورمالیزمی‌نین اوچ اؤنده‌ری واریدی: **رومن یاکوبسون، بوریس آیختباوم**، و **ویکتور شکلوفسکی**. بونلار ادبی تنقیدین استقامتینی یازیچی نین نیتینلدن یاییندیراراق، اثرین فورماسینا یؤنلتدیلر. استالین فورمالیزمی بوغدوردوسا دا، اونلارین دوشونجه‌سی 50ـجی ایل‌لرده قورولوشچولوق آخیمی‌نین یارانماسینا گتیریب چیخاردی.

ـ ائگزیستاسیالیزم فاعیلین مقصدلی اولدوغونو وورغولایير، آمما قورولوشچولوق فعلین اؤزونه باخير، فعلين اؤرنک گؤتورولدويو اؤلچويه ديققت يئتيرير.

ـ ائگزيستانسيالیزم دويارلی‌ليق [آگاهی] و اؤزگورلويو وورغولايير، قورولوشچولوق بيلينج‌آلتی درين قورولوش‌لاری آختارير. بو قورولوش‌لار يازيچی‌نين آرخا پلانيندا يئرله‌شه‌رک يازينی يازديريرلار.

ـ ائگزيستانسيالیزم فردی تاريخده گؤرور. بونا گؤره ده شاعير، اؤز شعريندن داها يوکسک يئرده اوتورور. قورولوشچوق تاريخدن واز کئچير، ايندیکی متنی گؤز اؤنونه آلير. ايندیکی متنی گؤز اؤنونه آلديقدا يازارا ائحتيياج دويولمور.

هابئله قورولوشچولوق مکتبی اؤز يئرينی پست‌قورولوشچولوغا وئردی. بونون بير چوخ نده‌نلری واريدی. عوموميی باخيشدا قورولوشچولوق مکتبی افراطا وارا‌راق تپکی‌لرله قارشيلاشدی:

ـ قورولوشچولوقدا فئنومئن‌لر يؤندم‌لی بوتؤولوک کيمی اؤيره‌نيلير. **لئوی استراوس**ون ميف‌لره ياناشماسيندا، آيری‌آيری قاياق‌لاردان آلينميش اسطوره‌لر انسجاملی بير بوتؤولوک کيمی نظره آلينير. باشقا سؤزله، اونلارين انسجامسيز اولدوغو اونودولور، يا دا گؤز آردينا وورولور. يعنی علمی باخيمدان سيناقدان کئچمزدن اؤنجه، اونلارين اينسجاملی اولدوغو نظرده توتولورلار.

ـ گتيريلن اؤرنک‌لرين اؤزولونده دايانان قورولوش، اصلينده او اؤرنک‌لره تحميل اولونور، يعنی او اؤرنک‌لره دايانا‌راق کشف ائديلمير. دئمک، **فوکو**نون *سؤيلم*لر باره‌سينده سؤيله‌ديی چاتيشمازليق، بوردا باش وئرير. **فوکو** بيزه گؤسته‌ريرکی، حکيم‌لر، بيلگين‌لر و يازيچی‌لارين

سؤیلم‌لری، تحلیل ائتمک ادعاسیندا اولدوقلاری شئی‌لرین یارانماسیندا پایلی‌دیرلار. اونون فیکرینجه، قورولوشچولوق متنین اورتاسینا *«تجرید ائدن، اینتیظام یارادان، و سیستئم باغیشلایان داورانیش‌لار»*ی سوخوشدورور. بو دا اینضیباط یارادان تئخنولوگییانین اؤزه‌للیک‌لری‌دیر.

- قورولوشچولار ادعا ائدیرلر: هانسی دورومدا اولورسا اولسون هر بیر نسنه‌نین کیم‌لیینی، اونون یئرلشدییی قورولوشون عؤنصؤرلریله قوردوغو ایلگی‌لری آراشدیرماق‌لا تانیماق اولار. بو منطیقه دایاناراق، بیز «سون و ابدی قورولوش»ـا گئدیب چاتماغا چالیشمالییق. بو دا اینسان بئینی‌نین فونکسییاسی‌نین سون قورولوشونو تانیماقدان باشقا بیر شئی دئییلدیر. **لئوی استروس** دا بونو دئییر. اینسان یارادیجیلیغی‌نین باشلیجا قورولوش اؤلچولرینی تانیماقلا، بئینی‌نین ایشله‌ییشی قاوراماق اولار. بونا گؤره ده ایلکین قورولوشچولارین آماجی، سون قورولوشو تانیماق ایدی. قورولوشچولارین مصیبتی بوردان باشلاندی. چونکی سون قورولوشو تانیماقلا، هله ده بدیعی اثرین سیرری آچیلمیر.

- فاعیلین قورولوشدان یوخا چیخماسی، قورولوشچولوق مکتبی‌نین چاتیشمامازلیق‌لاریندان بیری‌دیر. حالبوکی، اینسان تاریخینی قورولوش‌لار یاراتمیر، اینسان‌لار یارادیر؛ باخمایاراق کی، اینسانین عمل‌لری ده هانسی‌سا قورولوشا سؤیکه‌نندە آنلام قازانیر. لوسین گلدمن دئییر: «1968ده بیر اؤیرنجی سوربون بیلیم‌یوردو صینیف‌لری‌نین بیرینده قاراتاختایا یازیر: قورولوش‌لار کوچه‌لره تؤکولوشه بیلمزلر.»

بو ایشی اؤزنه‌لر یاخشی باجاریرلار.

14

یازیچی‌نین اؤلومو:

اوخوجو دؤنمی

بیر یئره توپلانمیش ثروتین مرکزینی سوسیالیزم داغیتدی، دئموکراتیا ایسه اوست‌اوست قالانمیش قودرتین مرکزینی. بونو **لویی آلتوسئر** دئییر: بیز **مارکس**دان بویانا اؤیرنمیشیک کی، اینسانین ذهنی، یا دا اونون ایقتیصادی/سییاسی/فلسفی «من»ـی تاریخین مرکزی دئییل. آیدینلانما فیلوسوف‌لاری‌نین و **هئگل**ین عکسینه اولاراق، بونو باشا دوشموشوک کی، تاریخین مرکزی یوخدور. تاریخ ائله بیر قورولوش-دور کی، یانلیش ایدئولوگییایا بولاشمیش بیلیک اولمایان یئرده، اونون مرکزی یوخدور.

1

تاریخین مرکزی یوخ‌دورسا، اینسانین سرت و دییشمز کیم‌لییی داغیلیر، یازیچی‌نین متنین اؤزه‌رینده توتالیتار حؤکمرانیلیغی دئوریلیر. مؤه‌للیفین اؤلومو و یازیچی‌نین تپه‌سی اؤسته یئره قاپانماسی، اونون ایسته‌یی ایله باش وئرمه‌دی. بو گئدیش اینسان تاریخینده بؤیوک قالابالیق‌لار و مرکزلرین داغیلماسی سونوجوندا گئرچک‌لشدی. سییاست، ایقتیصاد، من، تاریخ، دیل و مؤه‌للیف- بونلارین هامیسی‌نین مرکزی داغیلدی، داغیلماسا دا لاخلادی. بو داغیدیجیلیغین قهرمان‌لاری بونلار ایدی: **مارکس**دان توتموش، **نیچه، فروید، فئردینان دو سؤسور** و روس فورمالیست‌لرینه‌دک؛ قورولوشچولاردان توتموش پُست‌مدرنیست‌لره‌دک. دوغرودور، مؤه‌للیفین رولونون آزالماسی، اوخوجونون دا اؤنم قازانماسی، فورمالیست‌لردن

باشلایاراق آرتماغا باشلادی‌سا، یاپی‌سؤکوّ م[118] مکتبینده مرکزلرین داغیلماسی ایله بوّتونلونک‌له گئرچکلشدی.

کلاسیک ادبییاتدا، اوخوجویا یالنیز توّکه‌دیجی [مصرف‌کننده] کیمی باخیلیردی. متن یازیچی‌نین بئینیندن بیرباشا اوخوجونون بئینینه داشینیردی. متنین بیرجه آنلامی واریدی، او دا یازیچی‌نین ذهنییتینده یارانیردی. یازیچی توتالیتار حؤکومت‌لر کیمی متنه و متنین اساسلاندیغی آنلاما حؤکم سوّروردو. اوخوجو، متنه تابع اولان ساده بیر توّکه‌دیجی ایدی. بونون فلسفی کؤک‌لری واریدی. ائله بیر فلسفی باخیشا دایاناراق، اینسان بئینی بئله تانینیردی: عمل و آنلام قایناغی. مطلق گئرچک‌لیک بو ذهنییتدن جوشوردو. یارادیجی ذهنییتی‌نین اؤنمی‌نین کؤک‌لری آلمان ایدئآلیزمینده یئرله‌شیر. آلمان ایدئآلیزمینده هر بیر بدیعی اثر ائله بیر گوّزگودور کی، بیز اوندا یارادیجی‌نین روحونو گؤروروک. بو باخیشین کئچمیشی گئدیب **دئکارت**ـا چیخیر، دکارتین مشهور *«دوّشونن من»*ـنه. آمما **بئرتولد برئشت**دن بویانا دوروم دَییشمه‌یه باشلادی. بئله کی، اونون اثرلرینده یازیچی آرخایا کئچدی و دوشونجه‌لی تاماشاچی، تئاتر گئدیشی‌نین بیر بؤلومونه چئوریلدی. ادبی ایشین آماجی، اوخوجونو متنین یارادیجی‌سینا چئویرمک اولدو. گؤرونور، یارانمیش هر اثر اؤز یارادیجی‌سیندان باغیمسیزلیق قازانمایینجا، اوخوجو بیر اوّره‌تیجی کیمی متنه یاناشا بیلمه‌یه‌جک.

بارت */س/زد* کیتابیندا ایکی متندن آد چکیر: «یازمالی متن» و «اوخومالی متن». یازمالی متن اوخوجونو الی‌قولو باغلی دینله‌ییجییه ائندیرن متن‌دیر. بئله متن‌لرده هر سؤزون بللی آنلامی وار؛ بیر گؤسته‌ره‌ن

---

[118] شالوده‌شکنی

[دال]، معین گؤسته‌ریله‌نین [مدلولون] دوستاغی اولور. اوخوجو یازمالی متنی اوخویارکن گؤسته‌ریجی‌لرین جادوسونا قاپیلا بیلمیر، سونوجدا بو جادونین دؤیون‌لری‌نین آچما لذتی ایله اوغراشا بیلمیر. آمما اوخومالی متنده، اوخوجو آنلام یاراتما گئدیشینه قوشولور، قات‌قات آچیلان متنین چال‌کئچیرت شبکه‌سینده ایسته‌دییی کیمی گزینیر. کئفی چکن آنلامی یارادیر. اوخومالی متنده، اوخوجو متنین هر بیر بؤلومونه، هر بیر خیردالیغینا ایسته‌دییی آنلامی گئییندیریر. اوخوجو متنی گؤسته‌ره‌نلرین کهکشانی کیمی گؤرور، و هر بیر گؤسته‌ره‌نه ایسته‌دییی گؤسته‌ریله‌نی چولغاشدیریر. بو، اوخوجونون اؤزگورلویو دئمک‌دیر.

بئله اولدوقدا، هر بیر بدیعی اثرین، یارادیجیسیندان آسیلی اولمایاراق، باغیمسیز وارلیغی واردیر. بئله اثرلرده مؤللیفین نییتینه و آماجینا یول آختارماق یئرسیزدیر. حتتا یارادیجی‌نین اؤز اثری باره‌ده ایضاح‌لاری دا هئچ‌نه‌یی چؤزمور. یازیچی قولاق آردینا وورولور، تکجه اثر قالیر اوخوجونون قارشی‌سیندا. ایندی، یازیچی‌نین هانسی‌سا نییتینه دایاناراق هانسی‌سا اثری یاراتماسی بیزی ماراقلاندیرمیر. تکجه متنین قورولوشوندا یازیچی باخیشی‌نین ئیجه گؤستریلمه‌سی اؤنم داشییییر. بو، «یازارین اؤلومو» دئییلن نظرییه‌نین بیر بؤلومودور. ائله بیر اثر، یازیچی‌نین جایناغیندان قوپاریلدیقدا، اوخوجونون دؤنمی باشلاییر. ایندی اوخوجو صیرف تؤکه‌دیجی دئییل، هم ده یارادیجی‌دیر.

2

بیلدییمیز کیمی «یازیچی‌نین اؤلومو» آنلاییشی، رولان بارتدان گلدی. بارتین یازیچی‌لارلا البته شخصی دوشمن‌چیلییی یوخ ایدی کی، اونلارین

اؤلومونه یئریکله‌سین. بارت بونو، اوخوجونون اؤلوک حاق‌لارینی دیریلتمک اوچون ایره‌لی سؤروموشدو. گؤره‌ن اوخوجون حاق‌لارینی دیریلتمکدن مقصد نه ایدی؟ بو آرادا یازی‌نین قونومو [جایگاهی] نه ایدی؟

بیر آز گئریه قاییتمالییق. رنسانسدان بویانا یازیچینی بیر دفه گؤیه قالدیردیلار، بیر دفه ده یئره چیرپدیلار. کئچمیش‌له موقاییسه‌ده، «یازیچی» قاورامی، رنساندان باشلامیش چاغداش مدنییتده اؤنم قازانماغا باشلادی. یازیچی‌نین یوکسه‌لیشی غرب اویغارلیغیندا فرده بسله‌نن اؤزه‌ل موناسیبتله اویوشوردو. کئچمیش توپلوم‌لاردا فردین آنجاق توپلوم و دؤولت قارشی‌سیندا یؤکوم‌لؤلویو [مسئولیتی] واریدی، آمما رنساندان باشلایاراق فردین حاق‌لاری دا قابارماغا باشلادی. فرانسیس دئوریمی [اینقیلابی] ایله سونوجلانان آیدینلانما جریانی، فردین آرخا پلاندان ایجتیماعی فئنومئن‌لرین اؤن سیراسینا کئچمه‌سینه زمین یاراتدی. بئله‌لیک‌له چاغداش آنلامدا تاندیغیمیز یازیچی فیگورو دوغدو. بیر باشا بارتین «یازیچی‌نین اؤلومو» مقاله‌سینه دایاناراق بونلاری آرتیرماق ایسته‌ییرم:

«یازیچی یئنی زمانه‌یه اؤزگو [مخصوص] فیگوردور. سؤزسوز، اورتاچاغین بیتیشی ایله، قاپالی توپلوموموز، فردین اؤستون‌لوک‌لرینی، و یا داها طنطنه‌لی دئسک، اینسان شخصییتینی اؤزو اوچون کشف ائتمه‌یه باشلادی. بو، اینگیلیس سیناقچی‌لیغی [تجروبه‌گرایی‌سی]، فرانسیس عاغیل‌چیلیغی و دینی ایصلاحات دؤنمی‌نین تصدیقله‌دییی شخصی اینام پرینسیپی ایشیغیندا یاراندی. سونوجدا یازیچی قاورامی فورمالاشماغا باشلادی. بئله‌لیک‌له، ادبی تنقیدچی‌لر یازی‌نین بوتون کؤک‌لرینی یازیچی‌نین شخصییتینده گؤرمه‌یه چالیشدیلار: **بودلر** یارادیجی‌لیغی،

اصلینده اونون معیشته‌کی مشقت‌لری‌نین نتیجه‌سی‌دیر، **وان گوگ**‌ون یارادیجیلیغی ایسه اونون روحی خسته‌لیی‌نین. **چایکوفسکی**‌نین حیسسی دۆشکونلویو اولماسایمیش، او، بئله بیر داهی اینسانا چئوریله بیلمزدی. یارانمیش هر اثرین آرخاسیندا اونو یارادانین گیزلندییی، بوتون آنلاتیم-لارین یالنیز و یالنیز شخصین و یازیچی‌نین دیلیندن سؤیلندییی فیکری همیشه، آز و یا چوخ درجه ده آللئگوریک [تمثیلی] طرزده بیزلره آشیلانیب.»

یازیچی رولونون یازیدا آزالماسی ایله دیل عاملی‌نین قابارماسی باشلادی. بارتین نظرینجه، «دانیشانین یئرینه دیل فاکتورونون قویولماسی ائحتییاجینی فرانسادا ایلک دفعه، چوخ یقین کی، گؤره‌ن و سئزه‌ن **مالارمه** اولوب. مالارمه‌یه گؤره، آنلادان عامیل یازیچی دئییل، دیل‌دیر. بو یاناشما بیزیم ایندیکی باخیشیمیزلا دا سسله‌شیر. یازی پروسئسی ازلدن بری هر هانسی شخصییتدن سیریلمیش *sıyrılmış* بیر فعالیت شکلی‌دیر.[119] مالارمه پوئتیکاسی هر شئیدن قاباق یازیچی‌نین یئرینه *یازینی* قویماق مقصدی گودوردو. گؤروندویو کیمی بو، اوخوجو حاق‌لاری‌نین برپاسی آنلامیندا گئدیر. «*من*» باره‌ده پسیخولوژی نظرییه‌نین اسیرینه چئوریلن **والئری** ایسه مالارمه‌نین ایدئیالارینی خئیلک یوموشالتمامیشدی. اؤز کلاسیک ذؤوقونون ائتکیسی آلتیندا، بلاغته قاپیلان والئری، یازیچینی شوبهه و مضحکه آماجینا چئویرمیشدی. او دئییردی، یازیچی‌نین فعالییتینده

---

[119] ساده‌جه اولاراق، یوخاریداکی *شخصیت‌دن سیریلمیش‌لیق* دئییمینی، گئرچک‌چی [رئالیست] یازیچی نین گؤردوک‌لرینی اولدوغو کیمی گؤسترمه‌سییله قاریشدیرماق اولماز. گئرچک‌چی یازارین اؤزنه‌سی [سوبیئکتی] بیله‌رکدن نسنه‌لره اؤز آراسیندا فاصیله یارادیر کی، اونلارین رئال سیماسینی گؤرسون. اؤزنه اؤز ایسته‌یی ایله گیزله‌نیر. آمما *یازارین اؤلومو* نظرییه‌سینده، گیزلینده اوتورموش یازارین قاورامی داغیلیر، یا دا هئچ اولماسا اریییب بیر فهله سوییه‌سینه اثنیر.

تصادوفی‌لیک و آماجسیزلیق حؤکم سؤرور. او، ادبییاتین صیرف سؤزده اولدوغونو و یازیچی‌نین معنوی یاشامی بارەده بوتون تخمین‌لرین قورو آحکام *ehkam* اولدوغونو ادعا ائدیردی.[120]

یازارین اؤلومونون تمل داشینی، رومانتیک‌لره تپکی اولاراق پارناس‌لار قویدولار. رومانتیک‌لرین اثرلرینده اوجادان آغلایان من، پارناس‌لارین شعرینده بیردن‌بیره سوسدو. آمما بو مسئله، قاورام کیمی فرانسیس قورولوشچولوغوندا ایره‌لی سورولدو. باخمایاراق کی، اونون نظری تومورجوق‌لاری روس فورمالیزمینده جوّجَرمیشدی.

3

بو فرضییه‌نی بارت کیمی کسکین قویدوقدا، تام یئنی بیر آنلاییشا چئوریلیر. آمما اونون یوموشاق کؤک‌لرینی آختاردیقدا گئدیب اوزق‌لارا چیخیر. حتتا دئیه بیله‌ریک گئدیب رنسانسین باشلانیشینا چیخیر. اؤرنه‌یین، **کاترین بئلزی‌ن**ین *Katherine Belsey* موقاییسه ائتدییی ایکی شعرین بیرینده اؤزنه پارچالانیر. بیرینجی شعری 1622-جی ایلده **جون دان** *John Donne* سؤیله‌ییب، ایکینجی شعری ایسه **وردزوورث**. بئلزی حاق‌لی اولاراق بو سونوجا گلیر کی، گرگین‌لیک و یا گئنیش دییشمه چاغ‌لاریندا سوبیئکتین بوتؤولویو تهلوکه‌یه دوشور. رنساندا بیر یاندان اؤزنه‌نی قابارتسالار دا، او بیری یاندان اؤزنه‌نی تهلوکه‌ده گؤروردولر. چونکی دونیانین مرکزینده اوتورموش اینسان، رنسانسدان بویانا بیردن بیره

---

[120] اونوتمامیشیق‌سا والئری ماللارمه‌نین دیلیندن ائدگار دوگایا بئله بیر جاواب وئرمیشدی: «شعری دوشونجه‌لرله دئییل، سؤزجوک‌لرله قوشورلار.»

آیاغی‌نین آلتینی بوش گؤردو. یئر کوره‌سی یئریندن اویناديليب، کایناتین اورتاسیندان اوجقارینا قووولموشدو. دان "خسته‌لییم زامانی تانری، تانریم اوچون بیر ماهنی" *Hymn to God, my God, in my sikness* شعرینده سؤیله‌ییر:

او قوتلو منزیله دوغرو یولچولوغا چیخدیغیم چون
اوردا ابدی خور اوخویان مقدس‌لرین‌له
سنین ماهنینا چئوریلدیم؛ درگاهینا گلیبن
سازیمی سنین پرده‌نده کؤکله‌ییرم
آمما گلمزدن اؤنجه آزاجیق دوشونمه‌لییم.
حکیم‌لریم منی دیقتله موعاییئه ائده‌رکن
گئولوژیست‌لره بنزه‌ییرلر،
من ده اونلارین اؤنونده آچیلمیش خریطه
بو یاتاغا سریلمیش، اونلار ایسه بیربیرلرینه گؤسته‌ریر،
بو منیم کشفیم‌دیر، گونئیدن گون‌باتانا
و اؤلومه قووشان قیزدیرما بوغازیندان کئچیر.
سئوینیرم کی، من بو بوغازلاردا اؤز گون‌باتانیمی گؤرورم
چونکی منی قوجاقلایان دالغالار گئری قاییتمازدیر.
منیم گون‌باتانیم منی هاردان آزارلایا بیلر کی؟
بوتون هامار خریطه‌لرده (من ده اونلارین بیرییم)
گون‌باتان و گون‌چیخانین عئینی اولدوغو حالدا.
و اؤلوم، قیامته توخونور.

شعرده "قوتلو منزیل"، "غرب" و "گونئی"دن آد چکیلیر. بونلار "آخیرت"، "اؤلوم" و "قیزدیرما"یا ایشاره‌دیر. دئییلن‌لره گؤره دان بو شعری آغیر خسته‌لیک ایل‌لرینده قیزدیرما ایچینده یازیب. بئلزی‌یه گؤره، بوردا

شعرین یارادیجیسی هم فعال‌دیر، هم ده جانسیز؛ هم سازدیر، هم ده اونو کؤکله‌ین؛ هم اؤلور، هم ده اؤلومونه باخیر. آکتوال‌جاسینا دانیشان شخصیت اؤزونو گؤرور کی، سماوی سئوگی‌نین گوجونه گله‌جکده تانری‌نین ماهنیسینا چئوریلیر، حالبوکی، ایندی حکیم‌لرین دقیق نظارتی آلتیندا بیر خریطه حالینا دوشوب. شعرین فاعیلی پارچالانمیش بیر ذهنه چئوریلیب. بو ذهن، عملین قاینا‌غی (گؤرمک، کؤکله‌مک، لذذت آلماق) و عملین سونوجو (ماهنی، خریطه) آراسیندا تجزیه اولونوب.

شعری سؤیله‌مکده شاعیرین ایندیکی زاماندان فایدالانماسی، بو ضدیتی آیدین و قاباریق شکیلده گؤسته‌ریر. ناغیلچیلیقدا کئچمیش "من"دن ایندیکی "من"ین سئچیلمه‌سی تانیش مسئله‌دیر. بو باخیمدان ووردزوورثون باشلانغیج *The Prelude* شعری، دان‌ین شعرینه قارشیت‌دیر. ووردزوورثون شعرینده متنین آماجی بؤتؤو بیر منلیک یاراتماق‌دیر: شاعیر آدلانان نسنه، ایندی وار اولان نسنه‌نین قاینا‌غی‌دیر:

قایا آلتیندا دایانیر
قولاق آسیرام ائله بیر سس‌لره کی،
قوجا یئرین شبح‌لرله دولوب داشان دیلی‌دیر
و اوزاق قاسیرغارلاردا آنلاشیلمازجاسینا یووا سالیرلار
ایلهام گوجونون جامینی اوردان ایچدیم من،
کؤلگه‌واری ظفرلرین قاچاق سئودالارینی
یارارسیز گؤرمورم
ذهنیمیز و فیکری حیاتیمیزلا قوهوم اولدوقلارینا گؤره دئییل؛
بونا گوره کی، روح
اونون نئجه دویدوغونو هله ده خاطیرلاییر
و خاطیرلامیر کی، نه‌یی حیسس ائدیب

مؤمکون یوکسه‌لیشین
آنلاشیلماز دویغوسونو قورویوب ساخلاییر.

4

یازارین اؤلومونه باغلانماق، قیرخ یاماق کیم‌لییه اوز گتیرمک‌دیر. بیزیم لؤوغا، اؤز باشینا و طلبکار منیمیز اؤلدوکده، یا دا سؤنوکدوکده ادبییات عالمینده گئرچک دئموکراتیا برپا اولونور. بو منین سؤنوکمه‌سی ایله، هم اوخوجو بیزیم یازدیغیمیز متندن دولایی اؤز ایچینده‌کی آیری‌آیری من‌لری دیندیره بیلیر، هم ده یازیچی‌نین آلت‌بیلینجینده گیزلنمیش غریبه‌غریبه شخص‌لر دانیشماغا باشلاییرلار. گؤرورسونوز داستایئوسکی‌نین رومان‌لاریندا شخصییت‌لر هره‌سی بیر هاوا وورور، و اونون تاپیشیریق‌لاریندان بویون قاچیریرلار.

بو، پؤلی‌فونیک‌لیک [چوخ‌سسلی‌لیک]دیر. آنجاق یئری گلمیشکن دئییم کی، چوخ‌سسلی‌لیک دئیه‌نده اون آغیزدان بیر سؤز دئمه‌یی نظرده توتمورام، هر آغیزدان بیر سؤز و یا بیر آغیزدان اون سؤزو سسلندیرمه‌یی گؤز اؤنونه آلیرام. اون آغیزدان بیر سوز دئمک، دؤولتین یاراتدیغی یئددی سککیز تلویزیون کانال‌لارینا بنزه‌ییر. کؤکونه باخاندا بو کانال‌لار یالنیز مؤوضوع باخیمیندان بیربیرلریندن فرقله‌نه بیلر. بیری ایدماندان دانیشیر، او بیریسی ایسه چوغوندور بئجرمکدن. بو کانال‌لار، دانیشیق‌لاری‌نین چالاری باخیمیندان، سؤزلری‌نین اؤزه‌یی باخیمیندان، آلدیقلاری تاپشیریق باخیمیندان، و یؤروتدوک‌لری سییاست باخیمیندان بیربیرینی یامسیلامالی اولور. بونلارین هامیسی بیر سس‌دیر.

چوخ‌سسلی‌لیک دئیه‌نده، بیر یازارین اثرینده، تام فرق‌لی و بیربیریله قارشیت [ضد] شخصیت‌لرین دوشونجه، داورانیش و دونیا گؤروشونو نظرده توتورام. **چارلی چاپلین**ین «بؤیوک دیکتاتور» فیلمینی دئییرم. سهون **هیتلئر**له دییشیک سالینمیش باش‌قیرخان گئتو، تام آیری سؤزلری بام‌باشقا چالاردا دانیشیر. اونون گوج مسئله‌سینه باخیشی هیتلئرین باخیشینا تام ترس دورور: «من کیمسه‌یه حؤکمرانلیق ائتمکده، یا اوستون گلمکده ماراق‌لی دئییلم، آنجاق باجاردیغیم قده‌ر هامییا یاردیم گؤسترمک ایسته‌-ییرم. اینسان بئله‌دیر. بیربیریمیزین سفالتی یوخ، سئوینجی دالداناجاغیندا یاشاماق ایسته‌ییریک. بیربیریمیزی آلچالتماغا، بیربیریمیزه نیفرت بسله‌مکده ماراق‌لی دئییلیک. بیز اونو ایتیرمه‌سه‌یدیک یاشامین یولو آزاد و گوزه‌ل اولا بیلردی. طاماح روحوموزو زهرله‌یه‌رک فلاکته اوغرادیب، قان تؤکمه‌یه قالدیریب بیزی. بیزه بوللوق گتیرن ماشین، دیلک‌لریمیزه گؤز یوموب. بیز داها چوخ دوشونور، داها آز دویوروق. بیز ماشینا اولان ائحتییاجیمیزدان آرتیق، اینسانلیغا مؤحتاجیق، بیجلیکدن آرتیق مهربانلیغا. عسگرلر! قول اولماق اوغروندا دؤیوشمه‌یین، اؤزگور یاشاماق اوچون دؤیوشون!»

چوخ‌لاری دئییر، بیزیم هر بیریمیز اؤز ایچینده بیر جمعیتی داشییر. باخمایاراق کی، زامان اؤتدوکجه بو چوخلوغو، زورلا- خوش‌لا، بیر فردییته چئویرمک‌له ماراقلانیریق. بونا گؤره، ایچیمیزده توپلاشمیش چئشیدلی شخص‌لری، ایستر ایسته‌مز سوسقون قالماغا آلیشدیریریق. آنجاق "یازماق" بو چایدا ترسه اوّزمه‌یه بنزه‌ییر. یازماق، سوسقون شخص‌لری آنماق دئمک‌دیر، اونلاری دانیشدیرماق دئمک‌دیر. خوشبختلیکدن‌می یوخسا بدبختلیدن، چاغداش دونیادا بو «سوسقونلوق آلیشقانلیغی»نی سوّردورمک، گوندن‌گونه چتین‌له‌شیر. بونونلا دا کیتابین

اؤلومونو وورغولایان اوزمان‌لارا رغمن، بیز یازمالییق. **داریوش شایگان** بونا بنزه‌ر بیر سؤز دئییر. چاغداش اینسان داها بللی بیر کیم‌لیک جیزگی‌سی ایچه‌ری‌سینده اؤز وارلیغینی قوروماغا قادیر دئییل. اونون کیم‌لیک گرگین‌لیینه قاپیلماسی دا بوردان گلیر. چونکی کیم‌لیک آرتیق دَییشمز و گؤوه‌نیلن دَیرلرین بوتؤو توپلوسو دئییل. بوندان اؤنجه، ایستر میللی، ایسترسه ده دینی کیم‌لیک اؤزگه‌لری دانماق‌لا اؤزونو ثبوت ائدیردی. لاکین ایندی بوتؤو بیر منلییی قورویوب ساخلاماق سانکی یوخسوللاشماق دئمک‌دیر. ایندی اینسانی وارلیغیمیزین «یوخسول و بؤتوو بیر منلیک» سوییه‌سینه آلچالماسی، چاغداش فردی گئرچک‌لییمیزله اؤست‌اوسته دوشمور. چونکی هئگئمون ایدئولوگییالارین اؤلومو، تاریخین درینلیک‌لرینده قویلانمیش کئچمیش سس‌لری یئنیدن روحلاندیریر. بو روحلانماق‌لا ائله بیر کیم‌لیک‌لر گؤزوموزون قاباغیندا قاباریر کی، بوندان قاباق اونلارین ووجودوندان بیله خبریمیز یوخ ایدی. بیزیم داها بللی بیر تورپاقدا بللی کؤکوموز یوخ‌دور. بیز باشقالاریلا، آیری‌آیری مدنییت‌لرله، چئشیدلی بیلگی‌لرله ایلگی ده اولان ریزوم‌لاریق [ذرره‌جیک‌لریک].

پُست‌مدرنیست‌لرین بعضی‌سی‌نین عاغیلا ائتدییی باسقی، دلی‌لیکدن ایره‌لی گلمیردی. اونلارین عاغیلچی‌لیق‌لا قانلی‌چی‌لیغی یوخ ایدی. اونلار، تک‌سسلی عاغلین بئش یوزایللیک هئگئمونیاسینی داغیتماق‌لا، روحوموزدا گؤمولموش باشقا سس‌لره دانیشماق ماجالی قازاندیرماق ایسته‌ییردیلر. آمما بوردا بیر سؤز وار: رولان بارت کیمی‌لری موّه‌للیفی اؤلدورور، تکجه باشقالارینا دانیشماق حاققی قازاندیریرلار. موّه‌للیفین هئچ اولماسا او باشقالاری قده‌ر دانیشماق حاققی یوخدورمو، بو ظولم دئییل‌می؟

ائله بونا گؤره ده **پول ریکور** اؤزنه‌نی اؤلدورمکده بو قده‌ر ایره‌لی گئتمیر. ریکور بیزی «متنین سؤیوُت [مطلق] ایدئولوگییاسی» آدلاندیردیغی قاورامدان چکینمه‌یه چاغیریر. بیز متنی یازیچی‌نین باشینا چیخارمامالییق. اونون سؤزلریندن بئله چیخیر: یازارین اؤلومو ده، تک‌سسلی ایدئولوژیک بیر آنلام‌دیر. بو قاورامدا هر نسنه‌یه، هر کیمه یئر وار، یازیق یازیچیدان باشقا. متنین سویوت ایدئولوژیسینده، بعضی عامیل‌لرین، او جومله‌دن یازیچی‌نین، یئری یوخدور. بونونلا دا **گادامئر** جسارت‌له «من کیمم؟» کیمی کؤهنه سورغونو یئنیدن ایره‌لی سؤرور. بو سورغونون جاوابیندا ایستر ایسته‌مز بیز بیر داها اؤزنه‌یه، متندن سیلینمیش «من»ـه قاییتمالی اولوروق. باخمایاراق کی، دئریدا بو قاییدیشی بیر نؤوع سارسیلماز قاینا‌ق‌لار و دییشمز باشلانغیج‌لارین نوستالگییاسی آدلاندیریر. دئریدایا گؤره من کیمم سورغوسونون دوزگون جاوابی یوخدور.

5

ایندی یئنی‌دن سوبیئکته قاییتماغا چاغیریش‌لار وار؛ اوچولوب داغیلمیش مرکزلری یئنی‌دن برپا ائتمه‌یه.

اوشاقلیغیمی یاشادیغیم قصبه‌نین خیرداجا بیر اورتالیغی واریدی. قصبه‌نین مرکزینه اورتالیق دئییردیک. اورتالیق دئیه‌نده، خیرداجا بیر مئیدان، چئوره‌سینه دوزولموش اوچ‌دورد دوکان، بیر چایخانا، بیر مکتب، بیر حامام، بیر مسجید. فرض ائده‌ک قصبه‌ده ایکی قبیله یاشاییردی. بیری بؤیوک، او بیریسی ده کیچیک. بیز کیچیک قبیله‌دن ایدیک. بو اورتالیق بؤیوک قبیله‌نین یاشاییش بؤلگه‌سینده یئرله‌شیردی. بیزیم باشقا محله‌میز،

باشقا چایخانامیز، باشقا مکتبیمیز، باشقا مسجیدیمیز واریدی. بیر سؤزله بیز اوجقاردا یاشاییردیق. بیزیم اوجقاریمیز کئچمیشده مرکزله دؤیوشموشدو، یئنیلمیشدی. بوتون بونلارا باخمایاراق، اورتالیق بوتون قصبه‌نین اورتاسی ایدی، مرکزی ایدی. حتتا مرکزله دؤیوشموش اوجقارین اورتاسی ایدی. بو اورتالیق اولمادان سانکی قصبه ده یوخ کیمی گؤرونوردو. گونده بیر دؤنه اورتالیغا دَیمه‌سه‌یدیک، بوشلوق دویوردوق روحوموزدا. بیز سانکی اورتالیغین باشینا فیرلاناراق وارلیغیمیزی قورویوردوق. هر یئرین بیر مرکزی اولمالیدیر، ایستر اونا ساری چکیله‌سن، ایسترسه ده اوندان چکینه‌سن. مرکز بوردا «من» دئمک‌دیر، قصبه‌نین «من»ـی. بونو شهرلرده داها قاباریق گؤروروک. هر بیر شهر بیر اورتالیق چئوره‌سینده یئرله‌شیر، گئنیشله‌نیر. شهرین اورتاسی اویغارلیغین بوتون دَیرلرینی بیر یئره توپلاییر، سیخلاشدیریر.

ایندی گلین بو مرکزی اوچوراق، اونوداق. نه باش وئره‌جک؟ شهر «من»ـینی ایتره‌جک. ظاهیری گؤرونوشو اعتیباری ایله اینتئرنئت بئله بیر شهردیر. بو اوج‌بوجاقسیز شهرین باش‌گیجلدیجی اولماسی دا اونون مرکزسیزلییندن گلیر. سن دئمه توکیو دا بئله بیر شهریمیش. من توکیونو گؤرمه‌میشم. بونو رولان بارتین دیلی ایله سؤیله‌ییرم. توکیونون مرکزی وار، آمما بوش بیر مرکز. بو شهر یاساق و تفاوتسیز بیر مرکزین چئوره‌سینده تیکیلیب. اؤز یاشیل فضالاری‌نین ایچینده گیزله‌نن، ماوی دؤزه‌نلیک‌لری آرخاسیندا سنگر توتان شهر. شهر، هئچواخت گؤرونمه‌ین امپراتورون اقامتگاهی‌دیر. داها دقیق دئسک، تانیمادیغیمیز کیمسه‌نین اقامتگاهی. تاکسی‌لار گونده‌لیک چئویک و یؤروشچول حرکت‌لریله یایدان قورتولان اوخ کیمی مرکزین اویان بویانیندان کئچیب گئدیرلر. اصلینده اونلار بو مرکزدن چکینمه‌یه چالیشیرلار. دوغرودور، مرکزده خیرداجا بیر تاج وار.

آمما بو تاج گؤرونمزلییین قاباریق تظاهورو اولاراق، قودسال بیر «هئچلیک»ی اؤرت‌باسدیر ائدیر. بونون اوچون دونیانین ایکینجی مدرن شهری ساییلان توکیو، بوش بیر اورتالیغین باشینا فیرلانیر؛ بوخار اولموش بیر قاورامدان باشقا بیر شئی اولمایان اورتالیق. بو مرکز اؤزوندن هئچ بیر ایشیق ساچمادان، بوتون شهره خلاء سؤیکه‌نه‌جه‌یی باغیشلاییر، گئت‌ـگل‌لری، سؤره‌ک‌لی یول دییشمه‌لره، یان‌کئچمه‌لره گوجله تابع ائدیر. بونونلا دا سانکی "خیال" *imajination* بوش بیر مؤوضوعیا دوغرو یووارلاق ایستیقامتده اوزاقلاشیب یاخینلاشمالاردا جانلانیر.

دئمک مرکز گئرچکلییی، بوش اولورسا بیله قاچیلمازدیر. بلکه بونا گؤره کی، مرکزیمیز داغیلدیقدا، چئوره ده داغیلیر. منیمیز داغیلدیقدا، سانکی ایچیمیزده قایناشان، آیری آیری گوج‌لرین، اراده‌لرین و ایستک‌لرین قاریشیغی کیمی حیسس ائدیریک اؤزوموزو. اؤزنه [سوبیئکت] بوتونلوک-له داغیلیرسا اؤله ده بیلر. آمما اؤزموزو هر نئجه حیسس ائدیریک‌سه دئمک یئنه ده "اؤز" اؤلمزدیر. اسلووونیالی فیلوسوف **اسلاووی ژیژئک**ین *Slovoy Zizek* نظرینجه، «سوبیئکتین محوینه یا آرخادا قویولماسینا یؤنلمیش چالیشمالارا باخمایاراق، سوبیئکت داها آرتیق عینادلا، داها قاباریق شکیلده یئرینده دورور.» قورولوشچولوق و یاپی‌سؤکوم طرفدارلاری سوبیئکته بایاغی بیر آنلاییش کیمی باخیردیلار. اونلارین گومانینجا سوبیئکت بیر نؤوع بوتؤولشمیش کیم‌لیک‌دیر، ثابیت بیر مرکزدیر. آمما یئنی سوبیئکت بو قاتی آنلاییشین‌دان اوزاقلاشیر، بیر نؤوع یوموشاق بوشلوقدا اؤزونو گؤسته‌ریر: "خلاء"ده. بیزده بیزدن داها آرتیق بیر شئی‌لر ده وار. سوبیئکت همیشه نه‌سه بیزه آرتیریر، یا دا بیزی "غئیر اینسانی" آرتیق‌لارا یاخینلاشدیریر. الویس پریسلی‌نین کؤیه‌یینده

کؤینک‌لیکدن داها آرتیق بیر شئی‌لر ده واردیر کی، او قدەر باها ساتیلیر. بو ایسه سوبیئکتین یوخا چیخیلمازلیغی‌نین تانیغی [شاهیدی]دیر.

اؤزنه‌نین تام چؤکمه‌سینی چاغداش دونیانین قارشیلاشاجاغی بؤیوک گرگین‌لیک کیمی ده باشا دوشمک اولار. من بیلمیرم روح‌بیلیمده [پسیخولوگییادا] منین اؤلمه‌یینه نئجه باخیرلار. آمما منسیز، مرکزسیز یاشاماق بشر اوچون چتین‌دیر.[121] یئنی یوزایللیکده **ژان پول سارترا** قاییدیش دا بوردان گلیر. بونا گؤره، مرکزلرین اوچولوب داغیلماسیندا مرکز نوستالگییاسی، مرکز نیسگیلی، و مرکز اؤزلمی هئچ ده غریبه دئییل. توتالیتاریمزه قولایلیقلا بویون قویماق دا بوردان گلیر. دئمک بیز اؤز ایسته‌ییمیزله همیشه اوجقاری تاپدایان بیر اورتانین بویوندوروغو آلتیندا یاشاماق ایسته‌ییریک. اؤزگورلویون چتینلییی بوردان گلیر. مرکزه باغلی اولماق، اؤزگور یاشاماقدان داها قولای گؤرونور اینسان‌لارا.

مرکزین داغیلماسی، ایجتیماعی باخیمدان اینسانین تام آزادلیغا قووشماسی‌دیر، فردی باخیمدان ایسه اؤلمه‌سی. چونکی تکجه مرکزی داغیلمیش توپلوم، دوزگون آزادلیغا یول آچا بیلر، منی داغیلمیش اینسان دا اؤلومه قووشا بیلر. دئیه‌سن عدالتین آزادلیق‌لا ضدییت اولوشدوردوغو بیر چاغدا، منین ده توپلوم‌لا ضدییتینه چاتیریق. بو دا چاغداش دونیانین چؤزولمز مسئله‌لریندن بیری‌دیر.

---

[121] ایجتیماعی قوروم‌لارین نفوذو محدود اولان توپلوم‌لاردا، فرد گؤزه چارپار درجه‌ده اؤزگوردور. قان باهاسینا دا اولسا ظؤلمه، اؤزباشینالیغا، و توتالیتار رژیمه قارشی دیره‌نیر. فردین اؤزه‌رینده بئله بیر توپلوم‌لارین ائتکیسی‌نین بؤیوک اولمایان حال‌لاردا، فرد «سارسیلماز اوجاق» کیمی دایانیر. هر زامان، هر یئرده گوج قورولوش‌لارینا پوسقو قوراراق، اریب توپلوما قاریشماغا انگل تؤره‌دیر. لاکین اینکشاف گئدیشی هر شئیی دییشدیریر. تام اینکشاف ائتمیش و صنایعلشمیش توپلوم‌لاردا، تئکنولوژی‌نین نفوذو بو اوجاغی داغیدیر.

6

بس گؤره‌سن یازیچی‌نین اؤلومونه ماراق هارادان گلیر؟ آخی نییه قویموروق یازیچی حؤکمرانلیق کورسوسونده اوتوراراق، یازیدا یاراتدیغی قهرمان‌لاری اویونجاق کیمی الینده فیرلاتسین؟

منجه بشر بیله‌رکدن بو یولا قدم قویوب. بو بشرین ایکینجی «هبوط»ـودور. آدم پئیغمبر اؤز ایسته‌یی ایله جنتدن آیریلاراق یئر اوچورومونا هبوط ائتدییی کیمی، بو دا بیزیم هبوطوموزدور. داها دوغروسو، غرب اینسانی‌نین اؤز ایسته‌یی ایله تک‌سسلی‌لییین دینج و دورغون دونیاسیندان، چوخ سسلی‌لییین قارماقاریشیق، قالابالیق فضاسینا توللانماق‌دیر. بشر بونو سیناماسایدی هله ده اوشاق قالاجاقدی. بشر بونا اؤز ایسته‌یی ایله بویون قویموشدور و هئچ بیر سماوی گوج اونو بو یولدا یؤرومه‌یه مجبور ائتمه‌میشدیر.

بو یؤنه‌لیش اخلاقی باخیمدان اولدوقجا تهلوکه‌لی‌دیر. گؤرونور بیز اؤز آیاغیمیزلا بیله‌رکدن اوچورما دوغرو یؤیورورووک.[122] لاکین بشرین بو تهلوکه‌لی آددیمی آتماقدان باشقا چاره‌سی یوخدور. هر دَییشیک‌لیک بیر آددیم بیزی اؤلومه یاخینلاشدیریر. اؤلمزلیک آنجاق دَییشمز عالَم‌لره، دویولماز [غیرمحسوس] وارلیق‌لارا خاص‌دیر. اؤلمزلیک ایسته‌ییرسن‌سه، دورغونلوق، ائتکی‌سیزلیک، و گوجسوزلویو ده قبول ائتمه‌لی‌سن. بشر بونو ایسته‌میر. بشر باجاردیقجا گؤچ‌لو اولماق ایسته‌ییر. مَلَک بئش‌قیرانلیق پولو یئردن قالدیرا بیلمیر، چونکی ابدی‌دیر. آمما بشر گؤچ‌لودور، چونکی اؤله‌زی‌دیر، محسوس عالمده دییشه‌رک یاشاییر. او، هم یئر کوره‌سینی

---

[122] yüyürmək : هؤجوم ائتمک [یؤرومک yürümək ایله دییشک سالینماسین]

داغیدا بیلیر، هم ده یئر کوره‌سینی قورومالق اوچون اونا دوغرو گلَن قویروق‌لو اولدوزو، نووه سیلاح‌لاری ایله داغیتمالق ایسته‌ییر. اؤلوم اولماسایدی ابدییت داریخدیریجی اولاجاقدی. 2007ـجی ایلده دونیاسینی دییشمیش، عرب یئنی شعری‌نین آناسی سایبلان **نازک الملائکه**نین غریبه بیر میصراعسی وار: *فی صمت الأبدِ القاسی حیثُ الموتُ دواءُ* [ابدییتین داش‌اوره‌ک سوسقونلوغوندا اؤلوم درماندیر].

بشرین اینقیلاب‌لارا، ایره‌لی‌له‌ییشه، دییشیم‌لره دوغما [ذاتی] وورغونلوغو وار. آیزاک آسیموووون بیر رومانی وار *"ایکی یوز ایللیک اینسان"* آدیندا. بیر روبوت دییشیم و اؤلوم عشقینده، اؤز داخیلی توخونوشونا [بافتینا] ال آپاریر. سیم‌لرینی، سینیر [عصب] و عضله توخومالارینی دَییشیر. بیر چوخ بؤلمه‌جیک‌لرینی اته قانا گتیریر. اؤلمک‌له ماراقلانان روبوت، اینسان اؤزه‌للیک‌لری قازانماق اوچون اونلاری دَییشدیریب، گلیشدیرمه‌یه چالیشیر. سونرا اینسان کیمی اؤلور. تکجه ابدی یاشامیش بیر وارلیق، ابدی یاشاماقدان بئزیکه‌رک، اؤلومون جذبه‌سینی آنلایا بیلر. تکجه نئچه مین ایل دورغون دورومدا یاشامیش توپلوم، گؤز قاماشدیریجی اینکشافین لذتینی دادا بیلر. تکجه یوز ایل‌لر بویو یازیچی حؤکمرانلیغینی تک‌آنلاملی متن‌لرین اؤزه‌رینده حیسس ائتمیش اوخوجو، یازیچی‌نین اؤلومونو توی‌بایرام‌لا قارشیلایا بیلر.

بونون اوچون، هایدگئرین فیکرینجه، «غربین علمی، ایکی مین بئش یوز ایللیک فلسفه گله‌نه‌ینه قارشی دئییلدی، او گله‌نه‌یین آردی اولاراق اونون ایچیندن باش قالدیردی. تئکنولوژی ده بئله ایدی». ارسطونون دونیا گؤروشونده فورمالاشان اوسچولوق [عقلانیت] ایندی تئکنولوژی دونوندا

باش قالدیراراق، بوتون اینسان‌لارین یاشاییشینی دریندن ائتکی‌لندیرمیشدی. بو، دییشیم فلسفه‌سی ایدی، اؤلومه دوغرو آددیملاماغین ان قیسا یولو.

بوندان داها گؤزه‌ل بیر اؤرنه‌یه قاییداق. **ویم وئندئرس**ین *Wim Wenders* *«بئرلین اوزه‌رینده مَلَک‌لرین اوچوشو»* فیلمی، اینسانین پست‌مدرن دورومو سیناقدان کئچیرمه هوسینی آیدینجا آچیقلاییر. دوغرودور وئندئرس او فیلمی باشقا آماج اوچون چکمیشدیر، آمما سؤیله‌دییم سونوجو دا اوندان چیخارماق اولار. مایکئل بیشوف *Michael Bischoff* بو فیلم حاققیندا دئییر: «بیرگون مَلَک‌لرین بیری گؤزله‌نیلمزجه‌سینه ملک اولماقدان چکینیر کی، بو اؤزلویونده اینسانین مئتافیزیک فلسفه‌سیندن اوز دؤنده‌رمه‌سینه بنزه‌ییر. آدی چکیلن مَلَکین زاوللی [فناپذیر] عالمه سوخولماسی ایله، اؤلمز مابعدالطبیعه دونیاسی قاپانیر. ملک جنتدن قوپاراق، بیزیم قالابالیق یاشاییشیمیزا آیاق باسیر. ملک اؤز آبسترکت [انتزاعی] وارلیغینی بوراخیر، مادی دونیانین سویوق قیشیندا بیر فینجان قهوه‌نی الینه آلماغین لذتینی دادیر». دیری اولماغین لذتی اؤلمزلیکده دئییل، اؤلمه‌یین قاچیلمازلیغیندادیر. ملک‌لرله موقاییسه‌ده، مادی و محسوس عالمده یاشاماق تجروبه‌سی اینسانا اؤزگودور. بو تجروبه البته اؤده‌نیش‌سیز دئییل. بئله بیر گؤزه‌ل تجروبه‌نین باهاسی اؤلوم‌دور.

بشر همیشه ابدییتین حسرتینده یاشاییب، ظلمات اؤلکه‌سینده دیریلیک سویونو آختاریب. بشر همیشه «ابدییت»ین «دییشکن‌لیک»دن یوخاری مرتبه‌ده اوتوردوغونو گومان ائدیب. آمما کؤکونه باخاندا بونون عکسی داها ماراق‌لی‌دیر: دییشکن‌لییین ابدییتدن داها اوستون اولماسی. ابدییت اؤزونو گؤسترمک اوچون زامانا سیغینیر. بیر داها دئییرم: همیشه گومان ائدیلیردی زامان ابدییته باغلی‌دیر. همیشه ابدییت زاماندان

اوجالیق‌لاردا دایانیردی. چونکی ابدییتده دییشمزلیک، اؤلمزلیک واریدی، زاماندا ایسه دییشکن‌لیک، اؤله‌زی‌لیک. آمما **کیئرکئگارد** بونون عکسینی کشف ائدیر. ابدییت اؤزونو گؤسترمک اوچون زامانا مؤحتاج‌دیر. ابدییت، زامان آخاریندا باش وئرمیش مسیح اولایینا، اونون خاچ اوستونده چارمیخا چکیمه‌سینه آسلانیر. کیئرکئگارد، ابدییتی زامانلیلیقدان داها آشاغی مرتبه‌ده آیلشدیریر. **شئللینگ**ـه گؤره ده آللاهین عیسانین ووجودوندا تجسد تاپماسی، اینسانا وئریلن نعمت دئییلدی. تانری اینسان طرفیندن تانینماسایدی اؤز گوج‌لرینی قوه‌دن فعله چاتدیرا بیلمه‌یه‌جکدی. ایسلامدا دا بونا اوخشار بیر آنلاییش وار: خَلَقتُ الانسان لِکَی تعرَف [اؤزومو تانیتماق اوچون یاراتدیم اینسانی].

7

بیز اؤز ایسته‌ییمیزله دئکارتین دوشونن منیندن، اوزاقلاشمیشیق. دورغونلوق باتاقلیغیندان گؤی‌لره سیچراییشیمیز اؤلومسوزلوک آختاریشیندا دئییل، بونونلا باغلی‌دیر. قوجالیغا، اؤلومه یاخینلاشمادان یئتکین‌لشمک اولماز. بو، اوشاقلیغین گؤزه‌ل‌گؤیچک، خوش‌خیال دونیاسیندان قوپاراق گله‌جه‌یین قارانلیغینا توللانماق‌دیر. بو، ایندی اولاندان آیریلاراق گله‌جه‌یین داغیدیجی ائنئرگئتیکاسیندا قوورولماق‌دیر. بو، کئچمیشین بیر بؤلومونو گله‌جه‌یین خئیرینه اونوتماق دئمک‌دیر. رومانتیزمین باشلیجا چاتیشمازلیغی کئچمیشی اونوتماغی باجارمادیغیندان گلیردی. رومانتیزم «من»ین اؤزه‌رینده قورولدو؛ دئکارت «من»واسیطه‌سی ایله عالمه آنلام باغیشلادی؛ آمما بو «من» عاغیلدان توتالغا [ابزار] کیمی یارارلانماقلا، اینسانی هم کوتله‌وی لیبرالیزمه گتیریب چیخاردی، هم فاشیزمین ساواش

دوشونجه‌سینه، هم ده کومونیزمین مرکزچیل دَمیر دؤولتینه. بو قده‌ر قورخونج مرکزلرین قارشیسیندا، بشر حاق‌لی اولاراق مرکزی داغیتماغی دا سینادی. نه تکجه ادبییاتدا، سینمادا، بلکه حتتا بیلیکده. بیلییین پایلانما سیستئمینده، مرکزین داغیلماسی‌نین ان قورخونج سیمگه‌سی اینتئرنئت‌دیر.

17ـجی یوزایللیکدن باشلایاراق غرب دوشونجه تاریخینده باش وئرمیش آیدینلانما دؤنمی، قزئت بوللوغونا یول آچدی. بو دؤنمده قزئت بوللوغونا یاغدیریلان تنقیدلر، ایندی ناحاق یئره اینتئرنئته ده یاغیر. هوبئرت دریفوس 21ـجی یوزایلییین باشلانغیج گون‌لرینده اینتئرنئت اؤزه‌رینده یازدیغی «عملده دوشونمک» باشلیق‌لی کیتابیندا، قارا دوغرایییر. دریفوسون تنقیدی‌نین اؤزه‌یی اینتئرنئتین غیابی چئوره‌سی‌دیر: من سیزی گؤرمورم، آنجاق بنزه‌رینیزی گؤرورم؛ سسینیزین بنزه‌رینی ائشیدیرم، اؤز سسینیزی ائشیتمیرم. منجه بو او قده‌ر ده رادیکال و یئنی تنقید دئییل. بیز بو پروبلئم‌له بوتون معلومات آراج‌لاریندا آزچوخ قارشی‌قارشیاییق.

آیدینلانما دؤنمینده قزئت‌لر اوچون اوخوجو کؤتله‌سی یارانماق‌لا، اینتئرنئته بنزه‌ین بیر بیلگی پارتلاییشی باش وئردی. اینسان دؤننکی تک‌سسلی‌لیک دونیاسیندان قوپدو، بو گؤنکو چوخ‌سسلی‌لیک دورومونا قووشدو. تک‌سسلی دونیادا بللی بیلگینی معین یوزوم‌لا چؤره‌ک کیمی آدامین آغزینا قویوردولار. باشقا سس‌لری ده ازیردیر، اؤزه‌للیک‌له گوج قوروش‌لارینا ضد اولان سس‌لری. آممااچوخ‌سسلی دونیادا سئچیم اولاناغی [امکانی] یاراندی. بو دا چاغداش اینسانی وورنوخدوردو، باشیمیزی گیجللندیردی.

بوتون ایلکین نگرانچیلیق‌لارا باخمایاراق، همین پارتلاییش، غرب اینسانی‌نین صنایع‌لشمه دؤنمینه کئچمه‌سینه شرایط یاراتدی. باخمایاراق کی بو بیلگی آراج‌لاری، بشر تاریخی‌نین اوزون سورن دورغونلوق و

دینجلییینی تالایاراق باش‌گیجلدیجی دوروم یاراتدی. همین دورومو بیز یئنه ده اون قات شدت‌له، بلکه ده مین قات شدت‌له تجروبه ائدیریک. بیز ایندی معلومات اوچغونو آلتیندا قالمیشیق. بو منفی یؤن‌لرینی اونوتمایاراق، اینتئرنئت مرکزلرین داغیلماسی و چوخ‌سسلی‌لیک گئدیشی‌نین اؤنم‌لی مرحله‌لریندن بیری‌دیر. ژاک دئریدانین حضور مئتافیزیکاسینا ائندیردییی تنقید قیلینج‌لارینی نظره آلدیقدا، اینتئرنتین غیابی فضاسی او قده‌ر ده کؤک‌لو تنقیده لاییق دئییل.

سؤزسوز، اینتئرنئت قیرخ‌یاماق کیم‌لییمیزین تجسسومودور. بو موزائیکی دوروم، ایسته‌سک ده، ایسته‌مه‌سک ده، چاغداش دونیانین منلیک گرگینلییی‌نین عکس صداسی‌دیر. اینتئرنئت چاغداش اینسانین کؤنوللو سئچیمی اولماسا دا، اونون یئنی دورومو ایله اویوشان بیر فئنومئن‌دیر. اینتئرنت ائسکیزوفرئنی[123] خسته‌لییی‌دیر. مدرن‌دونیانین خسته‌لییی پارانویا ایدی‌سه، پست‌مدرن دونیانین خسته‌لییی ائسکیزوفرئنی‌دیر. روحی‌پوزغونلوق. تکجه توتالیتار دوشونجه‌لری تئوریزه ائدن دوشونرلر بو دورومدان اوسانا بیلردی.

بیلیریک اینتئرنئت ساواشجیل خولیالاردان یاراندی، آنجاق بونونلا یاناشی باشقا سس‌لره دانیشماق ایمکانی قازاندیردی. کیم‌لیک‌لری پارچالادی. توتالیتار دوشونجه‌لری ایستئحصال ائده‌ن «گوج مرکزلری» اینتئرنئتین کیمینسه اویونجاغی اولدوغوندان قورخویا دوشمورلر، باشقا

---

123 بو حاقدا «متندن باشقا بیر دونیا یوخ‌دور» باشلیق‌لی کیتابیمدا ژیل دولوز و فیلیکس گاتاری‌نین باخیش‌لاری اساسیندا آچیقلامالار وار: ائسکیزوفرئنیده مئیل‌لرین سربستلییی اؤنم‌لی مسئله‌دیر. ائسکیزوفرئنی اینسانین طبیعتینه آچیلان باجادیر. نه یازیق کی، ایجتیماعی نظارت اینسان طبیعتینی لیللمه‌دیر. توپلوم بیزیم مئیل‌لریمیزین غریزی و اؤزگور یاشامینی، عایله نورمالاری‌نین واسیطه‌سی ایله کدلاشدیریر، بو یول لا دا اونون اؤزرینده ایجتیماعی نظارتی برپا ائدیر. حالبوکی مئیل اینسانین تمل پروسئسی دیر، مئیللین پوزغون یاشامینی اؤیرنمک اوچون ائسکیزوفرئنی بیزه گئنیش ایمکان یارادیر.

سس‌لرین ائشیدیلمه‌سیندن تیتره‌تمه توتورلار. اونلار هر شئیین بوتؤوونه اینانیرلار، گوج بوتؤو اولمالی‌دیر، توپلوم بوتؤو اولمالی‌دیر. متن بوتؤو اولمالی و اونون سؤزجوک‌لریندن آنجاق بیرجه سس ائشیدیلمه‌لی‌دیر: یازیچی‌نین سسی. دوشونجه چئشیدلی اولمامالی‌دیر، چونکی مندن باشقاسی‌نین دوشونجه‌سی آزغین‌دیر. اونلار یاخشی آنلاییرلار کی، بئله بیر بوتؤولوک‌لری، اینساندا دئییل، آنجاق قویون‌لاردا آختارماقدا اولار. سونوجدا اینسانی قویون سوییه‌سینه آلچالدیرلار. اینسان دانیشان قویوندور.

بیر چوخ سییاسی قورولوش‌لار کیمی، اینتئرنئت ده شعرین کلاسیک آنلامینا آیغیری‌دیر. اینتئرنئت، تئلئویزیون باشدا اولماقلا ائلئکترون بیلگی آراج‌لاری‌نین بیج داوامچی‌سی‌دیر. **نیل پوستمن** دئییر، تئلئویزیون، دین ده داخیل اولماقلا، هر شئیی ایلنجه سوییه‌سینه آلچالدیر. بونا گؤره ده، خاچ آتاسی **جان اوکانئر** *John O'Conner* نیویورکون سن پاتریک کلیساسیندا تئلئویزیون اوچون یازیلان موعظه‌لرده، سؤزونون کَسَری آرتسین دئیه، بیر شوومن کیمی چیخیش ائدیردی. او، آدلیم بئیس‌بال کوماندالاری‌نین بؤرکونو باشینا قویور، تاماشاچی‌لارا لطیفه ***anektod*** یاغدیریردی. او یاخشی آنلاییردی کی، تئلئویزیون ائفیرینه چیخاراق مقدس قالماق مومکون دئییل. چونکی دین او دونیانین شعری‌دیر، تئلئویزیون ایسه بو دونیانین نثری. سیز سؤزلرین روحونو قوربانلیق وئرمه‌دن، او شعری بو نثره چئویره بیلمه‌یه‌جکسینیز. تئلئویزیوندا قودسال دونیا اریییب گئدیرسه، اینتئرنئت‌ده، ساکرالیق‌لا [تقدس‌له] یاناشی بوتون قاینا‌ق‌لار و مرکزلر داغیلیر، "من" پارتلاییشی باش وئریر. تکجه چیلپاق و چیرکین رئالیزم قالیر، دار چرچیوه‌لریله. اینتئرنئتین گئنیش دوزه‌نلییینده آیلنجه سئوه‌ر چاغداش اینسان، گولونج اؤزگورلویه قووشور، شاعیر ایسه

اود توتوب یانان مئشه‌لیکده اؤز یوواسینا سیغینمیش قانادی سینیق قوشا بنزه‌ییر. اینتئرنئت دیل باخیمیندان دا شعرین چاغداش آنلامینا قارشی چیخیر. لاکین شعر، جومله‌لرین معناسینی سؤزور، بیر سؤزجویه سیخناشدیریر، عئینی حالدا سؤزون آنلامینی چوخالدیر. بیر میصراع، خیردا بیر زامان کسیمینده ان گئنیش ایماژلاری ذهنیمیزده جانلاندیریر. آمما اینتئرنئت بوردا دیلین آنلام قات‌لارینی ایشیق سورعتی ایله ایختیصارا سالیر. سؤزجوک‌لرین آنلامینی بیره ائندیریر، سؤزجویون اؤزونو قیسالدیر.

آرتیرمالار:

آنجاق شعر

آچیقلامالار

سؤزلوک

آنجاق شعر

"شعر وارلیغین ائوی‌دیر" کیتابی‌نین بیرینجی باسقی‌سیندا سون بؤلوم "قاباریق وارلیق" باشلیغینی داشییردی. ایندیکی چاپدا بو بؤلوم حذف اولوناراق باشقا یئنی بیر کیتابین سطیرلرینه قاینایيب قاریشیب. گله‌جکده ایشیق اوزو گؤره‌جک کیتابین آدی "آنجاق شعر بیر آز دا سئوگی، دوشونجه و سیاست" دیر. بو کیتابلا داها آرتیق تانیشلیق اوچون اوندان بعضی فراگمئنت‌لری وئریریک.

سرّ اورتادا اوْتورور،
بیز اوْنون باشینا فیرلانیریق

شعر، دیلده یارانیر. سؤیله‌ییجی، دینله‌ییجی اوْلمادان دیل ده یوْخدور. دیل اولان یئرده دوْنیا دا وار. چاشدیرماسین بو "دوْنیا" دئییلن، سیزی. اینسان‌لا داش‌کسک آراسیندا یئرلشن دوْزه‌نلیک‌دیر؛ شاعیرله اولدوز آراسینداکی اوچوروم‌دور. مارالین، یارپیزین، اولدوزون دوْنیاسی یوخدور، اینسانین دوْنیاسی وار. چئشیدلی وارلیق‌لار ایچینده تکجه اینسان‌دیر بو اوچورومدا شاعیرانه یاشایان. اوْنون دیلی وار آخی. دیلین آلت‌یاپیسی [زیرساختی] شاعیرانه‌دیر، اوْست‌قورولوشو دا. شعر یا دیلدن اؤنجه گلیر، یا دا اؤلدورولمک اوْزره اولان دیل کوْللویوندن باش قالدیریر. «سرّ اورتادا اوْتورور، بیزسه اوْنون باشینا فیرلانیریق».

روحون چاتلاق یاراسی ساغالمازدیر

شعر یازیلیرکن یارانیریق، گلیشیریک. شعر هر کسین ایسته‌دییی آنلامی آچیق اوره‌که باغیشلاییر. اینسانین گؤزه‌للییی اونون آنلاشیلمازلیغینادیر؛ شعرین گؤزه‌للییی ایسه یؤزوم اولاناق‌لاریندا [ایمکالاریندا]. شاعیر اؤز دونیاسیندان قوپموش دانیلماز وارلیق‌دیر؛ رقصه گلمیش قاپالی سؤزلرین اویناقجیل دؤزومو؛ گؤموش پرده‌دن چیخیب تاماشاچی‌لار آراسیندا اوتورموش چال‌باش آکتیور. شعرین میصراع‌لاریندا یوخلاشان موبهم‌لیک، فلسفی دوشونجه‌لردن داها آرتیق، تاریخی ایره‌لی سوروبور. آیدینلیق همیشه، هر یئرده قارانلیغا اوستون دئییل:

بیر داها خالین گؤزه‌للیک آرتیریر روخسارینا
بیر غلط سؤزدور دئمیشلر آغ قاراداندان یاخشی‌دیر.

سؤز یالنیز بوندا دئییل کی، آچیقلیقدا، آیدینلیقدا، نسنه‌لرده، اوست‌بیلینجده[124] دایازلیق یاتیر؛ آنلاشیلمازلیقدا، قارانلیقدا، اؤزنه‌ده[125]، آلت‌بیلینجده ایسه اؤلمزلیک وار، لذت، کئیف، اؤلوم، درین‌لیک. موبهم‌لیک "اثرین آچیق اولماسی"نین[126] شرطی‌دیر، اوخوجویا ایسته‌دییینی سونماق. بو،

---

[9] اوست‌بیلینج: خودآگاهی،consciousness؛ آلت‌بیلینج: تحت‌الشعور، تحت‌الادراک، ناخودآگاه، the subconscious.

[125] اؤزنه: سوبیئکت subject؛ نسنه: اوبیئکت [فارسجادا بیریجیسی "سوژه" یا "فاعل شناسایی" و ایکینجیسی "اوبژه" کیمی ایشله‌نیر]. فلسفی متن‌لرده سوژه‌نین باشلیجا آنلامی "تانییان فاعیل"دیر، اوبژه‌نین آنلامی ایسه «تانینان شئی»دیر، ذهنین خاریجینده‌کی اشیادیر. سیز دونیانی اوبژه کیمی نظره آلین، اینسانین ذهنینی ایسه سوژه کیمی. (باخ: ا. طاها، نثجه یازاق، یارپاق قزئتی‌نین خصوصی علاوه‌سی، "اؤزنه/نسنه" مدخلی)

[126] بو دئییمی اومبئرتو ائکو'نون *Umberto Eco* "آچیق اثر" *The Open Work* کیتابیندان آلمیشام. ائکونون آچیق اثردن مقصدی بودور: اثرین گؤرؤجوسو، دینله‌ییجیسی، اوخوجوسو اونو اؤزونه مخصوص منطیقی اوسلوب‌لا قاوراغا ایمکان یاراتمالی‌دیر. آنجاق، اوخوجونون اؤز ده اثره قارشی آچیق اولمالی‌دیر. گومان ائتدییی آنلاییشی زورلا اثره یؤک‌له‌مه‌مه‌لی‌دیر. ائکونون 1962-جی

کسکین قاورام‌لاری پوچا چیخمیش چاغداش یاشامین دؤنوشومو [بازتابی] دئییل‌می؟ شعرده‌کی آنلاشیلمازلیق، روحو دورغونلوقدان قورتاریر. باخ! وارلیغیمیزین پارلاقلیغی، کسکین عینیت‌دن آسیلی دئییل، آنلاشیلمازلیغیمیزین یوکسک‌لییی ایله باغلی‌دیر.

سؤزجوک‌لر یاغیشی اله‌نرکن، اینسان آدینا *"بوتؤو وارلیق"*، روحوموزن چاتلاق‌لاریندان باش قالدیریر. یازیق‌لار اولسون، روحون چاتلاق یاراسی ساغالماز قالیر.

ایلده ایشیق اؤزو گؤرموش بو کیتابی، 25 ایل موددتینده متن و اوخوجونون تعاملو باره‌سینده ایره‌لی سؤرولموش دارتیشمالارین باشلانغیج نؤقطه‌سی ایدی. رولان بارتدان توتموش وولفگانگ آیزئر'ه قده‌ر همین باخیشین گئنیش شرحینه قالخیشمیشلار.

رؤویانین اؤرتدؤیو نسنه‌لری شعر آچیقلاییر

شعر خیالدان باش قالدیران آردیجیل سؤزجوک دؤیوشچولری‌دیر. شعر یازیلارکن، سؤجوک‌لر باشلاییرلار یول یئریمه‌یه، رؤویانی اویاتماغا، دؤنیانی دولاشماغا. بو دؤیوشچولرین گؤجونه، او، دؤنیانی آلت‌اؤست ائدیر. من دئمیرم، ایلهان بئرک دئییر:

سؤزجوک‌لر یئرلریندن اویناديغيندا، سؤزجوک‌لر یئرلریندن اویناديليب دؤنیا یولچولوق‌لارینا باشلاديقلاريندا ياريش آت‌لارینا دؤنرلر. هر یئری، هر شئیی تالان ائده‌رلر. دؤنیادا اولدوقلارینی دا بئله آنلارلار. بو البته اونلار اوچون بؤیوک بیر شئی‌دیر. گؤردوک‌لری، توخوندوقلاری، قوخلاديقلاری هر شئیین ده یئیه‌سی اولورلار...

بیز سؤزجوک‌لرین هر اوخونوشوندا، دؤنیانی کشف ائتمیریک، یئنیسینی یارادیریق: پارچالانمیش، دَییشمیش، طبیعی قانون‌لاری پوزولموش دؤنیانی. شعر بوندان دا اوزاغا گئدیر. سؤزجویون آراجیلیغی ایله قاورام‌لاری چاغلامیر، بیرباشا نسنه‌لری قوجاقلاییر. «شعر هرنه‌یی اونون ایلکین دایاناجاغینا قایتاریر»، هر شئیی اونون ایلکین کیملییینه چئویریر. ایندی او نسنه‌لر «سانکی بیرینجی کز گؤرونورلر»، بیرینجی کز گؤیده اؤزه‌ن سونا بولبول‌لر کیمی. ائلیوت دئمیرمی «گئنیش جاده‌لرده یولچولوغا چیخ، سونرا ائوینه قاییت، هر شئیه بیرینجی کز گؤردویون کیمی باخ!» شعر رؤویا دا دئییل. رؤویانین اؤرتدؤیو نسنه‌لری شعر آچیقلاییر. رؤویا کئچمیشی آندیقدا، شعر گله‌جه‌یی چاغلاییر. حقیقتین سؤزؤنو دانیشمیریق، اؤزونو گؤرورووک.

شعر فلسفه‌یه‌می چئوریلمه‌لی‌دیر؟

هئردئر «سوْیوموز، اؤز بئشییینده شعر سؤیله‌میش» دئییر. جمیل مئریچ «فلسفه شعری تعقیب ائتمیش» سؤیله‌ییر. هولدئرلین[127] ایره‌لی گئدیر: شاعیر بیله‌رکدن یاخاسینی سؤزجوک‌لرین ایشله‌ک ایستیفاده‌لریندن قورتاریر؛ سؤزلرین عادی، آلیشدیغیمیز چالارلاریندان. چئوره‌سینه باخارکن بیرینجی دؤنه بام‌باشقا بیر دوْنیایا باخیر؛ سانکی تانینماز انگین‌لیک‌لره دوْنوخور. دوْشونجه‌نین منیمسه‌نیلمیش اؤلچولرینی آسیلی ساخلاماق‌لا، عالمین یئنی گؤرکمینی یارادیر بؤیوک شاعیر. «اینسان یئر اؤزونده شاعیرانه یاشاییر. بونونلا دا فلسفه‌نین جایناغیندان سوْروشوب گئدن حقیقت ده، شاعیرین اوْوجونا دوْشور».

بلکه ده بونون اوْچون ویتگئنشتاین بیر گون یازدی: «فلسفه شعره چئوریلمه‌لی‌دیر.» جورجو آگامبئن ’ـه گؤره، سانکی بو سؤیلم‌ده سس‌له آنلام اوْلای‌داش[128] اوْلور. فلسفی نثر، شعرین سوْنو آدینا دوْشکونلوک باتاقلیغینا باتماق قورخوسونو یاشاییر؛ دوْشونجه‌نین چوْرومه تهلوکه‌سی. شعر ایسه آشیری داواملی‌لیق و آغیر دوْشونجه تهلوکه‌سینه معروض قالیر. غریبه‌دیر، ویتگئنیشتاین ’ین سؤزوندن بئله بیر سوْنوج چیخیر: «شعر فلسفه‌یه چئوریلمه‌لی‌دیر». قولاغینیزی یومون، بونو ائشیتمه‌یین، اؤز یولونوزا گئدین!

---

[127] یوهان کریستین فرئدریک هؤلدئرلین *Christian Johan Friedrich Holderlin* (1770-1843) آلمان لیریک شعری‌نین گؤرکملی نوماینده‌سی. او، کلاسیک یونان نظم بیچیم‌لرینی آلمان دیلینده یئنیدن جانلاندیرمیشدی.

[128] "اوْلای‌داشی"ی coincidence سؤزونون قارشیلیغی کیمی ایشله‌دیرم. سوْزون فارسجا قارشیلیغی "هم‌رویداد"دیر.

شعری دؤشونجه‌لرله دئییل، سؤزجوک‌لرله قوشورلار

شعر فلسفه اؤخولو دئییل. سؤزجوک‌لر آراسیندا عاغلین رقصی‌دیر، جؤنون‌لا قول‌قولا وئرمیش عاغلین[129]. شاعیر بیلیر بونو: فلسفه‌نی شعرین سؤزجوک-لرینه یاراشدیرماق، اونو قالدیرمایاجاق، عاغیل بورولغانیندا گرگین‌لییه سؤروک‌له‌یه‌جک. ائدگار دوگا Edgar Degas ماللارمه‌یه دئییر: «سنین صنعتین کسکین‌لیک‌له جهننمه بنزه‌ییر، قؤرخونج‌دورا! بئینیم، شعر ساپینا دؤزولمک ایسته‌ین دؤشونجه‌لرله دولو اولا ـ اولا، شعر سؤیله‌مکدن عاجیزم.» ماللارمه ایسه جاوابیندا «یولداشیم دوگا! شعری دؤشونجه‌لرله دئییل، سؤزجوک‌لرله قوشورلار» سؤیله‌ییر. دئمیرم شعر آخماقلیق باتاقلیغینا باتسین، دئییرم سؤز اعجازی یاراتسین. دئمیرم میصراع‌لارا یؤکلنمیش تفککور آغیرلیغیندان سؤزلرین اؤنورغاسی قیریلسین، دئییرم فلسفه دؤشکونو حیلمی یاووز وارسا، گؤیچک دیل‌اویون‌لارینا فلسفه مؤهورونو باسما! قوی «سنین اومارسیز گؤزلرینی، روزگارلی باییرلاردا توتوشان محزون اشقیا آتش‌لری»ـنه بنزه‌تسین. قولاق وئر سؤزونو دئسین، آنجاق شاعیرانه:

هر شئی نئجه ده بؤتوندو بیر زامان؛
ایندی باغچا یاریمچیق، گؤل‌لرسه یاریم؛
قار یاغار، حؤزون بیله یوخ... و هارداسینیز،
آه، اوت هارداسینیز، یوخ سایدیقلاریم.

هله بیر سؤز قالیر: توماس آکویناس ایلاهیاتی‌نین هئرمینی [پرامیدینی] باشی‌اؤسته یئره قویسانیز ایچیندن جئیمز جویسون "اولیس" رومانی چیخار.[130]

---

[129] بو باخیش داها چوخ "خیال صورت‌لری" ایله اویناپان شعره عایددیر.

[130] اؤمبئرتؤ ائکؤ دئییر: «جویسون "اولیس" رومانی آکویناس ایلاهیاتی‌نین ترسه اؤزه‌تی‌دیر».

آچیقلامالار

آدورنو

تئودور ویزنگروند آدورنو *Theodor Wiesengrund Adorno* (1903-1969) آلمان فیلوسوفو و فرانکفورت مکتبی‌نین ان تانینمیش دوشونرلریندن بیری‌دیر. آتاسی پروتئستانتلیغی قبول ائتمیش یهودی کؤکنلی بیر شراب ایستئحصالچیسی، آناسی ایسه فرانسیز/کورسیکا *Korsika* کؤکن‌لی بیر اوپئرا صنعتچیسی ایدی. آدورنو 1943دن بری ساده‌جه آناسی‌نین سوی آدینی قوللانمیشدی. اونون *"آیدینلانمانین دیالئکتیکاسی"* باشلیق‌لی کیتابی ایییرمینجی یوزایللیک فلسفه‌سی‌نین اساس قاناق‌لاریندان ساییلیر. بیر چوخ‌لاری بو کیتابی فلسفه فونکسییاسی‌نین یئنیدن یوخلاماسی‌نین باشلانغیجی ساییرلار.

آلتمیش سککیز اولای‌لاری

فرانسا باشدا اولماق‌لا غرب اؤلکه‌لری 1968ـجی گئنیش اؤیرنجی حرکاتی‌نین *Evenments* شاهیدی اولموشدو. بو اولای‌لار، بوتون غربده 60ـجی ایل‌لرین اورتالاریندان باشلانمیش گنج‌لر و اؤیرنجی‌لر عوّصیانی‌نین پارتلایش نؤقطه‌سی ایدی. مؤوجود ایجتیماعی گله‌نک‌لره و گوج قورولوش‌لارینا قارشی یؤنلمیش بو اولای‌لار، غرب اویغارلیغیندا درین ایز بوراخدی. فرانسادا کوچه یؤروش‌لری «دوْگول»ون اؤلکه باشچیلیغینی ترک ائتمه‌سینه گتیریب چیخاردی و بیلیم‌یورد چئوره‌لرینده تام آنلامیندا دپرم یاراتدی.

ائگزیستانسیالیزم

ائگزیستانسیالیزم *Existensialisme* [آذربایجان جومهوریییتینده *ekzistansiyalizm*] بیرینجی جاهان ساواشی‌نین آردینجا اولجه آلمانیادا یاراناندان سونرا دا فرانسایا یاییلان مکتبین آدی‌دیر. بو مکتبه گؤره، اینسان مجبوری اولاراق

سئچیمه محکوم‌دور. هانسی‌سا عملی سئچمکدن قاچا بیلمه‌ین همین بو اینسان پوچلوغون جایناغیندا اسیردیر، هئچه بئل باغلامیشدیر. او، نه‌یه‌سه آسیلی اولمادان اؤز گوجونه اؤزونو گلیشدیرمه‌لی‌دیر. بو مکتب هامیدان چوخ ژان پول سارترین آدیلا باغلی‌دیر.

ائلیوت

توماس ائلیوت *Thomas Stearn Eliot* (1888_1964) ان بؤیوک چاغداش اینگیلیس شاعیری و تنقیدچیسی. "یئرسیز ساواش"، "کلیسادا قتل"، بیر طالئعین سونو" و "خوصوصی کاتیبه" اونون اثرلریندن‌دیر..

ابن عباد

صاحب ابن عباد (وفات 385 آی ایلی) مؤیدالدوله دیلمی‌نین آدلیم وزیری. دیلچیلیک [علم‌اللغه] ساحه‌سینده یازیلمیش "المحیط" آدلی کیتابین مؤلفی‌دیر.

امرؤالقیس

امرؤالقیس (500-540م.) تانینمیش عرب شاعیری. بنی‌اسد طایفاسینا باشچیلیق ائتمیش آتاسی‌نین اینتیقامینی آلماق اوچون منذر ابن ماءالسما ایله دؤیوشده یئنیلدی. قاچیب روم قیصرینه سیغیندی. قیصرین طرفیندن فلسطینه حؤکم سؤردو. اونون دیوانی ایلک کز 1877_ده پاریسده چاپ اولوندو.

بارتئلمی

دونالد بارتئلمی 1931 _جی ایل آپرئلین یئددی‌سینده فیلادلفیادا آنادان اولدو. بیر مؤددت هوستون پوست *Hoston Post* گؤنده‌لییینده مخبر کیمی ایشله‌دی. سونرا لوکئیشین *location* درگی‌سی‌نین باش یازاری اولدو. آلتمیشینجی ایل‌لردن باشلایاراق آمریکا بیرلشمیش ایالت‌لرینده ائله بیر جریان یاراندی کی داها سونرا پوست مدرنیزم آدینی داشیدی. بو آرادا بارتئلمی پوست‌مدرن سجییه‌لی اؤیکونون آتاسی کیمی تانیندی. بارتئلمی عادی حیات شیلتاقلیق‌لارینی سویوق قانلی‌لیق‌لا عکس ائتدیردییی

اؤزوندن، اؤنون اؤسلوبونو «چیرکلی رئالیزم» آدلاندیریرلار. ساده‌لیک، آخارلیق، اوزونچولوقدان یان کئچمک، کسکین تنقیدی یؤنه‌لیش، اؤنون یازی‌لاری‌نین باشلیجا اؤزه‌لیک‌لریندن‌دیر. دئیوید لاج «پؤست‌مدرنیستیک رومان» باشلیقلی مقاله‌سینده، بارتئلمینی هامیدان داها چؤخ دیققت مرکزینده قؤیاراق یازیر: «بارتئلمی‌نین ایلگی‌لندییی اؤسلوب‌لاردان بیری، آیری- آیری علاقه‌لی شخصییت‌لر، ذهنییت‌لر و دیالوگ‌لاری سئچیب، بیربیرینه قارشی سؤز بیرلشمه‌لری قطعه‌لریندن قارماقاریشیق ترکیب یاراتماقدیر.» بارتئلمی 23 جولای 1989ـ دا خرچنگ خسته‌لییی سونوجوندا هوستون شهرینده دونیاسینی دییشمیشدی.

بئتهووئن

لودویک وان بئتهووئن *Ludwig Van Beethoven* (1770-1827) آلمان بسته‌کاری. موتسارتدان دا موسیقی اؤیرنمیش بئتهووئن، سون کلاسیک و ایلک رومانتیک بسته‌کار کیمی ده تانینیر.

بئنئدئتو کروچئی

بئنئدئتو کروچئی *Benedeto Croce* (1866-1952) روح فیلوسوفو. کروچئی ایییرمینجی یوزایلییین بیرینجی یاریسیندا ایتالیانین اؤنملی شخصییت‌لریندن بیری ایدی. نظری آراشدیرمالاری ایله ایتالیا ادبییاتینی دریندن ائتکیلندیرمیش کروچئی، فلسفه‌دن علاوه چالیشقان سییاستچی، دؤولت باخانی، و سناتور اولموش، فاشیزمین اؤلکه‌یه حؤکم سوردویو ایل‌لرده موباریزه اوجاغینا چئوریلمیشدی. کروچئی 1910ـدا یازدیغی "گؤزه‌للیک مسئله‌سی" *Problem of Aesthtics* باشلیقلی اثری ایله شؤهرتینی آنگلوساکسون دونیاسیندا یایدی. چونکی، اینگیلیس دیللی آدلیم فیلوسوف **کالینگوود** اونون باخیش‌لارینی گئنیش آچیقلاماغا باشلادی.

بئیکون

فرانسیس بئیکون *Francis Bacon* (1561-1626) اینگیلیس فیلوسوف و سییاستچی. اخلاقی پوزغونلوغونا باخمایاراق، تجروبی علمین یاییلماسیندا بؤیوک

ائتکیسی اولموشدو. بعضی‌لرینه گؤره شئکسپیرین آدینا چیخیلان اثرلر بئیکونون ایمیش.

بلئیک

ویلیام بلینک *William Blake* (1757-1827) [آذربایجان جومهوریییتینده *Uiliam Bleyk*] اینگیلیس شاعیری و رسسامی. پروفئسور صبری تبریزی‌نین "ویلیام بلئیکین جننت و جهننمی" *The Heaven and Hell of William Blake* باشلیقلی کیتابی واردیر. بیرینجی دفعه 1973ـجو ایلده لندن‌ده ایشیق اوزو گؤرموش بو کیتاب اینگیلیس دیلینده ویلیام بلئیک حاققیندا یازیلمیش اؤنملی اثرلردن بیری‌دیر.

بودلئر

شارل بودلئر *Baudelaire* (1821-1890) فرانسادا سمبولیزم مکتبی‌نین ان تانینمیش شاعیری ایدی. اثرلری: "جاوان سئحرباز"، بورج‌لارین نئجه اؤده‌نیشی" و"پیس مئیوه‌لر".

بورخئس

خورخه لویس بورخئس *Jorge Luies Borges* (1899ـ1986) دونیا شؤهرت‌لی آرگئنتینالی [آرژانتین‌لی] یازیچی، شاعیر، نوبئل مؤکافاتی لاؤرئاتی. یازیچیلیغا 1944ـجو ایلده شعرله باشلامیش، مئتافیزیک سجییه‌لی اؤیکولردن عیبارت ایکی توپلو چاپ ائتدیرمیشدی. اونون 1949ـجو ایلده ایشیق اوزو گؤرموش "الئف" آدلی کیتابی داها بؤیوک شؤهرت قازانمیشدیر. بورخئسین اؤیکولری دونیانین آیری-آیری دیل‌لرینه ترجومه ائدیلمیشدیر. اوزون مودّت آرگئنتینا میللی کیتابخاناسی‌نین دیرئکتورو [مدیری] وظیفه‌سینده ایشله‌میش بورخئس، گؤزلری توتولدوقدان سونرا، داها چوخ شعرلر و پریتچالار یازمیشدیر. او، گئنیش صورتده آیری‌آیری مدنییت‌لرده یارانمیش فلسفه، ایلاهییات و ادبییات اثرلرینی اوخوموشدور. اونون ان یاخشی تانینمیش اؤیکو توپلولاری "اؤیکولر" *Fictiones* (1944) و "الئف" *The Aleph*

(1949) اثرلری‌دیر. لابیرئنت *Labyrinths* (1962) اؤنون یاردیجلیغی‌نین ان یاخشی آنتؤلؤگیاسی‌دیر. بؤرخئس اؤز اثرلرینده، غیررئال، خَیالی دؤنیا یارادیر. رئیموند تالئس‌ین *Raymond Tallis* دئدییینه گؤره، «اؤنون جانلاندیردیغی دؤنیا، سؤزلر دؤنیاسی، یاخود آنتی‌دؤنیادیر. بونونلا دا، اؤنون یازدیغی هربیر اثر میف‌لرله قاینایایب قاریشیر.» بؤرخئس، و اؤنون باغلی اؤلدوغو قیطعه‌نین [قارّه‌نین] دیگر یازیچی‌سی، پاؤلو کویلو شرق ادبییاتینا وورغلوق اؤزونوندن، اؤ ادبییاتی چاغداش میف‌لر [افسانه‌لر] دؤنوندا یئنیدن عرصه‌یه قایتارمیشدیر.

بیئرس

امبروز بیئرس *Ambrose Bierce* 19ـجو عصرین آخیرلاریندا و 20ـجی عصرین اول‌لرینده یاشامیشدی. اونون یازدیغی مقاله‌لر و کیتاب‌لار بؤیوک های‌کؤیه سبب اولموشدو. او 1913ـده ائوائشییینی ترک ائدیر، اینقیلابا قوشولماق آماجی ایله مئکزیکایا گئدیر. بیئرس مئکزیکادان دوست‌لاری‌نین بیرینه نئچه مکتوب گؤنده‌رسه ده، داها اونو گؤره‌ن اولمور. کارلوس فوئنتئس "قوجا گرینگو" *The Old Gringo* آدلی کیتابیندا بو ایتکین یازیچی‌نین حیاتینی خیالی اولاراق جانلاندیریر.

پئترارک

پئترارک *Petrarque* (1304–1374) ایتالیا شاعیری و تاریخچیسی. اؤز شؤهرتینی کوتله دیلینده یازدیغی پوئمالارلا، اؤزه‌للیک‌له "ظفر" پوئماسی ایله، قازانمیش پئترارک، عین حالدا بؤیوک آراشدیرماجی ایدی. او، الیازما نوسخه‌لرینی گئنیش صورتده آراشدیرمیشدی. واختیله ان بؤیوک اینسان‌سئوه‌رلردن ایدی، بو باخیمدان رنسانس آخیمی‌نین باشچی‌لاریندان ساییلیردی.

حسان

حَسان ابن ثابت (وفات 54 آی ایلی) خزرج قبیله‌سیندن اولان موسلمان شاعیر. اونون دؤیوش روحلو شعرلری مشهوردور.

دیکئنسون

ائمیلی دیکئنسون *Emily Dickenson* (1830-1886) آمئریکانین تانیمیش شاعیری، بعضی‌لرینه گؤره، ان یاخشی قادین شاعیری‌دیر. عؤمرونون بؤیوک بؤلؤمونو ائوده اوتوراق اولموش ائمیلی، 1861ده ارییندن آیریلدی. بو اوغورسوز سئوگی ماجراسی ائمیلی‌نین روح‌پوزغونلوغونا و اومیدسیزلییینه ندن اولدو. بو دؤنمده (1862-1865) ائمیلی‌نین یارادیجیلیق باجاریغی زیروه نؤقطه‌سینه چاتدی. ائمیلی او زاماندان بری همیشه آغ پالتار گئییینیر، ائودن بایرا چیخمیردی. اونون اؤلوموندن سونرا، باجیسی 1700 قطعه شعرینی توپلایاراق 1890ـجی ایلده نشر ائتدیردی.

دوگا

ائدگار دوگا *Edgar de Gas* فرانسالی ایمپئرسیونیست رسسام و حکاک. دوگا سوژئت‌لری‌نین آناخطینی شخصییت‌لرین چؤهره‌سیندن، رقص صحنه‌لریندن و گونده‌لیک یاشامدان آلیب.

دون کیشوت

دون کیشوت *Don Qichotte* اسپان دیلینده یازیلمیش سئروانتئسین تانینمیش رومانی‌دیر. بو روماندا واختیله ایفلاسا اوغرامیش شووالیه‌چیلیک گله‌نه‌یی یوموریستیک شکیلده تنقید ائدیلیر. اؤزونو بؤیوک بیر شووالیه کیمی تانیتدیرماق ایسته‌ین دون کیشوت پاسلی زره گئییینیب، کؤهنه قالخان گؤتوروب، بئلینه قیلینج باغلاییر، گوجو یئتمه‌دییی گئرچک‌لیک‌لرله دؤیوشه گئدیر. دوغرودور دون کیشوت بشرییتی سئویر، آمما یانلیش یول‌لار سئچدییینه گؤره، ائله‌جه ده ایللوزییایا [وهمه] قاپیلدیغی اوچون بشرییت بو سئچیمدن آنجاق عذاب‌ـ اذیت پای گؤتوره بیلیر.

دیلتای

ویلهئلم دیلتای *Wihelm Dilthey* (1833ـ1911) آلمان فیلوسوف. اونا ووروولان ایدئالیست و رومانتیک دامغاسی آزدیریجی‌دیر. اونون اهمیتی *"قاوراییش" verstehen* کیمی ذهنی پروسئسی آچیقلاماسیندادیر. بو ایصطیلاحین آراجیلیغی ایله

بیز اؤزگه مدنییت‌لری قاورایا بیله‌ریک. دیلتایین قصد ائتدییی قاورابیشی عادی ایدراک‌لا *comprehension* دییشیک سالماق اولماز. بو، اینسانی *humanitar* علم‌لرده، اؤزنه‌نین ذهنینده‌کی آنلامی یئندن قورماق کیمی بیر شئیدیر. بو معنادا تبیین *explanation* سؤزونون قارشیسیندا دایانیر.

رنسانس

«یئنی‌دن جانلانما» آنلامیندا گئدن رنسانس *Renaissance*، 14ـ16ـجی یوزایللیک‌لرده باش وئرمیش گئنیش فیکری و مدنی دییشیک‌لیک‌لره دئییلیر. ایتالیادان باشلاندی، بوتون آوروپایا یاییلدی. علم، فلسفه و اینجه‌صنعته یئنی روح گتیردی. آذربایجان جومهوریتینده روسجادان گلمه بو ایصطیلاح رئنئسانس یازیلیر، آمما اونون دوزگون دئییلیشی رونئسانس‌دیر *ronessans*. بیز هله‌لیک اونو دقیقلشدیره‌نه‌جن *"رنسانس"* کیمی قئید ائدیریک.

ریلکه

راینئر ماریا ریلکه *Rainer Maria Rilke* (1875-1926) اتریشلی شاعیر و یازیچی. روسیا، بالکان و فرانسایا سفر ائتدی. ایلک شعر توپلوسونو *«ساعات‌لار کیتابی»* باشلیغی آلتدا 1906دا، ایکینجی شعر توپلوسونو ایسه *«یئنی شعرلر»* آدیندا 1907ده یاییملاتدی. 1913دن باشلایاراق *«دوئینو آغیت‌لاری [مرثیه‌لری]»* *Duineser* باشلیقلی پوئماسینی اون ایل عرضینده یازدی. پوئما 1923ده یاییملاندی.

ژدانوو

ا.ا.ژدانوو *A. A. Zhedanov* استالینین مدنییت ایش‌لری اؤزره کومیسئری.

ژیژئک

اسلاووی ژیژئک *Slavoy Zizek* 1949دا اسلووئنیادا آنادان اولدو. اؤلکه‌نین مارکسیست سوسیولوگو، فیلوسوفو و مدنییت تنقیدچیسی‌دیر. هئگئل، مارکس،

کیئرکئگارد، هایدگئر، استالین و لاکاندان ائتکیلنمیش‌دیر. عوموميتله هئگئل، مارکس، و لاکانین قاریشیغیندان بیر شئی یارادیر. او، شؤهرتینی اساسن ژاک لاکانین نظریه‌لرینه دایاناراق پاپولیار مدنییتی آراشدیرما یولو ایله قازانمیشدیر. تئری ایگلتون *Terry Eaglton* اونو مدنییت نظریه‌سی‌نین ان بؤیوک شارحی قلمه وئرسه ده آنگلوساکسون دونیاسیندا گره‌بینجه تانینمامیشدیر. بعضی اثرلری: "ایدئولوژی‌نین یوکسک نسنه‌سی"؛ "منفی ایله گؤزله‌مک"؛ "دایما لاکان باره‌سینده سوروشماق ایسته‌دییینیز هر شئی... و هیچکاکدان سوروشماغا قورخدوغونوز"؛ "اؤزگورلویون اوچورومو"؛ "قیریلغان مطلق"؛ "کیمسه توتالیتاریزم‌می دئدی"؛ "اینانج باره‌سینده"؛ "اوپئرانین ایکینجی اؤلومو"؛ "گئرچه‌یین چؤللویونه خوش گلدینیز"؛ "داروازالاردا دئوریم: لئنینین 1917 یازی‌لاری حاققیندا"؛ "بدن‌سیز اورگان‌لار"؛ "قونشولار و باشقا جاناوارلار".

The Sublime Object of Ideology /Tarrying with the Negative /Everything You Always Wanted to Know About Lacan...But Were Afraid to Ask Hitchcock /The Abyss of Freedom /The Fragile Absolute /Did Somebody Say Totalitarianism? /On Belief /Opera's Second Death /Welcome to the Desert of the Real /Revolution at the Gates: Žižek on Lenin, the 1917 Writings /Organs Without Bodies /Neighbors and Other Monsters

سیزیف

سیزیف *Sisyphus* یونان میفولوگییاسیندا کورنت شاهینا دئییلیر. سیزیف، زئوسو تحقیر ائتدییینه گؤره، بؤیوک بیر داشی داغین باشینا چیخارماغا محکوم اولموشدو. داش داغین زیروه‌سینه یئتر- یئتمز آشاغی دیغیرلانیردی، سیزیف ایسه اؤز ایشینی یئنه ده تکرار ائتمه‌لی اولوردو. آلبئر کامونون بو اوسطوره‌نین مضمونونا ایشاره ائده‌ن کیتابی واردیر.

شایگان

داریوش شایگانی بیرینجی دفعه "آسیا در برابر غرب" کیتابی ایله تانیدیم. باخمایاراق کی، "بت‌های ذهنی و خاطره‌ی ازلی" باشلیقلی کیتابی داها اؤنجه ایشیق اوزو گؤرموشدو. اونون فرانسا دیلینده یازدیغی "قیرخ‌یاماق کیملیک" و "سینیق باخیش"

باشلیقلی کیتاب‌لاری اوچونجو دونیا متفکیرلری‌نین یازدیغی ان یاخشی اثرلر سیراسیندا گئدیر. شایگان 1313ـجی ایلین بهمن آیيندا دونیایا گؤز آچدی. آتاسی آذربایجانلی، آناسی ایسه گؤرجودور.

شپئنگلئر

اوسوالد شپئنگلئر *Oswald Spengler* (1880-1936) آلمان فیلوسوف. اونون "غربین تنززولو" *The Decline of the West* باشلیقلی کیتابی واختیله گؤزله‌نیلمز شؤهرت قازاندی.

شیپرد

آن شیپرد *Anne Sheppard* صنعت فلسفه‌سی‌نین گؤرکملی نوماینده‌لریندن-دیر. ان اؤنملی اثری گؤزه‌للیگ فلسفه‌سی *Aesthetics, Intruduction to the Philosophy of Art* دیر.

غرناطه

غرناطه *Granada* ایسپانیانین گونئییینده بیر شهرین آدی‌دیر. 1235-1492 میلادی ایل‌لرینده بنی‌نصر یا بنی‌الاحمر سلاله‌سی‌نین باش کندی اولموش، بؤیوک مدنییت و اویغارلیق اوجاغینا چئوریلمیشدی. 1492ده، یعنی آمئریکانین کشف اولوندوغو ایلده، غرناطه‌نین سقوطو ایله مسلمان‌لارین ایسپانیادا 700 ایللیک حؤکومتینه سون قویولدو. ایسپانیانین ایسلام دؤنمیندن قالما ان گؤزه‌ل آبیده‌سی اولان الحمرا سارایی بو شهرده یئرله‌شیر.

فروید

زیگموند فروید *Sigmund Freud* [آذربایجان جومهوریيتینده *Freyd*] (1856-1939) اوتریشلی پسیکولوگ. پسیکوآنالیز بیلیمی‌نین قوروجوسو ایدی. 1938ده نازی‌لر ویئنانی ایشغال ائتدیکدن سونرا کیتاب‌لارینی یاندیردیلار، تئوری‌لری اوزه‌رینده دانیشماغی یاساق ائتدیلر. فرویدون بؤیوک تاپینتی‌سی، اینسان ذهنی‌نین

بیلینج [شعور] و بیلینج‌آلتی [تحت‌الشعور] فعالیتینی اینجه‌له‌مه‌سی‌دیر. رؤیالارین گونده‌لیک حیاتیمیزلا یاخیندان ایلگیلی اولدوغونو وورغولایاراق، ایلک دفعه رؤیانین علمی یوزوم‌لارینی دا فروید یاپمیشدیر.

فویئرباخ

لودویگ آندرئاس فویئرباخ *Ludwig Andreas Feuerbach* (1804-1872) آلمان فیلوسوف. ایدئالیست فلسفه‌دن اوز دؤنده‌ره‌رک ماتئریالیست فلسفه‌نی منیمسه‌دی.

کاروئر

رئیموند کاروئر *Raymond Carver* آمریکالی شاعیر و یازیچی 25 مای 1938ـ ده آنادان اولدو. اؤ، یؤخسول بیر اوشاق اولدوغونوان شهر به شهر دولاندی، 19 یاشیندا ائولندی، ایکی اوشاغین آتاسی اولدو. 1977ـده ایلک اؤیکو کیتابینی، *Will You Please Be Quiet Please* «لوطفن سسیز اولورموسونوز، لوطفن» باشلیغی آلتیندا بوراخدی. بیر چوخ اؤدول‌لره لایيق گؤروللن بو کیتابدان سونرا، کاروئرین مینی‌مالیست یارادیجی‌لیغی‌نین آناخطی سایيلان *What We Talk About When We Talk About Love* «سئوگی‌دن دانیشیرکن، حاققیندا دانیشدیقلاریمیز» اثری، ایشیق اوزو گؤردو. اونون اؤلوموندن اؤنجه‌کی سون کیتابی ایسه *Where I'm Calling From* «تلئفون ائتدییم یئر» 1988ـ ده یاییملاندی. کاروئر 1988ـ ده دونیایا گؤز یومدو.

کاسیرئر

ائرنست کاسیرئر *Ernst Cassirer* (1874-1945) آلمان فیلوسوف. بوتون عؤمرونو «بیلیک» و «منطیق» مسئله‌لری‌نین تنقیدی اؤیرنمه‌سینه صرف ائتسه ده، داها چوخ «مدنییت» مؤوضوعسو ایله ماراقلانیردی. اونون سؤزویله دئسک، بیز عاغیللین تنقیدیندن یاییناراق اویغارلیغین تنقیدینه اؤز گتیرمه‌لییک. کاسیرئرین فیکرینجه، «صنعتچی طبیعتین قانون‌لارینی کشف ائتمکده، طبیعی قانون‌لاری کشف ائدن بیلگیندن

گئری قالمیر.»

کافکا

فرانتس کافکا *Franz Kafka* (1883_1924) واختیله اتریش [آوستریا *Austria*] اؤلکه‌سی حاکمییتینده اؤلموش پراگ [پراقا *prague*] شهرینده دؤنیایا گؤز آچدی. دیری‌ایکن گره‌کن قدهر تانینمامیش کافکا، اؤلؤموندن سؤنرا دؤنیا اؤلچؤسونده آراشدیریلیب، تانینماغا باشلادی. کافکا ایییرمینجی عصرین آن نفوذلو یازیچی‌لاریندان بیری اؤلموشدور. ماکس بروّدون *Max Brod* کافکا یاشاییشی‌نین گیزلی قات‌لاری و آرخا یؤن‌لرینی آچماقدا باشلیجا امه‌یی اؤلموشدو. هابئله، میلان کوّندرا *Milan Kondra* و ولادیمیر ناباکوّوون *Vladimir Nabokov* اثرلرینده، کافکانین فلسفی دؤنیاسینا آیدینلیق گیتریلمیشدی. کافکانین کیچیک آدی اؤریژینالدا «فرانتس» تلففوظ اؤلونسا دا، بیز آذربایجان جومهوریتینده منیمسه‌نیلمیش املایا دایاناراق، اونو «فرانس» کیمی قئید ائتمیشیک.

کالئر

جاناتان کالئر (1944 دوغوملو) هاروارد و آکسفورد بیلیم یوردلاریندا تحصیل آلمیش، 1972ده «چاغداش دیل‌لر» اوزره دوکتورلوق درجه‌سینه نایل اولموشدو.

کامو

آلبئر کامو *Albert Kamus* [آذربایجان جومهوریتینده *Kamyu*] (1913-1960) انگزیستانسیالیست فلسفه‌نین باشچی‌لاریندان‌دیر. 1947_جی ایلده ادبییات اوزره نوبئل اؤدولونو قازاندی. 1960_جی ایلده آوتوموبیل قضاسیندا حیاتینی ایتیردی. اونون کیتاب‌لاریندان "طاعون"، "سیزیف"، "اؤزگه"، "عؤصیانچی"، و "تسخیر اولونموش‌لار"ی آد چکمک اولار.

کوکتو

ژان کوکتو *Jean Cocteau* [آذربایجان جومهوریتینده: *Kokto*] (1889-

1963) فرانسالی شاعیر، یازیچی و رسسام. 1909دا «*علاءالدینین چیراغی*» باشلیق‌لی بیرینجی کیتابی و 1923ده شاه اثری سایبلان «*دینی مارش‌لار*» آدلی کیتابی ایشیق اؤزو گؤردو. کوکتو اثرلرینده گله‌نک‌لره رعایت ائتمه‌دن یاشاییشی نئجه قاورادیغینی آنلادیردی. سارترین "اگزیستانسیالیزم" باشلیقلی مقاله‌سینده کوکتو باره‌ده یازدیغی سؤزلردن بئله چیخیر کی، او، بشرین اؤزونو مقصد کیمی اورتایا قویور. بشره تاپینماغا گتیریب چیخاران بو دوشونجه اؤز بطنینده فاشیزمی بئجه‌ریر. حالبوکی بشر هر آن یئنی یارادیلان وارلیق‌دیر. بشر همیشه اؤزونون دیشینداکی دونیادا اؤزونو پلانلاشدیرماقلا بشریتی یارادیر. ان اؤزگون اومانیزم بودور.

کیئرکنگارد

سورئن کیئرکنگارد *Soren Kierkegaurd* (1813-1855) دانیمارکالی فیلوسوف. اگزیستانسیالیزمین آتاسی سایبلیر. یون آل‌وئرچیسی اولان آتاسی، جاوانلیقدا تانرینی سؤیموشدو، بو ایسه اوغلانین روحونو دیکسیندیرمیشدی.

گوج عزمی

«*گوج عزمی*» باشلیق‌لی کیتاب، **نیچه**نین ان اؤنم‌لی و بوروشوق کیتاب‌لاریندان بیری‌دیر. بو اثر نیچه‌نین اؤلوموندن سونرا حاضیرلانمیش آددا بوددا یازی‌لاری‌نین توپلوسودور. نیچه‌یه گؤره، گوجه مثیل بوتون وارلیق و بوتون توپلوم‌لاردا گؤرونمکده‌دیر: طبیعتده، سیپاستده، اینجه‌صنعتده و اینساندا. بئله اولمادیقدا، نیچه یئنه ده اینسانین بئله اولماسینی ایسته‌ییر: اینسان بوتون حال‌لاردا گوجو آختارمالی، گوجو ایسته‌مه‌لی‌دیر.

گولدمان

لوسین گولدمان *Lusien Goldman* (1913-) رومانیالی دوشونر. گولدمانین اؤز سؤزویله دئسه‌ک، او، همیشه هئگئل، مارکس و گنج لوکاچین دوشونجه‌سی ایستیقامتینده پوروموش، بوتون آراشدیرمالاری سوسیالیست دوشونجه-سی‌نین گلیشدیرمه‌سینه قوللوق ائتمیشدیر.

لائو تزئ

لائو تزئ *Lao Tzu* چینین بؤیوک دوشونری، عاریفی و یا پیغمبری‌دیر. کونفسیوس‌لا (551-479 میلاددان اؤنجه) چاغداش اولان لائو تزئ‌نین دوشونجه‌سی "دائو دئ جینگ" *Dao De Jing* آدلی اثرده توپلانمیشدی. بیر باخیمدان لائو ایله کونفسیوسون فرقینی افلاتون‌لا ارسطو دا گؤرمک اولار. ارسوطودان یاشلی اولان افلاتون داها چوخ اینتویتیو دوشونوردو، ارسطو ایسه پئری پاتئتیک [مشائی]. لائوتزه ایسه کونفسیوسدان یاشلی ایدی، و شهودی حقیقته و سئوگی‌یه اینانیردی. کونفسیوس ایسه عاغیلا و اخلاقا. کونفسیوس گله‌نه‌یی چین مدنیتی‌نین پالتاری‌دیرسا، دائو اونون روحودور.

لبید

41ـجی آی ایلینده دونیاسینی دییشمیش ابوعقیل لَبید ابن رَبیعه العامری تانینمیش عرب شاعیرلریندن‌دیر. بنی‌عامر هئیتی ایله بیرلیکده پیغمبر حضرت‌لری‌نین گؤروشونه گئده‌رک ایسلامی قبول ائتدی. دئییلنه گؤره 130 ایل یاشادی.

والثری

پول والثری *Paul Valery* (1871-1945) فرانسالی شاعیر و تنقیدچی. اونون پارلاق ذکاسینی، 1924-40 آرالاریندا چاپ ائدیلمیش بئش جیلدلیک مقاله‌لر توپلوسوندان آنلاماق اولار. والثری‌نین سامباللی و ساده آنلاملی شعرلری فرانسانین چاغداش شعرینه درین ائتکی بوراخمیشدی. «*جوآن Jeune پارکی*» و «*دنیز قبریستانلیغی*» باشلیقلی کیتاب‌لاری اونون شاه‌اثری سایبلیر. اؤلوموندن سونرا اثرلری 14 جیلدده یاییملاندی.

وئرلئن

پول ماری وئرلئن *Paul-Marie Verlaine* (1844-1896) فرانسالی شاعیر. 1866ـدا بیرینجی شعر توپلوسونو نشر ائتدیردی. اونون رمبو ایله غریبه دوستلوغو، شمس تبریز و مولوی ایلگی‌لری‌نین یانسماسینا بنزه‌یبر. وئرلن دلیجه‌سینه رمبویا باغلی

ایدی و رمبو تکجه تاپانچا گوجونه اونون الیندن یاخا قورتارا بیلدی. وئرلن فرانسا شعرینی دریندن ائتکی‌لندیردی.

وئندئرس

ویم وئندئرس *Wim Wenders* (14اوت 1945) آلمانلی اؤیرتمن و یازیچی. 1984ده کن فئستیوالی‌نین قیزیل نخل اؤدولونو قازاندی.

ووردزوورث

ویلیام ووردزوورث *William Worsworth* (1770-1850) اینگیلیس رومانتیک شاعیر. 1791ده فرانسایا گئده‌رک ژان ژاک روسو و باشقا اینقیلابچی‌لاردان ائتکیلندی. اینگیلیستانا قاییداندان سونرا مشهور "باشلانغیج" *Prelude* شعرینی (1805-ده) نشر ائتدیردی. 1843ـده ملک الشعرا سئچیلدی. ووردزوورث اؤز شعرلرینده عادی و ساده نسنه‌لرله ماراقلانماق‌لا چاغداش تنقیدچی‌لری‌نین مضحکه-سینه ندن اولسا دا، اونون بعضی اثرلرینی دونیانین ان گؤزه شعری سانماق اولار.

هورکهایمئر

ماکس هورکهایمئر *Max Horkheimer* (1895-1973) آلمانلی فیلوسوف و "فرانکفورت فلسفی آراشدیرمالار مرکزی"نی یارادان‌لاردانديز. اونون آدورنو ایله بیرلیکده یازدیغی "آیدینلانمانین دیالئکتیکاسی" *Dialectic of Enlightenment* باشلیقلی کیتابی 20ـجی عصر فلسفه‌سی‌نین اؤنملی اثرلریندن‌دیر.

هوسئرل

ائدموند هوسئرل *Edmund Husserl* (1859-1938) آلمان فیلوسوف. فلسفه ساحه‌سینده فئنومئنولوژی مکتبی‌نین قوروجوسودور. جؤوهری انکار ائده‌ن بو مکتبه گؤره، اینسان آنجاق فئنومئنی قاورایا بیلر.

هولدئرلین

هولدئرلین (1770-1843) آلمان لیریک شعری‌نین گؤرکملی نوماینده‌سی. او، کلاسیک یونان نظم بیچیم‌لرینی آلمان دیلینده یئنیدن جانلاندیرمیشدی. یاشادیغی دؤنمده یاخشی تانینمایان هولدئرلین، 20-جی یوزایللییین باشلانغیجیندا یئنیدن کشف اندیلمیشدیر. اونون اثرلرینه ایییرمینجی یوز ایللین بدیعی مکتب‌لری گؤزویله باخیرساق، اونلاردا بیر نؤوع آنلاتیمچیلیق *expressionism* گؤرورؤک. "هایپئریون" *Hyperion* (یونواندا بیر یالقیز) آدلی رومان، و "ائمپئدوکلئسین اؤلومو" باشلیق‌لی تراژئدی‌سی اؤنم‌لی اثرلریندن دیر.

هیوز

ائدوارد جئیمز هیوز *Edware James Hughes* (1930-1998) [قیساجا تئد هیوز *Ted Hughes*] اینگیلیسجه یازار، شاعیر، داها چوخ اوشاق ادبییاتچی‌سی، **سیلویا پلات**ین اری‌دیر. تنقیدچی‌لر اونو اؤز دؤنمی‌نین ان یاخشی شاعیرلریندن ساییرلار. چوخ‌لارینا گؤره، پلاتین اینتیحاریندا سوچلودور. **بعضی اثرلری:** *"دمیر آدام"، "حئیوان شعرلری"، "کؤهول قوش‌لاری"، "مورتوونون گونده‌لییی"، "چیچک‌لر و بؤجک‌لر"، "دوغوم گونونون مکتوب‌لاری".*

Iron Man (1968) /Animal Poems (1967) /Cave Birds (1978) /Moortown Diary (1979) /Flowers and Insects (1989) /The Birthday Letters (1998)

یئیتس

ویلیام باتلئر یئیتس *William Batler Yeats* (1865-1939) ایرلند پایتختی دوبلینین یاخین‌لاریندا دوغولموش شاعیر و دراماتورگ. اؤز یارادیجیلیق حیاتینی ایرلند ناغیل‌لاری‌نین توپلاماسییلا باشلادی. 1923-ده نوبئل اؤدولونو قازاندی. شعرلرینده آشیری وطن سئوه‌رلیک روحو گؤزه چارپیر. او، چاغداش ایرلندین ان بؤیوک، ان آدلیم شاعیر و یازیچی‌سی‌دیر.

سؤزلوک

اؤرتوک‌ییرتما: demasquage
اؤزـ اؤزونه ایشله‌مک: اوتوماتیزم، automatism *[آنادولو: özdevim]*
اؤزگورلوک: آزادلیق، آزادی، freedom, liberty
اؤزگون: اوریژینال، original
اؤزنه: ذهن، فاعل شناسا، subject *[آذ: subyekt]*
اؤزنه‌ل: ذهنی، subjective *[آذ: subyektiv]*
اؤزنه‌للیک: subjectivity *[آذ: subyektivlik]*
اؤلچو: بُعد، dimension *[آنادولو: boyut]*
اؤن‌یارغی: پیش‌داوری، prejudice
آتاشاه: رئیس قبیله patriarch
ادبی اوره‌تیمین نظرییه‌سی: نظریه‌ی تولید ادبی، A Theory of Literary Production
آرگومئنت: احتجاج، برهان، argument
آزالما: تقلیل، reduction
آسلاق کیشی: مرد آویزان، The Hanging Man
آنلاتیم: ایفاده، بیان، expression
اوتوپیک: utopic
اوخشارسیزلیق: non-idential
اوخشاییش: identity
اوره‌تیم ürətim: تولید، ، prodution
اوستونلوک: هئگئمونیا
اوسچولوق: عاغیلچیلیق، خردگرایی، rationalism

اوس‌دیشی usdışı: غیرعقلانی، irrational
اوسلوب: سبک، style
اویغارلیق: تمدن، sivilization *[آذ: sivilizasiya]*
ایتکین اؤلکه: آرمان‌شهر، مدینه‌ی فاضله، utopia
آیدینلانما: روشنگری، Enlightenment *[آذ: maarifçilik]*
ایشله‌ک: کارکرد، function
ایقتیدار: آتوریته، authority
ایم: نشانه، sign *[آذ: işarə]*
ایمگه: تصویر، خیال، image
اینانج: عقیده، belief
باخیش بوجاغی: زاویه‌ی دید، view point
باشلانغیج: The Prelude
بورولقان: vortex
بیچیم: فرم، forme *[آذ: forma]*
بیلیک: شناخت، episteme ، knowledge
بیلگی: information
بیلیم: science
بیلینج: آگاهی، conscious
بیلینج‌آلتی: ناخودآگاه، subconscious
بیلینج‌لی‌لیک: خودآگاهی، consciousness
پست‌قورولوشچولوق: پساساختارگرایی، Post structuralism *[آذ: poststrukturalizm آنادولو: postyapısalcılık]*
تجرید: absraction
تحکیه: داستان، fiction
توتارلی: منسجم، coherent
توتارلی‌لیق: انسجام، coherence
توتالغا: ابزار، instrument

توتالغالاشما: ابزاری شدن، instrumentalization
توکه‌دیجی tükədici: ایستهلاکچی، مصرف‌کننده
چاغیریشیم: تداعی معانی، association of ideas
چوخ‌سس‌لی: چندصدایی polyphonic
حقیقت و مئتود: حقیقت و روش Truth and Method
خیال: imajination
خیردالیق: جزئیات، آیرینتی، attribute *[آذ: atribut]*
دانیشیق: گفتار speech
دورتو dürtü: انگیزه، رانه، instinct ؛ drive
دورغون: ایستا، static
دورو ایشیق: نور کامل، Perfect Light *[شعرین مضمونونا گؤره بئله چئوریلیب]*
دوشونَر düşünər: متفکر، thinker
دوشونورم: cogito
دویغو: احساس، شور، عاطفه sensation؛ emotion
دویغوسال: sentimantal ؛ emotional
دویغوساللیق: احساساتی‌گری، sentimantality
دویو duyu: حس، sense
دَییشمه: transformation
رؤیا: رویا، dream
سؤیلم: گفتمان، discourse
سانتی‌مانتالیزم: احساساتی‌گری، sentimantalism
سورون: مشکل problem
سیمگه: نماد، symbol
شهود: intuition
عاطیفه: emotion
قاراچی‌لار شاهی: Jipsy Kings
قالاق: accumulation

قاورام: مفهوم، concept
قودسال: مقدس، sacred
قورغو: دسسیسه، توطئه، conspiracy
قورولوش: ساختار structure
قورولوشچولوق: ساختارگرایی، Structuralism *[آذ: strukturalizm*
آنادولو: yapısalcılık]
قونوم: جایگاه، status
کلّیت: universality
کونتئکست: زمینه، متن، context
گئرچک: واقعی، real
گئرچک‌چی‌لیک: رئالیزم، واقع‌گرایی realism
گئرچک‌لیک: واقعیت، reality
گؤرکم: appearance
گؤزله‌ییش اوفوقو: افق انتظار، horizon of expectations
گؤزه‌للیک فلسفه‌سی: aesthetics
گله‌نک: سنت، tradition*[آذ: ənənə]*
گوج عزمی: ارداه‌ی معطوف به قدرت The Will to Power
لاغ: irony
لطیفه: anektod
مضمون (بیچیمین قارشی‌سیندا): content*[آنادولو: içerik]*
میف‌سیزلشدیرمه: اوسطوره‌زدایی، demythologization
نامعین‌لیک: undeterminism
نسنه: شئی، عین [در مقابل ذهن]، object (as oposed to subject) *[آذ:*
obyekt]
نسنه‌للیک: objectivity*[آذ: obyektivlik]*
نوستالگییا: غم‌یاد، nostalgia*[آذ: nostalgiya]*
هومانیزم باره‌سینده مکتوب: Lettre on Humanism

وَهم: illusiation
وورنوخما: اضطراب Angouish
یئنی‌دن گؤسترمه: representation
یئنیدن گؤسترمه: تصویرلندیرمه، بازنمایی rpresentation
یاپی‌سؤکوم: ساختارشکنی، deconstraction
یاتیریم: سرمایه، capital
یارارلی‌لیق: سودمندی utility
موه‌للیف: مؤلف، auther
روح‌بیلیم: روانشناسی، phsycology
کیم‌لیک: هویت، identity [آنادولو: *özdeşlik*]
توتوم: ظرفیت، capacity
باطیل تسلسل: دور باطل، vicious circle
یازار: یازیچی، نویسنده، writher
یاساق: interdit

گؤزله‌یین!

نئجه یازاق؟

NECƏ YAZAQ

بیرینجی جیلد، ایکینجی باسقی
ایکینجی جیلد، بیرینجی باسقی
اوچونجو جیلد بیرینجی باسقی

«نئجه یازاق» کیتابیندان:

بؤتون دیل‌لرده اؤلدوغو کیمی بیز ده یازی‌لاریمیزدا یانلیشلیغا [سهوه] یؤل وئریریک. بو، قاچیلماز اؤلسا دا، هئچ اؤلماسا بئله بیر یانلیشلیق‌لارین سایینی آزالتماق اؤلار. سؤز یؤخ کی، آیری دیل‌لرله مؤقایسه‌ده، بیزده تحصیل اؤجاق‌لاری‌نین اؤلمادیغیندان بو سهولرین سایی داها چؤخدور.

بو اثرده، وورغولادیغیم ندن‌له ایره‌لی گلن یانیلمالاری آرادان قالدیرماغا

چالیشمیشام. منجه، یانلیشلیق‌لارین عؤمومی گؤرؤنوشونو گؤز قاباغینا قؤیماق، اؤنلارین دؤزه‌لیشینه آپاران یؤلو آیدینلاشدیریر. باشقا سؤزله دئسک، سؤرغولارین یاخشیجا قؤیولوشو، اؤنلارین چؤزؤمونو آسانلاشدیریر.

بیز دیلی بؤتون ساحه‌لرده دؤزگون قوللانمالییق. آنجاق بدیعی نثر و شعره گلدیکده، ساغلام یازی اؤسلوبونا سؤیکنمه‌دن اینجه‌صنعت اثری‌نین گئرچکلشمه‌سی آبسورددور. چؤنکو، شعر و نثر اساسَن سؤزجؤک‌لر اؤزه‌رینده قورولور، و مضمون‌لا فؤرمانین ایلگیسی‌نین یؤکو دیلین اؤزه‌رینه دؤشور. داها گئنیش بوجاقدان باخاندا، دیل اینسان یاشامیندا عوض‌سیز بیر قورولوشدور، و اؤنون بؤتون خیردالیق‌لاری سیستئملی بیچیمده اؤز وارلیق‌لارینی قؤروبور. تکجه بئله بیر قورولوشون ایشیغیندا، دانیشیغیمیزدا و یازی‌لاریمیزداکی چاتیشمامازلیق‌لار و سهولردن سؤز آچا بیله‌ریک.

Postmodern roman meylə qoyulmuş qadağalara rəğmən meyl cövlangahıdır. Onun sərbəst yaşamını ictimai qurallar, normalar, nəzarətlər və sıxıntılardan azad edir...

MƏTNDƏN BAŞQA BİR DÜNYA YOXDUR

POSTMODERNİZM QARANLIĞINDA "YARIMÇIQ ƏLYAZMA"

Eyvaz TAHA

Bu kitabda roman postmodernizm anlayışına əsaslanaraq analiz edilmişdir.

...Azərbaycan bədii nəsri "eskizofreni" kimi xaosvarı imkandan yararlanmaqda gecikir. Eskizofrenini "ruh pozuntusu" adlandıra bilsək, bu xəstəliyə uğramış insanlar xəyal və real aləmlərini bir-birinə qarışdırırlar. Lakin mənim maraqlandığım özəllik bu deyil, eskizofrenidə meyllərin (desire) sərbəstliyidir. Bunu açıqlamazdan öncə vurğulamalıyam ki, eskizofreni postmodern dünyanın xəstəliyidir, paranoya isə modern dünyanın. Baxmayaraq ki, Barri Luis paranoyanı da postmodern romanların özəlliklərindən biri sanır. Jil Deluz və Filiks Qatari eskizofrenini insanın təbiətinə açılan baca kimi görürlər. Nə yazıq ki, ictimai nəzarət insan təbiətini lillədir. Onların nəzərincə, toplum bizim meyllərimizin istinktiv və sərbəst yaşamını ailə normalarının vasitəsi ilə kodlaşdırır, bu yolla da onun üzərində ictimai nəzarəti bərpa edir. Halbuki meyl insanin təməl prosesidir və meylin pozğun yaşamını öyrənmək üçün eskizofreni bizə geniş imkan yaradır.

□ *Onuncu bölüm:* Şeir və düşüncə: Hölderin, Valeri, plato və Hayddeger
□ *On birinci bölüm:* "Nitsşe"-dən heçə
□ *On ikinci bölüm:* Ağıla qarşı çayxana üsyanı; "futurizm"-dən "surrealizm"-ə
□ *On üçüncü bölüm:* Quruluşçuluq; sən yazını yazmırsan, yazı səni yazır
□ *On dördüncü bölüm:* Yazıçının ölümü, oxucunun dönəmi

Artırmalar:
□ Ancaq şeir *(Yeni bir kitabdan fraqmentlər)*
□ Açıqlamalar *(Parnaslar, Donkixot, Söyləm, Adorno, Zizek, Borxes v...)*
□ Sözlük *(kitabda gedən bəzi terminlərin ingiliscə qarşılığı)*

İÇLİK

Ön sözlər

□ *İkinci basqının ön sözü:*Utancaq anlamlar: budur kitabın ruhu

□ *Birinci basqının ön sözü:* Dünyanı bir araya gətirən şairdir

□ *Giriş:* Bəzi açar sözlərin açıqlaması

Bölümlər:

□ *Birinci bölüm:* Sözcük olmayan yerdə heç nə yoxdur

□ *İkinci bölüm:* Şeir, şüarçılıq və ideologiya

□ *Üçüncü bölüm:* Şeir aracmıdır, amacmıdır?

□ *Dördüncü bölüm:* Fayda, əyləncə və gerçəklik; Horkhaymer, Adorno, yoxsa Qadamer

□ *Beşinci bölüm:* Aydınlanma işığında romantizm

□ *Altıncı bölüm:* Gələnək və güc quruluşları

□ *Yeddinci bölüm:* Şəhriyar nisgili, nostalgiyanın təhlili

□ *Səkkizinci bölüm:* Atlar, tanklar və salxım söyüd

□ *Doqquzuncu bölüm:* Şeirimiz, qadın şaiirlərimiz və feminizm

Eyvaz Taha. Şeir varlığın evidir.

Birinci basqı: 2006
İkinci basqı: 2008
Üçüncü basqı: 2009

Bu kitabda müəllif şeirin estetikası ilə bağlı çoxsayılı sualları cavablandırmış, Azerbaycan şeirni 20-ci əsr dünya şeir aximları işığında analiz etmeye çalışmışdır. Kitabda "şeir və dil", "şeir və düşüncə", "müəllifin ölümü", "ağıla qarşı çayxana üsyanı" və "şeir aracmıdır, amacmı" kimi mövzular geniş araşdırılmışdır.

---

eyvaztaha@gmail.com
www.eyvaz.org
© E. TAHA

Eyvaz TAHA

ŞEİR VARLIĞIN EVİDİR

üçüncü basqı

Eyvaz TAHA

ŞEİR VARLIĞN EVİDİR

Şəhram Şahroxniya

978-964-2668-36-6

9 789642 668659

نشر پینار

۴۸۰۰ تومن